

ספרי שלחן שמואל

הספרים שיצאו לאור:

- חופה וקידושין + חוברת השלמת סימנים החדשים + חוברת שינון
- מקוואות, כולל תמונות צבעוניות של דומאות השונות של המקוואות
- איסור והיתר, כולל הסימנים החדשים (תולעים וכו')
- הלכות דרך ארץ, בין אדם לחברו.
- הלכות מילה וגרות.
- חושן משפט ב: טוען ונטען.
- חוברת שינון איסור והיתר.
- תפילה וברכות.
- חושן משפט ב: דיינים ועדות

מתוכנים לעתיד הקרוב:

- חושן משפט א: הלוואות
- הלכות נדה

ניתן לראות דוגמיות הספרים באתר <http://www.smicha.co.il>

ניתן לרכוש דרכי: 054-8456-923 ירושלמי שמואל

או באימל: S2079395@GMAIL.COM

ישנה אפשרות במשלוח דרך הדאר במחירי עלות.

ספר

שולחן שמואל

שורשי הלכה וענפיה

אחרונים עד
אחרוני דורנו

מרחן השלחן ערוך
והרמ"א

מקרא, משנה, גמרא
ראשונים

על סדר השלחן ערוך

דיינים ועדות

חושן משפט: א – ל"ח

הספר מביא בשורשי הלכה את מקורות הדינים: מקרא, משנה, גמרא וראשונים (מהבית יוסף) ומראה את השתלשלות ההלכה (שו"ע והרמ"א) מתוך המקורות. משם בענפי ההלכה מובאים האחרונים ואחרוני האחרונים (המפרשים על הדף, כולל פתחי תשובה) עד תשובות אחרוני דורנו, והכל בצורה בהירה וקלה להבנה. בנוסף תמצא בסוף הספר מבחני הסמכה לדיינות.

נערך בס"ד על ידי:

שמואל בן ר' שלום אהרן חיים ירושלמי

שנת התשע"ט ירושלים

ניתן לראות דוגמיות הספרים באתר סמיכה לרבנות <http://www.smicha.co.il>
וכן ניתן להוריד מהאתר סיכומי אבן עזר וחושן משפט

S2079395@GMAIL.COM

אפשר לקבל ב - EMAIL דוגמיות הספרים שיצאו לאור

חשוב מאוד !!

הסבר על אופן כתיבת הספר

- שו"ע והרמ"א: "מצוה על היורשים לפרוע חוב אביהם". "עד שיפרעו לו" (יורשי ראובן): *לאון מדויקת של הש"ע והרמ"א*. עם דברי הסבר קצרים (יורשי ראובן).
- הפניות **א.ב.**: באל"ף ש"ע תמצא נקודות הפניה (^א) א"ל: שורשי הלצה ואפני הלצה.
- מקורות: [בעל התרומה והרא"ש]: בסוף כל הלכה יופיע מקור ההלכה.
- ❖ **שורשי הלכה**: כאן תמצא את מקורות הש"ע והרמ"א, מהמכארה והראשונים כפי שכתבו בבית יוסף
- ❖ **ענפי הלכה**: כאן תמצא את דעות האחרונים ואחרוני האחרונים של הש"ע והרמ"א.
- הערה: ¹: הכחמת הנולד בעצרה ¹. למטה בסוף הדף.
- הסימונים: ✓ (מודגש) - כן פסק ש"ע. ✓ (לא מודגש) - כ"פ הרמ"א
- ר"ת שכיחים: בע"ד = בעל או בעלי דינים. ב"ד = בית דין. כ' = כתב

כל הזכויות שמורות למחבר

ניתן להשיג את הספרים "חופה וקידושין", "מקוואות", "ראיסור והיתר": מליחה, בשר וחלב, תערובות, הלכות דרך ארץ, מילה וגרות, טען ונטען, תפילה וברכות, דיינים ועדות. וכן את ספרי "מעגלי החיים".

במחיר מוזל, ליחידים ולקבוצות

אצל המחבר בטלפון: 02-5811133 בפלאפון: 054-8456-923

הערות והארות יתקבלו בשמחה לכתובת מעלות דפנה 133/3 ירושלים

S2079395@GMAIL.COM

תוכן עניינים – הלכות דיינים ועדות

17הלכות דיינים

17סימן א: מינוי שופטים בארץ ובחוצה לארץ

28סימן ב: בית דין היו מכין ועונשין לצורך שעה ובו סעיף אחד

31סימן ג: בכמה דיינים דנין ובו ד' סעיפים

37סימן ד: כיצד אדם עושה דין לעצמו ובו סעיף אחד

43סימן ה: באיזה יום דנין ובאיזה זמן ביום ובו ה' סעיפים

49סימן ו: על כמה דנין ובו סעיף אחד

51סימן ז: מי ראוי לדון, והפסולים מחמת שנאה וקורבה ובו י"ב סעיפים

סימן ח: שלא למנות דיין שאינו הגון, וגודל שכר הדיין ועונשו ובו ה'

66סעיפים

71סימן ט: שלא ליקח שוחד, והתרת שכר בטלה ובו ח' סעיפים

80סימן י: להיות מתון בדין ושימלך בגדול ממנו ובו ד' סעיפים

83סימן י"א: כיצד מזמינים לדין ועל פי מי ובו ו' סעיפים

89סימן י"ב: דיין שבאו לפניו רך וקשה, וכל דיני פשרה ובו כ' סעיפים

סימן י"ג: כיצד בוררים הדיינים כשארין בעלי דינן מסכימין יחד ובו ז'

103סעיפים

סימן י"ד: נלך לבית דין הגדול, ודין האומר: מאיזה טעם דנתוני ובו ח'

- 110 סעיפים
- 123 סימן ט"ו: איזה דין דנין תחלה ודין מרומה ובו ה' סעיפים
- 131 סימן ט"ז: כמה זמן נותנין להביא ראיה ובו ה' סעיפים
- 136 סימן י"ז: להשוות הבעלי דינין בכל דבר ובו י"ב סעיפים
- סימן י"ח: כיצד נושאים ונותנים בדבר, ושהולכים אחר הרוב ובו ו' סעיפים
- 150
- 158 סימן י"ט: כיצד נותנין הפסק, וסדר כתיבתו ובו ג' סעיפים
- 162 סימן כ: עד מתי יכול להביא ראיה לסתור הדין ובו סעיף אחד
- סימן כ"א: מי שקבל עליו להשלים הדין ליום ידוע, ונאנס ובו סעיף אחד
- 166
- 166 (סנהדרין: לא)
- סימן כ"ב: מי שקבל עליו קרוב ופסול, ודין שבועה והיפוכה ובו ג' סעיפים
- 168
- 179 סימן כ"ג: עד מתי נאמן הדיין לומר לזה זכיתי ובו סעיף אחד
- 182 סימן כ"ד: נזקקין לתובע תחלה ובו סעיף אחד
- 187 סימן כ"ה: דיין שטעה, מתי חוזר ומתי משלם ובו ה' סעיפים
- 211 סימן כ"ו: שלא לדון בדיני עובד כוכבים ובו ד' סעיפים
- 218 סימן כ"ז: שלא לקלל דיין ולא שום א' מישראל ובו ב' סעיפים
- 221 דוגמא לשטר בוררות
- 223 הלכות עדות

- סימן כ"ח: כיצד מאיימין העדים, עדות שלא בפני בעל דין ובו כ"ו סעיפים
 223
- סימן כ"ט: שלא יוכלו העדים לחזור ובו ג' סעיפים. 254
- סימן ל: אין עדי ממונות צריכין דרישה וחקירה, וצריך להיות עדות שלם
 ובו י"ד סעיפים. 260
- סימן ל"א: דין הרבה כתי עדיות. ובו ד' סעיפים. 278
- סימן ל"ב: המודה בפני עדים, שיאמרו דברים כהוייתן, ואם אמר: משטה
 אני בך. ובו ב' סעיפים. 284
- סימן ל"ג: פסולי עדות מחמת קורבה, ואישה ועבד ובו יח סעיפים. 289
- סימן ל"ד: עדים הפסולים מחמת עבירה ובו ל"ה סעיפים. 312
- סימן ל"ה: פסול סומא וחרש, שוטה וקטן ובו י"ד סעיפים. 360
- סימן ל"ו: רבים שהעידו, ונמצא אחד מהם קרוב או פסול ובו ב' סעיפים.
 372
- סימן ל"ז: הפסולים מחמת הנאה ובו כ"ב סעיפים. 384
- סימן ל"ח: קצת דיני הזמה ובו סעיף אחד. 412
- שאלות ממבחני הסמכה לדיינות. 417

דברים אחדים

"אודה ה' בכל לבב" על שזיכני ושם חלקי מיושבי בית המדרש לעסוק בתורה הקדושה. לאחר הוצאת את הספר **טען ונטען** בחושן משפט החלטתי להמשיך בחושן משפט א, וזכיתי להוציא אור את הספר **"דיינים עדות"**, ה' יזכני להוציא בקרוב גם את הלכות הלוואות.

בספר הובאו פסקים ממורי ורבי הרה"ג הרב יעקב יוסף זצ"ל אשר שמעתי מפיו שיעורים שהועברו בבית כנסת "בורוכוב" והן שיעורים ששמענו ממנו בכולל "בני דוד". בנוסף, על מנת לדייק יותר, שמעתי את הקלטות של הרב בנושא.

בעריכת הספר הושקעה מחשבה רבה כדי שיהיה קל להבנה, ולשינון מהיר של החומר. הסוגיות פורקו לנקודות ובכל נקודה הובאו המקורות ושיטות הפוסקים בצורה ברורה, עד לפסקי שו"ע והרמ"א על פי המקורות. משם הובאו לכל נקודה דיוני האחרונים. וזאת על ידי כמה כלים:

א . חלוקת השו"ע והרמ"א לסעיפי משנה ותת סעיפים, דבר המקל לפרק את הנושאים לרכיבים פשוטים וקלים להבנה. תוך כדי הוספת ביאורים קצרים בגוף השו"ע.

ב . לכל סעיף וסעיף משנה ישנה הפניה למקור ממנו נפסקה ההלכה, ומשם הפניה לדיונים באחרונים על נושאים אלו.

ג . עריכת מחלוקות הראשונים/האחרונים בצורה של נקודות עם הטעמים, ופעמים רבות אף סיכום הדברים בטבלאות, כדי לזכור הדברים ביתר קלות.

ד . הדגשים המופיעים בספר נותנים **ראיית 'על'** עוד לפני הכניסה לפרטים.

יש לציין כי מומלץ ללמוד תחילה את הסוגיות במקורן (גמרא, ב"י ואחרונים), ואז הספר יעזור מאוד להשלים את התמונה, וכמו כן בשינון החומר.

יהי רצון מלפניך בורא העולם, שלא תצא תקלה מתחת ידי, ובמה ששגיתי העמידני על האמת, כי "שגיאות מי יבין". **אני קורא** ומבקש מכל מי שימצא טעויות או שיש לו הערות והארות על הספר שיודיענו ואשמח לקבל את התיקונים. הן בפקס 02-582-2581

או באימל: S2079395@GMAIL.COM

תחילה רצוני להודות לנוות בתי, על כל העזרה והסיוע שלה כדי שאוכל להתפנות ללימוד, כמו כן ברצוני להודות לכל העוזרים והמסיעים להוצאת הספר, יהי רצון שהקב"ה ימלא כל משאלות לבו לטובה, ויפוצו מעיינותיו חוצה.

הקב"ה ישלם להם שכרם מושלם.
אני הקטן – שמואל ירושלמי

תפילה לפני הלימוד

יהי רצון מלפניך יי אלוקי ואלוקי אבותיי שלא יארע דבר תקלה על ידי, שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא ייכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ותאיר

הלכות דיינים

סימן א: מינוי שופטים בארץ ובזוזה לארץ

ובו ו' סעיפים
(ב"ק: טו, פד, צח. סנהדרין: ב).

הקדמה

ג. "כונן למשפט כסא" (תהילים).

זוה"ק: כסא הקב"ה משפט, ובשעה שדיינים יושבים בדין כאילו יושבים בכורסא דדינא דקב"ה, ואם פוגם כאילו פגם בקב"ה.

ד. פסוקים במעלת המשפט:

אצל אברהם אבינו: כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו וביתו אחריו ושמרו דרך ה לעשות צדקה ומשפט. משה: הסכים לקבל עצה מיתרו על דבר המשפט. יהושע: ויכרות יהושע... וישם לו חק ומשפט. כל ימי השופטים ניצלו מאויבהם ע"י עשיית משפט. מלך המשיח: ושפט בצדק דלים...

ה. עיוות הדין: תנן - על עינוי הדין ועל עיוות הדין חרב בא לעולם. וכן בדוד כ': עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי, מכלל שבמניעת משפט יונח ביד אוביו. וכן לא חרבה י"ם וגלו ישראל אלא על שבטלו משפט, דכתיב "יתום לא ישפוטו... הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי".

א. מסכת אבות (א-יח): רשב"ג אומר -

על ג' דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום.

(שם): על ג' דברים העולם עומד - על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח.

כ' הרב יונה: שיש חילוק בין בריאת העולם לקיום העולם. בשביל ג' דברים נברא העולם (העולם עומד) - על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח. ולאחר שנברא - על ג' דברים ממשיך להתקיים (העולם קיים) על הדין ועל האמת ועל השלום. שאלמלי הדין כל דאלים גבר.

ב. שבת(י): כל הדין דין אמת לאמיתו

כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית. וכ' הטור - לפי שהקב"ה ברא העולם להיות קיים, והרשעים שגוזלים וחומסים מחריבין אותו כמו בדור המבול. נמצא שהדיין משבר זרועות רשעים ומקיים העולם ומשלים רצון הבורא והוי כאילו שותף לו.

לא תכירו פנים במשפט. בצדק תשפוט אמיתך.

ו. אזהרה על השופטים ומשפט.

ציין במשפט תפדה. דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום. עשה צדקה ומשפט.

הקדמה לסעף א

ורבא מוסיף דבר שלישי: כל הנישום כעבד (שצריכים הערכה) אין גובים בבבל, אבל דברים שלא צריכים שומה (כשבת וריפוי) נגבים.

בימינו שאין לנו דיינים סמוכים, אין לנו רשות לדון. אלא שאנו עושים שליחות הקדמונים שהיו סמוכים לכמה דברים. הגמרא (ב"ק פד) מסיקה, שדנים רק כשיש הפסד והדבר שכיח, שאם לא כן לא דנים.

סעיף א: לדון דברים המצויים ויש בהם חסרון כיס

סעיף א: א. בזמן הזה, דנים הדיינים דיני הודאות והלוואות וכתובות אשה וירושות ומתנות ומזיק ממון חבירו, שהם הדברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס.

ב. אבל דברים שאינם מצויים, אף על פי שיש בהם חסרון כיס, כגון בהמה שחבלה בחברתה, או דברים שאין בהם חסרון כיס אף על פי שהם מצויים, כגון תשלומי כפל, וכן כל הקנסות שקנסו חכמים, כתוקע לחבירו (פי' שתוקע בקול באזנו ומבעיתו), וכסוטר את חבירו (פי' מכה בידו על הלחי), וכן כל המשלם יותר ממה שהזיק, או שמשלם חצי נזק, אין דנין אותו אלא מומחים הסמוכים בארץ ישראל.

ג. חוץ מחצי נזק צרורות מפני שהוא ממון ואינו קנס.

הודאה שהודה בפניהם או שהלוה לו בפניהם.

וכ' התוס': שכתובת אישה וירושות ומתנות דינן כהלוואות כדי לנעול דלת בפני עושי עולה, ושלא יסמוך לומר שכנגדו לא ימצא מומחים. מעשים בכל יום שדנים דיני גזלות. כ"ד הרא"ש והש"ע.

נזקי ממון

ב"ק(פד): שור שהזיק לשור או אדם שהזיק לשור – גובים בבבל, כיון דשכיחי ואית ביה חסרון כיס. וה"מ בנזקי שן

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א.

איזה דינים דנים בזמן הזה

ב"ק(פד): אסיקנא – כי עבדינן שליחותיהו במילתא דשכיחא ואית ביה חסרון כיס אבל מלתא דשכיחא ולית ביה חסרון כיס אי נמי מלתא דלא שכיחא ואית ביה חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו.

פרש"י: חסרון כיס ושכיח – הודאות והלוואות, כ"פ שו"ע. ופירש הסור: הודאות והלוואות – פירוש שתובעו בעדי

סמ"ע (א) בשם הטור: בזה"ז דליכא סמיכה, כל הדינים בטלים מהתורה, דכתיב "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" לפני אלוקים הכתובים בפרשה, דהיינו סמוכים. **הילכך** אין דנים מהתורה אלא עושים שליחות סמוכים שהיו בדורות ראשונים. **ומסקינן**: דלא עבדינן שליחותיהו אלא אם כן בדבר המצוי ויש בו חסרון כיס.

האם עבדינן שליחותיהו מהתורה או

מדרבנן (נתיבות סק"א)?

מסנהדרין (ג) – משמע שהוא מדרבנן משום נעילת דלת.

והנתיבות כ' – דהוא מהתורה רק שנמסר לחכמים, ולא עשו שליחותיהו רק כשיש נעילת דלת. **שהרי** מקבלים גרים מטעם עבדינן שליחותיהו, וקידושי קידושין אע"פ שהוא מהתורה, ואיך אפשר לעקור בעבדינן שליחותיהו דבר תורה, אלא משמע שהוא מהתורה. **אמנם** הרמב"ן והרשב"א – כתבו שהוא מדרבנן, ובגיטין הטעם דאפקעינהו לקידושין.

א.

"הודאות והלוואות"

הטור: פירוש שתובע אותו בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או הלווה לו בפניהם.

וכ' סמ"ע (ב) – שה"ה אם תבעו בהלוואה בלא עדים לעניין שבועת היסט כשכופר הכל שדנים. **וקצות החשן (א) כ'** – שכיון שבשבועת היסט אין יורדים לנכסיו אם אינו רוצה להישבע אלא מנדים אותו עד שישבע, אין נפק"מ לעניין שבועת היסט (שכתב הסמ"ע), שהרי גם בדבר שלא דנים מנדים מתקנת שתי ישיבות (סעיף ה). **והנתיבות כ'** – שבדאי אם לא היו דנים על שבועת היסט לא שייך נידוי, דשם (ס"ה) הנידוי לעניין שיפייס אותו, וכאן הנידוי שישבע. ועוד שבשבועת היסט אין מתירים הנידוי עד שישבע מה שאין כן בקנסות (שמספיק שיפייס).

ורגל, אבל בנזקי קרן לא דנים: שאם תם – הוי קנס. ואם מועד – אין מועד בבבל (שצריך להעיד בפני מומחים לעשותו מועד). **כ"כ הטור**: שור שהזיק שור דנים, ודוקא בשן ורגל כמו נתכן בכותל או אכלה פירות וכי"ב.

איזה דינים אין דנים בזמן הזה

ב. שם: דברים שאינם מצויים: אדם באדם – אף על גב דאית ביה חסרון כיון דלא שכיחא לא עבדינן שליחותיהו (חוץ משבת וריפוי כדלקמן ס"ב). **בושת** – אף על גב דשכיחא כיון דלית ביה חסרון כיס לא גובים. **ואף** שור שהזיק שור לא גובים אלא בשן ורגל, אבל קרן (שחבלה בחברתה במזיד שאינו מצוי) לא גובים.

לגבות דברים שאין בהם חסרון כיס:

ב"ק(פד): שלח ר"נ לר' חסדא, חסדא חסדא קנסא קא מגבית בבבל (שאנו דנים רק כשיש חסרון כיס, וכאן אין חסרון כיס) **כ"פ הרמב"ם**: כל הקנסות שקנסו חז"ל לתוקע לחברו וסוטר לחברו וכי"ב – אין מגבים אותם. וכל המשלם חצי נזק או יותר ממה שהזיק אין גובים, וכן לא גובים תשלומי כפל בגנב.

ג. הקדמה: צרורות – נזק הנעשה על ידי צרורות של אבנים, גושי עפר וכדומה, שנתזו מתחת רגלי בהמה בשעת הילוכו ושברו חפצים, דקי"ל משלם חצי נזק.

ב"ק(טו): כל מי שמשלם רק חצי נזק, הרי זה קנס (ולא ממון), **חוץ** מחזק נזק צרורות שאף שמשלם חצי נזק, דינו כממון (שמשלם חצי נזק ע"פ הלכה למשה מסיני, ולא משום קנס). **כ"פ הרמב"ם**.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**

הקדמה

"תשלומי כפל"

סמ"ע (ה): זהו לשון הרמב"ם, וקשה שהרי בלא"ה אין דנים דני קנסות (כמ"ש כאן), ולמה ציין במפורש כפל? וכן מ"ש בדבר שאינו מצוי בהמה שחבלה בחברתה. שהוא קרן וזהו קנס? **והטור** – כתב בדבר שאין בו חסרון כיס, בושט (במקום כפל), ובדבר שאינו מצוי כתב: חבלת אדם באדם (ולא בהמה שחבלה בחברתה). ולכן לא קשה (אבל על המחבר קשה). **וי"ל**: גם מה שגובים בושט ונזקי אדם באדם הוא משום שנתנו להם חז"ל דין קנס לדבר שאינו שכיח או אין בו חסרון כיס, משו"ה נקט הרמב"ם בלשונו דברים שהם קנס עצמו לדבר פשיטות, וה"ה לכל מה שתמצא שנתנו לו חז"ל דין קנס. **כ"כ** הש"ך (ג) בשם יש"ש – והראיה ב"ק(כז): דקאמר אבושט קנסא קמגבית בבבל.

"יותר ממה שהזיק"

סמ"ע (ז): כגון גנב תשלומי כפל וד' וה', או גזל ונשבע שמשלם קרן + חומש, או שור תם חצי נזק.

"חוץ מחצי נזק צורות"

סמ"ע (ז): פירוש בהמה שהלכה ברה"ר והתיזה ברגלה ושיברה עי"ז כלי, שמשלמת חצי נזק, שהוא תולדת קרן, ודינו כממון ולא קנס.

ערוך השלחן: ומתנות - אף במתנה יש חסרון כיס, שאם לא היה לו הנאה לנותן מהמקבל לא היה נותן.

"ויש בהם חסרון כיס"

סמ"ע (ג): גם בירושות ומתנות יש חסרון כיס. והטעם בכולם שלא תנעול דלת בפני לוויין, וכדי שתנעול דלת בפני עושי עוולה אמרו חכמים עבדינגן שליחותיהו. וה"ה לשאר ענינים גדולים, כמו לקבל גרים בזה"ז דלא שכיח (יבמות מה:), וכמו שכופים על הגט אע"פ שאין בו חסרון כיס (גיטין פח:). **כ"כ** הר"ן, ב"י וד"מ.

"כגון בהמה שחבלה"

סמ"ע (ד): היינו תולדת קרן שאינו מצוי ולכן לא דנים, ולא דוקא חבלה בחברתה אלא ה"ה מה שהזיקה שאין דרכה בכך. ומה שדרכה בכך או דרך הנאתה (שאינו קרן) לא מיקרי חבלה אלא נזק שדנים אותו (כמ"ש ס"ג), ואף חבלה בחברתה במידי דאורחא.

ש"ך (ב): ה"ה נזקי בור ואש שלא דנים. **כ"כ** הרש"ל, ומהרי"ח מסופק בדבר. **אמנם קצות החשן** (ב) **כ'** – שדנים דני בור ואש. **כ"מ** מהתוס', **כ"כ** הג"א, שבו"י בשם (הג"א, מרדכי, ראבי"ה).

סעיף ב: גביית נזק, צער, פגם, בושר כופר, שבת וריפוי

סעיף ב: א. אדם שחבל בחבירו, אין מגבים דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל, נזק, צער ופגם ובושת וכופר, אבל שבת וריפוי מגבים.

ב. הגה: וי"א שאף ריפוי וקצת חן לנין (טור בשם רא"ש), ולא ראייתי נוהגין לדקדק בזה, רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם (ד"מ לדעת מהר"ם), וכמו שיתבאר בסמוך סעיף ה'.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א.

דין אדם שחבל בחברו

ב"ק(פד.): אמר רבא – נזקי אדם באדם אין דנים בבבל לפי שאינו שכיח, בושת ע"ג דשכיח כיון דלית ביה חסרון כיס לא דנים.

דין ריפוי ושבט

רמב"ם: אבל ריפוי ושבט דנים אותו מפני שיש בו חסרון כיס, וכן הורו הגאונים מעשים בכל יום לגבות ריפוי ושבט בבבל. וכ' ב"י – טעמו, כדרבא (שם): כל הנישום כעבד (שצריכים הערכה) אין גובים בבבל, ואין לך נישום כעבד אלא נזק בלבד (ה"ה צער ופגם ובושת וכופר, שצריכים שומה), אבל דברים שלא נישומים (כשבט וריפוי) נגבים.

ב. ומהרא"ש נראה – שאף שבת וריפוי אין דנים (מדסתם). וכנ"ד הר"ף, כ"כ ד"מ שכ"פ מהרא"י. ולא ראיתי מימי לגבות, רק מחייבים אותו לרפואתו וקונסין החובל כפי ראות הדיינים.

ב"י: להלכה – כיון שהרי"ף לא ביאר דעתו, והרמב"ם כתב במפורש – קי"ל כהרמב"ם, ועוד שכתבו הגאונים שמעשים בכל יום לגבות.

[דרישה: מחלוקת רמב"ם והרא"ש.

רמב"ם – ס"ל כל שיש שנים למעליותא גובים, ולכן ריפוי ושבט שיש ב' למעליותא:

אין צריך שומא, ויש חסרון כיס – גובים אף על גב דלא שכיח. מה שאין כן נזק שיש תרתי לריעותא: לא שכיח וצריך שומא – לא גובים. וכן צער ובושת יש תרתי לריעותא: אין חסרון כיס וצריך שומא.

ולפי הרא"ש – הגמרא חזרה בה מהתירוש של (רבא) צורך בשומא והעיקר תלוי בשכיחא הזק וחסרון כיס, ולא בשומא. ולכן גם ריפוי ושבט אין גובים דלא שכיחא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"פגם וכופר"

סמ"ע(י): הרמב"ם והטור לא הזכירו פגם וכופר, שכופר לא שייך לחבלה ופגם הוא במקום נזק. והמחבר שכתב פגם קאי אאונס ומפתה והוא נזק שלה, וכופר שייך בשור שהמית אדם. והמחבר כלל הכל יחד.

"אבל שבת וריפוי מגבין"

סמ"ע(יא): פירוש, מכל חבלה מגבין אותן, אפילו מקטיעת ידו דאינו שכיח, מ"מ כיון דשבת וריפוי הן שייכים בשאר מכות ופצעים השכיחים ואין לחלק בין מכה למכה.

ב.

"לפייס הנחכל"

סמ"ע(יב): פירוש לפייסו בדמי שבת וריפוי אבל אין גובין ממנו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לפי שיטת מרן מגבים שבת וריפוי, וכן נוהגים אם החובל ספרדי, ולא יכול לומר קים לי נגד מרן. ולפי הרמ"א עושים פשרה.

סעיף ג: נזקי בהמה, גניבה וגזלה

סעיף ג: בהמה שהזיקה את האדם, אין גובין נזקו דיינים שאינן סמוכין בא"י, מפני שהוא דבר שאינו מצוי. אבל אדם שהזיק בהמת חבירו, משלם נזק

שלם בכל מקום. וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל, הואיל והיא מועדת (להן) מתחלתה הרי זה דבר מצוי ומגבין אותו דיינים שאינם סמוכין בארץ ישראל.

ב. וכן מי שגנב או גזל, מגבין ממנו הקרן בלבד. הגה: ויש אומרים דוקא גזילות דשכחי, כגון כפר בפקדון וכדומה, אבל גזילה ממך לא שכיחא, ואין דנין, אללא אם כן הגזילה קיימת, מחייבין להחזירה (נימוקי יוסף פרק החובל).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

נזקי בהמה

א. ב"ק(פד): אמר רבא - נזקי אדם באדם, ואדם שניזק ע"י שור - לא דנים דלא שכיחי (לפי שלאדם יש שכל להשמר מבהמה - רש"י). אבל נזקי שור בשור ונזקי שור ע"י אדם - גובים בבבל כיון דשכיחי. ושו"ר בשור שדנים - דוקא היזק דשן ורגל, אבל נזקי קרן הואיל ולא שכיח לא דנים.

ב. גביית גניבה וגזלה

סנהדרין(ב): גזלות וחבלות בעינן מומחים (ולכן לא דנים בימינו).

והקשו התוס': ותימה - הרי בכמה מקומות שהיו דנים גזלות, כההוא גברא (ב"ק צו): דגזל פנדא דתורא?

ויש לדחות - דכל הנהו (שגובים) דוקא בתפס הנגזל את הגזל. וי"מ - דוקא בגזלות שע"י חבלות (לא מגבים), כגון שהיו רבים ותוך כדי מריבה תקף וגזל מחברו, דאינו שכיח, אבל בגזילה רגילה מגבים. ומעשים בכל יום שדנים דני גזלות. כ"פ הרא"ש. כ"פ הרמב"ם - מי שגנב או גזל גובים ממנו הקרן (שלא תנעול דלת בפני עושי עוולה - ב"י) ולא התוספת (שהוא קנס שלא גובים).

והוסיף נמ"י בשם הרא"ה - שדוקא גזלות דשכיחי כגון שומר ששלח יד בפקדון או כפר, אבל גזילה ממך כעין ויגזול את

החנית לא שכיחא ואין דנים. מיהו כל שהגזילה קיימת מחייבין להחזירה (ד"מ).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "בהמה שהזיקה אדם... אין גובים"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כלב של השכן שנשך פעם אחר פעם ולא שמרוהו הבעלים, למרות כמה התראות, ילך לב"ד ויבקש אישור, ויוכל להרוג הכלב.

ב. "וכן מי שגנב או גזל"

ב"ח: הקרן בלבד - אבל מה שיותר מהקרן כגון מה שהשביח לפני יאוש בעלים שגובין מן הגזול, אין גובים בזה"ז (ב"ח).

והש"ך (ח) - חולק, גם השבח גובים, ולא אתי למעוטי אלא קנס הגזול (כפל, ארבעה וחמישה).

"וי"א דוקא גזלות וחבלות דשכיחא"

סמ"ע: כ"כ נמ"י לתרץ קושיית התוס'. אבל התוס' - תירצו באופן אחר, דוקא גזלות ע"י חבלות דלא מצוי ולא דנים, אבל גזלות דנים. כ"ד המחבר שכתב סתם דנים גזלות.

אבל הש"ך (ט) כ' - דגם גזלות שע"י חבלות דנים בזה"ז. ומה שלא דנים גזלות וחבלות (כדאיתא גיטין פח): כגון תשלומי כפל ד' ה', אבל הגזלה עצמה דנים. כ"ד קצות החושן.

וקצות החושן הביא שיטת המרש"א - שרק בזמן המשנה לא היו דנים גזלות רק המומחים, אבל עכשיו דנים גזלות לבד. וטעמו - שבזמן

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לפי הרמ"א אין מגבים גזלות (כגון שודד) לפי שאינו מצוי, אבל לדעת מרן מגבים, וכן נהגו הספרדים. וכ' הנתיבות – שאם תפס הנגזלן הקרן או אפילו הכפל אין מוציאים מידו.

המשנה שהיו עדיין מומחים ודאי יש נעילת דלת בפני עושי עוולה, שהגזלן מפחד פן יטרח הנגזל אחר מומחים, **אבל בזה"ז** שאין מומחים כלל, כדי לנעול דלת בפני עושי עוולה הורידו כלל המומחים (וכ"ה בתומים). כ"כ הר"ן, הרמב"ן והנתיבות.

הקדמה לסעיף ד: גרמי הוא נזק שנגרם ישירות ע"י האדם (בידיים או על ידי כוחו, דגירי דילה) דקי"ל שחייב. וגרמא הוא נזקים שאדם גורם לחברו בעקיפין, שפטור מידי אדם וחייב בידי שמים.

סעיף ד: דיני גרמי, המוסר, עדים שהוזמו

סעיף ד: **א. דיני דגרמי, וכן דין המוסר לאנשין, דנין אותו דיינים שאינם סמוכים בא"י.**

ב. הגה: עדים שהעידו עדות שקר והוזמו, והוליאו ממון על פיהם ואי אפשר למיהדר, דנין אותם ומחייבין אותם לשלם (מרדכי ריש פרק החובל). ועיין לקמן סימן כ"ט סעיף ז'.

הרא"ש: עדים שאחר שהעידו אמרו שקר העדנו (ולא מיירי שהוזמו) – חייבים לשלם לו ההפסד שגרמו לו.

אבל הר"ח – לא נאמנים, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, ומקבלים עדות ראשונה (כיון שלא הוזמו, כמו שכת שניה מכחישה כת ראשונה, שמאמינים לראשונה). **✓המרדכי:** לכו"ע אם הוזמו כת ראשונה, דנים אותם ומחייבים אותם הממון שהוציא על פיהם. כ"פ שו"ע.

ענפי הלכה (האחרונים)
א. דינא דגרמי"

קצות החושן(ד): כ' מרדכי בשם אביאסף – שיכולים עכשיו לדון האדם לכוף על מזונות בניו ובנותיו הקטנים משום מצווה ולא הוי קנס, כדאשכחן (ב"ב ח:) רבא כפה על הצדקה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. לדון דינא דגרמי

ב"ק(צח:): הוה עובדא (בנזק בגרמי) וכפייה רפרם לרב אשי ואגבי ביה כי כשורא לצלמא. **פרש"י:** אכפייה – ששרף שטר חברו בילדותו (דהוי גרמי). **כשורא לצלמא** – פרעון גמור. **כ"פ הטור** - דיני גרמות אינם כקנסות וגובין אותו בחוצה לארץ.

לדון מוסר

ב"ק(קטז:-ק"ז): כמה אמוראים שדנו דיני מסורות בבבל. **וכ' הטור** – שאע"פ שלא עשה מעשה רק הלשין בפיו דנים אותו, כההיא (שם) שהראה תבואה של חברו לגויים.

ב. לדון עדים זוממים בממון

הלכות דיינים: חר"מ - סימן א

רשות לדנו בממון אחר (משום גרמי). ולפ"ז במקום שאין תשלומים ב' כאשר זמם', אף מממון דדיני דגרמי פטורין משום המלקות.

"והוזמו והוליא ממון על פיהם"

סמ"ע (טז): דוקא שהוציאו ממון על ידן אז חייבים ולא מדין כאשר זמם דקנס הוא (שרק לפני הוצאה מתחייבים). **ודוקא** הוזמו, אבל הוכחשו ע"י כת אחרת אין מחייבים אותם, דמה ראית להאמין לאחרונים תאמין לראשונים, מה שאין כן בהוזמו (שגזרת הכתוב הוא להאמין לאחרונים). **עיין** עוד סמנים: לא, רט"ב, לח, מו/לז בדינים אלו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אדם שפגע ברכבו ברכב חברו או בגוף חברו, הוי גרמי שחייב. כ"פ ר"פ.

ואם החנה רכבו במקום שאסור לחנות (כגון שחנה בסיבוב) ופגע בו חברו כשנסה להסתובב, אין חייב בתשלומים (מהרמב"ם הלכות חובל ומזיק פ"י ה"ה).

ב.

"שהעידו עדות שקר"

נתיבות (ג): והא בני מלקות ניהו ומלקות פוטר מתשלומין (של גרמי)?

וי"ל דכיון שהחייבים ממון גם משום 'כאשר זמם' (בנוסף לחיוב משום גרמי), שאז אין מלקות (אפילו היו מומחים), וכיון שאין מלקות יש לנו

סעיף הו: אף שלא גוברים קנסות מנדים עד שיפס חברו

סעיף ה חלק 1: **אעפ"י שדיינים שאינם סמוכים בא"י אינן מגבין קנסות, מנדין אותו, עד שיפייס לבעל דינו, וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו, מתירין לו (בין נתפייס בעל דינו בין לא נתפייס).**

ב.

וכן אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול, אין מוציאין מידו...

נזק גדול שאין דנין דני קנסות ועשו תקנה לנדות החובל עד שירצה אותו בקרוב. אבל לא מדקדקים לומר כו"כ קצבו עליך לתת כי זהו דני קנסות, אלא משערים בליבם שיעור קרוב ואין מגלים אותו ומנדים אותו עד שיפייס. ורואים אם נותן לו קרוב לאשר בליבם ואין הנחבל מתרצה אומרים לנחבל אין בנו כח לנדותו יותר, ואם רחוק אין מתירים לו עד שיקרב לאותו שיעור. **כ"כ ד"מ** בשם האשרי – שאפשר שזו תקנת הגאונים, והכי קי"ל. כ"פ שו"ע.

ב.

תפיסה בנכסי המזיק**❖ שורשי הלכה (המקורות)**

א.

לנדות המזיק עד שיפייס חברו

✓הרי"ף: מנהג ב' ישיבות אע"פ שאין גוברים הקנס מנדין אותו עד שיפייס לחברו, כשיתן שיעור מה שראוי ליתן מתירין לו לאלתר בין שנתפייס בעל דינו או לא נתפייס. כ"כ הרמב"ם, ראב"ד (אף בקנסות שיש להם קצבה כגון 50 של אונס. כ"כ קצת גאונים).

אבל הרא"ש – חולק, אין לך גובניא גדולה מזו שמדנים עד שישלם.

ורב שרירא גאון כתב – שלא מצינו בתלמוד לנדותו, וסמכו חכמים כי האי

סעיף ז: תלמיד הרואה זכות לעני לא ישתוק

סעיף ז: תלמיד היושב בפני רבו ורואה זכות לעני, והרב רוצה לחייבו, חייב ללמד עליו זכות, ואם שותק עובר משום מדבר שקר תרחק [שבועות לא].

הש"ך (ח), ואורים (י).
הט"ז כ' בשם מהרי"ל – דוקא לעני חייב,
אבל לא עשיר דאינו מחויב לדבר.

סמ"ע (יח) בשם מהרשל: ה"ה שנים עניים
או עשירים, ורבנותא נקט עני דאף על גב
דאיכא כבוד רבו וכבוד עשיר לא ישתוק. כ"כ

סעיף זז: תלמיד שראה שהרב טועה

סעיף ח: תלמיד היושב לפני רבו ורואה שטועה בדין, אל יאמר: אשתוק עד שיגמור הדין ואסתרנו ואחזור ואבננו כדי שיקרא על שמי, אלא יאמר לו דרך כבוד: רבי, כך וכך למדתני [שבועות (לא): ת"ר].

סימן י: להיות מתון בדין ושימלך בגדול ממנו

סעיפים

(סנהדרין: ז, ח, לה. יבמות: קט. ע"ז: יט)

סעיף א: צריך להיות מתון בדין. הגס לבו בהוראה

סעיף א: א^א צריך הדיין להיות מתון בדין, שלא יפסקנו עד שיחמיצנו, וישא ויתן בו ויהיה ברור לו כשמש.
ב^ב. והגס לבו בהוראה וקופץ ופוסק הדין קודם שיחקרנו היטב בינו לבין עצמו עד שיהיה ברור לו כשמש, הרי זה שוטה, רשע וגס רוח.

דיין שמחמיץ את דינו. ופרש"י: שמשהה
ומלין הדין כדי להוציאו לאמתו.
סנהדרין(ז): דרש רבי יאשיה – מאי

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

א^א. מסכת אבות(א/א): הווי מתונים בדין.
וכן בסנהדרין (לה.): "אשרו חמוץ" אשרי

ערוך השלחן: שדרשו "אשרו חמוץ" אשרי דין שמחמיץ דינו, כמו עיסה אם החמיצה קודם, הפת יוצא יפה. מ"מ אם מחמיצה יותר מדי מתקלקלת העיסה, וכן בדין דכיון שנתברר לו לא יענה הדין.

ב. "שוטה רשע וגס רוח"

ר' יונה פירש:

שוטה – שהוא חכם בעניו ואין לך שטות גדולה מזו. רשע – שאילו היתה בו יראת ה' לא היה אף בדבריו, שהרי השגגה מצויה. וגס רוח – בעל גאוה שרוצה להראות את כוחו וחכמתו.

ותפארת ישראל פירש:

שוטה – שמרבה לעצמו אויבים ע"י פסק דינו. רשע – שאינו חושש לגזל ושבועת שוא. וגס רוח – שמתוך גאוותו בוטח בעצמו שלא יטעה. (מפירוש קהתי על מסכת אבות).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לפעמים כשיוצא הרב מהשיעור רצים אחריו לשאול שאלות, הרב צ' להיות מתון, ואם השאלה קשה לא יענה אז.

דכתיב "דינו לבוקר משפט" וכי בבוקר דנים ולא כל היום, אלא אם ברור לך כבוקר אמרהו ואם לאו אל תאמרו. **רבי חייא בר אבא** אמר רבי יונתן מהכא: אמרי לחכמה אחתי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך - אומר, ואם לאו - אל תאמרהו. **ביאר הרב יעקב יוסף זצ"ל** כפילות הפסוקים: תחילה צ' הדיין (או הרב) לדעת במדויק מה המציאות, כמו הבוקר, בנוסף צ' לדעת את ההלכה, 'אמרי לחכמה אחותי את' כדי לפסוק הדין.

ב. מסכת אבות (ז/ד): הגס לבו בהוראה שוטה, רשע וגס רוח. **פירש הרב ברטנורה:** גס – בלא עיון ובלא המתנה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "מתון בדין"

סעיף ב: כשבא לדמות דין לחברו צ' להמלך בגדול ממנו

סעיף ב: כל מי שבא לידו דין ומדמהו לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו, ויש עמו בעיר גדול ממנו בחכמה ואינו נמלך בו, הרי זה בכלל הרשעים שלבם גס בהוראה.

ומורה מתוך סברותיו.

טור: יש לו רב – ל"ד רבו ממש אלא כל שיש חכם בעיר שיכול להמלך ואינו נמלך. כ"כ הרמב"ם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הקדמה (הרב יעקב יוסף זצ"ל): אף מי שלמד את החומר היטב ונבחן, ואף קיבל תעודת דיינות, עדיין לא יכול לפסוק הדין, אלא צריך

❖ שורשי הלכה (המקורות)

יבמות (קט:): רעה אחר רעה תבוא לתוקע עצמו לדבר הלכה, דהיינו דין שבא לפניו דין ומדמה מילתא למילתא ויש לו רב ולא שואל אותו. ופרש"י: תוקע עצמו – שסומך ונשען על מה שהוא יודע.

והמאירי כ' - כל שיש אצלו רב או חכם שהוא יכול לברר עמו ספיקותיו והוא נשען בבינתו מדמי מילתא למילתא

"הרי זה בכלל רשעים"

סמ"ע (ה): שיתכן שדין זה אינו דומה לראשון (מירי במקרים מסובכים ושאלות קשות, לכן לא יגיד "אני מומחה" ויפסוק לבדו, אלא יתייעץ עם גדולים הדור, לא פעם שמעו על מקרים מסובכים שבאו לפני ב"ד, והם פנו לגדולי לדור להתייעץ עמם, ואין בדבר בושה).
כ' אורים (ג): וכן לענין איסור והיתר נמי דמאי שנא. ואני נוהג ג"כ בכל הדברים במקום שאין דבר פשוט כביעתא בכותחא, לעיין בספרים ולהורות מתוך הספר כי אותיות מחכימים, ובפרט בזה"ז אשר בעו"ה השכחה גובר.

התמחות בנושא, לשמש תלמידי חכמים, לישב בב"ד ולראות איך פוסקים ולקבל נסיון מעשי.

"ומדמהו לדין אחר"

סמ"ע (ד): אע"פ שאותו דין כבר שאל את פי החכם.
וקצות החושן (י): ב"ה כתב שני פירושים. **פירוש** הטור - היינו שכבר שאל את רבו אותו דין ואחר כך שבא לפניו זה דין דומה צריך לחזור ולשאל את רבו בכל פעם. **ולא כן** פירשו שאר המפרשים - אלא מירי בדין שהיה לו ידיעת סברת רבו ובא עכשיו לפניו דין אחר ומדמהו לאותו דין הידוע, זה הוי תוקע עצמו לדבר הלכה.

סעיף ג: מתי יכנס להורות ומתי ימנע

סעיף ג: א. כי רבים חללים הפילה (משלי ז, כו), זה תלמיד חכם שלא הגיע להוראה ומורה. **ועצומים כל הרוגיה** (משלי ז, כו), זה שהגיע להוראה ואינו מורה (עצומים מלשון עוצם עיניו, בזה הורג את בני דורו - סמ"ע), **והוא שיהיה הדור צריך לו, אבל אם ידע שיש שם ראוי להוראה, ומונע עצמו מההוראה, ה"ז משובח. ב. וכל המונע עצמו מן הדין** (אפ"ה הדור צ' לו עושה פשרה ולא דין - סמ"ע), **מונע ממנו איבה וגזל ושבעת שוא.**

ב. ובמסכת אבות (ז/ד) - ר' שמואל אומר החושך עצמו מהדין פורק ממנו איבה וגזל ושבעת שוא. **כ"כ הרמב"ם:** והוא שיהיה הדור צריך לו, אבל אם ידע שיש שם ראוי להוראה, ומונע עצמו מההוראה, ה"ז משובח.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הרב יעקב יוסף זצ"ל: שהגיע להוראה ואינו מורה - טעמו, שאם הוא לא יורה יקפצו עמי ארץ ויורו ויכשילו את עם ישראל.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ע"ז (יט:): "כי רבים חללים הפילה" - זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה. **"ועצומים כל הרוגיה"** - זה שהגיע להוראה ואינו מורה. **ופרש"י:** הפילה - לשון נפל שלא מלאו ימיו רבים חלליו. **ועצומים** - המתעצמים ומחרישים ומתאפקים מלהורות הורגים בני דורו, עצומים מלשון עוצם עניו.

סעיף ד: דין פרוטה כדין מאה

סעיף ד: יהיה בעיני הדיין דין של פרוטה כדין של מאה מנה [כדאיתא סנהדרין(ח): דין פרוטה כדין מאה].

סימן י"א: כיצד מזמינים לדין ועל פי מי ובו ו' סעיפים

(ב"ק: קיב, קיג. ר"ה: לא. מ"ק: טז. סנהדרין: ח)

סעיף א¹: כיצד מזמנים לדין

סעיף א חלק 1: ^א כיצד מזמינים בעל דין לדין (ושכר ההזמנה על התובע – ש"ד), שולחים לו בית דין שלוחם, שיבא ליום המזומן לדין. לא בא, מזמינים אותו פעם שנית. לא בא, מזמינים אותו פעם שלישית. לא בא, ממתינים לו כל היום. לא בא, מנדין אותו למחרתו.

^ב במה דברים אמורים, במי שהיה בכפרים ויוצא ונכנס, אבל מי שהוא מצוי בעיר, אין קובעים לו זמן אלא פעם אחת, ואם לא בא כל אותו יום, מנדין אותו למחרתו. ^ג הגה: הלך הב"ד למקום אחר, כריך לילך אחריהם, ואם לא הלך, מנדין אותו. (ב"י).

^ד והשליח ב"ד נאמן לומר: הקלני, או הקלה הדיין, או לא רצה לבא לדין, ומשמתיך אותו על פיו. אבל אין כותבין עליו פתיחא של שמתא, עד שיבואו שנים ויעידו שנמנע לבא.

^ה ואין שליח ב"ד חייב באמירת דברים משום לשון הרע...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ב"ק(קיג): א"ר חסדא – קובעים זמן שני וחמישי ושני זימנא בתר זימנא, ולמחר כתבין. ופרש"י: קובעים לו זמן –

ליום שני ואם לא בא מזמנין אותו ליום חמישי אם לא בא ליום שני שאחריו. עד למחר – לא כותבים שטר פתיחא (נידוי), שכל היום ממתינים שמא יבוא. ^ב (שם): רב אשי איקלע בי רב כהנא –

הלכות דיינים: חר"מ - סימן י"א

כותבין עליו פתיחא של שמתא, עד שיבואו שנים ויעידו שנמנע לבא.

ה. מ"ק(ט"ז): מנלן דאי מתפקד בשליח ב"ד ובא ואמר שאין בו משום לש"ר? דכתיב "העיני האנשים ההם תנקר וכו'". ופרש"י: אם שליח ב"ד לא אמר למשה מניין ידע (משמע שהיה מותר לספר למשה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שיבוא ליום המזומן לדין"

סמ"ע (א): פירוש לעולם אין כוח ביד התובע להזמין לדין אם לא ליום הקבוע לישיבת הדיינים לפי מנהג העיר, והשליחות ששולחין לנתבע אין לו עת קבוע, אלא שולחין להנתבע שיכין עצמו לדון.

וכ' התיבות (ב) - ואם אין להם יום קבוע יכולין לזמן בכל עת, ששליח בית דין יכול לילך כמה ימים קודם ולומר להבעלי דינים ביום פלוני תבוא לבית דין. וכ"ה באורים (א).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום שולחים לו הזמנה ע"י מכתב רשום, ואם לא בא מטלפנים אליו לברר את הסיבה, ואם לא מעוניין לבוא מנדים אותו. ואם רוצה לדון בב"ד אחר, צ' לבוא לב"ד זה ולהודיע שרוצה בב"ד אחר, כדי לחסוך ממנו הנידוי.

ש"ך (א): **כתב ביש"ש** - במקומות שאין שם ב"ד, ואדם תובע לחבירו ממון, והנתבע אומר תביא לי הזמנה ממקום שיש שם ב"ד ואז אלך עמך, שיכולים בני עירן לקבוע לו זמן למקום שיש בב"ד אף שבעיר זו אין בב"ד. כ"כ שער המשפט (א) - והראיה מב"ק(טו): דאמרינן התם גבי דיני קנסות דלא דיינינן בבבל ואי אמר קבעו לי זימנא לארץ ישראל קבעינן ליה ואי לא אזיל משמתינן ליה.

ש"ך (א): **כ' בספר באר שבע** - ראובן תובע לשמעון לברור דיינים לדון עמו, ושמעון משיב

חזא לההיא אמתא דאזמנה לדינא בפניא ובצפרא כתב עליה פתיחא. א"ל - לא סבור להא דאר"ח קובעים זמן שני וחמישי ושני? א"ל - ה"מ בגברא דאניס וליתא במתא, אבל איתתא כיון דאיתא במתא ולא אתיא מורדת היא.

והרמב"ם: לא חילק בין איש לאישה שכתב: במה דברים אמורים, במי שהיה בכפרים ויוצא ונכנס, אבל מי שהוא מצוי בעיר, אין קובעים לו זמן אלא פעם אחת, ואם לא בא כל אותו יום, מנדין אותו למחרת.

וכ' הב"י - שהרמב"ם מפרש דגברא דנקטה הגמרא אורחא דמילתא נקט, שדרכו של איש שאינו בעיר, דל"ש איש או אישה, אלא כל שהיה במדינה ומרד ולא בא מנדים אותו בפעם ראשונה.

י"ר(הלא): ההיא איתתא דאזמניה לדינא קמיה דאמימר בנהרדעא, אזל אמימר למחוזא ולא אזלא בתריה, כתב לה פתיחא עליה. א"ל ר' אשי - והתנן אפילו ב"ד בכל מקום לא יהיו העדים הולכים אלא למקום הוועד? א"ל - ה"מ לעדות החודש דא"כ נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, אבל הא עבד לזה לאיש מלוה.

ד. ב"ק (ק"ב): אמר רבא - שליח ב"ד נאמן כבי תרי. וה"מ לשמתא (נידוי) אבל לפתיחא (לכתוב שטר נידוי) לא, כיון שמחסרו ממון (שצריך לתת לסופר דמי כתיבת השטר). ופרש"י: **פתיחא** - שטר שמתא, וכשמתיירים הנידוי לא מתיירים עד שישלם דמי השטר לסופר.

כ"פ רמב"ם: והשליח ב"ד נאמן לומר: הקלני, או הקלה הדיין, או לא רצה לבא לדין, ומשמתין אותו על פיו. אבל אין

הלכות דיינים: חר"מ - סימן י"א

ב. "שהיה בכפרים ויוצא ונכנס"

סמ"ע (ג): שי"ל שאף שיוצא ונכנס שמא היה לו אונס שלא בא בשני פעמים ראשונות. ובאינו נכנס כלל אלא אחר שבוע שבועיים אינו בכלל זה אלא קובעים לו זמן לפי עניין טרדתו, ואם לא בא לאותו זמן מנדים אותו למחרתו.

אורים (ד): מי שמצוי בעיר... פ"א - והאידנא נוהגים שאפילו לאנשי אותה העיר אין מנדים אלא לאחר ג' הזמנות. כ"כ נתיבות ופת"ש (א).

ג. "הלך ב"ד למקום אחר"

ופת"ש (ב) כתב בשם ספר שמות בארץ (להר"ם בן חביב) - ומיהו דין זה דחייב הלוה ללכת אחר ראש ב"ד בכל מקום, לא הביאו הרמב"ם והטור, וליתא להך דינא, דאיך אפשר דאם הלך ראש ב"ד לעיר אחרת דילך הבע"ד אחריו (ופעמים הוא מקום רחוק).

"לא לכה לבוא לדין... מנדים אותו"

נתיבות (ה): אם שלח ב"ד מעיד שהבע"ד אמר שאינו רוצה לבוא שאז מנדים אותו מיד אבל פתיחא לא.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לפעמים שולח ב"ד שליח ב"ד לבדוק בשטח, ויש לו סמכויות ב"ד, וסומכים עליו, לכן אם הוא קבע עם בעלי דינים חייבים להגיע.

ד. "אבל אין כותבים עליו פתיחא"

סמ"ע (ה): טעמו - משום שהמנודה צריך לשלם שכר הסופר (על שטר הפתיחא שכתבו עליו) ואין מוצאים ממון ע"פ עד אחד. וה"ה שלא נאמן השליח לומר הכני כדי לחזור להכותו.

אורים (ה): ואם טען התובע שהוא ישלם שכר הסופר (לכתיבת הפתיחא) כותבים הפתיחא אפילו ע"פ שליח ב"ד לבד. כ"כ הנתיבות (ה).

לא אכנס עמך לדין עד שתאמר לי על מה תרצה לדון עמי, וראובן לא רוצה לגלות תביעתו. הדין עם ראובן כדאמרינן ב"ב (לא). עביד אניש דלא מגלה טענותיו חוץ לב"ד.

וסיים הש"ך - ואין דבריו נכונים - ולא דמי לב"ב (לא). דשם שלא רצה לגלות טענותיו חוץ לב"ד. אבל כאן ודאי חייב להגיד מה רוצה לדון עמו, שמא יתרצה שמעון לעשות רצונו בלא דין. וכ"פ הנתיבות (א) - אין חייב לבוא לדין עד שיספר לו מה תובעו. כ"כ עוד פוסקים.

כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל - לכן בימינו יש טופס הזמנה לדין שבו ממלא מזכיר ב"ד את נושא התביעה ושאר פרטים.

סמ"ע (ב): **פעם שנית** - פירוש גם בפעם שנית צריך להזמין ביום הקבוע לשיבת הדיינים הסמוך לו. כ"כ אורים.

מי משלם ההוצאות?

ש"ך (ב): שכר ההזמנה לדין משלם התובע ולא הנתבע. כ"כ הרב יעקב יוסף זצ"ל - וכן שאר ההוצאות ואיתור הנתבע חל על התובע, כגון שצריך לאתר את הבעל (לשם גירושין) הכל על האיש, וכן שכר פתיחת התיק (הוצאות חשמל מים וכיו"ב של הב"ד) על התובע (ולא מקבל חזרה אף שיצא זכאי). הנתבע קובע לאיזה ב"ד ילכו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל - לפעמים ההוצאות על שני הצדדים, כגון שב"ד צריך להביא מומחים לשומת הנכס וכיו"ב - שני הצדדים משלמים ההוצאות.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: בעלי דינים שבאים לב"ד צריכים לחתום על שטר ברורות שמתחייבים לקיים הפסק, ואז יש לב"ד כח מבחינת חוקית לגשת להוצאה לפועל לקיים הפסק. ואם לא רוצים לחתום, יכול ב"ד לדחותם לדון בב"ד אחר.

סעיף א2: ב"ד הזמינו אותו ולא בא

סעיף א חלק 2: הגה: מי שאומר שאינו חושש על גזירת בית דין או חכם, אף על פי שזו לבית דין, מנדין אותו, הואיל ואומר שלא בא מחמת גזירתו, הוי אפקירותא [מהרי"ק]. ועיין ב"ד סימן ש"ד.

ואם אמר: לא אדון לפניכם אלא לפני בית דין אחר, עיין לקמן סימן י"ד.

מי שלא יוכל לזאת לבית דין, כי צריך לילך למרחקים, יש להודיע לבית דין ולקום התנכלותו ולבקש זמן אחר, ואם לא עשה, מנדין אותו, אף על פי שלא היה יכול לזאת [מהרי"ק שורש י"א].

מי שקבל עליו ב"ד של שנים (בהניין) (דבלא קניין יכול לחזור בו – סמ"ע), והזמינוהו ולא בא, מנדין אותו לבית דין של שלשה (צ"ל כב"ד של שלושה – סמ"ע) [ב"י בשם תשובת הרשב"א]

סעיף ב: שליח שהזמין לבעלי דינים בשם דין אחד

סעיף ב: שליח שאמר: פלוני שלחני בשם אחד מהדיינים, ולא רצה לבוא, אין כותבין עליו פתיחא של שמתא עד שיאמר בשם שלשתן. (ואם יש בהם מומחה (אף ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים) חולקין לו כבוד ומזכירין לו שם המומחה) (נמ"י פ' אלו מגלחין).

במה דברים אמורים, שהלך השליח ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים. אבל ביום הידוע שהדיינים יושבים בו לדין, הכל יודעים שכל הדיינים מקובצים, ואף על פי שבא השליח בשם אחד, כאילו בא בשם שלשתן.

לא בא לא מנדים אותו.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"אין כותבים עליו פתיחא"

סמ"ע (י): לאו דוקא פתיחא אלא אפילו נידוי לבד לא מנדים אותו, אלא אם כן יש ויכוח בין השליח לבע"ד (כאשר הזמינו ע"ש שלושתם) אז השליח נאמן רק לנדותו ולא לפתיחא.

"בא השליח בשם אחד"

ש"ך (ג): מ"מ בעינן שאותו א' שוה לשאר

סנהדרין(ח): אמר רבא – הני בי תלתא דייני דיתבי, ואזיל שליחא דבי דינא ואמר מפומא דחד, לא אמר כלום עד דאמר משמיה דכולהו. וה"מ בלא יומי דדינא אבל ביומא דדינא לית לן בה. ופרש"י: **אזמוני לדינא** – ב"ד ששולח שליח לקרוא לבע"ד לבוא לפניהם, צריך השליח להזמין בשם שלושתם. משמיה דחד – פלוני דין מזמין, לא אמר כלום, ואם

הדיינים, אבל אם הזכיר הפחות שבדיינים לא מהני.

סעיף ג: שליח שמודיע לאחרים שיודעו להנתבע

סעיף ג: מי שהוא במדינה והלך שליח בית דין ולא מצאו, אין קובעים לו זמן עד שימצאו השליח ויאמר לו. היה בכפר, אם דרכו לבא באותו היום, אומר השליח אפילו לאחד מהשכנים, אפילו אשה אם יבא פלוני, הודיעוהו שבית דין קבעו לו זמן שיבא היום לבית דין, ואם לא בא מנדין אותו לערב (דחזקה עשו שליחותן - אורים). (וכ"ס על פי שליח בית דין, אף על פי שלא חזר ואמר: עשיתי שליחותי) (טור).

במה דברים אמורים, כשאין בדרך שדרכו לילך בה על מקום בית דין, אבל אם דרכו עליהם, אין מנדין אותו עד שיודעו השליח בעצמו, שמא לא אמרו לו השכנים, שהרי הם אומרים: דרכו על פתח בית דין, וכבר הלך (אליהם) ונפטר. וכן אם לא בא במדינה עד למחר, אין סומכים על השכנים, שמא שכחו ולא אמרו לו [לשון הרמב"ם].

הגה: וכן אם היה בעיר, אין סומכין על השכנים, שיאמרו: שמא השליח ב"ד מלאו ואמר לו (טור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ק(ק"ב): אמר רבינא – יהינן זימנא אפומא דאיתתא (אישה) ואפומא דשביבי (שכנים). ול"א אלא כשאנו בעיר, אבל נמצא בעיר לא, דאמרינן מסתמא לא מסרו לו (האישה והשכנים), שאמרו שפגש אותו שליח ב"ד ומסר לו. ל"א אלא שלא עבר המזומן בפתח ב"ד, שאם עבר לא, דאמרינן מסתמא לא מסרו לו (האישה והשכנים), שאמרו שפגש אותו שליח ב"ד ומסר לו. ול"א אלא שחזר ביומו שאם לא כן יתכן ששכחו למסור לו.

ופרש"י: יהינן זימנא – מזמנים בע"ד ליום פלוני לדון ע"י אישה או שכניו שהולכים אצלו לפי דרכם וסומכים שמסרו לו, ואם לא יבוא מנדים אותו. אבל נמצא בעיר – לא מנדים אותו, שמא לא עשו האישה והשכנים שליחותם. פגש

אותו שליח ב"ד – אלא שולחים לו שליחות נוספת. שלא עבר בפתח ב"ד – בחזרתו לביתו, אבל אם דרכו דרך פתח ב"ד לא סומכים על השכנים. כ' הרא"ש: סומכים עליהם שעשו שליחותם אע"פ שאינם שלוחי ב"ד, וכ"ש שליח ב"ד אפילו לא חזר לב"ד לומר שעשה שליחותו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מי שהוא במדינה"

סמ"ע (יב): מדינה – פירוש שנמצא בעיר, ולא סומכים על השכנים ואישה, שיאמרו מסתמא מצאו שליח ב"ד ומסר לו. ולכך צריך שימצאו השליח ב"ד עצמו. וחזר הרמ"א כאן – עמ"ש המחבר, כדי להביא הטעם "שיאמרו שמא וכו".

הלכות דיינים: ח"מ - סימן כ"ד

אם איירי כשהנתבע נפטר בשבועה, י"ל
הנתבע אינו אומר שאינו חייב לו כלום.
והברכ"י כ' – דשם ניכר מבין ריסי עני התובע
שכוונתו להשביע הרבה שבועות, לפיכך כופים
אותו שיטען כל טענותיו. מה שאין כן כאן שאין
כוונתו, כי שמא יש לו עדים או יודה לו
הנתבע. והובא בפת"ש(ד).

סמ"ע (יג): כ' בד"מ בשם מהרי"ו - אחד
שתבע לחבירו ולא רצה להשיב לו מחמת
שהוא אלם, ואחר כך חזר הנתבע ותבע לתובע
מחמת דברים אחרים, גם הוא א"צ להשיב לו
עד שישב לו תחילה.

סמ"ע (י): ואף שלא אמר התובע לפני הב"ד
שיש לו תביעות נוספות אלא שהנתבע שמע
קול שיצא עליו שחייב לפלוני, יכול לתבוע
אותו שיראה לב"ד שט"ח שבידו עליו, ואם לא
יראה מוטל על ב"ד לסלק הקולות בנתינת כתב
או יעשה כרוז שלא יזלו נכסיו.

אין הנתבע יכול לחייבו להישבע עכשיו. אבל
אם הנתבע הפך עליו השבועה להישבע וליטול
אף שאינו יכול לחזור בו, מ"מ יכול לחייבו
להישבע עכשיו ואם לאו יחזור בו והוא ישבע
ויפטר, שיאמר לו על תנאי זה הפכתי ולא אהיה
אגוד בך לעולם. כ"כ או"ת, ברכ"י.

ה. "ולאנו רוצה לטעון עכשיו"

קשה: לקמן (פז/כ"ד) פסק ברמ"א - מי שטוען
על חברו שהוא חייב לו, ואומר שיש לו עוד
תביעות אחרות עליו שאינו רוצה לתבוע עכשיו
– אומרים לו שיטען עליו הכל ביחד ואם אינו
רוצה נשבע ונפטר מכל התביעות שיש לו עוד
עד אותו היום?

הש"ך תירץ – כאן מיירי שהתובע אומר דלא
איכפת ליה אם ישבע, דאף בשבועה לא יפטר
שיש עליו תביעות דלא שייך בהו שבועה.

והסמ"ע (יב) תירץ – דהכא איירי דבטענה
שהוא טוען עתה אינו נפטר בשבועה. א"נ דאף

סימן כ"ה: דין שטעה, מתי זוזור ומתי משלם ובו ה'

סעיפים

(סנהדרין: ה, ו, ל, לב, לג בכורות: כח. ב"ב: קעד)

הקדמה (מהש"ך בהקדמה ומהב"י)

במומחה, כאן בשאינו מומחה. ובמומחה
מחזירין והקתני (שם סיפא) אם היה
מומחה לבית דין פטור מלשלם? **אמר ר"נ**
כאן שיש גדול הימנו בחכמה ובמנין כאן
שאינו גדול הימנו בחכמה ובמנין.

(ב). רב ששת אמר - כאן שטעה בדבר
משנה (חוזר) כאן שטעה בשיקול הדעת.
[אמר ליה רבינא לרב אשי אפילו טעה ברבי
חייא ורבי אושעיא? אמר ליה אין. אפילו

סנהדרין(לב): משנה – דיני ממנות
מחזירים בין לזכות בין לחובה.

גמ' (לג): ורמינהו (בכורות כח:) - דן את
הדין זיכה את החייב חייב את הזכאי
טימא את הטהור טיהר את הטמא מה
שעשה עשוי וישלם מביתו?

הגמרא מתרצת ג' תירוצים:

(א). אמר רב יוסף - לא קשיא כאן

בד"מ בשם הרשב"א - שאפילו קנו מידו לדון לפני ב"ד והראה שטרותיו, יכול לומר איני טוען עכשיו, אלא אם כן זיילי נכסיה דנתבע. **כ' האורים** (ח) - שמשמע שאם כבר טען אין יכול לחזור וב"ד פוסקים כפי הדין.

ד' "אינו רואה שישבע לו עכשיו"

סמ"ע (סימן ט"ז סק"ו): אף שיכול להביא עדים או ראיה גם אחר השבועה ולסתור דינו (כמ"ש ט"ז-א), י"ל שחושש שלא תהיה הראיה כ"כ ברורה, ואם עדיין לא נשבע שמא יודה לו הנתבע, או שב"ד יחמירו עליו בשבועתו או יהפכו שבועה, מה שאין כן כשכבר נשבע. **והקשה הסמ"ע** - בשו"ע (טז/ב) כ' שאחר ל' יום נשבע ע"כ של תובע, וכאן לא? וי"ל דהתם מיירי שזיילי נכסי הנתבע, ולכן נשבע ע"כ של תובע, מ"מ ממתנים לו ל' יום משום שהתובע טוען שיש לו עדים.

פת"ש (ב) כ' בשם פמ"א: שמעון שנתחייב שבועה ללוי והיה חייב מקודם גם לראובן שבועה, ורצה שמעון לכלול בשבועה אחת לשניהם, וראובן לא רוצה להשביעו עכשיו (שמא מחר יודה לי וישלם) - הדין עם ראובן ואין שמעון יכול לחייבו לקבל שבועתו. והראיה כדאיתא "אין נזקקים אלא לתובע תחילה" כפירוש הנמ"י.

ומה שיצטרך שמעון להישבע ב"פ על האמת לא מיקרי זיילי נכסי (שלא נקרא הפסד), שיש לתובע טענה טובה "שהיום או מחר ישים על לבו ויזכור ויודה".

וכ' ברכ"י - ולפ"ז אם ראובן רוצה להשביעו בנפרד תיכף אחר שישבע ללוי הדין עם שמעון (שישבע הכל בפ"א) שאין מקום לטענת ראובן. **לאפוקי הרדב"ז** - דס"ל דלשני בנ"א לא עולה שבועה אחת.

פת"ש (ג) בשם יש"ש: אם התובע צריך להישבע ולטול ואומר לא אשבע ואטול עדיין

סמ"ע (ו): אם לא שזיילי נכסיה - פירוש שאין לנתבע מעות לשלם וצריך למכור נכסיו כדי לשלם. וכשיראו הבריות שהוא צריך למעות לא יקנו נכסיו כי אם בזול, כה"ג נזקקים לנתבע תחילה לתת לו זמן כפי צורכו להיפטר, אפילו יותר מ' יום כדי שלא יצטרך למכור נכסיו. **וכ' ערוך השלחן** - וכל זה בתנאי שב"ד יודעים או מבינים שעכ"פ יש ממש בטענתו של הנתבע, שאם לא כן אף דיילי נכסי חייב לשלם, שאם לא כן כל נתבע יערים וידחה התובע בדברים.

נתיבות (חידושים ה): שזיילי נכסי - רש"י כ' פירוש נוסף: הנתבע תובע משכנו חזרה שרוצה למכרו עכשיו כיון שיש קונים, ואם לא יחזיר לו המשכון עכשיו ילכו הקונים ולא יוכל למכרו. בכל נזקקים לנתבע תחילה. **ה"ה** אם יצא קול שחייב לו לא יתנו לו אישה הגונה, או שלא ישאו עמו באמונה והו"ל בכלל זיילי נכסיה (כנה"ג).

ב. "שקמעו דבריו תחילה"

טעמו:

הסמ"ע (ח): משום שמאוד יכול למתק דבריו בכך. וזיילי נכסי פירוש שיראו העולם שהוא הנתבע וידחקו אותו בקניותיו, אבל כשטוען תחילה יסברו שהוא התובע (מרדכי). **ועיין** פירוש הש"ך (א) הובא בשורשי הלכה.

נתיבות (ד): אם שניהם רוצים שיקבלו עדיהם תחילה - **אם** שני כתי העדים שוים ואין חשש שימותו או שילכו למדינת הים או בשניהם יש החששות - נזקקים לתובע תחילה. **ואם** באחד יש חשש ולא בשני לא - האחד קודם (או"ת).

ג. "מבקש... שלא יפסקו לו הדין"

סמ"ע (ט): **והטור** סיים בזה - כי שמא היום או מחר ימצא עדים או הנתבע יודה. **וכתב**

הואיל והוא התובע הראשון]

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שלא יוכל לומר פרעתי"

סמ"ע (ב): כגון שהלווהו בשטר, אבל מלוה בע"פ שיכול לומר פרעתי היה נאמן ג"כ בטענה שלו "יש אצלך משלי כך וכך".

הטור: או משכון היה בידך ונפחת מדמיו. **וכ' הסמ"ע** (ג) – ואפילו התובע מודה שנפחת מדמיו אלא שמחולקים בשיעור הפחת דינא הכי שנזקקין לתובע תחילה (מרדכי).

"יותר מל' יום"

מסכם הסמ"ע (ד): **שאם** היה מבקש זמן רק ל' יום שהוא זמן ב"ד היו נותנים לו אפילו לא זיילי נכסיה. **ואם** מבקש יותר מ' ואין אנו יודעים שיש עדים בדבר אפילו זיילי נכסי אין שומעים לו. **אלא** מיירי שב"ד יודעים שיש לו עדים אז תלוי בדבר אי זיילי נכסי או לא (כ"כ הרא"ש).

"וצריך לשלם מיד"

סמ"ע (ה): וצריך לשלם מיד – פירוש כשיש לו מעות ואינו מבקש זמן רק לברר תפיסתו לנכות הלוואתו אז צריך לשלם מיד, כיון שלא יכול להביא ראיות תוך ל'. אבל כשאין לו מעות לשלם נותנים לו ל' יום להשתדל במעות. **נתיבות** (חידושים ד) – ודווקא כשהנתבע טוען זמן יותר מ' יום אבל אם אמר בסתם יש לי עדים נותנים לו ל' יום, ואם אחר כך לא מצא ואין לו לשלם נותנים לו עוד ל' יום (או"ת).

הב"ח: ואין צריך להישבע התובע אם יש לו בידו משלו, דכיון שטוען הנתבע שיש לו עדים יש לחוש שישבע התובע ויבואו אחר כך עדים ויכחישוהו ושם שמים מתחלל.

והש"ך (ד) – חולק, בכל גוונא משביעים אותו. ואין חוששין לחילול השם.

מחר ימצא עדים או שמעון יודה לו. ושמעון תובע שיפסקו הדין – נזקקים לתובע תחילה שלא לפסוק הדין. ואי זיילי נכסיה שמעון מחמת הקול שחייב לראובן, נזקקים לשמעון תחילה לפסוק ולפוטרו לבטל הקול.

● **והש"ך** (א) פ' – מיירי ששניהם רוצים לטעון תחילה שיש בזה נפק"מ למודה במקצת. דק"ל אדם שהודה במקצת אחר שתבעו אותו – חייב שבועה דאורייתא, אבל אם הודה הנתבע תחילה ב 50 ואחר כך תבעו התובע 100 אינו חייב שבועת מודה במקצת רק מדרבנן. **התובע** רוצה לטעון תחילה, שאם יודה הנתבע המקצת יתחייב שבועה דאורייתא, וכן הנתבע רוצה לטעון תחילה, שאם במקרה יודה יתחייב רק שבועה דרבנן. נזקקין לתובע תחילה. **ואם** זיילי נכסי הנתבע, ולכן לא מכר כדי לשלם לתובע עד שיתבענו, שומעים אותו תחילה ויתחייב רק שבועה דרבנן.

[**וכ' הרשב"א** (שו"ת ח"ג סי' כח): ראובן נתחייב לשמעון 200, ושמעון לראובן 100. שמעון עמד בדין ונתחייב 100 אבל ראובן לא עמד בדין, טוען ראובן מדומה שיש לי ראיות שאני פטור – אם שטרו של שמעון מקוים הדין עמו ולא יפרע עכשיו 100 ואחר כך יחזר אחריו, דבכה"ג נזקקים לנתבע תחילה, כיון שטענתו של ראובן מסופקת.

ועוד כ' הרשב"א (ח"א סימן אלף וע"ז): מי שטען שיש לו זכות על קרקע חברו והראה לב"ד ושתק התובע, אינו יכול להסתלק מהדין, כי יאמר הנתבע שיגמור טענתו שאם לא כן זיילי נכסיו (שלא ירצו להלוות לו כיון שיש קול על הקרקע שלו).

מהרי"ו: א' תבע חברו והלה לא רצה להשיב לו, ואחר כך חזר הנתבע ותבע את התובע בעניין אחר, גם הוא לא חייב להשיב לו

כך, ומצקש זמן להביא עדים יותר מל' יום שהוא זמן בית דין, אף על פי שאנו יודעים שיס' לו עדים שיודעים בדבר, נזקקים לתובע ולריך לשלם לו מיד, אם לא שזיילי נכסיה ויש היזק בזה לנתבע.

^ב. וה"ה אם התובע רוצה שישמעו דבריו תחלה קודם שישמעו דבריו של נתבע.

^ג. או שמצקש מהב"ד שלא יפסקו לו הדין עכשיו אלא כשיראה הוא [טור בשם הראב"ד],

^ד. ונ"מ כ': או שהנתבע חייב לו שבועה ואומר התובע שאינו רוצה שישבע לו עכשיו רק כשיראה.

^ה. והרשב"א כ': וכל כיוצא בזה, כגון שאומר שיס' לו הרבה טענות על זה ואינו רוצה לטעון עכשיו, שומעין לתובע, אם לא שזיילי נכסי הנתבע [ב"י בשם הרשב"א], או שיס' לנתבע היזק בזה כפי ראות עיני הדיינים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

'זיילי נכסיה'

● ^א. רש"י פ' - כגון ראובן תובע לשמעון מנה שהלוהו בשטר (בעניין שאין שמעון נאמן לומר פרעתי) ושמעון משיב תפשת משלי החזר לי מה שתפשת, או משכון היה לי בידך ונפחת מדמיו. תחילה נזקקים לטענת ראובן ומוציאים המנה ואחר כך נזקקים לטענת שמעון לדין על התפיסה. ואי זיילי נכסי שמעון - פירוש שהיה נזקק למכור נכסיו או שיש לו קונים לחפץ שתובע מראובן ואם לא ידונו להוציאו מידו ילכו הקונים ויצטרך למכור בזול, נזקקים תחילה לתובע.

[והתוס' והרא"ש כ': דמיירי כגון ששמעון הנתבע אומר שיש לו עדים שיודעים שהוא כדבריו רק שאינם מצויים להביאם עד לאחר ל' יום, ואנו יודעים שאומר אמת שפלוגי ופלוגי יודעים בדבר. שאם לא כן אפילו זיילי נכסיו אין ממתנים יותר מ' יום. אבל ביקש להביא עדים תוך ל' פשוט שממתנים אפילו לא זיילי נכסי כדן].

● ^ב. והריב"א א' כ' - שנזקקים לתובע

תחילה לשמוע דבריו ולקבל עדותו. ונפק"מ אפילו ימותו עדיו של נתבע או ילכו למדינת הים בעוד שמקבלים עדותו של תובע [זיילי נכסי כמו לעיל], כ"כ המרדכי - כריב"א, אלא שכתב הטעם שמקדימים דינו של התובע, כי מאוד יכול למתק דבריו במה שידעו דבריו תחילה.

והרא"ש כ': דלישנא דזיילי נכסי לא שייך לפרש על קבלת עדות. והתוס' כ' - ויותר משמע לפרש לענין חבלה מלענין מלוה, שראובן תובע לשמעון שחבל בו, ומשיב שמעון שיש לו תביעות אחרות עליו. מגבים תחילה חבלתו של ראובן, אפילו שמעון אומר שיביא מחר עדים אין ממתנים לו כדק"ל ב"ק (צא). אין נותנים זמן לחבלות (שו"ע תכ"ז). כ"כ הרא"ש בשם י"מ.

● ^ג. והראב"ד כ' - כגון ראובן תבע

שמעון לדין ולא מצא עדים לדבריו, והדין נוטה לזכות שמעון, ואומר ראובן שאינו רוצה שיפסקו הדין עכשיו שמא היום או

לו תחלה...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ק(מו:): אר"נ אמר רבה בר אבנה – מניין שאין נזקקין אלא לתובע תחילה? שנאמר "מי בעל הדברים יגש אליהם", יגיש דבריו תחילה. אמרי נהרדעי – פעמים שנזקקין לתובע תחילה, וה"ד? דקא זיילי נכסיה. כ"פ שו"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נזקקים לתובע תחילה"

סמ"ע (א): כיון שנאמרו הרבה פירושים וכולם אמת, סתם המחבר ללמדנו שבכל ענין קאמרינן. והרמ"א כתב קצת מהם.

נתיבות (ביאורים א): ודאי כשטענת הנתבע **לפטור** עצמו מטענת התובע אין שייך לומר "אין נזקקים אלא לתובע תחילה". ודוקא במקום שזה גובה וזה גובה (פ/ג) אז נזקקים לתובע תחילה.

שלטי גיבורים (ב"ק כ: מדפי הרי"ף): **לתובע תחילה** - כיצד, ראובן תובע לשמעון מנה בשטר, חוזר שמעון ותובע לראובן חפץ פלוני או קרקע פלונית יש לי בידך, אומרים ב"ד לשמעון פרע תחילה שטרו שאתה מודה בו ואחר כך תחזור ותתבענו על החפץ.

אבל היה הנתבע טוען דבר הראוי לפרעון שטרו, כגון שטענו שחייב לו התובע מעות כו"כ ממקום אחר – ה"ז כאילו טענו שהשטר

פרוע, והכל תביעה אחת היא. ולכן אם מבקש הנתבע שישבע התובע (שלא חייב לו), לא יפרע לו השטר אלא בשבועה.

וכ' קצות החושן (א) – שמשמע כשהנתבע טוען דברים שאינם ראויים לפרעון כגון מטלטלים או קרקע אין התובע צריך להישבע בנקיטת חפץ, אע"פ שטוען הנתבע שישבע. דבזה נזקקים לתובע תחילה ורק אחר כך יתבע הנתבע ויצטרך התובע להישבע הסת.

והנתיבות (ביאורים א) כ' – כוונת דבריו (של השלטי גיבורים) כשטענו חפץ פלוני, היינו שאינו ראוי לפרעון כגון שאינו רוצה לפורעו בחפץ זה, וא"כ אין תביעה זו כטענת פרעון לגבי השטר. ולכן אין צריך להישבע על טענה זו שאינה טענת פרעון (ולא הוי מודה במקצת). **אבל** אם הנתבע לא רוצה לתובעו בנפרד רק לנכות מדמי השטר ערך החפץ במיגו דפרעתי – יכול להשביעו. ולא כמו שהבין קצות החושן שרק בתובע מעות כו"כ הוי דרך פרעון.

אמנם משובב נתיבות – השיגו, באמת מטלטלים לא הוי דברים הראויים לפרעון, דדינו של בע"ח במעות (כדקי"ל בשו"ע קא/א, ד, דלא מצי מסלק ליה אלא בזוזי).

[**סיכום**: כשהנתבע טוען שיש ביד התובע חפץ שלו, ורוצה לקצץ החוב:

קצות החושן – לא הוי טענת פירעון, כיון שלא יכול לפרוע החוב בחפץ. ולא יכול להשביע התובע על טענתו.

והנתיבות כ' – כשמתכוון לפרוע יכול לקצץ, ולכן צריך התובע להישבע כנגד טענתו]

סעיף א חלק 2: נאמרו כמה פירושים פ"ז ל' נכסיה":

א. פירוש ראובן תובע שמעון בענין שלא יוכל לומר פרעתי, ושמעון משיב: יש לך משלי כל

פת"ש (ב): הקשה בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג (חו"מ סימן ח') כ' – שמ"ש מעדים (לקמן מ"ו סעיף ל"ז) שיכולים לפרש בשטר אף פירוש דחוק? וי"ל – שעדים שמעידים על המעשה, כיון שמעידים שכך היה המעשה ומתריצים דבריהם הראשונים שלא יהיה הכחשה – נאמנים. מה שאין כן בפשרנים שעיקר ההגדה על אומד דעתם, א"כ כיון שפשטות כתבם משמע כן אינם יכולים לשנות בפירוש דחוק.

ג. "אין להם רשות להוסיף"

פת"ש (ד): כתב פנים מאירות – ודווקא בפשרן אחד דחיישינן שמא נשתנה דעתו וחשוב כנוגע בעדות, אבל שניים אין סברא שנשתנה דעת שניהם, ואף שכתבו הפשר יכולים לפרש דבריהם אפילו בדוחק כל שלא סותרים.

"(אפילו תוך זמן)"

ש"ך (י): שאין הזמן אלא ליתן לו זמן שיפסוק מה שיפסוק תוך אותו זמן, אבל אחר שפסק וכתב ונתן שוב אין לו רשות להוסיף ולגרוע שם.

חנות על תנאי דכשיהיה לו כסף יחזיר לו החנות. אחר י' שנים בא ראובן עם הכסף ומבקש החנות חזרה. ונתעוררה מחלוקת: י"א שאמר כן עד ב' ג' שנים ולא לאחר י' שנים, כן אומרים דיינים שהיו במכירת החנות. ואחרים מעידים שאמר כן לעולם – הדיינים נאמנים (ואין שמעון צריך להחזיר החנות) שהם דקדקו יותר. ועוד שבכל ספק המוציא מהמוחזק (שמעון) עליו הראיה.

ש"ך (ח): נאמנים לעולם – כ' בתשובת בן לב (קט"ז) – שאף שאינו שודא דדיינא נאמנים וא"צ לחזור ולדון. וכן נראה מהטור. ול"נ כשאפשר לחזור ולדון (כשאינו שודא) לא שייך נאמנות כלל, שהרי אפשר לברר העניין. אבל הנתיבות בשם או"ת – אף במקום שלא שייך שודא לא יחזור וידון דמאי נפק"מ, דבזה ל"א בשניים.

בת' בן לב: אם יש בשטר פשר לשון סובל שני פירושים, יכולים לפרש ולומר כך נתכוונו אף על פי שהלשון האחר מרווח יותר, אין יכול המוחזק לומר קים לי כהלשון האחר, אבל אם הלשון שמפרשים הוא דחוק צ"ע, כ"כ מהר"א ן' ששון והובא בש"ך (ח).

סימן כ"ד: נזקקין לתובע תזולה ובו סעיף אחד

(ב"ק: מו)

סעיף א: אין נזקקין אלא לתובע תחילה

סעיף א חלק 1: אין נזקקין אלא לתובע תחלה. ואם זיילי נכסי דנתבע, נזקקין

"אבל בדין התלוי בטענות"

סמ"ע (ג): ואפילו בעודם לפני הדיין אין סומכים על נאמנות הדין אלא צריך לברר דבריו ולומר אתה טענת כו"כ ואתה כך, והרי לפי טענותיכם אתה זכאי ואתה חייב.

ש"ך (ה): ובלבד שלא יסתור טענות - שלא יהיו מחולקים מה היו הטענות שא"כ אי אפשר לדיין להציע טענותיהם, ולכן אינו נאמן לומר כו"כ טענו (שדינו כעד אחד) אפילו עודם לפניו. שדיין א' אינו נאמן רק לומר לזה זכיתי וכו' (בשודא). כ"ד הסמ"ע (ד)

כ' הב"ח: שלא דוקא שודא אלא ה"ה כשקיבלו עליהם לדון כפי אומד דעתו שאז לא יכול לחזור לדון אותם שנית שמא יתהפך לבבו (שלטי גבורים). כ"כ אורים ונתיבות.

והש"ך (ג) – וה"מ לשיטת רש"י בפירוש שודא שהוא לפי סברת הדיין למי דעת הנותן קרובה. אבל לשיטת ר"ת שתלוי הדבר ברצונו של הדיין, דוקא בשודא, שאם הוא לסברת הדיין למה לא יחזור וידון הרי לא יהפוך סברתו הראשונה. ונמצא שרבו החולקים על הב"ח בשאר דינים.

סעיף א חלק 2: **וכל זה דוקא בדיין אחד, אבל שנים נאמנים לעולם** (דהוי תורת עדות שנאמנים), **ואפילו אם יש שני עדים** (ואף יותר, דשני עדים כמאה – סמ"ע) **שמכחישים אותם.**

ג' הגה: וה"ה אם קבלו עליהם פסרן לזמן, כל מה שאומר תוך הזמן – נאמן. אבל אם כבר כתב ונתן להן הפסרה, אין לו רשות להוסיף או לגרוע (ואפילו תוך הזמן – גרסת הסמ"ע), אף על פי שאומר ספק היתה כוונתו [ב"י בשם רשב"א].

נאמנים. דטעמא דבחד כשאין עומד לפניו אינו נאמן משום דלא רמיא עליה למדכר, בשני דיינים נמי איכא למימר הכי. מכל מקום הש"ך חלק על הב"ח (ראה שם הראיות שהביא נגד הב"ח).

"ואפילו יש שני עדים מכחישים"

סמ"ע (ז): פירוש שהעדים מעידים איך שמעו מדיינים אלו שפסקו כך, ואפשר לומר שטעו בשמיעתם לכך נאמנים הדיינים (שמדקדים יותר מהעדים). ולפ"ז דוקא שני דיינים (שמדקדים יותר) אבל עד ודיין אינם נאמנים יותר משני עדים. מ"מ נאמנים נגד בע"ד אף בשודא לאחר שנסתלקו. כ"כ הש"ך (ט).

פת"ש (א): **כ' בספר מים עמוקים** (בתשובת הראנ"ח שם סימן פ"ו) – ראובן מכר לשמעון

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרא"ש בתשובה: וכ"ז בדיין אחד (מומחה או שקיבלוהו עליהם) אבל שני דיינים נאמנים לעולם, שאינם חשובים נוגעים בעדות. ואפילו שני עדים מכחישים אותם הם נאמנים יותר מהעדים. כ"כ הריב"ש.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב' "בדיין אחד... אבל שניים נאמנים"

סמ"ע (ה-ו): דיין אחד – כגון ביחיד מומחה או קיבלוהו עליהם (טור). אבל שניים – דאז בתורת עדות אומרים ונאמנים. כ"כ הש"ך (י). **לאפוקי הב"ח שכ' – שאף בשני דיינים אינם**

ומביא הר"ן מחלוקת:

שרשב"א – ס"ל שע"פ חכם אינה מפסדת כתובתה, שעד אחד הוא, אלא מיירי שאמרה טיהר לי חכם ביום פלוני ושני עדים מעידים שביום פלוני עמיהם היה החכם.

אבל הרמב"ן כ' – כיון שאמרה חכם פלוני טיהר לי ונמצא שהוא מכחישה (אפילו בלא עדים) לא נאמנת. וכן הדין בכל עד מפי עד אם הראשון כפר אין השני האומר מפיו נאמן.

ולפ"ז: קשה, אמאי כשנסתלקו מלפניו אינו נאמן, כיון שזה אומר פלוני חכם זיכה לי הקרקע וזה החכם מכחישו. ומ"ש מחכם שמכחיש שטיהר את הדם שנאמן?

ונראה – שהחכם נאמן רק לומר לא זכיתי לך כיון שהוא אומר בשמו וזה מכחישו, אבל לומר שזיכה לחברו אינו נאמן, ויכול לומר כנגדו לא זכתה לחברי. ולפ"ז: כשנסתלקו לפניו ואינו נאמן חוזר הדין לשווא.

והנתיבות (ביאורים א) – וליתא (דחזר הדין לשווא). דגבי חכם שטיהר הדם האישה נחשבת עד אחד שנאמנת באיסורים, וכיון שהחכם מכחישה בטלה עדותה ועדות החכם קיימת, ואף שנוגע אחר כך לכתובתה נשאת עדות החכם. **מה** שאין כן כאן כיון ששניהם מודים שנפסק הדין, המוחזק נאמן לא מטעם עד אלא מטעם מוחזק והחכם לא יכול להוציא מהמוחזק, שאין עד א' נאמן להוציא מהמוחזק. ואין לעשות שווא מחדש כיון ששניהם מודים שכבר נפסק ואין כח ביד הדיין שוב [.

"ודווקא בשווא דדייני"

סמ"ע (ב): פירוש יש דינים שאי אפשר לבררם מתוך טענות שאז הדבר תלוי בסברות הדיין למי היתה דעת הנותן קרובה, או לפר"ת למי שירצה הדיין. וא"כ אלו שנידונו בשווא וכ"א אומר אותי זיכה ולא מעונינים לדון מחדש שמא ישתנה דעת הדיין. **ולכן** כ"ז שעומדים לפני הדיין נאמן לומר לזה זכיתי. **ולדינא** אם כבר נסתלקו, אם א' מוחזק הממע"ה, ואם אינם מוחזקים יעשו פשרה.

היתה הפשרה (רשב"א וגר"ז), והוא מבואר בהגהת רמ"א. כ"כ אורים.

ש"ך (ב): נסתלקו – משמע אם יש בידו פס"ד אף שנסתלקו מלפניו נאמן.

נתיבות (חידושים ב): אם בע"ד אומר שזיכה לו הדיין, ובע"ד שני והדיין אומרים שעדיין לא נפסק הדין – נאמן הדיין אפילו נסתלקו מלפניו, כיון שיש עדים שקבלו לדיין. **אבל** כשאין עדים שקבלו לדיין נאמן בע"ד במיגו שלא קיבלו לדיין (ולא הוי מיגו במקום עדים כיון שנסתלק הדיין דינו כעד אחד).

אורים (ב): אינו נאמן – כשני עדים אבל נאמן כעד אחד וזוקק שבועה למכחישו ופוטר שבועה למסייעו.

"אם אין בידו פס"ד"

הב"ח: ואם כתב בפס"ד סתם "קרקע פלונית היא שלך" והפסק ביד א' מהם, והאחר טוען אני זכיתי וממני נפל ואתה מצאתו – נאמן הדיין לומר לזה שהפסק בידו זכיתי לפוטרו משבועה. אבל לא לשני שאין בידו הפסק, וא"צ אפ"י היסת (וזהו פירוש הגמ' "נחזי מאן נקט זכותא" פירוש ביד מי מבעלי הדינים נמצא הפסק שאז הדיין יוכל לזכותו). ואם אומר לזה שהפס"ד אינו בידו זכיתי – אינו נאמן, דאינו נאמן אלא כשמייע לאותו שהפסק דין בידו לפוטרו משבועה. (ש"ך – ומיירי שאף אחד לא מוחזק בקרקע).

והש"ך (ב) כ' – דצ"ע, כיון שאין מוכח מהפס"ד אמאי נאמן יותר מעד א' להפסיד זה שכנגדו.

וקצות החושן כ' – והוא תמוה דהא אנן קיימא לן דאין חוששין לנפילה וכדאמרינן בב"ב (קעב.). כ"כ האורים.

[**קצות החושן** (א): **נסתלקו לפניו אינו נאמן** – ויש לדקדק מנדרים (עב.) ואלו יוצאות בלא כתובה... משמשותו נידה. ומפרש בגמרא – דאמרה חכם פלוני היתר לי הדם ושאלו לחכם ונמצא ששיקרה.

סימן כ"ג: עד מתי נאמן הדיין לומר לזה זכיתי ובו סעיף

אחד

(קידושין: ע"ג)

סעיף א: עד מתי נאמן דיין לומר מה פסק

סעיף א חלק 1: ^אכל זמן שבעלי דינים עומדים לפני הדיין, נאמן לומר: לזה חייבתי ולזה זכיתי. נסתלקו מלפניו, אינו נאמן, אם אין בידו פסק דין. ודוקא בשודא דדייני, אבל דין התלוי בטענות לא שייך בו נאמנות, שלפי הטענות יזכה הזוכה, ובלבד שלא יסתור טענות הראשונות...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "נאמן לומר"

סמ"ע (א) בשם ת' הרשב"א (ג, רז): ראובן נתן לשמעון שטרות שיגבה מהם. ונשבע ראובן שהוא לא יגבה מבעלי החובות. נתגלגלו תביעות ביניהם ולקחו פשרן שפסק להם שכ"א ימחול לחברו החובות מלבד השטרות שיהיו בתוקפן כמו היום (שרק שמעון יגבה מהם). ואחר כך נתגלה שהנותן גבה מקצת מהחובות קודם שנתן הפטורים, ועכשיו אומר שהוא פטור ממה שקיבל שהרי נתן לו פטורים אחר כך - **שצריך** להחזיר מה שקיבל, שהרי בשעת הפטורים לא נודע אז שקיבל, ואדרבה הוא בחזקת שלא קיבל מאחר שנשבע.

נתיבות (חידושים א): נאמן - אפילו יש למי שנגדו מיגו דלא קבלתיך לדיין, כיון שהדיין נאמן בזה כשניים הוי מיגו במקום עדים.

"נסתלקו מלפניו אינו נאמן"

סמ"ע (א): ה"ה פשרן גם כן כשבעלי דינים אין עומדין לפניו, אינו נאמן לומר כך וכך

^אקידושין(עד): נאמן דיין לומר לזה זכיתי ולזה חייבתי. בד"א כשבע"ד עומדים לפניו אבל אין בע"ד עומדים לפניו אינו נאמן. ונחזי זכותא מאן נקט? ל"צ דקריע זכוותיה. ונהדר ונדיניהו? שדנים בשודא דדייני.

ופרש"י: בע"ד עומדים לפניו - מוטל עליו לזכור שעדיין לא יצאו משם, משגמרו דינם ואמרו איש פלוני חייב איש פלוני זכאי תו לא רמיא עליה. זכותא מאן נקט - ביד איזה מהם פס"ד של זכות. ונהדר ונדייניהו - ידונם לפי טענותיהם. ובשודא דדייני אי אפשר לחזור ולדון.

ונחלקו הראשונים מהו בשודא דדייני: **רש"י** פ' - לפי ראות עני הדיין למי שנראה לו בסברא.

והתוס' בשם ר"ת פ' - לא תלוי בסברא אלא במה שירצה הדיין לעשות.

סמ"ע (כא): הוא ר"ת וסייעתו. **והתוס' כ'** – שמצא שחזר בו ר"ת וס"ל שקבלה בב"ד הוי קבלה. **ואפשר** – שאף לדעת המחבר (רמב"ם) יציאה מב"ד הוי גמ"ד. ומ"ש **ונשבע** מיירי בקיבל עליו שלא בב"ד א"נ עדיין עסוקים באותו עניין.

ולפ"ז לא היה על הרמ"א לכתוב דעת רש"י שיצא מב"ד על האומר איני רוצה להשבע, אלא על כלל הדברים שקיבל בב"ד ויצא הוי גמ"ד.

ב.

"לא יוכל לחזור בו"

הש"ך (יט): כ"כ הב"י. ואין נראה לי (עיין שם שדחה ראיות הב"י). ולפעד"נ דהדין עם הנתבע כיון שלא נשבע בנק"ח, ומטעם שטוען לא אמרתי אלא אם תשבע בבית דין, ובפרט שזה בא להוציא המע"ה.

ב"י והע"ש כ': שאם הנתבע כופר ואומר שלא האמינו שישבע ויטול ישבע שלא א"ל כן, ואחר כך חוזר ונשבע הוא שבועה מהתורה (ונפטר כל זמן שהתובע לא נשבע).

והש"ך (כ) – חולק, לא צריך הנתבע להישבע שלא האמינו, כיון שלא יזכה התובע אלא אם כן ישבע, לא הו"ל כפירת ממון, דמי ימר שישבע ולכן אין נשבע הנתבע.

סמ"ע (כב): **כ' הב"י** שאע"פ שצריך לחזור ולהישבע בנק"ח בב"ד (שעל דעת כן הפך השבועה) מ"מ כיון שהאמינו על השבועה מיקרי גמ"ד לענין זה שאינו יכול לחזור בו.

אבל הב"ח כ' – כל שאמר "לא אשבע" הו"ל כאומר "אשלם" ולא יכול יותר להופכה.

סמ"ע (שם): משמע מהטור שדווקא שתק, אבל אם אמר "אני אשבע" ויצא שוב אין יכול להופכה. כן דקדקו ת' מהרש"ל, מהר"מ, ב"ח מהטור.

אבל הש"ך (יז) – אינו נראה, אף שאמר אשבע ויצא הו"ל כאומר אני עומד בטענותיי ואקיים הדין, ולא שקיבל עליו להישבע דווקא, ולכן יכול עדיין להופכה. וכן המנהג בכמה קהילות. כ"כ התומים והנתיבות.

נתיבות (ו) – אך זה דווקא בשבועה דרבנן, אבל שבועה מהתורה שמהדין אי אפשר להופכה כשא"ל השבע וטול ואמר אני נשבע אין יכול לחזור כיון שקיבל עליו להישבע בדבר שאינו מן הדין.

"ויאל חוץ לכ"ד"

סמ"ע (כ): הוכחתי בדרישה שדעת רש"י **והרא"ש** – בכל דינים אלו מה שקיבל בב"ד ויצא מלפניהם הוי גמ"ד ואינו יכול לחזור בו. **והר"ן**, ו**נמ"י כ' עוד** – שלרש"י אף שלא יצא מב"ד אלא שאינם עסוקים באותו עניין הוי גמ"ד. וכ"ד הרי"ף.

לאפוקי ד"מ בשם הרא"ש ורי"ו – שלא פירשו כן בדעת רש"י.

וסיים הסמ"ע – מ"מ אם קיבל עליו שלא בב"ד אינו גמ"ד אלא אם כן נשבע.

"ויש חולקים"

ב' לא מהני, אף שקיבל עליו או יצא, אלא אם כן נשבע על פיו.

והט"ז (ג): ואפילו לרש"י שיציאה מב"ד חשובה גמ"ד, ה"ד במקום שיש עכ"פ שייכות חיוב, כגון בהיפוך שבועה או כשאמר הרני משלם, שהיה לו עכ"פ חיוב שבועה. **מה שאין** כן כאן שמרצון טוב מקבל עליו שבועה, ודאי יכול לחזור בו אף שיצא מב"ד כ"ז שלא נשבע.

וגם – נ"ל עיקר לדינא, שקבלה בב"ד מהני ושוב אין יכול לחזור בו, כ"כ רמב"ן, רשב"א, ריב"ש, נמ"י. וכ"מ מהתוספתא. וכ"ש שאם יצא חוץ לב"ד ששוב אין יכול לחזור בו (כרש"י והרא"ש). **ואפשר** – שאף הרמב"ם מודה לזה (ולא פליגי).

וכל זה – כשא"ל בב"ד אבל חוץ לב"ד או בפני

סעיף ג חלק 2: ^אהגה: מי שמחוייב ליסבע, ואמר לפני כ"ד איני רוצה ליסבע כלל

הריני משלם, וילא חוץ לבית דין – אינו יכול לחזור בו דזה הוי גמר דין לדידה [רש"י]. ויש חולקין [ר"ת]. (עיין בטור).

^במי שנתחייב לחבירו שבעה דאורייתא, ואמר לחבירו: השבע וטול, ונשבע כלל נטילת חפץ, לא יוכל לחזור בו (בית יוסף).

[אע"פ שהשבועה של מודה במקצת מהתורה וצריך להשבע בנקיטת חפץ וכיון שלא נקט חפץ הוי טועה בדבר משנה וחוזר, שדעתו כעין דאורייתא, י"ל כיון שמהתורה לא הופכים שבועה, ודאי לא התכוון להפוך ממש כעין דאורייתא אלא לומר אם תשבע אני מאמינך. ועוד שנקיטת חפץ אינו אלא לאיים]

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א."אינו רוצה להיפסע הריני משלם"

טור (ו): מי שנתחייב שבועה דרבנן בב"ד ושתק ולא אמר שרוצה להופכה על כנגדו ויצא מב"ד, עם כל זאת הרשות בידו לומר שרוצה להפוך השבועה על חברו (דשתיקה לאו כדבור). **וכ' סמ"ע (יט)** – ה"ה אם אמר בב"ד "לא אשבע" ויצא, יכול עדיין להפוך השבועה שדעתו היתה שלא ישבע אלא יהפכנה על שכנגדו. **אבל** אם חייב הנתבע שבועת היסת ואמר לפני ב"ד אשבע ויצא אינו יכול להפכה אחר כך. כ"כ הש"ך (יז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א**הטור:** מי שנתחייב שבועה בב"ד ואמר איני רוצה ליסבע אלא לשלם:

- **ר"ת פסק** – שיכול לחזור בו כ"ז שלא שילם. כ"פ שו"ע בשם יש חולקין.
- **רש"י כ'** – משיצא מב"ד אינו יכול לחזור בו דחשיב כגמ"ד. כ"ד הרא"ש. כ"פ שו"ע בסתם.

^ב**ב"י:** מעשה באחד שהודה לחברו במקצת (שחייב שבועה מהתורה כדי להפטר) וא"ל לחברו (התובע) שלא בפני ב"ד אם תשבע אשלם לך, וקפץ ונשבע. והנתבע אומר לא אשלם כיון שנשבע שלא בפני ב"ד דלא הוי שבועה, ולכן אני חוזר בי ואשבע אני ואפטר

תשובה: אע"פ שנשבע חוץ לב"ד אין יכול לחזור בו כיון שכבר נשבע, וכר"ו ונמ"י שאף חוץ לב"ד מהני.

ג. וה"ה למי שנתחייב שבועת היסט (לאפוקי שבועה חמורה דאינו יכול להפכה), **והפכה, אם קנו מידו או אם נשבע זה שנהפכה עליו, אינו יכול לחזור בו. וה"ה במי שלא היה חייב שבועה, ואמר: אשבע לך שבועה, אם קנו מידו אינו יכול לחזור בו, ואם לא קנו מידו, אף על פי שקבל בב"ד, חוזר עד שיגמור הדין, וישבע** [הרמב"ם לשיטתו לעיל]...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

דכיון שקיבל עליו בפני ב"ד שוב לא יכול לחזור (שגורסים נשבע ואין יכול לחזור בו). כ"כ התוס' (בב"מ) בשם "ת. כ"כ נמ"י בדעת הר"ף – שקבלה בב"ד מהני (אף קודם שנבע), וכיון שא"ל דור לי בחיי ראשך שוב אין יכול לחזור בו, ודווקא כשהלה קיבל עליו שאם לא כן לא הוי גמ"ד (מכל מקום להר"ף אף שלא יצא לא יכול לחזור בו, לאפוקי רש"י – ר"ו). **הג"א:** ה"ד שקיבל עליו בב"ד, אבל קיבל מחוץ לב"ד אינו כלום ויכול לחזור בו. אבל רבינו ירוחם כ' – שאפילו אמר כן חוץ לבית דין אינו יכול לחזור בו מאחר שנשבע. כ"כ נמ"י. **ב"י:** קי"ל כהרמב"ם שכ"ד הרא"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שבועה בב"ד"

סמ"ע (טז): פירוש שנתחייב התובע שבועה חמורה להיפטר או שישבע הנתבע ויטול, וא"ל בע"ד להקל מעליו שישבע רק בחיי ראשו. **ב.**

"נגמר הדין ונשבע"

סמ"ע (יז): גמ"ד של שבועה הוא שישבע, ולכן כתב נגמר הדין ונשבע (שיטת הרמב"ם). **לדעת רש"י והרא"ש** – ה"ה אם יצאו מב"ד (בלי להישבע) הוי גמ"ד. וכן פסק הרמא כאן. **והש"ך** (טז): מ"ש המחבר ונשבע – אין נ"ל: **שרבים** – חולקים וגורסים "נשבע" (בלי וי"ו), רמב"ן, ר"ן, נמ"י, ריב"ש, מרדכי, ריו.

א. סנהדרין (כד): **משנה** – היה חייב

לחברו שבועה וא"ל (חברו) דור לי בחיי ראשך והפטר. **רמ"א** – יכול לחזור בו (ולשאל שבועה גמורה). **וחכ"א** – אין יכול לחזור בו.

שם: ואסיקנא כמו במי שקיבל עליו פסול (סעיף א) – שלאחר גמ"ד אינו חוזר, לפני גמ"ד חוזר אלא אם כן קנו מידו. **כ"פ** שו"ע כלשון הרמב"ם (פ"ז דסנהדרין ה"ג - ה).

ב. לאחר גמ"ד אינו חוזר

ב"ק (קכז): עבדי גנבת והלה אומר מכרתו לי, רצונך השבע וטול. **נשבע** ואין יכול לחזור בו.

'נשבע ואין יכול לחזור'

● **✓ הרא"ש** – גמ"ד היינו לאחר שנשבע, אבל קודם שנשבע יכול לחזור בו. דגרסינן 'ונשבע' (רק אז אין יכול לחזור בו, אבל קודם שנשבע אף שהסכים להישבע לא הוי גמ"ד), דלא שייך בשבועה גמ"ד עד שישבע. כ"כ התוס' (בסנהדרין) בשם ר"ת. **כ"פ הרמב"ם:** נגמר הדין ונשבע כמו שאמר ליה, אינו יכול לחזור בו, וחייב לשלם. כ"פ בשו"ע.

● **אבל הרא"ש כ' בדעת רש"י** – אחר שיצא מב"ד שוב אין יכול לחזור בו דהוי גמ"ד, אף שלא נשבע עדיין. וכן **מסתבר** –

סעיף ב: קיבל עליו גוי לעד או לדיין

סעיף ב: ^אאם קבל עליו עדות עובד כוכבים, כמי שקיבל עליו עדות אחד מהפסולים. אבל אם קבל עליו עובד כוכבים לדיין, אפילו קנו מיניה, אין הקנין כלום, ואסור לידון לפניו (משום שלא יעשה אויבנו פלילים). ^ב(אבל אם כבר דן לפניו, לא יכול לחזור בו) (מרדכי ריש פרק זה בורר).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אמרדכי: מעשה בא לפני הר"מ באחד שאמר נאמן עלי אותו הגוי וקנו ממנו, ואחר כך הרגיש שקיבל שוחד ומטה דבריו, ורצה לחזור בו – ופסק שלא יכול לחזור בו.

^בוכ' בד"ה – שדווקא שמקבלו עליו כעד, אבל קבלו לדיין אינו רשאי לדון בפניו (כמ"ש בסימן כ"ו, מדין ערכאות של גויים).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^אאין הקניין כלום

סמ"ע (טו): משום שלא יעשה אויבנו פלילים, ועיין לקמן סימן (כ"ו סק"א). ואם יש לאחד מבע"ד זכות ויפוי כח במשפט הגויים יותר ממשפט ישראל אז מהני קניין אם קבלו עליו (דהקניין חל על נכסיו שנשתעבדו לו על אותו

זכות שקיבל עליו לדון לפני עכו"ם), ול"א אין מתנה עמ"ש בתורה כ"א בתנאי בעלמא (שאין לו תועלת). ואם אין לו זכות הוי קנינו קניין דברים בעלמא.

^באם כבר דן לפניו לא יכול לחזור

והש"ך (טו): חולק על הרמ"א – כיון דהקנין אינו כלום (דהוי תרתי לריעותא שקיבל הגוי שהוא פסול כשלושה) במה יתקיים הדין שלא יכול לחזור וכו'.

מ"מ יש לחלק אם קנה סתם לדון בפני עכו"ם (דהוי אויבנו פלילים שמחזיק ערכותיהם ודתם) לא מהני אפילו בדיעבד. אבל אם קיבל לדון בפני עכו"ם מסוים שנאמן בעניו (ולא משום שמחזיקים משפטי הגויים) מהני כמו שקיבל עליו קרוב או פסול. וכן עיקר, ולא כמו שחילק בין לכתחילה לדיעבד..

והנתיבות (חידושים יד) כ' – שבכל גוונא (אפילו עכו"ם מסוים) אסור לדון אפילו נתרצו שניהם, דהוי כמיקר שם אלילים.

סעיף ג: א"ל השבע בחיי ראשך והפטר, הפך שבועת היסת

סעיף ג חלק 1: ^אמי שנתחייב לחבירו שבועה בב"ד, ואמר ליה (חברו): השבע לי בחיי ראשך, והפטר, או השבע לי בחיי ראשך ואתן לך כל מה שתטעון, אם קנו מידו, אינו יכול לחזור בו. ואם לא קנו מידו, יכול לחזור בו עד שיגמר הדין. ^בנגמר הדין ונשבע כמו שאמר ליה, אינו יכול לחזור בו, וחייב לשלם.

הש"ך ונתיבות.

ט.

"ישבע שלא קבלו"

סמ"ע (יג): פירוש שבועת הסת ולא שבועה דאורייתא, שהדיין שמכחישו אין לו דין עד שיחייבהו שבועה מהתורה כיון שהוא קרוב או פסול, ועוד שאין זה כפירת ממון אלא כפירת קבלתו עליו כדיין.

והש"ך (יג) – טעמו השני "שאין זה כפירת ממון" לא נהירא, שאין לך כפירת ממון גדול מזה, שאם מודה לדיין יתחייב לשלם (שהרי יצא חייב בדיון), ועוד שאם אינו כפירת ממון אף הסת לא ישבע.

ולכן: טעם ראשון (שהדיין קרוב או פסול ולכן אינו עד) נראה. וא"כ אם הדיין כשר חייב שבועה מהתורה, ובשניים כשרים חייב מה שיפסקו אף שמכחיש שקבלו עליו (שהם נאמנים נגדו שקבל עליו).

[סיכום: אם הדיין כשר.

להסמ"ע – אפ"ה נשבע הסת, כיון שאין כאן כפירת ממון.

ולהש"ך – נשבע דאורייתא דהוי כפרית ממון].

נתיבות (ד): **מ"ש** הש"ך שאין לך כפירת ממון גדול מזה. דווקא כשנגמר הדין אז הוי כפירת ממון, אבל אם רק קנו ממנו קודם גמ"ד אין בו כפירת ממון (שמא לא יחייבוהו, ולכן יש רק הסת).

"רבים שהמחו... אין יכולים לעכב"

הרמ"א (לעיל ח-א): ועיירות שאין בהם חכמים הראוים להיות דיינים, או שכולן עמי הארץ, וצריכים להם דיינים שישפטו ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עובדי כוכבים... אין אחר יכול לפוסלן.

נתיבות (יג): וה"ד במקום שאין לומדי תורה והמחו עליהם שלא ילכו לערכאות. שאם לא כן אסור להעמיד דיין שאינו הגון, ואפילו יחיד יכול למחות (אורים טו)..

(ה"ג דו"פ - שזה חייב לזה הרי עליהם כחוב גמור) לא שייך חזרה אלא צריך שימחלו זה לזה, ואז גם לא שייך משום כבוד הדיינים.

והש"ך (ח) **כ' טעמו** - שהרא"ש מיירי במקום (שהזוכה) חב לאחרים בחזרתו (שאם ימחל, בעל חובו לא יוכל לגבות ממנו כיון שאין לו ממנה לפרוע), ולכן לא יכולים לחזור. כ"כ פת"ש בשם משנה למלך ות' מהריב"ל.

"שלא נודע שטעו"

סמ"ע (י): **כ' מרדכי:** שאם עשו פשרה במקום דין מיקרי טעות כיון שקיבלם לפסוק דין. **וכ' עוד** – אף קבלו עליהם את הדיינים, לענין אם טעו דלא מיקרי דין. [וא"ת לפני גמ"ד שיכולים לחזור, אם לא טעו מאי נפק"מ שיכולים לחזור? י"ל דיכולים לחזור ולטעון בענין אחר או דנותנין להם זמן שני מב"ד].

וכ' הש"ך (ט) - היינו דוקא קודם שהוציאו ממון אבל אחר הוצאת ממון אף שטעו מה שעשו עשוי, לאפוקי הרמב"ן (ראה כה"ג).

ש"ך (י): שלא נודע שטעו – וכל זמן שלא נודע בודאי שטעו, ואע"פ שהוא בספק טעות הדין קיים.

ח. "ממונים בעיר... לא יוכל לחזור"

סמ"ע (יא): פירוש, אפילו אם קיבלם לדין ועשו פשרה או בשאר טעות. כן הוא בתשובות מימוניות, כ"פ הש"ך. מ"מ לא יכולים לדון קרוביהם. **לאפוקי הע"ש** – שפירש דקאי דאינו יוכל לחזור אפילו קודם גמ"ד (ולא קאי אטעו. כלומר בטעות אפשר שיכול לחזור בו).

ש"ך (יב): ה"ה שא"צ קניין (הג' מרדכי), שכל שנעשה בפני ג' טובי העיר אין צריך קניין במקום שיחיד צריך קניין. ולפ"ז אף קודם גמ"ד אין יכול לחזור. כ"כ ע"ש, סמ"ע.

אורים (יב): ראשי העיר - ואין צריך לכל ראשי עיר אלא ג' מהם סגי, דלענין זה ז' טובי עיר לאו דוקא, כן הוא בהגהת מרדכי. וכ"כ

מסתפק, שאם אומר רק לאחד אתה חייב עדיין נראה כמסתפק ולא הוי גמ"ד. כ"ד השבו"י.
אבל הש"ך – אף שאמר לשון אחד "פלוני אתה חייב" הוי גמ"ד. [

"ולעניין עדות מיד שהעידו"

ש"ך: וקמ"ל דהוי גמ"ד אע"פ שלא הוציא עדיין ממון..

בפני חברו נראה הדבר עדיין מסופק, ואין זילותא אם יחזור כיון שעדיין לא זיכה חברו בפניו, מה שאין כן אם אמר "צא תן לו". **אבל** כשאומר איש פלוני אתה זכאי פלוני אתה חייב ששני בע"ד עומדים הוי ודאי זילותא אם יחזור בו, לפיכך ברור לו הדין.

[**סיכום:** פלוני אתה זכאי ופלוני אתה חייב

סמ"ע – דווקא כשאומר לשניהם הוי גמ"ד שאינו

סעיף א³: נגמר הדין אינו יכול לחזור

סעיף א חלק 3: ^א **נגמר הדין, אינו יכול לחזור בו, והוא שלא נודע שטעו** ^ח. (מיהו אם הם ממונים בעיר או טובי העיר לא יכול לחזור, כי כן נוהגים דכל מה שאדם מקבל לפני ראשי העיר שלא יוכל לחזור בו) (תשובת מימוני סוף שופטים).

^ט. **ואם כופר ואומר: לא קבלתי עלי לדון, ואין עדים בדבר, ישבע שלא קבלו עליו, אפילו אם הדיין מכחישו ואמר שקבלו עליו.** (רבים שהמחו עליהם דיינים ללא גמירי, אין בעלי דינים יכולים לעכב) (ר' ירוחם נ"ב ח' י"ג).

מלכותינו דכל מה שהאדם מקבל בפני ראשי הקהל אין יכול לחזור (עיין בענפי הלכה מה הדין אם טעו).

^ט. **הרא"ש:** ואם כופר בע"ד ואומר שלא קבלו עליו לדון ואין עדים בדבר - ישבע שלא קבלו, ואפילו הדיין מכחישו ואומר שקבלו עליו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א. **"אינו יכול לחזור בו"**

סמ"ע (ט): כ' הרא"ש **ש בתשובה** (כלל הדיינים כלל נ"ו סי' ח') – ואף ששני בע"ד נתרצו לחזור אינם יכולים לחזור. **וכ' ב"י** – טעמו משום כבוד הדיינים. **וד"מ כ'** שאינו משום כבוד הדיינים, אלא מאחר שכבר נפסק הדין בניהם

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א **סנהדרין (כד):** **תנן** – א"ל נאמן עלי אבא (להיות דיין), נאמן עלי אביך, נאמנים עלי ג' רועי בקר: **רמ"א** – יכול לחזור בו. **וחכ"א** – אינו יכול לחזור. **ואסיקנא:** א"ר יעקב לאחר גמ"ד מחלוקת והלכה כחכמים שאינו יכול לחזור בו (אבל לפני גמ"ד לכו"ע יכול לחזור בו, אלא אם כן קנו מידו).

מרדכי: ודווקא שלא נודע שטעו אבל נודע שטעו יכול לחזור בו דלא עדיף מפשרה שיכולים לחזור דלא קבלו עליהם לעניין אם טעו (והובא בד"מ א).

^ח. **ת' מימוניות:** מיהו אם הם ממונים בעיר או טובי העיר המנהג הוא בכל

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ה. **"אם קנו מידו על זה"**

ש"ך (ד): **כ' נמ"י** – ואף על גב דמחזי כקניין דברים אפ"ה אשכחן שקניין מחזק הדברים (כמו בר מצרא, משכנתא באתרא דלא מסלקי). וכ"מ מרש"י שכתב – אם קנו מידו שלא לחזור. **אבל הראב"ן כ'** – שאם קנו מידו שלא לחזור הוי קניין דברים, ולא מהני רק כשקנו לעשות כמו שיאמר הדיין.

כנה"ג (הגה"ט ו): ואם קיבל קניין ולא ידע שהוא קרוב ואחר כך נודע לו הוי קניין טעות. והובא בפת"ש (ו), כ"כ או"ת, נתיבות.

ו. **"איזה מיקרי גמ"ד"**

שו"ע (יב-ב): אבל אחר שגמר הדין ואמר: איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב, אינו רשאי לעשות פשרה ביניהם.

פ' הסמ"ע (ח) – היינו כשאומר "פלוני אתה זכאי פלוני אתה חייב", וכ"ש כשאומרים לו "צא תן לו" דהוה מילתא פסיקא שחייבו. **מה** שאין כן כשאמר לו "חייב אתה ליתן" שנראה שמסתפק עדיין, אבל כשא"ל "פלוני זכאי ופלוני חייב" (שאמר לשניהם הפסק) אין נראה כמסתפק.

אבל הש"ך (ה) **כ'** – שלא נראה לחלק בין "חייב אתה ליתן" לבין "פלוני אתה חייב ופלוני זכאי". **ומ"ש** בשו"ע (יב/ב) "איש פלוני זכאי איש פלוני חייב" ל"ד תרוויהו, אלא ה"ק "איש פלוני אתה זכאי" או "איש פלוני אתה חייב" הוי גמ"ד (ואצ"ל שניהם).

ולעניין דינא פסק הב"ח – דלא הוי גמר דין עד שאמרו **צא** תן לו (וכדלקמן סימן ע"ט סעיף י"ג) וכדעת התוספות והנמ"י, **וכן** נלפע"ד עיקר לדינא, וכן יש לפרש דברי המחבר.

מ"מ פת"ש (י) **בשם** **שבו"י** פסק כהסמ"ע. **דכל** שאומר "אתה חייב", לאחד בלבד שלא

לפני גמר דין	לאחר גמר דין	
	אתן לך	מחול לך
לכו"ע חוזר אלא אם כן קנו ממנו	מחלוקת: ר"מ – חוזר ✓ חכמים – אינו חוזר	לכו"ע אינו חוזר

איזהו גמר הדין שאינו חוזר

רמב"ם: נגמר הדין והוציא ממון בדין הפסול הזה – אינו יכול לחזור.

וכ' הטור – שמשמע שיכול לחזור בו כ"ז שלא הוציא ממון. ונראה שאף שלא הוציא ממון עדיין, רק שאמר "פלוני חייב" נקרא גמ"ד ואינו יכול לחזור בו.

כ"כ הב"י – אף הרמב"ם ס"ל הכי, ומ"ש "והוציא ממון" ר"ל כיון שנגמר הדין כאילו הוציא הממון כבר ואינו יכול לחזור בו. וכ"ד הנמ"י בדעת הרמב"ם – ל"ד הוציא ממון.

והד"מ כ' בשם נמ"י: ל"ד הוציא ממון אלא ה"ה שא"ל "צא תן לו" אבל "חייב אתה ליתן לו" לא מיקרי גמ"ד אלא ר"ל אנו רואים שהחייב עליך לשלם, אבל לא נתברר. **כ"פ הש"ך**: כהנמ"י שלאחר גמ"ד אף קודם שהוציא ממון מיקרי גמ"ד.

והמרדכי – אמרו פלוני את חייב שבועה מיקרי גמ"ד (פירוש דסגי "אתה חייב" ואצ"ל "צא תן לו"). וכ"ד הטור.

איזה מיקרי גמר דין?

תוס' – מיד שאמר "אתה חייב אתה זכאי" אע"פ שלא א"ל "צא תן לו" הוי גמ"ד. וכנ"ד הנמ"י, **כ"פ הסמ"ע**.

אך הסמ"ג כ' – שאין זה גמ"ד עד שיאמר "צא תן לו". **כ"כ הב"ח**, ש"ך בשם ראב"ן. **כ"פ הש"ך** – לא הוי גמ"ד עד שיאמר לו צא תן לו או גמרו הדין ויצא מב"ד.

לו והפסול לכו"ע.

[**סיכום:** כשר במקום ג' דיינים

סמ"ע - הוי חדא לריעותא, כ"כ קצות החושן.

ש"ך - הוי תרתי לריעותא. כ"כ נתיבות [

כ' הט"ז: נ"ל שאם מתחילה בשעת ההלוואה

קיבל עליו פסול כשנים מהני אף בלא קניין.

"כן הסכמת רוב הפוסקים"

הש"ך (ג): דינו של הרמ"א צ"ע. שהרי

הרמב"ן וריב"ש פסקו כדעה ראשונה (מחבר).

כ"כ בעה"ט בשם ר' אפרים, כ"ד הע"ש. וכ'

אורים (ו) - לכן המוחזק יכול לומר קים לי

(כהמחבר שלא יכול לחזור בו). כ"כ הנתיבות (ה).

סעיף א2: מי שקיבל עליו קרוב או פסול למחול או לשלם

סעיף א חלק 2: **ה' בין שקבל על עצמו לאבד זכויותיו ולמחול מה שהיה טוען**

על פיהם, בין שקבל עליו שיתן כל מה שיטעון עליו חבירו בעדות זה הפסול או בדינו, אם קנו מידו על זה, אינו יכול לחזור בו. ואם לא קנו מידו, יכול לחזור בו עד שיגמור הדין.

י' (ולעיל סי' י"ב סעיף ב' נתבאר איזה מקרי גמר דין, ולענין עדות מיד שהעידו לא יכול לחזור בו) (ריב"ש סימן ת"ץ ומרדכי)...

כשרים.

מתי יכול לחזור בו?

שם: ר"ל אמר - מחלוקת לפני גמ"ד אבל לאחר גמ"ד ד"ה אין יכול לחזור. ורבי יוחנן - לאחר גמ"ד מחלוקת. ופרש"י: לפני גמ"ד - לאחר שטענו בפניהם קודם גמ"ד.

ופסק ר"נ בר יעקב:

א. לאחר גמ"ד מחלוקת והלכה כחכמים.

ב. באתן לך מחלוקת והלכה כחכמים.

ג. ואם קנו מידו אף לפני גמ"ד, דאין לאחר גמ"ד כלום (ואינו חוזר).

סיכום: לאחר גמ"ד - אינו חוזר.

לפני גמ"ד - חוזר אלא אם כן קנו ממנו.

כלומר:

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

ה' גמ' (שם): במה מחלוקת

• **אר"י** אמר שמואל - מחלוקת במחול לך, אבל אתן לך ד"ה יכול לחזור בו.

• **ורבי יוחנן** אמר - מחלוקת באתן לך (במחול לך יש ספק: האם לכו"ע אינו יכול לחזור, או מחלוקת. שם בגמרא).

• **ורבא** אמר - באתן לך מחלוקת, אבל מחול לך אין יכול לחזור (מסקנת הגמרא שם שרבא דעה עצמאית).

פרש"י: במחול לך - תובע אומר לנתבע נאמן עלי אבא אם יזכך יהא מחול לך, שם אמרו חכמים שלא יכול לחזור בו שהרי זכה במה שבידו. אבל אתן לך - שהתובע אומר אם יחייבוני אתן לך. ד"ה יכול לחזור בו - הואיל והממון בידו אין כח לתובע להוציא ממנו אלא בדיינים

אחר הרי הוא דן ע"פ הטענות שנאמרו בפני ב"ד ראשון. וכ' **הנתיבות** (ביאורים ב) – ומיירי שקנו מידו, שאם לא כן אין ההודאה בפניהם חשיבא הודאה (כל שלא נגמר הדין).

"לאיכא תרתי לריעותא"

פת"ש (ד): תרתי לריעותא - ואם מקבל עליו דיין פסול וגם מקבל דיין אחד כשניים (שלכאורה יש תרתי לריעותא) – לא מיקרי תרתי לריעותא, שאין שני הריעותות בדבר אחד (גליון רעק"א).

ת' רעק"א: אם קיבל עליו עד שיש בו שני פיסולים (הוא אביו וגם גזלן) – לא מיקרי תרתי לריעותא, דמה לי עד פסול מטעם א' או משני טעמים.

אולם אורים (ו) - אישה שגם קרובה לעד הוי תרתי לריעותא דפיסול אישה לאו כפיסול קרוב. כ"כ הנתיבות.

קיבל יחיד במקום ג'

סמ"ע (ו): נראה שאף אם קיבל עליו כשר במקום ג' **דיינים** ונגמר הדין אין יכול לחזור דלא הוי תרתי לריעותא דשם חד הוא. ודווקא שקיבל פסול במקום שנים שיש שני שמות לריעותא (פסול, שנים).

והש"ך (ב) – אינו נראה, אלא הוי תרתי לריעותא. וכ"מ מהרא"ש, טור, ראב"ן. וכ"ה בע"ש בהדיא.

וקצות החושן (א) – כיון שיחיד מומחה דן לא הוי רק כחדא לריעותא, דהוי כקיבל עליו הדיוט כמומחה אף שקיבל עליו כשלושה, ואין הדבר תלוי בלשון. וכ"ד התומים.

והנתיבות (ג) – רק כשקיבל עליו חד הדיוט כיחיד מומחה הוי חד לריעותא, אבל קיבל עליו כשלושה דיינים חלוק מיחיד מומחה לעניין קבלת עדות והודאה, ולכן הוי תרתי לריעותא. ואם קיבל עליו קרוב שהוא גם פסול כאחד – הוי תרתי לריעותא, שהרי קרוב לא פסול רק

ת' שבו"י (א קסח): אישה שציוותה קודם מותה לבניה שאם יהיה להם ריב ידון להם פלוני אחד מקרובותיה, ונתנה ע"ז תקיעת כף ליד אותו פלוני, ועכשיו א' הבנים לא רוצה לדון בפני פלוני מהטענות:

א. אותו פלוני ע"ה ולא יודע דין תורה.
ב. נודע לו שאותו פלוני אוהב אחיו יותר משאר בנים.

תשובה:

- אין מצווה לקיים דברי המת אלא בהשליש נכסיו אצל השליש.
- מצד תקיעת כף יש לכופו לדון בפני פלוני.
- טענת ע"ה אינה טענה כיון שידע זאת מתחילה וע"ד כן קבלו.
- טענה שאוהב אחיו יותר ממנו ג"כ אינה טענה כיון שהיתה תקיעת כף (שבלא תקיעת כף הוי טענה כמ"ש כנה"ג בשם הרא"ם).

ולכן: אם אי אפשר להתיר נדרו (תקיעת כף) כופים אותו לדון בפניו, והובא בפת"ש (ג).

סמ"ע (א): **להיות עד עליו** - רש"י פירוש נאמן עלי אבא להיות דיין, אבל ודאי ל"ד דיין אלא ה"ה מהני לקבל עד קרוב או פסול. כ"ד הרי"ף והרא"ש.

ב.

"אצל חס השליש"

נתיבות (חידושים ב): פירוש שהיה חייב, והשליש המעות ביד הדיין, ואותו דיין שהוא קרוב דן – אין במסירת המעות קבלה ודינו בטל (אורים ב). כ"כ כיו"ב הסמ"ע (ב).

ג.

"אחד מהפסולים בעבירה"

סמ"ע (א): לרבותא נקט פסול, אע"פ שהוא פסול לכל עדות בעולם, וכ"ש קיבל קרובו שהוא כשר לאחרים דמהני.

ד.

"בדיין אחד"

סמ"ע (ה): כ' הרשב"א - שאם יעמוד ב"ד

קבלו כתר, דאיכא תרתי לריעותא, אפילו אחר גמר דין יכול לחזור בו, וכן הסכמת רוב הפוסקים, אבל אם קנו מידו ככל ענין לא יכול לחזור (אפילו קבלו עד א' במקום שנים – סמ"ע בשם רי"ו)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סנהדרין (כד): תנן – א"ל נאמן עלי אבא (להיות דין), נאמן עלי אביך, נאמנים עלי ג' רועי בקר: רמ"א – יכול לחזור בו. וחק"א – אינו יכול לחזור.

ג. סנהדרין (כד): נאמן עלי אבא – א"ר דימי בר ר"נ כגון דקבליה עליה בחד (ויש עוד דיינים כשרים).

דקבליה עליה בחד

רש"י – בחד דווקא, אף שיש עוד שנים אחרים לר"מ יכול לחזור.

משמע שלרבנן אף שקיבל עליו את הקרוב כשני דיינים לא יכול לחזור. **כ"פ** הרמב"ם – כרש"י, אף שקיבל עליו א' מהפסולים כ' ג' דיינים מומחים מהני (אף דאיכה תרתי לריעותא), שאם נגמר הדין ע"פ אינו יכול לחזור. **כ"פ** שו"ע.

ד. אבל התוס' – לרבנן קאי, שרק כשקבלו כדיין אחד לא יכול לחזור בו, אבל כשני דיינים כיון דאיכא תרתי לריעותא (קרוב או פסול, וגם כשניים) אף לרבנן יכול לחזור בו. **כ"כ** המרדכי, רא"ש, כ"ד הרי"ף. **כ"פ** הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מי שקיבל עליו"

ש"ך (א): **כ' הג"א** – שדווקא שקיבל עליו בב"ד: אבא או אביך או דור לי בחיי ראשך, אבל קיבל עליו חוץ לב"ד ולא קנו ממנו חוזר

אף לאחר גמ"ד.

אבל הנמ"י כ' – שאף כשקיבל עליו חוץ לב"ד אינו יכול לחזור, אבל כשקיבל עליו בב"ד לא יכול לחזור אף קודם גמ"ד. **כ"כ** הב"י בשם רי"ו, או"ת, נתיבות.

ולפענ"ד – נראה עיקר כהג"א, שדווקא קבלה בב"ד מחייב אבל חוץ לב"ד יכול לחזור אף לאחר גמ"ד. **ואף** רי"ו לא חולק. דרי"ו – מיירי כנשבע כבר חוץ לב"ד (כשא"ל דור לי בחיי ראשך) שלא יכול לחזור אבל קיבל עליו אביו חוץ לב"ד יכול לחזור. והג"א – מיירי שרק קיבל עליו להשבע לכן יכול לחזור.

ולכן: בקיבל בפני ב"ד אין יכול לחזור אחר גמר דין, אבל בקיבל שלא בפני ב"ד אפי' לאחר גמר דין יכול לחזור אם לא שאמר לו דור לי וכו' ונשבע על פיו, הואיל ועל פיו עשה מעשה אפילו חוץ לב"ד אין יכול לחזור.

והתומים (א) – אין לחלק (בין בפני ב"ד או לא) דכיון שטען בפניהם עשאו ב"ד והוי כקבלה בב"ד. **כ"כ** הנתיבות.

"קרוב או פסול"

וכ' הב"ח: שאם טען שלא ידע שהוא קרוב נשבע היסת וחוזר בו. **וכ' שער המשפט** (א) – ואם רגיל אצלו וטוען לא ידעתי שהוא קרובי – אינו נאמן. **אבל** אם טען שלא ידע שהוא פסול: אם הפסול מדרבנן דבעי הכרזה – אין נאמן דכל מילי דב"ד קלא אית ליה. ובפיסול מהתורה – שלא צריך הכרזה נאמן בשבועה (והובא בפת"ש א').

פת"ש (ג): **כ'** כנה"ג – אם גילה הקרוב דעתו שעל כורחו מחוייב לעזור ולתומכו – לא מהני קבלתו (הרא"ם).

הב"ח.

ג.

"כל זה כשקנו מידו"

סמ"ע (ו): דין הראשון (שאם לא בא להשבע יטול חברו) שיש בו אפקועי ממונא שיטול חברו, בעינן קנו מידו בב"ד חשוב ובמעכשיו (כדלקמן ר"ז). **מיהו** לא בעינן מתפס זכותו כיון שאין כאן הפקעת ממון ברור שיתכן שלא היה נשבע כדי להפטר. ו**סיפא** (שאם לא בא נפטר חברו) אפילו קניין בב"ד חשוב אין צריך אלא קניין לחוד. כ"ד העיר שושן.

והש"ך (ה): **כ' הב"ח** – שאף בדין הראשון אין צריך אלא קניין לחוד, כיון שאין הפקעת ממון ברור. ו**עיר שושן כ'** – שאף בדין השני בעינן ב"ד חשוב.

ופירש ערוך השלחן – פירוש שאין זו סברה שבגלל אונסו של זה יתחייב זה, דמה לו ולאונס חברו. דאמת שהתורה פטרה לאונס אבל לא חייבה לאחר מפני אונסו של זה. ומכיון שאחד לא קיים תנאו אף שהיה באונס מימלא השני אינו מתחייב במה שהתנה.

"וישבע כשיתבענו (ויפטר)"

סמ"ע (ה): ה"ה בדין השני שיכול לבוא אחר כך וישבע ויטול. ו**עי"ל** שהרמב"ם והטור ס"ל שדווקא לעניין להשבע ולהפטר הו"ל כאילו לא קנה מידו אף שעבר האונס ולא בא, אבל לעניין להשבע ויטול לא.

אבל הש"ך (ד) – אף להשבע וליטול יכול גם אחרי האונס, (וכמ"ש הסמ"ע בתחילה). וכ"ד

סימן כ"ב: מי שקבל עליו קרוב ופסול, ודין שבועה

והיפוכה ובו ג' סעיפים

(סנהדרין: כ"ד. ב"ב: קכז)

סעיף א: מי שקיבל עליו קרוב או פסול, כשיש תרתי

לגריעותא

סעיף א חלק 1: **א** מי שקבל עליו קרוב או פסול, בין להיותו דין בין להיותו

עד עליו (אם קנו מידו על זה - אינו יכול לחזור בו. ואם לא קנו מידו - יכול לחזור בו עד שיגמור הדין, כדלקמן).
הגה: ולא מקרי קבלה חלל אם כן קבלו לדונו, אבל אם השליש בידו מעות שדנין עליו, לא מקרי קבלה. (ריב"ש סימן שי"א).

אפילו קבל אחד מהפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו, או כג' בית דין מומחים לדון לו.

הגה: ויש חולקים וס"ל דדוקא אם קבל קרוב או פסול בדין אחד או בעד אחד, אבל אם

סמ"ע (ב): אבד זכותו - אתרוויהו קאי: קמייא - שצריך ליתן לחברו, ובתרייתא - שחברו פטור.

"אין נותנים לו זמן"

סמ"ע (ג): בתשובת הרשב"א כתב דין זה על שטרות שהתנה בפני ב"ד שאם לא ישלם ליום פלוני שיתנו השטרות לכנגדו, ועבר היום ולא בא - יתנו השטרות מיד.

ש"ך (א) - פירוש שמאבד זכותו ונתחייב מיד בכל מה שחייב עצמו, מ"מ אם תובע זמן לפרוע מה שחייב נותנים לו (כדלקמן ק).
ב.

"ה"ז פטור מקניין זה"

סמ"ע (ד): פירוש וה"ל כאילו לא קנה בקניין מעולם (שבטל התנאי), ואפילו עבר אחר כך האונס ולא בא מיד יביא כשירצה.

שו"ע (נה/א): מי שפרע מקצת חובו והשליש את השטר וא"ל אם לא נתתי לך עד יום פלוני תן לו שטרו והגיע הזמן ולא נתן לו **לא יתן** השליש את השטר שזו אסמכתא היא ולא קניא. **ואם קנו** מידו עליה בב"ד חשוב (שמבטל אסמכתא) הרי זה קנה והוא שיתפס זכויותיו בב"ד והוא שלא יהיה אנוס... עכבו נהר או חולי מלבא לא יתנו.

וכ' הש"ך (שם סק"א): אנוס - דוקא אנוס דשכיח ולא שכיח, וכל שכן לא שכיח כלל, הוי אנוס לענין נדרים וממון, אבל אי שכיח לא הוי אנוס, דה"ל לאתנויי. כ"כ מהר"א ששון.
או"ת - ודווקא שמביא ראיה שהיה אנוס, דבלא ראיה אינו נאמן לומר שהיה אנוס אע"פ שהוא מוחזק (שאנוס שלא שכיח אינו כמו עדים לא היה אנוס ולא מהני חזקה).

הש"ך (ג): אחד שנתחייב מנה לחברו אם ילך חברו למקום פלוני, ונאנס חברו ולא הלך, מ"מ פטור המתחייב כי לא אמרינן שבאנוס רחמנא חייבה.

וישבע ויטול אבד זכותו ואין לו כלום ויפטר חברו, ועבר היום ולא בא - נתקיימו התנאים ואבד זכותו. כ"כ סמ"ג בשם הגאונים.

רמב"ם: ואם הביא ראיה שהיה אנוס באותו היום, ה"ז פטור מקנין זה, וישבע כשיתבענו חברו כמו שהיה מקודם, וכן כל כיוצא בזה.
וכן בירושלמי: אם לא אעשה כך ביום פלוני יהא כך וארעו אונס: ר' יוחנן אמר - אונסא כמאן דלא עבר. רשב"ל אמר - אונסא כמאן דעבר. והלכה כרבי יוחנן.

ד"מ: כ' המרדכי - דוקא שקנו מידו שאם לא כן לאו כלום הוא. וכ"ה בתשובת הרשב"א.

ד. שו"ע (רו/ט): אסמכתא שקנו עליה בבית דין חשוב - הרי זה קנה. והוא שיתפס זכויותיו בבית דין, והוא שלא יהיה אנוס.
כיצד: הרי שהתפס שטרו או שוברו בבית דין, וקנו מידו שאם לא יבא ביום פלוני ינתן שטר זה לבעל דינו, והגיע היום ולא בא, הרי אלו נותנים, והוא שיהיה בבית דין חשוב.
הגה: וי"א אף על גב דלא התפס זכויותיו מהני, הואיל וקנו ממנו בב"ד חשוב, וכתב הרא"ש דהכי נהיגי עלמא.
מרן: ואם עכבו נהר או חולי לא יתנו, וכן כל כיוצא בזה, ונתבאר תשלום דין זה בסימן נ"ה ובסימן כ"א.]

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"שאם לא יבוא"

סמ"ע (א): זו ואצ"ל זו, דאם יכול להפקיע ממון (ולהפטר מלשלם) בקניין זה, כ"ש שיפטר חבירו עי"ז (שמחל תביעתו), אלא נקט משום סיפא דאנוס. א"נ משום שקיימתא צריך לקנות בב"ד חשוב ובברייתא אין צריך.

הלכות דיינים: חר"מ - סימן כ

או לא? וד"מ כ' - כשהגדיל בשעת הדין לכו"ע אמרינן הו"ל למידע ואינו מביא וסותר. וסיים הסמ"ע - נמצא מ"ש הרמ"א (כאן) "היו בידו וידע" ר"ל מסתמא ידע. וביאר הנתיבות (חידושים ט) - שתלוי הדבר, אם בשעת תביעה היה גדול מסתמא קרא בהם וידע, ואם היה קטן מסתמא לא ידע. כ"כ האורים.

נתיבות (ח): שבאו עדים - אף שבגדול אמרינן מסתמא שהיה בידו, אם לא שמביא עדים שהיתה הראיה ביד אחר, מכל מקום בקטן אמרינן מסתמא לא ידע מהן (אורים י).

שבידו, ואמר הלוקח אין לי עדים או ראיה. ואחר כך הביא הלוקח עדים או ראיה שהשטר חוב פרוע - מקבלים עדותו שדינו כדורש כיון שאינו יודע בראיות המוכר. אלא אם כן הוציא הלוקח הראיה מתוך אפונדתו שנראה שידע קודם. והובא בפת"ש (ו).

ב. "או קטן שזאלו לו עדים"

סמ"ע (יא): פירוש דבקטן אמרינן לא יודע מהראיות ולכן יכול להביא ולסתור, אבל אם באו עדים שידע לא יכול לסתור. וכ' המרדכי שיש להסתפק אם אומרים העדים שהיו בידו, אי אמרינן הו"ל למידע (ולכן אינו מביא וסותר)

סימן כ"א: מי שקבל עליו להשלים הדין ליום ידוע,

ונאנס ובו סעיף אחד

(סנהדרין: לא)

סעיף א: ^אמי שקנו מידו שאם לא יבוא ביום פלוני וישבע יהיה חבירו נאמן בטענותיו ויטול כל מה שטען בלא שבועה, או שאם לא יבא ביום פלוני וישבע ויטול אבד זכותו ואין לו כלום ויפטר חבירו, ועבר היום ולא בא - נתקיימו התנאים ואבד זכותו (מיה, ואין נותנים לו זמן יותר) (ב"י בסי' י"ט בשם הרשב"א).

ב. ואם הביא ראיה שהיה אנוס באותו היום - ה"ז פטור מקנין זה, וישבע כשיתבענו חבירו כמו שהיה מקודם, וכן כל כיוצא בזה. ^א(וכל זה כשקנו מידו, אבל בלאו הכי, לא, דהוי אסמכתא). (מרדכי ריש סנהדרין ותשובת הרשב"א סימן תתצ"ט) ^זועיין לקמן סימן ר"ז - טו.

ביום פלוני וישבע (ויפטר), יהיה חבירו נאמן בטענותיו ויטול כל מה שטען בלא שבועה, או שאם לא יבוא ביום פלוני

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

^ארמב"ם: מי שקנו מידו שאם לא יבוא

להודות (והתנצל מחשש גזילה). מה שאין כן כאן מי הכריחו לומר שאין לו עדים, היה די שיאמר איני יודע אם יש לי עדים והיה מרויח אם

ימצאו עד עשרה עדים. אלא ודאי החליט לומר שאין לי עדים **ופסל** כל העדים שיבואו.

סעיף א חלק 3: בד"א בגדול, אבל יורש שהיה קטן כשמת מורישו (אפילו עכשיו

הוא גדול – סמ"ע כהרמב"ם), ובאו עליו טענות מחמת מורישו אחר שהגדיל, ואמר: **אין לי עדים ואין לי ראיה, ואחר שיצא מבית דין חייב אמרו לו אחרים: אנו יודעים לאביך עדות שתסתור בה דין זה, או שאמר ליה אחר: מורישך הפקיד ראיה זו – הרי זה מביא מיד וסותר, שאין היורש קטן יודע כל ראיות מורישו.**

^בהגה: וכל זה בסתמא, אבל אם הביא הגדול אחר כך ראיה ועדים שלא ידע מאלו עדים שהביא אחר כך, או (קטן) שאלו עדים ואומרים שטרות של אביו היו בידו וידע בהן כפיכד לדון, הולכים אחריהם (ואינו יכול לסתור הדין – סמ"ע). [מרדכי ס"פ זה בורר].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אסנהדרין (לא): ההוא ינוקא דתבעוהו לדינא קמיה דר"נ, א"ל – אית לך סהדי או עדים, א"ל – לא, וחייבה ר"נ. הוה קא אזיל ובכי, שמעוה הנך אנשי אמרו לו אנן ידענן במילי דאבוק. אר"נ – בהא אפילו רבנן מודים דינוקא במילי דאבוק לא ידע. נחלקו הראשונים מתי בא ההוא ינוקא לדין:

✓הרמ"ה – אפילו הוא גדול בשעת העמדה לדין, כיון שהיה קטן כשמת אביו אינו יודע בעניין אביו. כ"כ הרמב"ם והשו"ע.

והרא"ש – דווקא כשבא לב"ד קטן (וכמעשה דר"נ) אבל אם היה גדול ודאי ידע קודם בואו לדין או חקר כיון שבר דעת הוא, דינו כאחר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"אבל יורש"

אורים (ח): אפילו איש אחר (שאינו יורש) שהיו ראיותיו מופקדות אצל אדם אחר ויש רגלים שלא ידע מהם – דינו כיוורש. כ"כ נתיבות.

"שאיין יורש קטן יודע"

סמ"ע (י): כ"ד הרמב"ם והרמ"ה. והרא"ש ס"ל דכיון שנעשה גדול אחר מיתת אביו דינו כאחר דבודאי חקר קודם באו לדינו. כ"ד התוס'. וכ' פת"ש (ה) בשם ברכ"י שנראה שהרמב"ם גרס בש"ס כנוסחת ר' האי גאון "ההוה יתמי דתבעוהו לדינא" (ולא ההוא ינוקא, שמשמע אף אחר שהגדיל). אר"נ אפילו רבנן מודו דינוקא במילי דאבוק לא ידע".

פת"ש (ד): אין לי עדים – כ' ברכ"י דאפילו סתם לגמרי ואמר אין לי ראיה לא כאן ולא במקום אחר כלל – אפילו הכי סותר.

"שאיין יורש קטן יודע"

שער המשפט (ב): ה"ה בלוקח שדה מחברו, ובא בע"ח דמוכר לטרופ השדה בשטר

סעיף א חלק 2: א בד"א, כשהיתה הראיה אצלו והעדים עמו במדינה, (אצל)

אם אמר: אין לי עדים ואין לי ראיה, ולאחר מכאן באו לו עדים ממדינת הים, או שהיתה דסקיא של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים (והנפקד אינו בעיר) (ויש אומרים הוא הדין שטרות שלו) (טור), ובא זה שהפקדון אצלו והוציא לו ראיותיו, הרי זה מביא וסותר, מפני שיכול לטעון ולומר: זה שאמרתי אין לי עדים ואין לי ראיה מפני שלא היו מצויים אצלי.

ב. (דוקא שכלו עדים שאלותן השטרות היו באלותן שטרות המופקדים) (מרדכי ס"פ זה בורר).

ג. וכל זמן שיכול לטעון ולומר: מפני כך וכך אמרתי אין לי עדים ואין לי ראיה, והיה ממש בדבריו, הרי זה לא סתר טענותיו, וסותר. לפיכך אם פירש ואמר: אין לי עדים כלל לא הנה ולא במדינת הים ולא ראיה כלל לא בידי ולא ביד אחרים, אינו יכול לסתור [רמב"ם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. (שם): א"ל הבא עדים או ראיה, ואמר אין לי ולאחר זמן מצא עדים או ראיה - ה"ז אינו כלום. אבל באו עדים ממדינת הים או שהיתה דיסקיא (שק של עור שהיו השטרות של אביו מונחים בו) מופקד ביד אחר - ה"ז מביא וסותר.

כ"פ הרמב"ם: שמה שאמר אין לו עדים וראיה, ר"ל אין לי עדים וראיה מצויים בידי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "כשהיתה הראיה אצלו"

סמ"ע (י): אצלו - ל"ד אלא ה"ה מופקדת ביד אחר שהוא עמו בעיר בשעה שאמר אין לי שוב לא יוכל להביא ולסתור. וכ' פת"ש (ד) בשם ברכ"י - דאפילו אם סתם טענותיו לגמרי שאמר אין לי ראיה לא כאן ולא במקום אחר כלל, אפ"ה סותר.

"ה"ה בשטרות שלו"

סמ"ע: לשון הגמרא - דסקיא של אביו. וכ"ה ברי"ף, רא"ש, רמב"ם. והמרדכי והטור - ס"ל ל"ד של אביו אלא ה"ה שלו, כיון שהנפקד לא היה בעיר כשאמר אין לי. וכ"מ מהרמב"ם שכתב "שלא היו מצויים אצלי".

"היתה דיסקיא של אביו מופקדת"

תומים (א): ואם יש עדים כאן שיש לו ראיה במדינת הים, וזה לא סיפר שיש לו ראיה במדינת הים, שוב לא יוכל להביא הראיה ולסתור הדין, דכיון שלא אמר שיש לו ראיה הוי הודה שאין לו ראיה בשום מקום.

והנתיבות (ביאורים ג) - לא נראה כן, ובכה"ג יכול להביא את הראיה.

סמ"ע (ט): מפני שיכול לטעון - משמע שהוא צריך לטעון אבל ב"ד לא טוענים לו. כ"כ אורים והנתיבות.

ג. "לפיכך אם פירש"

הט"ז: קשה למה לא נאמן לומר טעיתי במה שאמרתי אין לי עדים, מ"ש (פא"כ) מי שהודה שחייב ואחר כך נתברר שטעה שפטור? וי"ל דשאני התם שיש חשש גזילה ולכן הוצרך

הלכות דיינים: חר"מ - סימן כ

ואומרים בדדמי, א"כ העדים כשרים ומ"מ עדותן בזה בטל.

והנתיבות (בביאורים א) - חולק, שוב אין יכול להביא עדים אלו אפילו בעדות אחרת ובדבר אחר (כגון: דאם מוציא עוד שטר בעדים אלו אף על איש אחר הן פסולין). **מכל** מקום או"ת חולק (כדלעיל).

"ואין צריך לומר"

אורים (ג): **כתב הב"ח** שיש חילוק בין שני הבבות. דבבא ראשונה (שאחר כך מצא עדים) אם יתן אמתלא לדבריו מהני. מה שאין כן בבא שניה (שהוציא ראיה מתוך אפונדתו) אף אמתלא לא מהני. ולכך חלקו השו"ע והטור בשני בבות. והאורים חולק (אף בבא שניה נאמן באמתלא, עיין שם).

"אין זה כלום"

סמ"ע (ד): דכיון שידע מהעדים והראיות הללו ואמר אין לי נראה שזייף ושקר הוא, ומתחילה לא היה נוח לו להסתייע בזיוף אבל כשרואה שמתחייב בדיון רוצה להשתמש בזה.

ד. "אצל לא אמר אין לי"

סמ"ע (ה): ולא דוקא עדות וראיה אלא ה"ה טען טענה אחת ולא שאלו ב"ד אם יש לו טענות אחרות או זכויות אחרות - יכול לטעון אחר כך טענות האחרות אם אינם סותרות הראשונות ולסתור הדין. כ"כ ד"מ בשם הרא"ש. **כ"כ** הש"ך (ב): והוסיף - ה"ה שאלו אותו יש לך ראיה **ושתק** מביא אחר כך וסותר. **רעק"א בשם הב"ח**: ה"ה אם לא שאלוהו והוא עצמו אמר אין לי עדים יכול אחר כך להביא עדים ולסתור כ"מ מהרא"ש, (דבעינן תרתין: שאלוהו, ואמר). כ"כ פת"ש (ג).

אין לי ולאחר זמן מצא עדים או ראיה - ה"ז אינו כלום. **רשב"ג אומר** - מה יעשה זה שלא היה יודע שהיה לו עדים ומצא אחר כך עדים. **והילכתא כת"ק**.

(שם): ראה שמתחייב בדיון ואמר קרבו פלוני ופלוני ויעידוני או שהוציא ראיה מתחת פונדתו - ה"ז אינו כלום. **ופרש"י**: **אינו כלום** - אפילו רשב"ג מודה, כיון שידע בהם ואמר אין לי ודאי שקרנים הם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "אע"פ שהביא ראיה לאחר ל"

סמ"ע (א): ה"ה אם קבעו לו ב"ד זמן שיבוא לטעון ולא בא, יכול לטעון אחר כך, דאין כח ביד ב"ד לקבוע זמן שלא יוכל לחזור ולטעון אם לא שקנו מידו. כ"כ ד"מ (רשב"א).

ג. "אע"פ שמצא אחר כך אינו כלום"

סמ"ע (ג): דכיון שאמר אין לי עדים אמרינן הוי עדי שקר ששכרן לאחר שראה שנתחייב (רש"י). **ובפרישה** הוכחתי שאפילו ניכר שלא שכרן אם הוא (אדם) גדול שאמר אין לי עדים תו לא מקבלים עדות.

וכ' האורים (ב) - לפ"ז אם ראובן תבע לשמעון שחייב לו מנה, ואמר שאין לו ראיה, ואחר כך הביא עדים דמ"מ פטור שמעון. אחר כך תבע שמעון לראובן בתביעה אחרת בעדים הללו - אין יכול לגבות דאומר לו ראובן מ"מ: אם הם כשרים אתה חייב לי בתביעה ראשונה, ואם הם פסולים אף עכשיו אין עדותם עדות.

באמת לא מצינו זה בפוסקים. ולכן נראה דשכרן לאו דוקא, רק הודה שהעדים טועים

מנדים אותו עד שישלים, עברו ל' יום ולא ביקש שיתירו לו מחרימים אותו.]

סימן כ: עד מתי יכול להביא ראיה לסתור הדין ובו

סעיף אחד

(סנהדרין: לא)

סעיף א חלק 1: ^{א.} מי שנתחייב בב"ד והביא עדים או ראיה לזכותו, סותר הדין וחוזר, אף על פי שכבר נגמר. ואפילו אם פרע כבר, כל זמן שהוא מביא ראיה, סותר.

^{ב.} אמרו לו הדיינים: כל ראיות שיש לך הבא מכאן ועד ל' יום, אף על פי שהביא ראיה לאחר שלשים יום, סותר את הדין, שאם לא כן מה יעשה אם לא מצא בתוך ל' ומצא לאחר שלשים.

^{ג.} אבל אם אמרו לו להביא עדים או ראיה, ואמר: אין לי, אף על פי שמצא אחר כך, אינו כלום. ואצ"ל אם אמרו לו: יש לך עדים, ואמר: אין לי עדים, יש לך ראיה, אמר: אין לי ראיה, ודנו אותו וחייבוהו, כיון שראה שנתחייב אמר: קרבו איש פלוני ופלוני והעידוני, או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו (פי' חלוק קטן בתפירות כעין כיסין), - אין זה כלום ואין משגיחים עליו ועל ראיתו.

^{ד.} הגה: אבל אם לא אמר אין לי ראיה, אף על פי שסתק עד שנתחייב בדין, ולאחר כך אמר: קרבו פלוני ופלוני והעידו, סותר הדין [תשובת הרא"ש כלל ו' וי"ג סימן י"ט, כ"כ ד"מ א'].

גמר דין ואפילו פרע כבר, כל זמן שמביא ראיה סותר הדין.

^{ב.} (שם): אמרו לו כל ראיות שיש לך הבא מכאן ועד ל' יום: הביא תוך ל' - סותר, לאחר ל' - אינו סותר. רשב"ג אומר - מה יעשה זה שלא מצא בתוך ל' ומצא אחר ל'. והילכתא כרשב"ג.

^{ג.} (שם): א"ל הבא עדים או ראיה, ואמר

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} סנהדרין (לא): משנה - כל זמן שהוא מביא ראיה סותר את הדין. ופרש"י: כ"ז שמביא ראיה - הבא לב"ד ולא היה שטר זכותו בידו ויצא חייב בב"ד, ולאחר זמן מצא שטר זכותו והביאו. סותר הדין - ב"ד סותר דינו ומחייב כנגדו. וכ' הטור: ואפילו לאחר

מה שאין כן לקמן מיירי במסרב לקיים פס"ד ואין ב"ד יודעים אם יש לו מעות, מש"ה כותבים אדרכתא על נכסיו ואם לא נמצאו לו ממתנים מלהחרים 60 יום (כדלקמן). כ"כ אורים (ה).

ב. "אינו רוצה לקבל עליו"

סמ"ע (ה): דין זה תמוה. שהרי המחבר עצמו סימן (ק/ג) כתב דלעולם אין מנדים לאלתר בלי התראות בה"ב, אלא באפיקורתא שאינו משגיח על הזמנת ב"ד לבוא לדין או שעבר על איסור תורה (בעה"ת)?

תירץ הש"ך (ד) – דכאן מיירי שאינו מקבל פסק הדיינים (ולכן מנדים אותו מיד) אבל שם מיירי שאינו רוצה לשלם ואינו אומר נגד הב"ד.

[ד"מ (א) בשם נמ"י: נוסח הנידוי -

כותבים לקהילות ישראל "פלוגי גזרנו עליו דין וסירב ולא השגיח והחרמנו אותו שלא יתפללו עמו בעשרה ולא יזמנו עמו ולא ימולו לו בן ולא יקברו לו מת ויוציאו בניו מבית הספר ואשתו מבית הכנסת עד שיקבל עליו הדין" וזה מיקרי פתיחה.

ויש"ש חולק – במה שמוציאים בניו מבית ספר לבטל ת"ת של תינוקות, או להוציא אשתו מבית הכנסת שאם הוא חטא אשתו מה חטאה. דבשלמא מילה שעיקרו מוטל על האב וכן לקבור מתו עליו מוטל לא להלין מתו כופין אותו באלו. **ולכן** בנידוי אין לישב בד"א ושלא לאכול לשתות עמו ואין לצרפו למניין ולא לזמן עליו, אבל לדבר עמו מותר. **ובחרם** יכולים לגזור ולאסור אף על הדיבור וכן לא למול בנו ולקבור מתו.

אבל בכל גוונא אין לנזוף אשתו או להוציאה מבית הכנסת ולא להוציא בנו מבית הספר חלילה חלילה.

ערוך השלחן: סיכום

בועט בפסק דין – מנדים אותו מיד משום אפיקורתא. **קיבל** עליו פס"ד וביקש זמן – נותנים לו כמבואר בסימן ק. **קיבל** עליו פס"ד ואינו מבקש זמן ועכ"ז לא משלם – מתרים בו בה"ב ואחר כך

ווא"ר חסדא – מתרין בו בה"ב (לפני הנידוי) וה"מ לממונא (שחייב ממון לחברו ולא רוצה לשלם ע"פ ב"ד) אבל לאפיקורתא (מבזה ת"ח) מנדין לאלתר. **כ"פ** שו"ע לשון הרמב"ם (פכ"ה מהלכות סנהדרין הי"א).

ב"י: ודייק הרמב"ם "שקבל עליו הדין" דווקא אז מתרים בו תחילה, אבל לא קיבל עליו הדין זהו אפיקורתא ומנדים אותו לאלתר.

ג. שו"ע (עט-יב): אבל שנים שבאו לדין ותבע אחד מהם את חבירו ואמר לו מנה לי בידך ואמר לו הן ויצא ואמר פרעתי נאמן וישבע היסת. **שם** (יד): אבל אם יצא מלפני בית דין בסרבנות ושמתוהו אינו נאמן לומר פרעתי וגובה אפילו ממשעבדי...

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"לא תבע נידויו... מחרימים"**

הקדמה - **אדרכתא**: שטר הניתן על ידי בית דין למלווה לגבות על פיו את חובו מנכסי הלווה, ולמפקיד לגבות על פיו את פקדונו מנכסי הנפקד.

סמ"ע (ד): **כאן** מחרימים מיד לאחר ל' יום, וגם לא כותבים אדרכתא על נכסיו.

ובסימן ק' במסרב לקיים פסק דינם כותבים לו מיד אדרכתא על נכסיו ואם לא ממצאו לו נכסים מתרים בו בה"ב ואחר כך מנדים אותו ב"פ כל ל' יום ורק אחר כך מחרימים אותו?

ויש לחלק:

כאן שקיבל עליו הדין וביקש זמן נוסף משמע שיש לו מעות או מטלטלים לפרוע אלא שאחר כך נשתנה דעתו ואינו רוצה לשלם, מש"ה אין כותבים אדרכתא על נכסיו כיון שיש לו מזומנים.

אי חתימתו גורמת לביטול המעשה – חייב לחתום. **כן** הכריע אבקת רוכל, קצות החושן ושער המשפט.

כ' הרב יעקב יוסף זצ"ל: בימינו כל החתימות מעכבות, שעל פי שטר הברורות אפשר לפנות להוצאה לפועל להוציא מהמתחייב רק כשיש ג' חתימות.

"סנתצאר (יד/ד)"

סמ"ע (ב): קשה על הרמ"א, שבסימן י"ד מיירי כשאחד אומר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני, וכאן משמע דבסתם פס"ד איירי? **ואפשר** דס"ל דווקא כשמבקש שרוצה לילך לב"ד הגדול כותבים לו "מדבריהם" שלא יראה כשקר, וגם יש קפידה לדיין שלא הסכים שלא יאמרו ב"ד הגדול שכולם טעו ועתה לא ידעו מי הטועה. אבל בפסק בעלמא אין צריך לכתוב רק "פלוני נתחייב וכו'". **מ"מ בש"ס** מוכח דבכל גוונא כותבים "מדבריהם".

"מדבריהם יצא פלוני זכאי"

סמ"ע (ג): דמשמע שהיתה מחלוקת דאז לא מחזי כשיקרא. **משמע** – שאם כולם הסכימו לחייב או לזכאות אין כותבים מדבריהם שאז מחזי כשיקרא (פרישה). כ"כ ערוך השלחן.

האזורי לא חייב לקבל פסק ב"ד הגדול (בימינו בגלל המינויים הפוליטיים לא פעם יש ת"ח גדולים באזורי יותר מב"ד הגדול). **כך** היה מקרה על הגר"ע יוסף שישב בב"ד האזורי ולא קיבל פסק של ב"ד הגדול לערעורים.

פת"ש (ד): דיין אחד שלא רוצה לחתום על פס"ד:

■ **כ' תשובת חוות יאיר** – א' הדיינים לא רצה לחתום על הפסק בטענו ששני חבריו טעו ורבו עליו ואיך יחתום על שקר – **אין** הדין עמו, דלא מחזי כשיקרא שהרי כותבים "מדבריהם", וגם בטוח מעונש שמים שהתורה אמרה "אחרי רבים להטות", וגם אין חשש שאם יתברר שטעו שיצטרך לשלם שהרי הוא פטור כמ"ש הרמ"א (כה/ג). **לפיכך** כופים אותו לחתום, שאם לא כן הוי הולך רכיל, ואפילו הוא גדול הדיינים.

■ **וכנה"ג כ'** – שכבר נחלקו בזה גדולי ישראל: **שהרם** מטאריני כ' – שאין צריך לחתום. **והב"י כ'** – שצריך לחתום. כ"כ או"ת בשם הירושלמי.

■ **והרדב"ד הכריע:** אם אי חתימתו אינה מבטלת המעשה – אין כופין אותו לחתום. **ואם**

סעיף ג: התחייב בדין ולא שילם

סעיף ג:^א קיבל עליו את הדין, ואמרו לו לשלם והלך ולא שלם, אין מנדין אותו עד שיתרו בו בה"ב, ואחר כך מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב. ואם עמד שלשים יום ולא תבע נידויו, מחרימין אותו.

^בהגה: ואם אינו רוצה לקבל עליו הדין, מנדין אותו מיד (ב"י). ^גועיין לקמן סימן ע"ט חס אומר אחר כך: פרעתי.

ב"ד ולא רצה לשלם) מנדין לאלתר ושונים (מנדים פעם שניה) לאחר ל' יום ומחרימים לאחר 60 יום (חרם חמור מנידיו).

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

^אמ"ק (טז): (אדם שחייב לחברו ממון ע"פ

באופן שאפשר לחזור – אין בזה איסור. **אולם** ספר שער משפט (א) – חולק על כנה"ג, מתשובת הרא"ש משמע להדיא שאף שבעל הדין לא שאל אותו כלל, אם טעו הדיינים מצווה לומר לו משום השבת אבדה בדבר שאפשר לחזור. **ומהר"א** שטיין מירי באופן שאי אפשר לחזור הדין (כגון שטעה בשיקול

הדעת) ולא קשיא.

והאורים (ב) כ' – הטועה בדבר משנה כיון שאפר לחזור, יש לחלק: **תחילה** הוא יפנה לדיין ויאמר לו שטעה שיחזיר הדין. **ואם** אינו רוצה מותר לומר לבע"ד שהדיין טעה בדבר משנה וצריך להחזיר הדין.

סעיף ב: לא כותבים בפסק דין מי חייב ומי זיכה

סעיף ב: שאל אחד מבעלי הדין שיכתבו לו הפסק דין (כדרך שנתבאר לעיל סימן י"ד סעיף ד'), **אין מזכירין שם המזכים ולא שם המחייבים, אלא כותבים סתם: פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני בית דין ומדבריהם יצא פלוני זכאי ופלוני חייב.**

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (ל): מכתב הכי כתבינן (פסה"ד)? **רבי יוחנן אמר** – זכאי בלי לפרט מי זיכה ומי חייב, משום לא תלך רכיל. **ר"ל אמר** – פלוני ופלוני מזכים, ופלוני ופלוני מחייבים, שאם לא כן מחזי כשיקרא שאם יכתבו סתם זכאי משמע שכולם זיכוהו. **✓ר"א אמר** – כותבים "מדברהם נזדכה פלוני", דמשמע שיש חולקים אלא שהרוב זיכוהו ולא מחזי כשיקרא. **כ"פ** רמב"ם והרא"ש כר"א. כ"פ שו"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שאל א' מבע"ד"

ד"מ (ס"ס כ): כתב הב"י בשם ת' חזה התנופה - על א' שיצא זכאי ושוב חזר בעל דינו ותבעו בפני ב"ד אחר, אין זקוק לירד עמו לדין ולא להשיב על טענתו. וגם אין ב"ד רשאים לשמוע דבריו כלל אחר שיצא זכאי מב"ד (דב"ד בתר ב"ד לא דייקי). כ"כ ד"מ (סימן כ"ה) בשם הרא"ש. סמ"ע (ב) וש"ך (ג).

וכ' בהגהות הסמ"ע בשם רי"ו – ואפילו רואים התלמידים שהפסק לא כדין אין רשאים לקרוע הפס"ד עד שיבוא הרב שפסק, שהוא יודע יותר מהם. כ"כ הש"ך.

ופת"ש (ג) הביא מחלקות האם חוששים לב"ד טועים, האם ב"ד אחר ב"ד דייקי:

■ **בתשובת הרב המבי"ט** – אף שלפי הגמרא (ב"ב קלח:) לא חיישינן לב"ד טועם, האידנא דייקינן. כ"כ רי"ו בשם הרשב"א (הובא בב"י סימן ט"ל) - דהאידנא לא בקיאי כל כך.

■ **אבל הש"ך** (שם ל"ו) – חולק, דדוקא התם דיש ריעותא ויש מקום לתלות דטעו, אז אמרינן בזה"ז אולי טעו, אבל בסתם אף בזה"ז ב"ד בתר ב"ד לא דייקי. כ"כ אבקת רוכל בדעת הרשב"א.

והרב יעקב יוסף זצ"ל: פסק - ע"פ ההלכה אי אפשר לערער על פסק הדין (דב"ד בתר ב"ד לא דייקי). ובדרך כלל כותבים כן בשטר ברורות שחותמים בעלי הדינים. אך לאחרונה הקימו בירושלים ב"ד הגדול לעירעורים שיבקר את בתי הדין האזוריים. מכל מקום ב"ד הגדול יכול רק לכתוב לב"ד האזורי שטעה, אבל ב"ד

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שלא בפני בע"ד"

סמ"ע (יג): וה"ד כשכבר טענו שני בע"ד לפני הדיינים ואז אפשר לגמור הדין ולשולחן לכ"א לביתו. וה"ד בדיני ממונות (כדמסיים) שאפשר לסתור הדין מה שאין כן בדיני נפשות שאינו יכול לתקן (ואינו סותר לשו"ע(יג/ו)). וכ' **התומים** (י) – ולפ"ז אף בדיני ממונות אם הוא

דבר שאי אפשר בחזרה כגון שהתובע גברא דמבזבז נכסיה אין פוסקים אלא בפני הנתבע.

תומים (י): פוסקים דינו – היינו שאינו במקום קרוב, אבל אם הוא במקום קרוב אין פוסקין שלא בפניו כי אם שלחים אחריו אולי יבא, כ"כ רשב"א וסמ"ע.

הרב יעקב יוסף זצ"ל – ולכן בימינו כדי לא לגרום למהומות שולחים פס"ד בדואר, ולא אומרים בפנים פס"ד.

סימן י"ט: כיצד נותנין הפסק, וסדר כתיבתו ובו ג' סעיפים

(סנהדרין: כט, ל. מ"ק: ט"ז)

סעיף א: אמירת פסק הדין. אסור לומר מי זיכה ומי חייב

סעיף א: אחר שנשאו ונתנו בדבר מכניסים הבעלי הדינים, וגדול שבדיינים

אומר: איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. ואסור לדיין לומר כשיצא מבית דין: אני הייתי מזכה, אבל חבירי רבו עלי, והעושה כן הרי הוא מכלל הולך רכיל מגלה סוד. (משלי יא, יג).

סמ"ע (א): טעמו – שלא ירגיש הבע"ד מי זיכה ומי חייב. שאם א' משאר דיינים יאמר לו שנתחייב יעלה על דעתו שזה חייבו ולכן קדם לאמור לו הפסק כמתנקם.

"הולך רכיל"

ש"ך (ב): כ' מהר"א שטיין – גם בכלל זה האומר לאחד מבע"ד הדיין עשה עמך שלא כהוגן במה שחייבך. כ"כ הב"ח.

וכ' **קצות החושן** (א) בשם כנה"ג – ודווקא כשהוא אמר לנידון בלי שהלה שאל אותו, אבל אם שאל אותו ורואה לו זכות והדיין טעה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין(כט): תנן – נושאים ונותנים בדבר, גמרו את הדבר מכניסים אותם (לבע"ד), הגדול שבדיינים אומר להם: איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. ומניין לכשיצא לא יאמר: אני מזכה וחבריי מחייבים אבל מה אעשה שחבריי רבו עלי? ת"ל "הולך רכיל מגלה סוד".

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"גדול שבדיינים"

חתם סופר.

סעיף ה: בכמה מונים את רב ותלמידו

סעיף ה: הא דאמרינן בגמרא הרב ותלמידו אין מונים להם אלא אחד, היינו דוקא בשעה שמלמדו הרב הדין ועל פיו סומך, ואפילו בכהאי גוונא אם הוא תלמיד כרב אמי ורב אסי דלגמריה דרב הוו צריכי ולסבריה לא הוו צריכי יכול ללמדו בשעת הדין ודן עמו. אבל אם אין מלמדו בשעת הדין, אף על פי שהוא תלמידו, מונים להם שנים, רק שיהיה לו קצת סברא להבין, לישא וליתן. הגה: ולענין איסור והיתר או דיני טומאה וטהרה, אפי' כריך לסברתה מונים להם שנים (נמ"י).

✓ כ"פ המרדכי: הא דאמרינן בגמרא הרב ותלמידו אין מונים להם אלא אחד, היינו דוקא... כ"פ שו"ע.

ב. ד"מ (ג): כ' נמוקי יוסף - שדוקא לענין דיני נפשות או ממונות רב ותלמידו אינם נמנין לשנים אבל לענין טהרה וטומאה (שהוראתן ביחיד מומחה) נמנין לשנים אף על גב דצריך אף לסברתו. וד"מ - הוסיף אף איסור והיתר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "או"ה או דיני טומאה"

סמ"ע (יב): ובאיסור והיתר וטומאה וטהרה שהוראתן ביחיד, אפילו שאר תלמידים שצריכים עדיין סברת רבם נמנים כשנים אי נחלקו אחרים בדבר ומטין הדין אחר הרוב.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סנהדרין (לו): אמר רב - שונה אדם לתלמידו ודן עמו בדיני נפשות. מתיבי - הטהרות והטמאות האב ובנו הרב ותלמידו מונים להם שנים. דיני נפשות וכו' אב ובנו הרב ותלמידו מונים להם אחד? כי קאמר רב כגון רב כהנא ורב אסי דלגמריה דרב הוי צריכי לסבריה דרב לא הוי צריכי.

פרש"י: כרב כהנא - דלגמרי הוי צריכי למה ששמעו מרב אבל לסברא למצוא ראיות ולישב טעמים אינם צריכים, הלכך גברא באפי נפשיה הם (ומונים שנים). ואם בגלל ששמעו, כל ישראל נמי קבלו ממשה. ואין אלו טעמי הבנת לבו דנימא אם היתה חכמתו מרב אחר היה אומר טעם אחר.

סעיף ו: בדיני ממונות פוסקים הדין אף שלא בפני בעל דין

סעיף ו: בית דין פוסקים בדיני ממונות שלא בפני בעל דין (שהרי כל זמן שמביא

ראיה סותר דינו). [הרשב"א]

סעיף ג: מי שאינו יודע א"צ לתת טעם לדבריו

סעיף ג: כל מי שאומר: איני יודע, אינו צריך לתת טעם לדבריו ולהודיע מאיזה טעם בא לו הספק, (שלא) כדרך שמראה המזכה מאיזה טעם מזכה והמחייב מאיזה טעם מחייב [רמב"ם שם ח ג].

ודברי המחייבים. מדלא כתבו "דברי האומר איני יודע" משמע שא"צ לפרש טעמו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ח' הגהות: ונ"ל מקורו מסנהדרין (לו): – שני סופרי הדיינים כותבים דברי המזכים

סעיף ד: אחד שסלק עצמו אין יכולים לגמור הדין

סעיף ד: ^אשלשה שישבו לדין, וסלק אחד מהם עצמו, אין השנים יכולים לגמור הדין. ^בהגה: והוא הדין אם נזכרו מתחלה יותר משלשה ונסתלק אחד כמו שנתבאר לעיל סוף סימן י"ג.

דאפילו כבר ידעו היכן הדין נוטה אין השנים יכולים לגמור הדין. כ"ד הנתיבות (יח) – שאף גמר דין צ"ל בשלושה, משום דילמא חזו זכותא ויאמרו בשעת גמר דין.

ב. "נתבאר כ' (יג/ז)"

סמ"ע (יא): המחבר השווה דין אינו יודע לנסתלק, לגמרי, דבשניהם אין הדין נגמר ע"פ הנשאר. אבל הרמ"א סעיף א' – פסק שלא כהמחבר (יג/ז) אלא הולכים אחר הרוב, וכאן בנסתלק פסק כמותו? אפשר דס"ל דשאני בנסתלק שי"ל שאילו היה שם היה אומר טעם לדבריו והיו מודים לו, מה שאין כן באומר איני יודע.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אפילו השאיר מי שנסתלק דעתו בכתב בפס"ד זה, לא מהני לפסוק דין. מכל מקום בשאר דברים (כגון בהחלטות וועד בית וכיו"ב) אם אחד נסתלק מהני להחליט על פי הרוב כשכתב דעתו. כ"כ ת'

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אהג"א: שלשה שישבו לדין, וסלק אחד מהם עצמו, אין השנים יכולים לגמור הדין, כיון שמעיקרא אדעתא ד ג' יתבי.

^בשו"ע (יג/ז): אם ביררו להם עשרה אנשים שידונו להם, בין בדין בין בפשרה, ושאם לא יסכימו לדעת אחת ילכו אחר הרוב, ונסתלק אחד מהם ואינו אומר דעתו, או שאומר: איני יודע, אפילו הסכימו התשעה כולם לדעת אחת אינו כלום. (ועיין לקמן סימן י"ח סעיף א').

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א"אין השנים יכולים לגמור"

ש"ך (ה): היינו כשאננם יודעים להיכן הדין נוטה, אבל כשיודעים (לפני שהסתלק) יכול להסתלק והם יגמרו. ובתומים (ד) – העלה

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "וכן נראה עיקר"

מקשה הסמ"ע (ח): בסעיף ד' פסק הרמ"א – דה"ה אם נתבררו יותר מ'ג' לדון ונסתלק א' מהם אין יכולים לגמור הדין (וכמ"ש יג/ז) ?
וי"ל דשאני נסתלק – דבאומר איני יודע (כאן) אפשר לגמור ע"פ ברוב. אבל בנסתלק (ס"ד) אי אפשר לגמור דשמא אם היה שם והיה אומר טעם לדבריו היו ה' ט' מקבלים דבריו.
[אבל המחבר לא חילק בין נסתלק לאינו יודע, אלא אם התחילו ע"ד י' או הוסיפו אחר כך].

ה"אחד דעת הרמב"ם והסני רש"א"

הסמ"ע (ט): וכן תירץ בד"מ. ולי נראה לתרץ – שאם ישבו תחילה ע"ד ג' ואחר כך הוסיפו (כאן) שהולכים לפי הרוב, ואם ישבו מתחילה ע"ד י' (יג-ז) צריך להוסיף. כ"כ כ"מ ועוד אחרונים להשוות דעת הרשב"א ב(יג/ז) לדעת הרמב"ם (כאן).

ולדעת הרמ"א – אם הקהל שבררו דבזה לכו"ע אין הולכים אחר הרוב (כמ"ש בהמשך) לבין בעלי דין שבעצמם שבררו שהולכים אחר הרוב.

ובעיר שושן – כתב לחלק בין נסתלק אחד מהן ובין אמר אחד איני יודע.

[סיכום: החילוקים בין נסתלק א' לבין א' שאינו יודע (לפי הסמ"ע)]

א. (לפי הרמ"א): אם נסתלק – אין יכולים לגמור. אינו יודע – גומרים לפי הרוב.

ב. (לפי המחבר): התחיל ע"ד י' – אין יכולים לגמור. התחילו ע"ד ג' והוסיפו – הולכים לפי הרוב.

ג. (לפי הרמ"א): אם בררו להם הקהל – אי אפשר לגמור. בררו הדיינים – הולכים לפי הרוב.]

סמ"ע (י): שאין רוב אלא בב"ד – פירוש סתם בב"ד ג', אבל כשרצו יותר הו"ל כמ"ש בע"ז(עב). כשלקחו ד' לשום עד שישומו כולם שומה אחת, ולכן אם לא הושוו כולם פטור הנתבע.

סעיף ב: היו מחצה על מחצה

סעיף ב: היו מחצה על מחצה, ואחד אומר: איני יודע, הרי אלו מוסיפין שנים אחרים. וכן אם נסתפק הדבר, מוסיפין והולכים עד ע"א. הגיעו לע"א ואמרו ל"ה זכאי, ול"ה חייב, ואחד אומר: איני יודע, נושאים ונותנים עמו עד שיחזור לצד האחד ונמצא ל"ו מזכין או מחייבין. ואם לא חזר לא הוא ולא אחד מהם, הרי הממון ספק ומעמידים הממון בחזקת בעליו (משום דיותר מזה לא מוסיפין דזהו שיעור סנהדרין גדולה). {הכל לשון הרמב"ם בפ"ח מהלכות סנהדרין}.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

המקור של הרמב"ם: מסנהדרין(מ).
 לעניין דיני נפשות: עומדים למניין – י' מזכים, י' מחייבים, א אומר – איני יודע:

מוספים דיינים עד ע"א.
 ל"ה – מזכים, ל"ה – מחייבים, א' אומר איני יודע דנים אלו כנגד אלו עד שיראה א' מהמחייבים דברי המזכים. כ"פ הרמב"ם וש"ע.

שיש סב"ל הולכים להקל שלא לברך אף נגד רוב הפוסקים. **במקום** שיש ספק הולכים אחר המנהג. מה שאין כן בב"ד שהולכים לפי הרוב, כיון

שדנו הדיינים אחד מול השני, מה שאין כן בשאר דברים שפוסקים ע"פ ספרים, ואילו היו רואים א' השני יתכן שהרוב היה מסכים למיעוט.

סיכום: אחד אומר איני יודע

מס דיינים	זכים	מחייבים	אינם יודעים	הדין
3	1	1	1	יוסיפו
	2	0	1	
	0	2	1	
5	2	2	1	
	4	0	1	לפי הרוב
	0	4	1	
	3	1	1	
	1	3	1	
5	3	0	2	סמ"ע – לפי הרוב. ב"ח – יוסיפו
	2	1	2	סמ"ע – יוסיפו. ט"ז – לפי הרוב

סעיף א חלק 3: ^אהגה: וכן נ"ל עיקר, דלא כמו שכתב לעיל סימן י"ג סעיף ז' בהיפך, והוא דעת החולקים. ואפשר דעתו לחלק בין אם נתברר תחלה יותר מג' ובין ירדו מתחלה לג', אך אינו נ"ל, רק שחולקים, הא' דעת הרמב"ם, והשני דעת הרשב"א.

^בקהל שבררו ד' או ה' ביוררים, אין הולכים אחר הרוב, שאין רוב אלא בבית דין ואם אמרו הקהל שילכו אחר הרוב, והם שקולים, אין אומרים שיבאו אחרים ויכריעו, שהרי הקהל לא לקחו רק אלו המבוררים, אבל אלו המבוררים יכולים לשאול לאחרים ויפסקו על פיהם מה שיראו (ב"י סוף סימן י"ג בשם תשובת הרשב"א).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אהקשה ד"מ (ב): בשו"ע (יג/ז) כ' שאם ביררו להם עשרה אנשים שידונו להם... ונסתלק אחד מהם ואינו אומר דעתו, או שאומר: איני יודע, אפילו הסכימו התשעה כולם לדעת אחת אינו כלום (ת')

הרשב"א). וכאן: ג' מזכים א' מחייב וא' אומר איני יודע הולכים לפי הרוב (רמב"ם)?

ואפשר: דעתו לחלק בין אם נתברר תחלה יותר מג' ובין ירדו מתחלה לג'.
✓ אך אינו נ"ל, רק שיש מחלוקת, הא' דעת הרמב"ם, והשני דעת הרשב"א

עמו.

וה"מ בג' ראשונים, אבל כשהוסיפו אף שאחד אינו יודע כיון שמתחילה לא ישבו כ"א ע"ד ג', והרי ג' נשארו – הולכים אחר הרוב.

"יוסיפו שני דיינים"

ערוך השלחן: ואף כשאינו אומר שאינו יודע רק נסתלק, שנשא ונתן עימהם ונסתלק מחמת אונס, כיון שאינו בגמר דין יוסיפו, דחיישינן שאם היה עימהם בגמר דין היה רואה טעם לסתור הדין ואפשר שהיו מודים לו, ולכן אסור לגמור הדין בפחות מכפי שישבו בתחילת דין (או"ת, נתיבות). מ"מ אם בע"ד מסכימים לגמור אף בפחות – שרי.

הלבוש: שני דיינים – והטעם שמוסיפים דווקא שנים ולא אחד דשמא גם מי שאמר איני יודע יחזור ויאמר דעתו ואם יוסיפו רק א' הוי עכשיו ד' ואין ב"ד שקול. ולכן מוספים ב' שיהיו חמישה. ואף שעתה אומר איני יודע קרוב הדבר שע"י ריבוי הדיינים תתחדש גם דעתו (הובא בפת"ש ה). **וכ' ערוך השלחן** – שאם הבע"ד לא רוצים לצרף זה שנסתלק ורוצים להוסיף רק דין א' – הרשות בידם.

"יוסיפו דיינים"

לומר איני יודע כדי שיוספו עוד

דיינים (פת"ש סק"ד)

■ **כ' בת' בית יעקב** (טו) – ג' דיינים ששנים פסקו לזכות ודעת השלישי לחייב – אסור לו לומר בתחבולה "איני יודע" כדי שיוסיפו דיינים (שאולי אחר כך ירבו המחייבים), והראיה סנהדרין(ח): דבכה"ג חיישינן ללעז שהדיינים לא יודעים הדין לפיכך הוסיפו.

■ **ותשובת שבו"י** (א, קלח) – ואם השניים הם יושבי קרנות מותר לשלישי לומר בתחבולה שאינו יודע כדי שיוסיפו. **וכ' אורים** (סימן יב סק"ג) – משמע שאף שאינם ע"ה מותר לומר

איני יודע, כיון שלדעתו ברור הדין להיפך. **וכ' ברכ"י** – שביושבי קרנות אף בית יעקב יודה.

ג. "ד' אומרים זכאי... וא' אינו יודע"

כ' סמ"ע (ו) בשם מור"ש: ה"ה אם ג' מזכין וב' אומרים א"י דהולכין אחר הרוב, אבל ב' מזכין ואחד מחייב וב' אומרים איני יודע צריכין להוסיף כיון דאין כאן רוב נגד האומרים א"י. **כ"כ הש"ך** (ב) בשם כ"מ והרמב"ם – דבעי ג' שיסכימו לדעת אחת ותו לא משגחינן אף אם ב' אינם יודעים (כת"ק שלא כרבי אילא בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ו).

והב"ח – חולק על הרישא של הסמ"ע, כשאחד לא יודע והוסיפו שנים ע"ד שיגמרו הדין ע"פ ד' (שהרי א' לא ידע). צריך שיגמר הדין ע"פ ד', ואם עוד א' אמר איני יודע שאז נגמר הדין ע"פ ג' צריך להוסיף. **כגון:** ג' אמרו זכאי, ב' אמרו איני יודע – צריך להוסיף (כיון שצריך ד' שידונו).

והט"ז – חולק על הסיפא של הסמ"ע שכ' כיון שאין רוב כנגד הלא יודעים צריך להוסיף. **ומה** בכך שב' נסתלקו הרי נגמר הדין ע"פ ג' כמו שישבו בתחילה ב' ג' שהולכים אחר הרוב וא"צ להוסיף.

"בין שאתו שאמר בתחילה"

סמ"ע (ז): קמ"ל רבותא, שאע"פ שזה שאומר עכשיו איני יודע הוא אחר והאמינא שיש ב' שאינם יודעים והוי ב' כנגד ב' ולא מיקרי רוב – קמ"ל.

"הולכים אחר הרוב"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: בשאר דברים שאינם דיני ממונות יש לפעמים כללים אחרים: **כגון** מ"ש הב"י בהקדמה שקבלנו הוראות הרי"ף רמב"ם והרא"ש אף כנגד רוב הפוסקים. ולכן לדידין שקבלנו הוראות מרן או הוראות החיד"א פוסקים כמותם ולא לפי הרוב. וכן

ב. אחד אומר: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע, ואפי' שנים אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו שני דיינים, ונמצא שהם חמשה.

ג. נושאים ונותנים בדבר, אם שלשה מזכים ושנים מחייבים, זכאי. ואם שלשה מחייבים ושנים מזכים, חייב. שנים אומרים: זכאי, ושנים אומרים: חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו עוד (שני) דיינים (ונמצאו שבעה). אבל ארבעה אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, או שאמרו שלשה: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע, בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע, בין שהוא אחר, הולכים אחר הרוב...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סנהדרין ((כט.)): משנה – שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב – זכאי. אחד אומר זכאי ושנים אומרים חייב – חייב.

ב. סנהדרין ((כט.)): משנה – אחד אומר: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע, ואפי' שנים אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו עוד שני דיינים. וכ' הרמב"ם – ומוספים ב' דיינים נוספים (ולמד כן מדיני נפשות שם דף מ.).

ועוד שם (יז.): ההוא דאמר איני יודע, כמאן דליתיה דמי (ונמצא אחר ההוספה ד').

וכ' הרמב"ם – ה"ד בדיני נפשות אבל בדיני ממונות כמאן דאיתיה, ואי אמר טענתא שמעינן מינה, ולכן כשמוסיפים ב' נמצאו חמישה. אבל הראב"ד – ההוא לא מצטרף והוי ארבעה.

ג. כ' רמב"ם: נושאים ונותנים בדבר, שנים אומרים: זכאי, ושנים אומרים: חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו עוד שני דיינים (ונמצאו שבעה). אבל ארבעה

אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, הולכים אחר הרוב. וכ' הב"י – שכן משמע מהמשנה שלא מוסיפים רק כשהמזכים כמניין המחייבים אבל אם המזכים רבו על המחייבים או הפוך הולכים אחר הרוב.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ילכו אחר הרוב"

סמ"ע (ג): אף שבדיני נפשות אין הולכים אחר הרוב לחובה כ"א נתרבו שנים המחייבים, מ"מ בדיני ממונות מספיק רוב רגיל, שמה שחובה לזה זכות לזה.

פת"ש (ג): אחר הרוב – ואף אם השנים לא גמירי והאחד גמיר הולכים אחר הרוב (בתשובת שב"י ח"א סי' קל"ז).

ב. "אפילו שנים אומרים זכאי או

חייב"

סמ"ע (ד): טעמו – אין שייך לומר הולכים אחר הרוב אלא כשכל הג' ישבו ונשאו ונתנו יחד, וכ"א אומר טעם לדבריו ושנים הסכימו לדעה אחת – אז דעה שלישית בטלה ברוב. מה שאין כן כשאומר איני יודע מחשב כאילו לא ישב עימם אז אמרינן אם היה יושב עימם והיה אומר דעתו יתכן שהשניים היו מסכימים

כל אדם לחוץ, וישאו ויתנו בדבר.^ב (נפ אומרים לטוב להתחיל מן הקטן). (נימוקי יוסף פרק אד"מ)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. **סנהדרין(ל):** תניא רבי נחמיה אומר – כך היה מנהגם של נקיי הדעת בי"ם: מכניסים לבע"ד ושומעים דבריהם, ומכניסים לעדים ושומעים דבריהם, ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר.

וכ' ד"מ בשם הריב"ש: אין ספק שבדיני ממונות אין מקבלים עדים אלא לאחר שהשיב הנתבע על תביעת התובע, לפי שאולי יודה הנתבע ולא יהא צריך לעדים, ואטרופי ב"ד לא מטריחין. כ"פ בשו"ע (כח/כה).

ב. כ' ד"מ בשם נמ"י: טוב להתחיל למניין מן הצד אף בדיני ממונות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"הביא אחד מבע"ד"**

ש"ך (א): כתב בספר באר שבע - שאסור לדיין לדון כשגילה דעתו קודם. ועיין (יז/ה).

סמ"ע (א): יוציאו כל אדם – טעמו כדי שלא ידעו בע"ד מי המזכה ומי המחייב, ועוד שלא ישמעו בע"ד דברי המשא ומתן וילמדו לשקר. וכ' הב"ח - אבל שאר אדם שאינם בע"ד או

עדים אין צריך להוציא לחוץ. כ"כ פת"ש (א) בשם ת' בית יעקב.

אכן ת' שבו"י כ' – שיוציאו אף מי שאינו בע"ד כדי לחוש שלא להוליך רכיל, מ"מ תלמידים אין צריך להוציא אלא אם כן תלמיד בור.

ב. **"להתחיל מהקטן"**

סמ"ע (ב): בדיני נפשות מתחילים מהצד (מהקטן) (סנהדרין לב.). **טעמו** –

■ רש"י – שמא יחייב הגדול ולא ירצו לחלוק על דבריו משום "לא תענה על רב". משמע שתלוי ברצונם. ונמ"י כ' – שאין איסור לענות על רב, אלא שרצוי לעשות בענין שלא יצטרך לענות על רב שידברו הקטנים תחילה, ולא משום כבודו אלא שחששו שיתבייש הקטן לחלוק, ודוקא בדיני נפשות דחמירי, אבל לא בדיני ממונות שיכול להתחיל מהגדול מיהו טוב להתחיל מהקטן אף בממונות.

■ אבל מהתוס' – משמע שאסור לענות על רב בדיני נפשות כ"א דרך שאלה, וחששו שאף דרך שאלה יחשוש לחלוק, לכן מתחילים מהקטן. **אבל** בדיני ממונות לא חששו כולי האי ומותר להתחיל מהגדול, אבל בדרך ויכוח אסור אף בדיני ממונות. **ועי"ל** - שלא תענה על רב לא נאמר כ"א בדיני נפשות ולא בדיני ממונות.

סעיף א חלק 2: **אם יסכימו לדעת אחת, מוטב, ואם לאו, ילכו אחר הרוב.** שנים אומרים: זכאי, ואחד אומר: חייב, זכאי. שנים אומרים: חייב, ואחד אומר זכאי, חייב.

לפסוק יותר, דקי"ל המוציא מחברו עליו הראיה.

"ואם פסק לו יותר"

הש"ך (ז): כ' באר שבע - שמותר לפסוק זכות לבעל השטר ע"פ מה שרואה בשטר, אע"פ שבעל השטר לא טען זכות זה ולא הרגיש בו. וצ"ע קצת.

ש"ך (ז): חוזר - ודווקא שעדיין לא הוציא המעות, אבל אם כבר הוציא כל מה שמגיע ע"פ הדין ונתנו לתובע נראה דאינו חוזר מאחר דכבר הוציא, היכא דקיימ' ממונ' תיקום.

כ' הנהיבות (כא) - דאם כבר הוציא, אפילו לא טען הלה שמחמת טעות לא תבעו יותר, אין הדין חוזר. ואם חוזר וטוען שמחמת טעות לא תבעו יותר - נאמן אף שלא הוציא עדיין המעות פוסקים לו יותר.

וכ' אורים (כט) - ואם ברור שידע הדין ומ"מ לא תבע יותר, א"כ הוי מחילה גמורה, ואפילו אי כבר פסק הדין ליתן לו יותר ונתן לו, ג"כ חוזר, דהא הוי גזל בידו דהא מחל.

והנהיבות - דווקא במקום שלפי הדין הוי גזל תח"י אם אינו מחזירה, אף שחברו אינו תובעו תלינן בטעות והדיין צריך לומר לו הטעות. ודוקא בדוגמא של רוניא שאם מתחייב לתת לו כפי שגדר יקבל חצי הגדר, מה שאין כן אם ישלם רק אגר נטירא (שלא יקבל כלום), שקודם שיתבע רבינא לשלם לו חצי הגדר אין רוניא מתחייב לשלם לו כלל, רק שאם יתבענו מתחייב ומקבל חצי הגדר.

[סיכום: תבע פחות ממה שמגיע לו]

- **הרמ"א** - אין צריך לפסוק לו יותר ממה שתבע.
- **סמ"ע והש"ך** - אם ברור שהתובע תבע פחות מפני שלא ידע הוי מחילה בטעות וצריך לפסוק לו כפי שמגיע לו. **כ"כ ת' מע"צ** - ואף בספק אם יודע הדיין, צריך לפסוק לו הכל.
- **והנהיבות** - מחלק. **כשהוא** גזל תח"י (כגון אונאה) - צריך לפסוק לו הכל. אבל כשאינו גזל ממש (אלא כעין מכר, בדוגמא של רוניא) צריך לפסוק לו רק מה שתבע [.
- והרב יעקב יוסף זצ"ל פסק:** להלכה אין

סימן י"ז: כיצד נושאים ונותנים בדבר, ושהולכים אזור

הרוב ובו ו' סעיפים

(שבועות: ל, לא. סנהדרין: ז, לא. מכות: ו. כתובות: סט. ב"ב: ה)

סעיף א: סדר קבלת העדים ואיך פוסקים הדין

סעיף א חלק 1: ^א הביא אחד מהבעלי דינים עדים לדבריו, מכניסין העדים ומקבלים עדותם כראוי, כמו שיתבאר בסימן כ"ח, ולאחר שיקבלו עדותם יוציאו

הלכות דיינים: חר"מ - סימן י"ז

לא ל ידי לתבוע אותך בכך וכך אלא שאין רצוני, ובאמת אין בידו מכה הדין לתובעו בכל כך צ' לומר לו ששקר הוא דובר. אבל אם תובעו בכל כך, אין צ' לומר לו, שהרי כשידון והכל ידעו מה הדין.

וכ' סמ"ע (כה) בשם התוס' טעמו - כדי שלא ישמע השומע ויסבור שכך הדין.

"אין לפסוק יותר ממה שתבע"

סמ"ע (כו): כ"כ הד"מ והביא ראיה מרוניא (ב"ב ה.). **ואין משם ראיה** - דשם רבינא התובע ידע שמגיע לו יותר אלא שרצה לוותר (שהרי מתחילה תבע יותר), ולכן רבא לא פסק לו יותר. מה שאין כן בבב"ד שתובע פחות מפני שאינו בקי בדין, דילמא בכלל "פתח פיך לאילם" הוא וחייב לפסוק כדינו?

[וצ"ל שהרמ"א ס"ל דרבינא לא גילה לרבא (הדיין) שידע הדין ושרצה לוותר עמו וחשב שהוא תובע לכתחילה פחות, א"כ שפיר נלמד משם דהדיין לא יפסוק יותר מהתביעה].

וכ' הט"ז: אם ברור לדיין שהתובע טועה צריך לומר לו האמת. **כ"כ הש"ך** - לדינא אם ברור שהתובע טועה הוי מחילה בטעות ויש לפסוק לו כל מה שמגיע לו, אבל אם יש ספק לדיין אם טועה או מוחל בזה פסק הרמ"א שאין צריך לפסוק לו יותר. **כ"כ האו"ת** - אלא שמחלק בין סתם ע"ה שאינו בקי בדין דהוי טעות לבין לת"ח שידוע הדין (והוי מחילה).

כיו"ב כתב ערוה"ש - אם יודע הדיין שהתובע יר"ש ואינו בקי בדין וקרוב הדבר שלכך לא תבעו - יכול לומר לו הדין שמגיע לו יותר, דכיון שהוא יר"ש אם מחל לא יחזור ויתבע יותר.

אבל בת' מעיל צדקה - חולק על הש"ך בספק, רק אם ברור שידוע התובע הדין ולא תבע הכל הוי מחילה, אבל שאר כל המסתפקים רשאי הדיין לומר לו שע"פ הדין מגיע לו יותר. ונראה שנאמן לומר שטעה לתבוע רק המעט.

אפשר לסלקה בזוזים, אלא יכולה ליטול קרקעות. **רב** אשי אמר הוי בעלת חוב, ואפשר לסלקה בזוזים.

ובגמרא: אמימר חזר בו, שהרי מקרה שבאה אישה לפניו לתבוע עישור נכסים, ואמרו לה אחיה (בפני אמימר) אילו היה לנו זוזים סליקנא לך בזוזי, ושתק אמימר. **משמע** שאפשר לסלק בזוזי.

✓ תוס': משמע שאם לא היה הדין כן היה צ' אמימר לומר להם ששקר הם דוברים. **מכאן רגיל היה ר"ת** - שאם א' מבע"ד מגזם לחברו וא"ל "כו"כ תתחייב לי בדין" שהיה ר"ת א"ל שקר אתה דובר, שאם לא היה לדיין לומר כן מה מוכיח מדאשתיק אמימר. **כ"כ ד"מ** בשם המרדכי.

ב"ב (ה.): רבינא הקיף לשדותיו של רוניא מד' רוחות. **א"ל** ה' לי כמה דגדרי (השתתפות מחצית המחיצות) - ולא יהיב ליה... ה' לי אגר נטירא - לא יהיב ליה (לבסוף ראינו שנוח לו בגדר, וחייב לשלם מחצה). **אתו** לקמיה דרבא - **א"ל** זיל פייסה במה דאפייס (לקבל רק את שכר השומר) ואי לא אדון אותך כר"ה (השתתפות במחיצות).

ד"מ: נראה ללמוד מזה שאם תבע התובע חברו פחות ממה שמגיע לו, וראה הדיין שמגיע לו יותר - אין צריך לפסוק לו יותר ממה שתבע. ואם פסק יותר הוי טעות בדין וחוזר. **כ"כ הריב"ש** (ראה מה שמקשה הסמ"ע לקמן על הראיה מרוניא).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שקר אתה דובר"

פ' האורים (כו): דאמר לו אילו רציתי היה

בדבורו אטה הדין על הרשע, אלא לעולם יהיו שני בעלי הדין בעיניו כרשעים, ובחזקת שכל אחד מהם טוען שקר, וידון לפי מה שיראה לו מהדברים. וכשיפטרו מלפניו יהיו בעיניו ככשרים, כשקבלו עליהם את הדין, וידון כל אחד לכף זכות [הכל הרמב"ם בפ"כ מהלכות סנהדרין ד - ו, ובפרק כג י].

כדי שיטען האמת, וכשאינן מסתכל עליו יטען מה שירצה, וזה בדוק.

"וזה בחזקת שאינו משנה דבורו"

סמ"ע (כב): דוקא שרק יעמדו על חזקתו שלא משנה, בלא ראייה אחר זכותו, הוא דאסור, אבל אם ת"ח מצוה להפך בזכותו ויפשפש אולי ימצא לו זכות.

"כשיפטרו מלפניו... ידון כ"א לכף

זכות"

סמ"ע (כד): ואף אם הוכחש על פניו במהלך הדיון ויודע ששיקר, מ"מ י"ל שמלווה ישנה יש לו, וע"ז עשה כן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"לא יכבדנו"

סמ"ע (כא): מ"מ אם הוא ת"ח יעמוד בפניו, לפי שהכל יודעים שחייבים לעמוד לפני ת"ח ולא יסתתמו טענותיו.

"בעניו כרשעים"

ש"ך (יג): וכ' בספר חסידים - לכן אין להסתכל בפני בעה"ד כשטוענים, שאסור להסתכל בפני רשע. וכ' בהגהות הש"ך - שדווקא כשיש כפירה בניהם.

והפת"ש (טז) בשם עטרת צבי כ' - אבל טוב לראות (ולא בהסתכלות היטב) בפניו ויטיל אימה

סעיף יא: אחר שהתברר לו הדין צריך לפסוק מיד

סעיף יא: צריך הדיין לפסוק הדין מיד אחר שיתברר לו. שאם מענה את הדין ומאריך בדברים הברורים כדי לצער אחד מהבעלי הדינים, הרי זה בכלל לא תעשו עול (ויקרא יט, טו ו - לה). [המקור: אבות(ה/ח): חרב בא לעולם על ענוי הדין. כ"פ רמב"ם].

סעיף יב: המגזם על חברו, תבע פחות ממה שמגיע לו

סעיף יב: א. כשאחד מבעלי דינים מגזם לחבירו בפני הדיין ואומר לו: כך וכך תתחייב לי בדיון, אם אין הדין כך צריך הדיין לומר לו: שקר אתה דובר.

ב. הגה: בעל דין שתבע חבירו בעד דבר מועט, והדיין רואה שיתחייב לו על פי הדין יותר ממה שתבע, אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע. ואם פסק לו יותר, הוי טעות בדיון, וחוזר. (דעת עצמו מפ"ק דב"ב רוניא אקפיה רבינא וכו', וכ"כ הריב"ש בסימן רכ"ז).

א. כתובות(סט): מחלוקת בזכות הבת לפרנסה - אמימר אמר הוי יורשת, ואי

❖ שורשי הלכה (המקורות)

אישות בב"ד שמתביישות או לא נוח להן לטעון בפני ב"ד, לכן הטוענת מייצגת אותה ומביאה הטענות. וכן יש אנשים לעגי שפה שקשה להם להסביר טענותיהם. ובלבד שיטען המייצג דברים אמיתיים לפי ההלכה להוציא הפסק לאמיתו, ולא ינסה לעשות תחבולות.

וכן רב ששאלו אותו יכול להראות לתובע את מקורות ההלכה לטענות, אבל אסור ללמדו תחבולות שאינם לפי ההלכה. וכן מותר לעורך דיין לציג לקוח שלו בבית המשפט (כשיש היתר ללכת לבית משפט), כדי להוציא הדין לאמיתו.

עו"ד או טוען רבני טוב מכיון את הטענות ומביא מקורות מהגמרא ופוסקים, ודן עם הדיינים בסוגיות לזכות את בעל דינו ע"פ ההלכה. **סיפר** הגר"ע יוסף זצ"ל שבזמנו שהיה בב"ד היה טוען רבני שהיה מציג את הטענות והראיות, והיה לימוד תורה כמו בבית מדרש ונהנה מזה הרבה.

אבל המציאות אינה כן, רוב עו"ד אינם ת"ח ולא מביאים ראיות מההלכה, אלא עושים תחבולות ורמאויות, ולא פעם מושכים את הדיון, ולכן לא כדאי לקחת עו"ד אלא אם כן הוא בן תורה.

הכתובה. **אר"נ** – אין מי שיעיץ לה שתמחל כתובת אימה לגבי אביה, ותחזור ותירש מאביה. שמעה והלכה ומחלה לאביה (ולא יכלו לגבות ממנה). **אמר רב נחמן** – עשינו עצמנו כעורכי הדיינים. **מעיקרא** סבר – "מבשרך אל תתעלם". **לבסוף** (שנתחרט) סבר – אדם חשוב שאני (רש"י – לפי שילמדו ממנו אף בלא קרובים). **משמע** – באינו חשוב אין אסור (לאדם) לערוך לפני הדיינים ראיות לזכות קרובו או ללמד קרובו טענות אמת.

כ"כ ברכ"י – באדם חשוב אסור אבל באינו חשוב מותר בקרובו, וכדמשמע מרש"י. וכ"מ מרבינו יונה, ריטב"א, הר"ן

וערוך השולחן כ' בשם הרמב"ם – שאפילו אינו דיין יש להתרחק מלהיות כערכי הדיינים, היינו שילמד א' מבע"ד טענות לומר טען כך או כך. **וכן** – אין ליעיץ לבע"ד לעשות דבר היתר כדי שיזכה בדין וכיו"ב.

נתיבות (טז): או נשתבש - ואם הוא שוטה גמור טענינו ליה כמו ליתמי, ופשוט.

לקחת טוען רבני או עו"ד

הרב יעקב יוסף זצ"ל: בימינו יש טוענים/טוענות רבניים (וכן עו"ד), הדבר מותר אף לכתחילה, כיון שיש לא פעם נשים בעניני

סעיף י: אין לרחם עני ולא לכבד עשיר

סעיף י: אין לדיין לרחם בדין על דל (והוא בכלל "לא תשא פני דל"), **שלא יאמר: עני הוא זה ובעל דינו עשיר וחייב לפרנסו, אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בכבוד. ולא להדר פני גדול, שאם באו לפניו עשיר וחכם גדול עם עני והדיוט לא יכבדנו ולא ישאל בשלומו, שלא יסתתמו דברי בעל דינו, ולא יאמר: היאך אחייבנו בדין ונמצא מתבייש אלא אפטרנו אחר כך אומר לו שיתן לו את שלו, אלא יחתוך הדין מיד לאמיתו.**

ואם באו לפניו אחד כשר ואחד רשע, לא יאמר: זה רשע וחזקתו משקר (פירוש התובע תובע יותר ממה שחייב לו, וזה כופר אף במה שידוע שחייב לו – סמ"ע) **וזה בחזקת שאינו משנה**

ערוך השלחן: לא יאמר - פירוש לא יאמר לו "עד א' לא נאמן רק לשבועה", דאולי יודה בע"ד לעד. אלא ישתוק וישאל השני מה אתה משיב לדברי העד.

"עד אחד אינו נאמן עלי"

כ' פת"ש (יד) בשם פני יהושע: אין לפרש כפשוטו שצריך לטעון דווקא בלשון הזה, אלא אף שהכחיש העד מהני. מ"מ אף שהכחיש את הבע"ד חברו צריך לחזור ולהכחיש העד עצמו, שמא לא יעזיז נגד העד. כ"כ כפות תמרים. **וכ' הפת"ש** - ואם אומר בעל הדין "יודע אני בעצמי שאיני חייב אך כיון שזה העיד אני חייב על פיו", הדיינים מחויבים לפסוק כדין תורה (שעד א' מחייב רק שבועה).

טען שלא בהשכל וכדומה, רק יאמר הפסק כפי שנראה לו ותו לא מידי רק ישתוק.

"ולא ילמד לאחד מבעלי הדין כלל"

סמ"ע (ח): זוהי דעת הרמב"ם. אבל הטור כ' שלא משמע כן בירושלמי, דגרסינן התם רב הונא כי הוה חזי זכות לחד בר נש והוא לא הוה ידע ליה פתח ליה, ע"ש פתח פיך לאלם.

"אפילו הביא עד אחד"

סמ"ע (ח): גם כאן חולק הטור על הרמב"ם והמחבר, דס"ל שהדיין צריך לפתוח פי האילם (שאין מקבלים עד אחד) וכמ"ש בס"ט. **לאפוקי הע"ש** - שכאן לכו"ע אסור לומר שאין מקבלים עד אחד. כ"כ הט"ז בשם מהרש"ך - כהע"ש..

סעיף ט: כשבעל דין מתקשה לטעון

סעיף ט: ראה הדיין זכות לאחד מהם, ובעל דין מבקש לאמרו ואינו יודע לחבר הדברים, או שראוהו מצטער להציל עצמו בטענות אמת, ומפני החימה והכעס נסתלקה ממנו, או נשתבש מפני הסכלות, הרי זה מותר לסעדו ולהבינו תחלת הדבר, משום פתח פיך לאלם (משלי לא, ח), וצריך להתיישב בדבר זה הרבה כדי שלא יהיה כעורכי הדיינים.

(ב"י דכיון שכתב סתם והוא לא ידע, משמע בכל גוונא אף שהבע"ד לא יודע לאותו זכות כלל).

בדק הבית כ' - שאין זה הכרח, שי"ל שלא חש לפרש דבר שהוא פשוט.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שלא יהיה כעורכי הדיינים"

הב"ח: ללמד טענות לקרובו

קרובה של ר"נ (כתובות פה:) מכרה כתובתה (בחיי בעלה) בטובת הנאה (שאם בעלה ימות או יגרשנה יזכה הלה בכתובתה). נתגרשה ואחר כך מתה (וירשה ביתה כתובתה) ובאו הקונים לתבוע

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי: ר"ה כד הוה חזי לבר נש ולא הוה ידע ליה (לגמור הדברים ולא היו מסודרין בפיו - פני משה), הוה פתח ליה, משום פתח פיך לאילם. כ"כ הרי"ף, הרא"ש והשו"ע.

וביאר ב"י ע"פ הרמב"ם: דל"א כן אלא כשבעל הדין מבקש לומר זכותו ואינו יודע לחבר הדברים או שנסתלקה ממנו טענת האמת מפני החמה והכעס או נשתבש מפני הסכלות. **והטור כ'** - ולא משמע כן מהירושלמי

"ומצדיק הדין בלבו"

סמ"ע (ט"ז): אם דן ביחיד מצדיק בלבו, ואם הם ג' מצדיקים בניהם במשא ומתן.

הב"ח (סימן י) כ' – שדווקא בדיין יחיד צריך לחזור הטענות לפני בע"ד כמו שלמה המלך, אבל ב' ג' דיינים יחזור א' מהדיינים הטענות לפני חברו שלא בפני בע"ד, וגם הם חוזרים הטענות.

סעיף זז: דיינן שחושש שטעה לא יחזיק בדבריו. לא יעזור לבעל הדין בטענות

סעיף ח: א דיינן שדן דין ולבו נוקפו (פירוש מכהו ונחבט בקרבו) **לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם, שהוא בוש לחזור, אלא לכל הצדדים יחזור להוציא הדין לאמתו.**

ב לא יעשה הדיין מליץ לדבריו של בעל דין, אלא יאמר מה שנראה לו וישתוק, ולא ילמד לאחד מבעלי הדין כלל.

ג אפילו הביא אחד מבעלי הדין עד אחד, לא יאמר לו: אין מחייבין ממון ע"פ עד אחד, אלא יאמר לנטען: הרי זה העיד עליך, עד שיטעון ויאמר: עד אחד אינו נאמן עלי, וכן כל כיוצא בזה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א **שבועות** (ל): מניין לדיין שלא יעשה סנגורין לדבריו, ת"ל "מדבר שקר תרחק". **ופרש"י**: סנגורין – אם דן דין ולבו נוקפו לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם מפני שהוא בוש לחזור, אלא לכל הצדדים יחזור להוציא דין לאמתו.

ב **והרמב"ם פירש** – מניין לדיין שלא יעשה מליץ לדבריו של בע"ד שנאמר "מדבר שקר תרחק", אלא יאמר מה שיראה לו וישתוק, ולא ילמד לבע"ד כלל. **ופירש כסף משנה** – שלא יאמר על טענות בע"ד יפה אמר (שלא ילמד בע"ד הטענות).

ג **ירושלמי**: רב הונא מיקל לדיינא דאמר מקבלין עליכון חד סהיד (היה מבזה לאותו הדיין שפותח בעצמו לומר שאין מקבלין עד א"י? אלא יימרון אינן (הבעל דין עצמו שאין מקבלין עד א"י). **כ"כ הרמב"ם** – אפילו הביא אחד מבעלי הדין עד אחד, לא יאמר לו: אין מחייבין ממון ע"פ עד אחד, אלא יאמר לנטען: הרי זה העיד עליך, עד שיטעון ויאמר: עד אחד אינו נאמן עלי, וכן כל כיוצא בזה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב **"אלא יאמר מה שנראה וישתוק"**. **סמ"ע** (כ): פירוש שבע"ד יאמר והדיין ישתוק. **ופ' הכסף משנה** – כשהדיין אומר הפסק דין לא יאמר זה טען היטב ובהשכל, וזה

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מפי התורגמן"

סמ"ע (יד): כ"כ המחבר (כח"ו) לעניין קבלת עדות, דיותר יוכל להתברר האמת כששומע מפי בע"ד והעדים עצמם. **מש"ה** כשמבין הדיין לשונם אלא שאינו מהיר לדבר עימהם מותר להעמיד מתורגמן בניהם, והמתורגמן מדבר עימהם לפני הדיין.

פרישה: מהרמב"ם משמע – שאף שהדיין אין צריך למתורגמן רק שהבע"ד רוצים להעמיד המתורגמן שימליץ דבריהם באוזני הדיין לאחר שטענו – מותר.

סמ"ע (יד): ומה שבזה"ז נוהגים לדון הלועזים ע"י מורשה, מפני שכל הבא לדון לפני הדיינים קבועים הו"ל כקבלו עליהם לדון כן ואין אחר קבלה כלום.

והב"ח כ' טעם אחר – בדיני ממונות אסור רק מדרבנן ולכתחילה דווקא, ולכן בדיעבד שאי אפשר כגון בני אטליה ובני תורגמה שבאים

לכאן ואין דיין שמכיר לשונם כל עיקר שומעים ע"פ מתורגמן אף לכתחילה. **כ"כ ת' רדב"ז** – שדווקא בעדים בעינן מפייהם ולא עד מפי עד, אבל בדיעבד ש"ד. ועוד כשאי אפשר בעניין אחר ש"ד. **ולפ"ז** אם אין אפילו תורגמן שומעים ע"י רמיזות ותנועות (והובא בפת"ש סק"ב).

כ"כ או"ת – שאם לא נמצאו דיינים אחרים בעיר שמבינים לשונם שרי ע"י מתורגמן בדיני ממונות.

הרב יוסף זצ"ל: כיום בירושלים יש כעשרים בתי דינים, ולכן כדאי להעביר התיק לב"ד שמבין שפתם ללא צורך בתורגמן. כנ"ל אם התובע או הנתבע אילמים, יעביר התיק לב"ד שיש מי שמבין הרמזים שלהם.

התקין הרב אלישיב זצ"ל – נוהל חדש, וכששמעו הטענות מפי מתורגמן, המתורגמן מקריא הטענות והצדדים חותמים ומאשרים שתרגם היטב. וכן נוהגים היום בכל בתי הדינים.

סעיף ז: לחזור על טענות בעלי הדינים

סעיף ז: צריך הדיין לשמוע דברי הבעלי דינים ולשנות אותם (לחזור עליהם), **שנאמר: ויאמר המלך זאת אומרת בני החי וגו'** [ירושלמי] **ומצדיק הדין בלבנו** (שנאמר "ושפטם צדק", מה שהוא כבר צדק בהסכמתך אותו תשפטו), **ואחר כך חותכו** [סנהדרין ז:].

"צריך לשנות אותם"

סמ"ע (טו): וצריך לשנותם בפני הבע"ד מיד אחר שטענו קודם מו"מ של הדיינים. **וטעמו** – א. שיהא נוח לבע"ד שהדיינים הבינו טענותיהם.

ב. שמא הדיינים לא עמדו היטב על טענותיהם, ויעוררו בע"ד לתקן טענותיהם. **וכנה"ג כ':** שהטעם שבהוצאת הטענות בפה מועיל לדיין לדעת משפט הדין ההוא (והובא בפת"ש י"ג).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ירושלמי: צריך הדיין לשמוע דברי הבעלי דינים ולשנות אותם, שנאמר: ויאמר המלך זאת אומרת בני החי וגו'.

סנהדרין (ז:): "ושפטם צדק" אר"ל צדק את הדין ואחר כך חתכהו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

דמיירי גם לבעל דין). ותלמיד שיש לו דין לפני רבו, לא יקדים לבא קודם בעל דינו, שלא יהא נראה כמקדים כדי לסדר טענותיו שלא בפני חבריו. ואם יש לו עת קבוע לבא ללמוד לפניו, ובא העת ההיא, מותר.

לחשוד. כ"כ הטור.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"תלמיד שיש לו דין"

דרישה: דעת הב"י שדווקא תלמיד שיש חשד שיסדר טענותיו לפני רבו מאהבתו אותו. והסמ"ע (יג) כ' – שתלמיד דנקט לרבותא אע"פ שי"ל שהלך ללמוד שם אפילו הכי אסור, כ"ש אחר שאין לו עסק אצל ת"ח הדיין שיש חשד בכניסתו אצלו לבדו. כ"כ אורים בשם הב"ח.

וכ' האורים (טז): ודוקא כשבעל דינו הוא ע"ה, אבל אם הוא ת"ח לית ליה ביה דלא יחשדהו בכך (שבועות ל:).

הטור: וכן הבעל דין מזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שבא חבריו. ולכן איתא בשבועות (ל:): אמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן ועם הארץ דאית להו דינא בהדי הדדי לא ליקדום צורבא מרבנן וליתבי (לפני הדיין) משום דמיחזי כמאן דסדר ליה לדיניה (ואפי' יושב ושותק). **אלא אם כן יש לו שיעור קבוע** (לפני הדיין שהוא רבו) – מותר, דמימר אמר בעידניה טריד. **וכ' הרמב"ם:** דווקא לפני רבו לא יקדים (דכיון שיש לו קירוב דעת אתי למימר שמסדר טענותיו, אבל לפני דיין אחר אין

סעיף ו: לא ישמע הדיין מפי מתורגמן

סעיף ו: א. לא יהיה הדיין שומע מפי המתורגמן, אם היה מכיר בלשונם ושומע טענותיהם (אלא ישמע מפיהם). אבל אם אינו יודע בלשונם כל כך שידע להשיב להם להודיעם פסק הדין, מותר להעמיד מתורגמן.

ב. הגה: עיין לעיל סימן י"ג סעיף ג'. א"ס טוענין בכתב א"ס אחד רואה לטעון כלשון אחר, והשני כלשון אחר, אין אחד יכול לכוף חבירו. (מהר"י סימן ק"א).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מכות (ו:): "על פי שנים עדים", שלא תהא סנהדרין שומעת מפי תורגמן.

גמ': הנהו לועזא (שלא ידעו השפה) דאתו לקמיה דרבא, אוקי רבא תורגמן בינייהו. הכי עביד הכי, והתנן שלא תהא סנהדרין שומעת מפי תורגמן? רבא מידע הוה ידע

מאי דאמרי אלא שלא ידע לענות להם. כ"פ השו"ע לשון הרמב"ם (פכ"א מהל' סנהדרין ה"ח - י"א).

ב. שו"ע (יג/ג): אין כופין את האדם שיתן טענותיו בכתב אלא ישמעו טענותיהם מפיהם ויצוו לסופר לכותבם. הגה – אם שני בע"ד רוצים לטעון בכתב הרשות בידם.

(שמא לא נוח לשני שידון בדבר שכבר שמע טענות של כנגדו). אבל כשאינו יודע שיהא דין מותר לו לשמוע (שאינו בשמיעה איסור), ואחר כך לא ידון אלא אם כן גם השני יתרצה לדון בפניו. **כ"כ הט"ז** – שאם השמיעה היתה בהיתר שלא ידע שיהא דין, ואחר כך נתרצו שיהא דין לא נפסל למפרע, כיון שלא היה איסור בשמיעה ומותר לו לדון.

וכ' ערוך השלחן: ולכן מי שהוא דין קבוע נכון להיזהר שלא לקבל דברים מאדם דרך סיפור, כשמבין שיש לו דין תורה בזה.

ג. פלגא יכתוב... פסק

ערוך השלחן: אין לחכם להשיב לשואל בדיני ממנות אלא אם כן השואל הוא דין, ואפילו להשיב לו בהחלטה גמורה אם משיב בלשון "אם הדבר כן הדין כך" אסור.

פת"ש (יא): לענות בדיני ממנות לשואל כשאין בע"ד נוכח -

ת' הרמ"א ענה לתלמידו בעניין ירושת אשתו, שאני נחלות שאין חילוק בעניין טענות. כ"כ שבו". והראה מבנות צלופחד שמשה ענה להם אף בלא אחי אביהם. **כ"כ כנה"ג** – הרבה אחרונים צדדו להקל לענות בכל עניין. אכן יש לאסור. **וכ"ש** בדורות הללו שאין ידינו תקיפה לכופ לדון בדיני ישראל, יש לחוש דאם יאמר לו הדין אפילו בעל פה (שהוא חייב) ויראה שלא יזכה בדינו ישמיט עצמו מד"ת.

וכ' ערוך השלחן - מ"מ אם רואה שבהעדר תשובתו יקרה קלקול, כגון שהשואל רוצה לנתק קשרי תנאים (שידוכים), או אם לא ישיב יצמח מזה מחלוקת או תשובתו תציל עשוק מיד עושקו – מצוה להשיב (מפת"ש).

שמזה לא יצא הדין לאמיתו, שנאמר "לא תשא שמא שוא". **וכ' שער המשפט (ב)** – דה"ה בזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ג"כ אסור לשמוע.

ש"ך (ט): ואם עבר ושמע לא נפסל לדון, אבל אם כתב לו פסק ודעתו עליו, אין רשאי לפסוק דחשיב כנוגע. כ"כ ר"ל נ' חביב.

פת"ש (ח): אסור לשמוע -

כ' הרד"ך – שאסור מהתורה. כ"כ רשד"ם. **אבל הראנ"ח כ'** – שלכתחילה אסור אבל בדיעבד מותר (משמע שאסור מדרבנן). כ"כ מהריב"ל.

ברכ"י (י): אף אם בע"ד א' אומר לדיין טענותיו וגם וטענות חברו – אסור לשמוע. (והובא בפת"ש סק"ח).

הרב יעקב יוסף צ"ל: דין ששמע רק צד אחד, צריך לפסול עצמו מלדון, ויעביר התיק לב"ד אחר. **וכ' דברי חיים** – בשעת הדחק אפשר לשמוע צד אחד, כדי להוציא צו מניעה זמני (כגון ששכנו מתחיל לבנות על קרקע שלו, ואי אפשר להמתין עד שיגיע צד השני).

כיום בשטר בוררות שחותמים, יש סעיף שאם הוזמן הנתבע לדין ולא בא, רשאי ב"ד לשמוע העדים בלעדיו, ולהמשיך עד פסק הדין.

היה מקרה שנתבע שהבין שהוא הולך לפסיד, והציע לו העו"ד שלו שלא ימשיך לבוא לדיון, ואכן ב"ד פסק דינו, ופנו להוצאה לפועל לגבות החוב. **במקרה** כזה רצוי לב"ד להקליט את כל הדיון, כדי שיהיו הוכחות להרשעתו.

ב.

"ודוקא שידוע הדיין"

סמ"ע (יא): פירוש דוקא שידוע שיהא דין

סעיף ה: לא יקדים תלמיד לפני בע"ד לדין

סעיף ה חלק 2: וכן הבעל דין מזהיר על כך (דכ' לא תשא שמע שוא דרשינן נמי לא תשיא,

ולא האנשים.

"ע"ל קעו/לה"

(שם): שני אחים שיש להם דין עם אחר, אינו יכול לטעון שיבוא א' מהאחים ויטען לכולם. **ופ' סמ"ע** – אלא יכולים כ"א לטעון לעצמו.

טוען יסתמו טענותי, וא"ל שמעון תביא גם אתה, וראובן אומר איני חפץ אלא רק שנינו – **הדין** עם ראובן, שמא מיודעיו של שמעון חריפים יותר ומרמזי לשמעון טענות או שהם חזקים ואלמים. **ול"ד** לאחד לבוש איצטלא וכו' שאומרים לו הלישהו כמוד (ג"כ נאמר תביא גם אתה מיודעך) – כי המלבושים שוים

סעיף ה': לשמוע דברי אחד שלא בפני חברו

סעיף ה' חלק 1: אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חברו. ^בהגה: ודוקא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר, אבל אם שמע טענת האחד ואחר כך נתראה השני לדון לפניו, מותר להיות דיין בדבר [תשובת מהר"ל קצ"ה].

^גולא יכתוב שום חכם פסק לאחד מצעלי הדיינים בדרך אם כן, או שיכתוב לו דעתו בלא פסק, כל זמן שלא שמע דברי שניהם, שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר, גם משום שאחר כך יטעון השני בדרך אחר ויטרוך לכתוב להיפך, ואיכא זילותא לחכם. (רשב"א וריב"ש סימן קע"ט)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מתירים לכתוב בדרך "אם כן הוא - הדין כך, ואם כן הוא - הדין כך". מיהו אינו נכון. כ"מ מפסקי מהרא"ל. כ"פ הרמ"א. **כ"כ ב"י בשם ת' הרשב"א** – ואינו רוצה לכתוב במה יתחייב או יפטר, שמא מתוך מה שאכתוב ילמדו לשקר. **כ"כ הריב"ש** – ועוד שאחר כך יבוא חברו ויטען בדרך אחרת ויצטרך לכתוב אחרת, ואיכא לעז בדבר. כ"כ הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אסור לדיין"

סמ"ע (י): מדכתיב "שמוע בין אחיכם" דכששמע דברי אחד שלא בפני השני לא יבוש מלטעון שקר. **וכ' ערוך השולחן** – ועוד שטענות הראשון נקבעו בלבו ויוכל להיות

^א**סנהדרין (לא):** מניין לדיין שלא ישמע דברי בע"ד קודם שיבוא בע"ד חברו, ת"ל "מדבר שקר תרחק" או "שמוע בין אחיכם ושפטתם". **כ' הב"י** שלפי הרמב"ם – אף שחברו כבר בא אלא שיצא, כל שהוא שלא בפניו אסור, דכל המשמיע דבריו שלא בפני בע"ד אינו בוש מלשקר.

^ג**ד"מ: כ' הרד"ך** – אינו נכון לכתוב פסק דין אם לא ישמע שניהם, ואפילו לכתוב הנראה לדעתו לאחד מבע"ד ואף שאינו פוסק אינו נכון. **וכתב המרדכי** – תקנות הקהילות שכל רב שיפסוק דין בלי שמיעת שני בע"ד – לא ידון שום דין. ומבנימין זאב משמע – שקצת גדולים

סעיף ג: כבר נהגו להושיב בעלי דינים

סעיף ג: כבר נהגו כל בתי דיני ישראל לאחר התלמוד שמושיבין בעלי דינים וגם העדים, כדי להסיר המחלוקת, שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם [רמב"ם הלכות סנהדרין כא, ג].

ש"ך: שמושיבים בע"ד – מ"מ העדים ובע"ד עצמם כל מי שנגע יראת אלוקים בלבו יחוש לכבוד התורה ויעמוד ("ח).

סעיף ד: בע"ד שרוצה להביא לדין קרוביו

סעיף ד: אם (התובעים רבים) והנתבע אומר: אני חפץ שישבו אוהבי וקרובי אצלי כשאני טוען עמכם כדי שלא יסתתמו טענותי, כי אתם הרבים - הדין עמו. (לכן) השותפים יבררו להם אחד מהם לטעון בשביל כולם, או יטעון כל אחד לעצמו זה אחר זה (פירוש, שהברירה ביד השותפין) וגם הנתבע לא יקח אוהביו אצלו, וע"ל סי' קע"ו סל"ה.

מוחק לאלם מוציאים אותו ממקומו לדון בעיר אחרת, וכן עשו ר"ת ור"ש הלכה למעשה. כ"פ בשו"ע(יד/א).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הדין עמו"

סמ"ע (ח): שטענת שניהם צודקת, שודאי מסתמים טענות הנתבע וגם התובעים צודקים שיש לחוש שמא ירמזו לו. ולכן (כך גורסים בשו"ע) יבררו השותפים להם אחד... פירוש מחויבים לעשות כן ולא תלוי בדעת התובע או הנתבעים (פירוש אפילו הסכימו שני הצדדים ב"ד כופה עליהם). אבל **הב"ח** כ' – שתלוי רק בדעת בע"ד ולא בב"ד, ואם הם מתרצים שישבו אוהביו או למחות על ידם. כ"פ או"ת, נתיבות. כ"ד הט"ז. **פת"ש** (ז): כ' בת' הרדב"ז – שראובן ושמעון שבאו לדון, ושמעון הביא מידעיו, וראובן

❖ שורשי הלכה (המקורות)

מרדכי: אם הנתבע אומר – אני חפץ שישבו אוהבי וקרובי אצלי כשאני טוען, כדי שלא יסתתמו טענותי כי אתם רבים, או דילמא יכולים השותפים לומר לא נגלה לפני קרוביך טענותינו שמא ירמזו לך איך לטעון?

תשובה – אף השותפים אין להם לישיב אלא אותו שטוען טענותיהם, שטענת הנתבע טענה, דלא גרע מאחד לבוש סמרטוטים. הילכך השותפים יבררו להם אחד שיטעון בשביל כולם או כ"א יטעון לעצמו (והשאר לא יעזרו לו), וגם הנתבע לא יקח אוהביו עמו [כלומר, גם התובעים יבואו רק מי שטוען, גם נתבע לא יביא עמו קרובים].

[ד"מ: בנימין זאב בשם המרדכי: עשיר

סמ"ע (י): ולקמן ס"ס כ"ח כתב המחבר לענין דיינים שצריך לישב בשעת קבלת עדות, דסמיכה כזו נקראת **ישיבה** (ריב"ש)?
ונ"ל - דבשניהם אזלינן לקולא. **מיהו** אם גם הדיינים וגם העדים נסמכים בדין אחד בפעם אחת אסור, דממ"נ אחד מהם אינו כדין. כ"כ או"ת, נתיבות.
והש"ך (ה) כ' - שהב"ח חולק (אף בכה"ג ש"ד).

[**והראיה שבועות (ל):** אשתו של ר"ה שבאה לדין לפני ר"נ, מצד א' היה צריך לעמוד בפניה, מאידך היה צריך לקבל עדות בישיבה איך יעשה? - ישב כמי שמתיר מנעליו (כלומר לא עמד ולא ישב). **משמע**

שאף באדם אחד יש דין עמידה וישיבה.
אבל הג' הט"ז - דחה ראיית ב"ח - דשאני הכא דמחד קרא ילפינן שבדיינים בישיבה ובע"ד בעמידה (וישב משה ויעמוד העם) משמע ששנהן דומים (או סמיכה נקרא ישיבה או עמידה). מה שאין כן בהידור ת"ח אינו עניין לגמר דין, ועוד ששם אי אפשר בעניין אחר.]

והט"ז: חולק על הרמ"א - דסמיכה מיקרי ישיבה ולא עמידה, וכ"מ מהריב"ש (ולכן בעדים צריך עמידה ממש).
ופת"ש שם ברכ"י כ' - שהעיקר כהגהות לט"ז שבדרבנן מקילים בשניהם, ולפ"ז בחליצה שהוא מהתורה החמיר הרמ"א.

סעיף ב: בעל דין ת"ח מושיבים אותו

סעיף ב: א. תלמיד חכם ועם הארץ שבאו לדין מושיבים את החכם, ואומרים לעם הארץ: שב. ואם לא ישב, אין מקפידין בכך.
 הגה: ת"ח שזכא לדין, מותר לעמוד לפניו ולא חייסין סיסתתמו טענות כנגדו (ר"ן פרק שבועת העדות).

מותר לעמוד בפניו, ואין בזה חשש שיסתמו טענות בע"ד, שהכל יודעים שחייבים לעמוד בפני ת"ח.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מושיבים ת"ח"

שער המשפט (א): מסתימת הלשון משמע דאף בשעת גמר דין מושיבין את הת"ח משום דעשה דכבוד תורה עדיף. כ"כ פרישה.
ב.

"מותר עמד בפניו"

נתיבות (ז): ודווקא ת"ח עצמו דכו"ע ידעי שצריך לעמוד בפניו, וכן באשת ת"ח חייבים לעמוד, אבל אם מת הת"ח לא (או"ת). וכן ע"ה זקן יש לו דין ת"ח.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. שבועות (ל): אמר רבה בר"ה האי צורבא מדרבנן וע"ה דאית להו דינא בהדי הדדי, מותיבנן לצורבא מרבנן, ולע"ה נמי אמרינן תיב (שב), ואי קאי לית לן בה.
רב בר שרביא הוה ליה דינא קמיה דרב פפא אותביה ואותיב נמי לבעל דיניה אתא שליחא דבי דינא בטש ביה ואוקמיה לעם הארץ ולא אמר ליה רב פפא תיב, היכי עביד הכי והא מסתתמן טענתיה?
 אמר רב פפא מימר אמר איהו הא אותבן שליחא הוא דלא מפייס מינאי. כ"כ סמ"ע.

ב. ד"מ בשם הר"ן: ת"ח שבא לדין

הלכות דיינים: חר"מ - סימן י"ז

(להלבישו). והב"ח כ' - ודי בזה כשנאמר לעני לא תירא. כ"כ כנה"ג והרב יעקב יוסף זצ"ל. אבל פת"ש כ' - שמהש"ך משמע שאף אין צריך לומר.

ברכ"י: אם העני הוא התובע את העשיר - הרב ישעיה - אין מזלזלים בעשיר ללבוש כמו העני. ונכדו הריא"ז - אין חילוק (הובא בפת"ש סק").

ג. **"א' עומד ואחד יושב"**

ב"ח: פירוש אסור לומר לאחד עמוד ולשני מניחו לשבת או לומר לאחד שב והשני מניחו לעמוד. אבל פשוט - שאם אחד יושב מדעתו והשני עומד אין להיזקק להם כ"כ הש"ך (ג). אבל כנה"ג כ' - שאף בכה"ג אסור.

ד. **"א' למטה וא' למעלה"**

סמ"ע (ג): קאי עמ"ש שאם רצו להושיב שניהם מושיבם - ע"ז קאמר שלא ישב א' למעלה וא' למטה. אבל שניהם עומדים אין קפידא בכך (שיהא א' למעלה וא' למטה, שלא ב"ד אמרו להם לעמוד).

ה. **"אבל בשעת גמר דין"**

סמ"ע (ד): דכתיב "ועמדו שני האנשים" אלו העדים (שאם בע"ד וכי אנשים תובעים ולא נשים, וכי נשים תובעים ולא שלושה). "אשר להם הריב" אלו בע"ד, ומה העדת העדים הוא גמר דינם, אף בע"ד דווקא בשעת גמר דין צריך לעמוד.

סמ"ע (א): בעמידה לכתחילה - דווקא לכתחילה אבל בדיעבד בשניהם (בע"ד ועדים) הדין דין. כ"כ הרא"ש, טור, הר"ן (רשב"א).

ודלא כע"ש שכ' - שבעדים אפילו בדיעבד פסול בזמן שהיו מומחים (דכתיב ועמדו לפני האלוקים), ודווקא עכשיו כשר בדיעבד (כיון שאין מומחים).

י. **"עמידה ע"י סמיכה מיקרי עמידה"**

פסול לעדות (משמע - אפילו דיעבד פסול), וכן דיינים שקבלו עדות בעמידה אינו כלום.

והרא"ש עצמו - בדיעבד כשר, ורק לכתחילה אסור. מדאמרין בירושלמי (סנהדרין) ארשב"ל מכאן לדיינים שקבלו עדותם כשהם עומדים על רגלהם שדינם דין. כ"ד הרמב"ם, ר"ן והמרדכי.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)**א. **"לא יהא אחד מדבר כל צורכו"**

סמ"ע (א): אפילו לא א"ל הדיין דבר כל צרכיך אלא לשני אמר קצר - אסור. וכ' ש"ך (א) - אבל לשניהם יכול לומר קצר (הב"ח).

אורים (ב): ידברו רכות - גם בזה אם מדבר לאחד רכות ולהשני לא רכות ולא קשות וכן להיפוך אסור (כנה"ג).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לא ידבר הדיין עם אחד מבעלי הדינים בידיש או באנגלית, כשצד שני אינו מבין.

כל שכן שלא יוציא בע"ד אחד ולדבר עם השני לבד, אבל אם רצה לעשות פשרה, ומדבר עם בע"ד אחד מותר, וכן בענייני אישות שמוציא את הבעל לשמוע האישה מותר, כיון שהיא מתביישת לדבר בפני בעלה. וכן בקבלת העדות, לפעמים אחד מבעל הדין צועק ולא נותן לעדים לדבר, מותר להוציאו לשמוע העדים.

ב. **"בגדים בזויים"**

סמ"ע (ב): בזויים - משמע אבל אם אינם בזויים, אף שאינם יקרים כמו מלבושי השני - אין קפידא בכך.

סמ"ע (ב) בשם מור"ש: או הלבישה - וגם בזה אין בידנו להעמיד הדת על תילה. כ"כ הש"ך בשם ראב"ן - שהאידינא לא נהיגי הכי

סעיף א: לא יפלה בין שני בעל הדין

סעיף א: ^{א.} "בצדק תשפוט עמיתך", איזהו צדק המשפט, זו השוויית שני הבעלי דינים בכל דבר. לא יהא א' מדבר כל צרכו, ואחד אומר (לו): קצר דברך. ולא יסבירו פנים לאחד וידבר לו רכות, וירע פניו לאחר וידבר לו קשות. ^{ב.} ואם היה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויים, אומרים למכובד: או הלבשהו כמותך, או לבוש כמוהו. ^{ג.} ולא יהא אחד יושב ואחד עומד, אלא שניהם עומדים, ואם רצו ב"ד להושיב את שניהם, מושיבים. ^{ד.} ולא ישב אחד למעלה ואחד למטה, אלא זה בצד זה [רמב"ם]. ^{ה.} בד"א, בשעת משא ומתן (דהטענות) אבל בשעת גמר דין, שניהם בעמידה, לכתחלה. איזהו גמר דין, איש פלוני אתה זכאי איש פלו' אתה חייב. והעדים, לכתחלה, לעולם בעמידה. ^{ו.} הנה: ועמידה ע"י סמיכה מקרי ספיר עמידה לענין זה (ריב"ף סימן רס"ו). ועיין לקמן סי' כ"ח.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} **שבועות(ל):** ת"ר – "בצדק תשפוט עמיתך" שלא יהא א' יושב ואחד עומד, א' מדבר כל צרכו ולאחד אומר קצר דברך. ופרש"י: א' עומד ואחד יושב – שלא יראה חברו שמכבדים אותו יותר ממנו ויסתתמו דבריו.

^{ב.} **שם(לא):** מניין לשנים שבאו לדין, א' לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה, שאומרים לו לבוש כמותו או הלבשהו כמות, ת"ל "מדבר שקר תרחק". ופרש"י: לבוש כמותו – שלא תגרום לנו לישא לך פנים או יסתתמו דברי חבריך מפני חשיבותן ויאמר איך יאמינו בו ב"ד על אדם חשוב כזה.

^{ג.} **שם(ל):** ת"ר – "ועמדו שני אנשים

אשר להן הריב" מצוה לבע"ד שיעמדו. רבי יהודה אומר – שמעתי שאם רצו להושיב את שניהם מושבים, איזהו אסור שלא יהא אחד יושב ואחד עומד, א' מדבר כל צרכו ואחד א"ל קצר דברך. ופסקו הרמב"ם והר"ן: שהלכה כרבי יהודה.

^{ה.} **שם(ל):** אר"ה – מחלוקת (ר"י וחכמים) בשעת מו"מ אבל בשעת גמר דין ד"ה דנים בישיבה ובע"ד בעמידה. ואמר עולא – מחלוקת בבע"ד אבל בעדים ד"ה בעמידה דכתיב "ועמדו שני האנשים". **סנהדרין(ו):** איזהו גמר דין, פלוני זכאי פלוני חייב.

בדיעבד שישבו

הרא"ש בשם י"א – אין עדותם קיימת, מדאמרינן בזבחים(טז). מה ליושב שכן

וכתב עוד הרמב"ם – שטען שאבד השטר מחרימים סתם, ואם טוען ברי שהוא יודע בודאי שהשטר שיש לו יש בו זכות – ה"ז נשבע היסט שנאבד. **ולאו דוקא** בטוען שנאבד ממנו, אלא אף טוען שלא היה לו שטר כזה מעולם והלה טוען ברי שיש בידך שטר –

נשבע.

ב.

"נשבע היסט"

נתיבות (ו): ה"ד שיש אמתלא הניכרת לב"ד, אבל מסתמא לא, דאין אדם מחוייב להראות שטרו לב"ד (כנה"ג). כ"כ או"ת.

סעיף ה: העתקת השטר כשיש טענת מזויף

סעיף ה: המוציא שטר על חברו, והלה טוען שיש בו זיוף ושאל שיתנו לו הטפסת (העתק) השטר כדי לדקדק בו, נותנין לו אף על פי שכתוב בו: בלא טפיסת טופס מזה השטר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרא"ש בתשובה: מנהג פשוט בכל דייני אשכנז לתת לנתבע הטפסת השטר לדקדק בו אולי ימצא זיוף או מחק או גרר. ורק לגבי טענות של בע"ד לא נותנים (לו הטענות בכתב) שלא רוצה שיהיו טענותיו אצל בע"ד שמתוך הטענות ילמד לחפש תחבולות. כ"כ הרמב"ם בתשובה.

ב"י: ודווקא כשה טוען מזויף, אבל טענה אחרת כיון שמודה שהשטר אינו מזויף אינו נותן הטפסת השטר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נותנים לו"

סמ"ע (טז): המחבר ס"ל שדווקא בטענת מזויף נותנים לו אבל שאר טענות אין נותנים לו. **ולענ"ד** – דווקא בהטפסת טענות יש קפידא שמתוכם ילמד לשקר, אבל בהטפסת שטר בכל עניין (אף בלא טעם של מזויף) נותנים לו אם מבקש. כ"כ הנתיבות (ח) בשם או"ת. **אבל הש"ך (ח) כ'** – שהב"ח כהמחבר, רק בטענת מזויף נותנים לו ולא בשאר טענות. **כ' הרב יעקב יוסף זצ"ל:** כיום יש מומחים במשטרה במחלקת זיהוי פלילי שיכולים לבדוק אם זייפו המסמך, אפשר להעזר בהם.

סימן י"ז: להשוות הבעלי דינין בכל דבר ובו י"ב סעיפים

(שבועות: ל, לא. סנהדרין: ז, לא. מכות: ו. כתובות: סט. ב"ב: ה)

סעיף ד': האומר לחברו שטר שבידך יש לי בו זכות

סעיף ד': ^{א.}האומר לחברו: שטר שבידך זכות יש לי בו, אם הלה מודה שיש לזה בו זכות, חייב להוציאו בב"ד, וב"ד יעתיקו מה שכתוב בו מזכותו, אבל אם הלה אומר שאין בידו שטר שיהא בו שום זכות לזה, אין מחייבים אותו להראות שטר לשום אדם. אבל אם ירצה זה להחרים חרם סתם על כל מי שיש בידו שטר שיש לו זכות בו, שיראנו, יחרים. ^{ב.}ואם טען זה בודאי שהוא יודע שהשטר שיש לו זכות בו הוא אצלו, הרי זה נשבע היסת שאינו אצלו [טור סימן ס-כ בשם ברמב"ם].

והרא"ש - מיירי בטוען ברי לי שאין לך בו זכות ולכן נשבע היסת נגד טענת ברי של הטוען.

^{ב.}כ' הטור (ס-כ) בשם הרמב"ם: האומר לחברו שטר שבידך יש לי זכות בו וזה אומר איני יודע אם יש לך זכות בו אם לא או איני מוציא שטרי כופין אותו להוציאו. טען ואמר שאבד השטר מחרימין לו חרם סתם. טען בודאי שהוא יודע שהשטר שיש לו זכות בו הוא אצלו ה"ז נשבע היסת שאינו אצלו ונאבד ממנו וכזה הורו רבותי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^{א.}"שטר שבידך זכות יש לי בו"

סמ"ע (יד): דווקא כשאומר כן לאיש אחר שאינו תובעו. ובב"ה ובכנה"ג - מבואר דבתובע עצמו יותר מוכרח להראות. כ"כ הש"ך שצ"ע על הסמ"ע.

"שאינו בידו שטר"

סמ"ע (טו): ואם אמר איני יודע אם יש בו זכות, צ' לבדוק בתוך שטרו, ואם ימצא שיש לו בהן זכות יראהו לב"ד, ואם אינו מבין ע"ז מראהו לב"ד והם יבינו ויבררו הדבר. (כ"ה ברמב"ם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.}רשב"א בתשובה: אם שמעון מודה שיש לו שטר של זכות לראובן (כגון צוואת שכיב מרא שמחלק נכסיו לזה ולזה) חייב להוציא השטר בב"ד כדי שיזכה בו ראובן, וב"ד מטפיסים (מעתיקים) לו מה שכתוב בו מזכותו.

אבל אם טוען שאין בידו שטר שיש בו זכות אין מחייבים אותו להוציא כל שטרותיו בפני ב"ד, שאין אדם רוצה שיעמידו על זכויותיו ועל שטרותיו, אע"פ שראובן טוען ברי לי שיש לו זכות. אבל יכול ראובן להחרים חרם סתם כל מי שיש בידו שטר שיש בו זכות.

כ"כ ת' הרא"ש: האומר שטר שבידך זכות יש לו בו - אין כופין אותו להראות השטר, שלא נתפשטה הוראת הגאונים שכופין אותו להוציא השטר.

אבל הב"י בשם הרמב"ם כ' - שכופין אותו להוציאו.

הט"ז כ': שאין כאן מחלוקת -

הרמב"ם - מיירי שבעל השטר טוען איני יודע אם יש לך בו זכות, לכן כופים אותו להוציא.

באונס מפני הגזירה, ולריחוק המקום אי אפשר לו להביא ראיה – אין נותנים לו זמן (וכאילו לא התחיל הדין כלל) כ"כ ריב"ש..

ב.

"ויש מי שאומר"

סמ"ע (ח): פירוש לאחר שאמר שאין לו ראיה שצריך להשיב לו בלא ראיה, היינו שנשבע נגד תביעותו ונפטר, ואינו נאמן להביא עוד ראיה.

מ"ש בשם י"א לא בא לומר שיש מחלוקת, אלא מפני שלא מצא דין זה בשאר פוסקים (אבל באמת אינו נאמן עוד להביא ראיה).

השבועה עליו (ויוכל להוציא ממון), מה שאין כן אחרי השבועה.

והט"ז כ' – שאם כבר נשבע לא יוכל להטיל חרם עבור העדות ולהכחישו ולפסול אותו, אבל קודם השבועה יוכל להטיל חרם.

והב"ח כ' – שהתובע חושש שאם יפסקו לטובת הנתבע (ישבע ויפטר) שמא לא ימצא ראיה או ימותו עדיו ויפסיד, אבל כ"ז שלא נפסק הדין אפשר שיוודה הנתבע או יתפשר עמו תוך הזמן.

"מה צורך ליתן לו זמן"

סמ"ע (ז): וכן התובע שטען שאבדו שטרותיו

סעיף ג: להטיל חרם על מי שיש לו זכות לבעל הדין

סעיף ג: טען אחד מבעלי דינים: יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא, חייב הדיין להטיל חרם על כל מי שיודיע לו זכות, בעדים או בראיה, שיודיע לדיין, אפילו אם הזכות של העדים והראיה יודע בהם מי שכנגדו, חייב להגיד [ת' הרא"ש ו, טו].

הגה: וע"ל סימן ע"א סעיף ז' וח' כיכל נותנים חרם. וע"ל סימן כ"ז סעיף ו' אם טוען שכנגדו הוא פסול לישבע, אם נותנים חרם על זה.

וי"ל שכאן מונח ביד שכנגדו שטר שכתוב בו זכותו או יודע מי הם עדיו, וע"ז חל החרם שיראה השטר או יגיד מי הם עדיו (כיון שאינו עדות). מה שאין כן ב כח/ב – שמחרימים מי שיודע עדות שיבוא להעיד, ולכן אין הקרובים בכלל (שהרי הם פסולים לעדות). כ"כ הב"ח.

ערוך השלחן: חייב להגיד - מ"מ אם תשובתו טובה, כגון שאומר אמת שיש שם שטר אבל פרוע הוא – נאמן במיגו (שיכל לא לספר על השטר). וכ"ה באורים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"יודע בהם מי שכנגדו"

סמ"ע (יב): כיון שיש בידו זכותו של כנגדו והוא תובע שלא כדן, היאך יאכילוהו דבר איסור להגבותו ממון שאינו שלו (טור בשם הרא"ש).

וקשה לקמן כח/ב-הגה – י"א כשנותנים חרם בעדות, אף הקרובים בעל דבר בעצמו צריכים להעיד, ויש חולקים וכן עיקר. וכאן סתם המחבר שכנגדו חייב להגיד ולא הגיה הרמ"א?

רוצה לקבל שבועתו, אז נותנין לו זמן שלושים יום. אבל אם טען תחלה: יש לי ראייה ואינה מצויה עתה בידי, מה צורך ליתן לו זמן, לכשיביא (אז יתבענו והלה) ישיב לו הנתבע, וכל זמן שלא יביא לא ישיב לו טענה. ואם חזר ואמר: אין לי ראייה - ישיב לו (הנתבע) בלא ראייה.

י. יש מי שאומר [הטור] שנשבע (הנתבע) ונפטר (היינו שנשבע נגד תביעתו ונפטר - סמ"ע), ואינו נאמן (התובע) להביא עוד ראייה (לאפוקי הב"י).

ג. הגה: ואם הנתבע מבקש זמן כדי להשיב על טענות התובע, אם נראה לב"ד שאינו חלף דחייה אין נותנין לו זמן, ולכך להשיב מיד. אבל אם נראה לב"ד שצריך זמן כדי לחשוב ולקום לבו על דברים שזינו לזינו, נותנין לו זמן כפי הצורך (ב"י בשם תשובת הרשב"א). אבל אם כתב בנפטר שיפרע לו כל דחייה, כל תנאי שבממון קיים. (ב"י בשם הריטב"א).

❖ שורשי הלכה

א. הרב ישעיה: הא דיהיב זמן ל' יום דווקא כשתבעו... אבל אם טען תחילה... ופירש הפרישה: מה ששייך נתינת ל' יום (ולא יותר) גבי תובע, דווקא כשתבעו תחילה סתם ולא גילה לב"ד אם יש לו ראייה, וחייבוהו ב"ד לנתבע להשבע ולפטר וטוען התובע שיש לו ראייה לחייבו - אז נותנים לו ל' יום. אבל אם טען תחילה שיש לו ראייה רק שאינה מצויה בידו, אין צריך להגבילו בזמן כלל (שלא מתחילים בדיון), אלא כשיביא ראייה ידונו הדין וקודם הבאת הראייה אין צריך הנתבע להשיב לו.

ב. סנהדרין (לא): אמרו לו הבא עדים או ראייה ואמר אין לי, ולאחר זמן מצא עדים וראייה - אינו כלום. רשב"ג אומר - מה יעשה זה שלא היה יודע שיש לו עדים או ראייה. גמ': והילכתא כת"ק.

כ"פ הטור: כת"ק ואם חזר ואמר אין לי ראייה - נשבע הנתבע ונפטר. ואינו נאמן עוד להביא ראייה כיון שאמר שאין לו ראייה.

והב"י כ' - ואפשר לדחות, דשאני הכא, שמתחילה טען שיש לו ראייה אלא שאינה ברשותו, וכשראה שב"ד פוטרים הנתבע מלהשיב, א"ל תעשו חשבון כאילו אין לי ראייה וישיב לי. ואין ראייה מהמשה שאינו נאמן עוד (וכאן שמא נאמן).

ג. רשב"א בתשובה (ח"ו סי' קפב): ראובן תובע משמעון בב"ד, ואומר שמעון (הנתבע) תנו לי זמן ואשיב על טענותיו: אם נראה לב"ד שאומר כן לרמות ולדחות התובע אין נותנים לו זמן, שדחיית רמאות היא, אלא יזקקוהו לענות מיד. אבל אם נראה שאינו מתכוון בכך אלא שיש לו ענינים שצריך לחשוב ולשום הדברים על לבו ולזכור ולבדוק חשבונותיו, ודאי מרויחים קצת הזמן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אינו רוצה לקבל שבועתו"

סמ"ע (י): אע"פ שיכול להביא ראייה או עדים גם אחר השבועה ולסתור דינו, י"ל דס"ל שמא לא תהיה הראייה כ"כ ברורה, אבל קודם השבועה אפשר שהנתבע יודה לו או יהפכו ב"ד

ראיה יש לי, והשני אומר שיפסקו הדין - ל"מ ששומעים לנתבע אלא אף לתובע שומעים ונותנים לו זמן ל' יום.

סמ"ע (ב): ל' יום - וה"ד בסתם בנ"א אבל אם התובע גברא אלימא שאם יוציא קשה להוציא ממנו חזרה - נותנים לנתבע יותר מ' יום להביא ראיותיו (כמ"ש צח/ח). **כ"פ** - המוקבל לתת לו עד שנה להביא העדים והראיות.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אם יש עדים אלא שנסעו לחו"ל, אפשר שב"ד שבחו"ל יקבלו העדות ויעבירו החומר לב"ד שבארץ. ובמקרים יוצאים מיוחדים אפשר לעשות שיחת וועידה עם העדים שבחו"ל ולשמוע עדות, וישאלו בעל הדינים את השאלות שיש להם לעדים.

"צריך לשלם"

סמ"ע (ג): ה"ה הפוך שנשבע הנתבע ונפטר בע"כ של תובע.

אורים (ב): צריך לשלם - פירוש אפילו צועק שיש לי עדים במרחקים, אמרינן לשלם תיכף, ואם יבואו עדים ותזכה בדין יחזיר לך (מרדכי). ומשמע דאפילו אומר אניה המעות בב"ד אין שומעים אלא משלמין לתובע.

ד. אין נותנים לו זמן לבטלה

סמ"ע (ד): אפילו בדבר שאין בו הספד, ואף אם אין ידוע שדעתו השמטה רק שיש לכנגדו הפסד צריך להביא ראיה תוך ל'. כ"כ הש"ך.

הבא מכאן עד ל' יום : הביא תוך ל' יום - סותר. לאחר ל' יום - אינו סותר.

✓אמר רשב"ג - מה יעשה זה שלא מצא תוך ל' ומצא לאחר ל' (אלא כ"ז שיביא סותר הדין). והילכתא: כרשב"ג.

ג. **הרא"ש** (פא, ב): אם גלוי וידוע לבית דין שפלוני ופלוני היו עדים בדבר והרחיקו נדוד נותנין לו זמן עד זמן שיוכל להביא.

ד. **הריטב"א** (מב) כתב: שכל שאפשר להביא ראיה בזמן מועט אין מעכבין את הדין לבטלה לתת לו זמן מרובה אפילו בדבר שאין בו פסידא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"אחד בעלי דינים"

סמ"ע (א): הן תובע והן נתבע. כשהנתבע רוצה להישבע (ולהיפטר) והתובע לא מניחו כיון שיש לו עדים שיוציא ממנו, אף כה"ג נותנים לו ל' יום ולא יותר, כי הנתבע יכול לומר לא אתלה בדין עמו (אמשוך זמן רב עמו בדין) כי יזולו נכסי.

ומ"ש הרמ"א (ס"ב) שהתובע מבקש זמן נותנים לו? התם נמי אם אמר הנתבע זיילי נכסי שומעים לנתבע, מ"מ ל' יום נותנים לו.

"נותנים לו ל' יום"

הב"ח (א): נותנים לו - מיירי שכבר טענו שניהם ולפני פסק דין אמר אחד יש לי עדים או

סעיף ב: תובע חברו ומבקש זמן להביא ראיה, אין

מתחילים בדין עד שיביא ראיה

סעיף ב: **א**. **הא דיהבי** (לתובע) **זמן שלשים יום, דוקא כשתבעוהו תחלה בלא ראיה וחייבוהו ב"ד שישבע, וזה טוען: יש לי ראיה ואינה מצויה עתה בידי ואיני**

"שלא תנשא לאיש"

אורים (טז): פירוש דשורת הדין שתשלם, רק לרוב אלמותה אי אפשר להוציא או שעושה דחיות מבלי לירד לדון עם שכנגדו, ואם תנשא לאחר יהיה אחר כך קשה להוציא, ולכן עושים לה כן (שלא תנשא). אבל אם אי אפשר להוציא

מחמת שאין ביד ב"ד לברר, כי אין לנו כח לפסוק אומדנא, לא עושים כן.

הרמ"א (רנח/ה): מעשה באשה אחת שהחזיקה בשל יתומים, וגזרו שלא ישא אותה שום אדם כדי שלא להחזיק ידי עוברי עבירה (פסקי מהרא"י).

סימן ט"ז: כמה זמן נותנין להביא ראיה, ודין הטלת

זרם ובו ה' סעיפים

(ב"ק: קיב. סנהדרין: לא)

סעיף א: כמה זמן נותנים לטוען שיש לו ראיה או עדים

סעיף א: א"אמר אחד מבעלי הדין: יש לי עדים להביא, נותנין לו זמן שלשים יום, ולאחר שלשים יום פוסקין הדין, (ולכך לשלם) [מרדכי].^ב ואם מביאן אחר כך, יסתור הדין.

^ג ואם גלוי וידוע לב"ד שפלוגי ופלוגי הם עדים בדבר והרחיקו נדוד, נותנין לו זמן עד שיוכל להביא.

^ד והוא הדין אם ידוע לבית דין שיוכל לזכר דבריו תוך שלשים, אין נותנין לו זמן לזטלה (ב"י בשם הריטב"א). וע"ל סי' כ"ח סעיף ד'.

זמן שנותנים לו, מסתמא ל' יום כשיעור זמן ב"ד. כ"כ הרשב"א.

מרדכי: ופורע חובו מיד, ואם יביא אחר כך ראיה יסתור הדין ויחזיר לו. כ"פ הרמ"א.

^ב **סנהדרין** (לא): **תנן** – כ"ז שמביא ראיה סותר הדין. אמרו לו כל ראיות שיש לך

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א **ב"ק** (קיב): אמר רבא – הילכתא מקיימים את השטר שלא בפני בע"ד ואפילו עומד וצווח. ואי אמר נקיט לי זימנא (תנו לי זמן) עד דמייתינא סהדי ומרענא לשטרא, נקטינן ליה (נותנים לו). וכ' הרא"ש: ומדלא פירש התלמוד שיעור

מוצאים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"שדעתו נוטה"

נתיבות (ב): אם כן למה הצריכה התורה שני עדים? וי"ל ששני עדים מהני כשהדיין לא יודע מה האמת (אבל כשיודע האמת לא – רמב"ם). ו**תימה** – הרי אפילו כשרואה הדיין את המקרה ונעשה עד אינו נעשה דיין, ואין לך אומדנות דמוכרח גדול מזה ואפ"ה אסור לו לדון? ו**נראה** – מה שהאומדנות מהני רק לאורעי שטרא או לעניין להפוך שבועה, אבל לא לעניין להוציא ממון. **והא** דמהני להוציא ממון היתומים, דוקא באומדנא שהוא לכל העולם (כגון ידענא ביה בחסא דלא אמיד כתובת שם ע"ב), שכל העולם יודע שאינו אמוד, ואז הדיין אינו בגדר עד, אבל בדבר שידוע רק לדיין פסלתו התורה.

ב. "משרבו בתי דינים שאינם הוגנים"

סמ"ע (טז): ומהרי"ק כ' – שמכל מקום אף בזה"ז מוטל על הדיין לדון ע"פ האמת שנתאמת אצלו, ולא לפי הטענות אם מכחישות האמת. כ"כ הרשב"א בתשובה. כ"כ הש"ך (י). **כ"כ שוב"י** בשם ת' מהר"ם אלשיך שדעת ת'

הרא"ש ומהרי"ק – שאף בזה"ז אם יש אומדנות טובה ולבו של הדיין שלם בדבר והוא מומחה בדורו – מותר לו לדון ע"פ האומד אף בזה"ז (והובא בפת"ש סק"ט). ואדרבא – בזה"ז יש יותר לדון ע"פ האומד והיושר שהרי לא דנים דין תורה. כ"כ ת' עבה"ג. וכנ"ד הרמ"א (צ"ח). והתימה שלא הביא הרמ"א כאן דעתם.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיון שבימינו לא דנים ע"פ אומדנא, ראוי לכל אדם שעושה איזו עיסקה עם חברו לא יעשה בע"פ, אלא הכל יהא כתוב ומסודר, עם שטרות וראיות מוכחות, שלא יגיע למצב שלא יוכל להוכיח טענותיו.

"אין מוציאים מהיתומים"

סמ"ע (טז): בא לאפוקי מרב מיאשיא (כתובות פה) שהוציא מהיתומים (עיין שורשי הלכה), קמ"ל שבימינו לא מוצאים מהיתומים. כ"פ הרמב"ם ושו"ע. **אבל** הרי"ף והרא"ש השמיטו דין היתומים שלא מוציאים מהם בזה"ז. וגם הטור כתב שמוציאים מהם אף בזה"ז. לפי שאין היורשים אומרים ברי שהוא של אביהם. **אבל** והמחבר כתב כאן כהרמב"ם, שאין מוציאים מהיתומים.

סעיף ה חלק 2: הגה: ואם נראה לז"ד שאחד גוזל חבירו ולא יוכלו להוציא ממנו דין, יכולין לגזור על שאר בני אדם שלא ישאו ויתנו עמו, ואם היא חשה שלא תנשא לחיץ ולא יעסקו בשידוכיה עד שתוציא מידה שאינו שלה. (פסקי מהרא"י סימן ר"ס) וע"ל סימן שנ"ח סעיף ה'.

יודע האמת (שהוא חייב) אלא שרוצה להטיל שבועה על ראובן כיון שיודע שלא ישבע אף על האמת, יחליף הדיין השבועה על שמעון שישבע ויפטר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שלא ישאו ויתנו עמו"

ערוך השלחן: ראובן תובע משמעון, ושמעון תובע ממנו שבועה. אם הדיין מבין ששמעון

בראיה ברורה, ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו על פי עדות אשה או קרוב אף על פי שדעתו סומכת על דבריהם, וכן אין מוציאים מהיתומים אלא בראיה ברורה, לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען.

ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר, ממתין בדין ואינו דוחה עדותו, ונושא ונותן עם בעלי דינים עד שיוודו לדברי העד, ודורש וחוקר עד שיתברר הדבר או יעשו פשרה, או יסתלק מן הדין כמו שנתבאר...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כתובות (פה): אותה אישה שנתחייבה בב"ד של רבא, אמרה אשתו יודעת אני שהיא חשודה על השבועה. הפך רבא את השבועה לכשנגדה. וכן היה מעשה שבא שטר לפני רב פפא ורב אדא בר מתנא. אר"פ יודע אני בשטר זה שהוא פרוע, א"ל הרי כבודו עד אחד ולא כלום הוא. א"ר אדא בר מתנה – לא יהא אלא אשתו של רבא שהאמין לה? אשתו של רבא נאמנת לו, מר לא קים לי בגויה.

ועוד ההוא גברא שהפקיד שבע מרגליות צרורים בסדין לרב מיאשיא, נפטר מיאשא ולא פקיד. בא המפקיד ליורשים לתבוע הפקדון, והיורשין אומרים שמא של אבינו היו. באו לפני רבי אמי – אמר ליורשים להחזיר לנפקד: **חדא** – שאני יודע ברבי מיאשא שלא היה עשיר (שיהיו לו מרגליות אלו, ולכן הם פקדון אצלו). ועוד – שנתן המפקיד סמנים. ודוקא דלא רגיל להיכנס לבתו של רב מיאשא, אבל רגיל שמא אחר הפקיד אצלו וזה ראה. כ"פ הרי"ף.

כ"פ הרמב"ם: יש לדיין לדון... אע"פ שאין ראיה ברורה. ואין צ"ל אם הוא יודע בודאי שהוא כן שהוא דן כפי מה שיוודע.

כיצד: הרי שנתחייב אדם שבועה בב"ד ואמר לדיין אדם נאמן אצלו ושדעתו סומכת עליו שזה האיש חשוד על השבועה יתפוך השבועה על שכנגדו ויטול, ואפי' אשה או קרוב ואצ"ל אם יודע הדיין בעצמו שהוא חשוד.

וכן אם יצא שטר לפניו וא"ל אדם שהוא סומך עליו אפילו אישה או קרוב שהוא פרוע אם סמכה דעתו על דבריו יש לו לומר לזה לא תפרע אלא בשבועה.

וכן מי שטוען שיש לו פקדון אצל פלוני שמת בלא צוואה ונותן בו סימן מובהק ולא היה זה הטוען רגיל להיכנס בבית זה שמת אם יודע הדיין שזה החייב אינו אמוד להיות לו חפץ כזה וסמכה דעתו שאין זה החפץ של מת מוציאו מן היורשין ונתנו לזה.

א"כ למה הצריכה התורה ב' עדים? שבזמן שבאו העדים לפני הדיין ידון על פיהם אע"פ שאינו יודע אם העידו אמת או שקר.]

ב. הרי"ף: ראיתי לגאון – האידנא לא יכול הדיין לומר קים לי בגויה, דלא ברור לן "קים ליה בגויה" הכי הוא. הילכך אין להרע שטר ולא להפוך שבועה אלא בעדות גמורה. אלא שמחמיצין הדין ודורשין וחוקרים עד שיתברר האמת. כ"כ הרא"ש.

משמע – שרק לעניין להרע השטר או להפוך השבועה, אבל לעניין להוציא מהיתומים באומדן דעת מוציאים. אבל הרמב"ם כ' – שאף מהיתומים לא

ב. ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב, יחייבנו, אם הוא דין מומחה ויחיד בדורו.

ג. הגה: ודרכך זה יוכל הדיין לומר לנחצב ג"כ שלא יתן לו זמן עד שיעמיד ערבות, כי אין לדיין באלו הדברים רק מה שענינו ראות [מהרי"ק שורש י"ד]. ויכול אפילו להסביע במקום שאינו חייב שבועה מלד הדין, אם עושה כדי לזכר האמת [שם שורש קפ"ו].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שהלך למדינת הים ושמע שמת בנו (שם קלה) וכו' [כ"כ הסמ"ע (יג), הש"ך (ה), אורים והנתיבות].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "באומדנא דמוכח"

ערוך השלחן: וכן יש פעמים שאדם נאמן לומר לדיין המעשה והדיין יודע שאינו משקר לעולם רק שהוא פסול לעדות – צריך הדיין לחקור יפה יפה עד שיתברר הדבר.

ג. "שלא יתן לו זמן"

ערוך השלחן: פירוש אם הנתבע מבקש זמן שמגיע לו ע"פ הדין, ומבין הדיין שיש חשש ערמה ותחבולה בדבר להשמיט מתשלומים – לא יתן לו הזמן עד שיעמיד ערב בעדו או יתן משכון. וכן יכול הדיין לחייב שבועה אע"פ שאינו חייב לפי הדין, אם מבין שעי"ז יתברר האמת.

פת"ש (ח): ובתשובת הגרשוני כ' לפקפק על דין זה, כי במהרי"ק שם משמע שדוקא כשהדיין ההוא נבחר לפסוק הן דין הן פשרה אפילו כנגד הדין.

א. סנהדרין (לב): אמר רב פפא – כאן בדין

מרומה (צריך דרישה וחקירה) כאן בדין שאינו מרומה (אין צריך דרישה וחקירה).

והקשו התוס' והרא"ש משבועות (ל:): דין מרומה אין לדנו כלל? ותירץ הר"מ – כשהתובע טוען ברמאות אזי יסתלק הדיין ולא ישמע טענתו. אבל כשהנתבע טוען ברמאות (להתחמק) אין יכול הדיין להסתלק שלא ישתכר הרמאי ברמאותו, אלא ידרוש ויחקור לבטל רמאותו.

ב. הרא"ש בתשובה: וצריך הנתבע

להשיב על כל מה שישאלוהו, ואם אינו רוצה להשיב ונראה לדיין שאם היה משיב היה מתברר ולכן כובש תשובתו – יעשה הדיין כאילו השיב והתברר שיקרו, ויחייבנו באומד הדעת אע"פ שאינו יכול לברר שקרו. וכן חכמי התלמוד בכמה מקומות פסקו דבריהם באומר הדעת. [כמו בשכ"מ (ב"ב קלב.), ובכותב כל נכסיו לאשתו שעשעה אפוטרופוס (שם קלא), וכן מי

סעיף ה: לדון דיני ממונות ע"פ דברים שדעתו נוטה

סעיף ה חלק 1: יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה

להם שהם אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כך אף על פי שאין שם ראיה ברורה.

ב. ומשרבו בתי דינים שאינם הגונים ובעלי בינה, הסכימו שלא יהפכו שבועה אלא

הלכות דיינים: ח"מ - סימן ט"ו

ג. "הרא"ש כשהיה רואה"

סמ"ע (יב): הרמב"ם – חולק בזה דס"ל שלא יכתוב שלא יתעסק בו שום דיין, שהרי כתב "וידוננו מי שלבו שלם בדבר". דס"ל שאין הדרישה והחקירה כדי לידע שהוא רמאי (שהרי מתחילה כבר ידע), אלא לבטל הרמאות, ולכן אם דיין זה לא הצליח אחרים ידרשו יותר ויוודע להם.

אבל הטור ס"ל כהרא"ש – שהדרישה לברר אם הוא רמאי וכשיוודע צריך לסלק עצמו. ולכן כתב הטור "וידוננו מלכו של עולם".

הקשה אורים (יא): בתחילה כ' שו"ע דברי הרמב"ם "וידוננו מי שלבו שלם בדבר". והסיפא הביא דברי הרא"ש: "שאינ לשום דיין להשתדל בדין זה" (והרי הרמב"ם והרא"ש חולקים בזה)?

ונ"ל שאם הדיין היה מומחה גדול הדור (כמו הרא"ש) והסתלק, מי יעזו לומר שהוא ידון לברר השקר, ולכך כ' הרא"ש שאין רשות לדיין לדון בזה. אבל דברי הרמב"ם ושו"ע ברישא מיירי שדנו דיין רגיל, ואם הוא לא הצליח לברר השקר אולי אחר יוכל לברר, ולכן כ' "וידוננו מי שלבו שלם בדבר" (ואין מחלוקת בין הרמב"ם והרא"ש).

פת"ש (יז): כ' הטור לפי הרא"ש – אחר שנודע לו שהדין מרומה דצריך לסלק מדינו. ומשום הכי כתב "וידוננו מלכו של עולם".

ופירש ברכ"י הלשון ע"פ (ר"ה ט"ז): – שכל המוסר דינו לשמים נענש תחילה, וה"מ דאית ליה דיינא בארעא, וכאן שאין לו דיינא בארעא יכול למסור דינו לשמים וידין אותו מלכו של עולם.

אע"פ שהעדים החתומים בשטר הוי כמי שנחקרה עדותם. כ"כ אורים ונתיבות.

"והרי הדברים מסורים ללב"

סמ"ע (יא): ברמב"ם מסיים – והכתוב אומר כי המשפט לאלקים הוא, ור"ל דברי רמאות כאלו תלוי בלבו של דיין להבינם, וצריך ליתן לבו ודעתו לדבר כי המשפט לאלהים הוא. **ועי"ל** דה"ק מאחר דהדיין יכול להתנצל ולומר איני רואה בו צד רמאות, לכך אמר שהדברים מסורים ללב. כ"כ האורים (י).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ב"ד יכול לעשות תחבולות להוציא את הדין לאמיתה. ולכן אף שמכונת אמת לא קובעת בהלכה, יכולים הדיינים לשלוח לבדיקה במכונה, כדי ללחוץ על הרמאי להודות בשקר לאחר תוצאות הבדיקה (אבל אם לא יודה אי אפשר לחייבו ע"פ תוצאות הבדיקה לבד). **מכל** מקום אם הסכימו שניהם לקבל את תוצאות הבדיקה וקנו ע"ז בקניין, אפשר לחייב את הרמאי, ובלבד שיכתבו "דלא כאסמכתא".

וכן ב"ד מקבל עדות אישה או פסול כדי ללחוץ על הרמאי להודות, אבל אם לא הודה אי אפשר לחייבו. וכן אם יש קלטות וכיו"ב אף שאי אפשר לפסוק על פיהם (שכיום לא פוסקים על סמך אומדנא אף שהיא מוכחת) אפשר להביא כדי ללחוץ על הרמאי.

ב. "אין דינו כדיני נפשות"

והתומים (ל, סק"א) כ': שבכנה"ג מביא דעת רבים מהמחברים דסבירא להו דצריך דרישה וחקירה גמורה.

סעיף ד: החיליק בדין מרומה בין תובע ונתבע

סעיף ד: במד"א, כשהתובע רמאי. אבל כשהנתבע רמאי, אין הדיין יכול להסתלק, שלא ישתכר הרמאי ברמאותו, אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו.

באלמנה מחויבים (ה"ה ליתום) להפך בזכותה כמו בת"ח. כ"כ כנה"ג ותומים.

שער המשפט (א): דוקא שלא התחילו בדין האיש, אבל התחילו לא מפסיקים כדי לדון האשה.

"דין האשה קודמת לדין האיש"

סעיף ג: דין מרומה

סעיף ג: ^אהדיין שבא לפניו דין שיודע שהוא מרומה, לא יאמר: אחתכנו ויהיה הקולר (פי' שלשלת העון) תלוי בצואר העדים. כיצד יעשה, ידרוש בו ויחקור הרבה בדרישה וחקירה של דיני נפשות. (כ"פ לקמן ל-א).
^בהגה: ומכל מקום אין דינו כדיני נפשות שאם אמר בלאחד מן החקירות: אינו יודע, שיתבטל העדות, אלא ר"ל שייחקור בדין מרומה כל מה שאפשר [ריב"ש סימן רס"ו].

^גאם נראה לו לפי דעתו שיש בו רמאות, או שאין דעתו סומכת על דברי העדים אף על פי שאינו יכול לפסלן, או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים אף על פי שהם כשרים ולפי תומם העידו, וזה הטעם, או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרים ואינם רוצים לגלותם, כל אלו הדברים וכיוצא בהם אסור לו לחתוך אותו הדין, אלא יסלק עצמו מדין זה וידונו מי שלבו שלם בדבר, והרי הדברים מסורים ללב.

^גוכשהיה רואה הרא"ש באומדנא דמוכח שהדין מרומה, היה כותב ונותן ביד הנתבע שאין לשום דיין להשתדל בדין זה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אסנהדרין(לב): תנן – אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה.

גמ': דיני ממונות בעי דרישה וחקירה?
אמר רב פפא - כאן בדין מרומה (צריך דרישה וחקירה) וכאן בדין שאינו מרומה.
כ"פ הרמב"ם - הדיין שבא לפניו דין שיודע שהוא מרומה... כפ"י שו"ע.

^בשבועות(ל): מניין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה (שלמד מתוך דברי העדים שאין עדותם אמת – רש"י) שלא יאמר הואיל והעדים מעידים אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר העדים, ת"ל מדבר

שקר תרחק. כ"פ שו"ע כלשון הרמב"ם.

^גהרא"ש: אם אני רואה באומדנא דמוכח שהדין מרומה ושקר, אני אומר שאין לשום דיין מישראל להשתדל בדין זה, וכותב וחותם ונותן ביד נתבע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א"דין שיודע בו שהוא מרומה"

סמ"ע (ט): בדרישה כתבתי שלפי הרמב"ם אין חילוק בין טובע רמאי או נתבע רמאי, דלא כמהר"ם והרא"ש שחילקו בניהם. וכ"כ המחבר סעיף ד' וכ"ד הרמ"א

סמ"ע (י) בשם מהרי"ק: ידרוש ויחקור - גם את העדים החתומים בשטר ידרוש ויחקור,

כנה"ג ותשובת שבות יעקב..

כ"כ ברכ"י (ב) לחלק - **דברים** שהם רק לכבודו ולהוציא מאחרים ממון, כגון קנס ליטרא דדהבא לת"ח ולדון יחידי דליכא פסידא לת"ח - אין דין ת"ח בזמן הזה. **אבל** להפך בזכות ת"ח מצד הדין, וכן בענין מסים ובדין להחזיר אבידה בטביעת יש דין ת"ח אף בימינו. כ"כ עוד אחרונים.

הב"ח: להפך בזכותו - והוא שלא יעלה על הלב להפך בזכותו שלא כדין אלא דוקא מה שיכול ע"פ הדין, אלא שיתן על לבו שלא יהא נעלם מעניו זכותו (כמ"ש הרא"ש בזבל"א סימן יג/א).

ג. "אפילו פתחו כבר בדין"

סמ"ע (ה): דס"ל דמשמעות "כקטן כגדול תשמעון" לא הקפיד אלא על השמיעה, פירוש

סעיף ב: היו לפניו דיינים הרבה מי קודם לדון

סעיף ב: היו לפניו דיינים הרבה, מקדימין דין היתום לדין האלמנה (לפי שהקדימו בפסוק דכתיב שפטו יתום ריבו אלמנה), **ודין האלמנה קודם לדין תלמיד חכם, ודין תלמיד חכם קודם לדין עם הארץ** [רמב"ם], **ודין האשה קודם לדין האיש** (מפני שבושתה מרובה, אבל אינה קודמת לת"ח). [יבמות ק.].

ב"י בשם ת' הרשב"א: השוכר את הקטן ומעכב שכירותו - ברור שמוצאים ממנו בב"ד. שלא אמרו מפני דרכי שלום אלא במציאה שאין לו יד לזכות ואין דעת אחרת מקנה, אבל דעת אחרת מקנה יש לו. **וכ' כנה"ג**: וקמ"ל הב"י שהביא ת' הרשב"א בסימן זה, שתביעת קטן בשכירות יוצאה בדיינים, ולכן ביתום קודם לאחרים. **ולפ"ז** - בגזול מציאת חרש שוטה וקטן דאינו אלא מפני דרכי שלום מקדימין כל הדיינים לפניו. כ"כ הב"ח.

פת"ש (ה): דין אלמנה - כ' הרש"ל שגם

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מקדימים יתום לאלמנה"

ת' שבו"י כ' - שדווקא כשהם תובעים, הם קודמים אבל נתבעים אין להקדימם, דכל מה שמאחרים להוציא מידו עדיף טפי להו. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל. **ות' חוות יאיר כ'** - שאין חילוק אם הם תובעים או נתבעים בכל גוונא הם קודמים, דעניו הדין שייך בין בתובע או נתבע. כ"כ ברכ"י וערוך השלחן.

קצות החושן (ב): **להוציא שכירותו של קטן בדיינים** :

הלכות דיינים: חר"מ - סימן ט"ו

לדין מפני המתנה שקיבל ממנו), לפיכך חשב בע"ד שמחניף לו ונסתתמו טענותיו. **✓ ודעת מורינו:** שם עדיין לא פתחו בדין היתומים כשבא לפני ר"נ – **דבשלמא** בחבר עצמו מקדימים דינו אף שפתחו בדין אחר, כדי שלא יבטל מלימודו ומשום כבודו. **אבל** כבוד קרובו של חכם אינו אלא מדרבנן, ואם עדיין לו פתחו בדינו של שני שאז בכ"א יש מצוה לדון, עשה דקרובו עדיף. כ"פ הרמ"א.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)****א. "שבא לפני תחילה"**

סמ"ע (א): לאו בביאה לב"ד תליא מילתא אלא משעה שהעמיד עצמו תחילה לפני הדיין, והדיין הכין עצמו לשמוע טענתו זה נקרא בא לפניו תחילה.

"אפ' בא לבסוף"

סמ"ע (ג): שבת"ח יש עשה "את ה' אלוֹקֶיךָ תירא" לרבות ת"ח, כנגד עשה "כקטן כגדול תשפטו", ועשה דכבוד תורה עדיף. **וכ' הב"ח** דה"ה שצריך להקדים דינו של שלוחו של ת"ח. כ"פ קצות החושן (א).

ב.

"להפך בזכותו"

סמ"ע (ד): שמעמידים ת"ח על חזקתו (על כשרותו) ולכן מפשפשים בדבריו כדי להעמידם באופן שיש לו זכות בהם ע"פ האמת.

דין ת"ח בזמן הזה

סמ"ע - ונראה דאין לת"ח בזמנינו דין זה, וכמ"ש הרמב"ם.

אבל הש"ך (א) - כ' שמתשובת ר"י מטראני משמע שיש בזמן הזה דין ת"ח לענין זה מכל כ"ש דליטרא דדהבא, וכדמוכח מהסמ"ע בעצמו. **כ"ד הב"ח -** אף שאין דין ת"ח בזמן הזה, מכל מקום על כל דיין להשתדל בכל צורבא מרבנן לדונו יפה. כ"כ פת"ש (א) בשם

ופרש"י: לאקדומי - אם בא לפניך דין של פרוטה ואחר כך דין של מנה, הקודם לפניך הקדם לחתוך. כ"פ שו"ע.

שבועות (ל): רב עולא בריה דרבי אילעי הו"ל דינא קמיה דר"נ, שלח לרב יוסף: עולא חברנו עמית בתורה ובמצוות. אמר – למאי שלח לי לחנופי (להחניפו)? הדר אמר למישרי בתיגריה (פרש"י - שאקדימנו בדין לפני אחרים). **וכ' התוס' והרא"ש:** היינו כשבאים שני דינים לפניו יקדים של ת"ח (אבל בזאח"ז הקודם קודם). **✓ א"נ** עשה דכבוד תורה עדיף (אפילו בא לבסוף). כ"פ הטור והשו"ע.

ב. שבת (ק"ט): **אמר רבא -** תיתי לי דכי אתא צורבא דרבנן לדינא קמאי לא מזגינא רישא אפי סדיא עד דמהפיכנא בזכותיה. **פ' ה' הרישה -** ר"ל שהדיין יעיין בדברי טענתו של הת"ח ויראה אם ימצא לו זכות ע"פ האמת (כמו בזבל"א יג/א).

ג. כתובות (קה:): רב ענן שלח לר"נ נדייניה מר להאי גברא, דאנא פסלינא ליה לדינא. אמר מדשלחו לי ש"מ קריביה הוא. הוה קאי דינא דיתמי קמיה, אמר האי עשה והאי עשה, עשה דכבוד תורה עדיף. סלקיה לדינא דיתמי ואחתיה לדיניה. כיון דחזא בעל דיניה יקרא דקעביד ליה איסתתים טעניתיה.

וקשה: למה בשבועות (ל) לא חשש רב יוסף לאיסתתומי טעניתיה? **ריטב"א -** וי"ל דשם החבר עצמו בא, לכן אין לחשוש לסתימת טענות, שהרי בע"ד רואה שהוא ת"ח וגם נוח לו שידונו אותם תחילה.

אבל בכתובות לא היה הת"ח עצמו וגם לא קרובו של ת"ח (שרב ענן היה פסול לו

יותר מהראוי ומשלמים לו. ואם לא מברר – אז השומא היא אחרת, ששמים בפחות שבהוצאות.

סעיפים ו-ז: הפניה לפרטי דיינים נוספים

סעיף ו: חייבוהו ב"ד לפרוע, ויצא וחזר ואמר: פרעתי, אם הוא נאמן, יתבאר בסימן ע"ט.

סעיף ז: אם בא הזוכה בדין לב"ד ותובע שיכתבו לו פסק דין, אם כותבין ונותנין לו, ג"ז שם.

סעיף ח: יש בידו פסק דין שחבירו חייב לו, אם הלה נאמן לומר: פרעתי בסימן ל"ט סעיף י'.

סימן ט"ו: איזה דין דנין תזלזה ודין מרובמה ובו ה' סעיפים

(סנהדרין: ח, לב. שבועות: ל. כתובות: פה, קה. שבת: קיט. יבמות: ק)

סעיף א: הקדמת בעל דין שהוא ת"ח לדון

סעיף א: ^אצריך הדיין שיקדים לדון שבא לפניו תחלה, אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף. ^בוכן מצוה עליו להפך בזכותו מה שיכול.

^אהגה: ואם הת"ח בעלמנו לפני הדיינים, אפילו פתחו כבר בדין אחר, דנין אותו תחלה שלא יתבטל מלמודו. אבל אם קרובו בא לדון, אם פתחו בדין אחר אין כריכין לפסוק, ואם לאו, כריכין לדון אותו תחלה, משום כבוד החכם (ב"י בשם הריטב"א).

אר"ל שיהא חביב עליך דין פרוטה כדין מנה. למאי הילכתא, אילמא לעיוני ביה פסקיה – פשיטא? אלא לאקדומיה.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

^אסנהדרין(ח): "כקטן כגדול תשמעון"

חייב לשלם לו אע"פ שלא קיבל רשות מב"ד.

אלא אם כן קיבל רשות מב"ד. אבל אם רק כפה אותו ע"י ערכאות שיעמוד בדין ישראל

סעיף ה חלק 2: ^אמי שאמר לחבירו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו: כך ואני אבוא אחריו, והלך, והשני לא הלך אחריו, נריך לשלם לזה שהלך כל ימיו (מרדכי ס"פ זה בורר).

^בכשהסרבן נריך לשלם ההולאות אין אומרים שישבע כמה הוליא, ויטול, אלא נריך לזכר כמה הוליא, או הכ"ז יסומו לו הולאותיו וזוה ישלם לו. (תשובת הרא"ש כלל ק"ז).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"לך ואני אבוא אחריו"

פת"ש (טו) בשם ת' חות יאיר: מכאן שמי שכתב לחברו שיבוא עם בנו החתן לעשות חתונה, וחברו השיב לו שכן, והוציא הוצאות להכנת החתונה ולא בא – אם אין לו סיבה מספיקה של אונס צריך לשלם לחברו הזיקו.

ב.

"אלא צריך לברר"

נתיבות (ו): פירוש שיברר כמה שלוחים שלח, וכמה נסיעות נסע, ואז יכול לומר שומו בפחות שבשומות (לפי מה שנסעתי או שלחתי).

סמ"ע (כט): צ' לברר – טעמו, שלא האמינו בשבועתו להוציא ממון בשבועה אלא צריך לברר.

ומ"ש בשו"ע (קנח/ח) – בעל חורבה ששכנו הקיפו בגדר מ' ד' רוחותיו צריך הניקף לשלם חצי ההוצאות, ואם המקיף לא יכול לברר כמה הוציא ישבע כעין דאורייתא ויטול, כיון שברשות הוציא ולהנאתו דהניקף, מה שאין כן כאן.

מה"ט כתב הרמ"א (צא/ג) – מי שהוציא הוצאות על חברו ברשות חברו ותובע הוצאות, ונתבע לא יודע כמה – ישבע התובע ויטול (כיון שזה ברשות והנאת הנתבע).

והתומים (ה) – חילוק הסמ"ע אין לו שורש בגמרא ובפוסקים, ואם כל ניזק ונגזל נשבע ונוטל, האיך לא ישבע זה ויטול, ולמה יגרע זה דהוצרך להוציא ברשות בית דין והרי זה מוציא (הוצאות החתונה) ברשות (המחותנים). ואם אי אפשר לו לברר או ע"י שומת ב"ד למה יפסיד, ולא יטול בשבועה.

והנתיבות (ו) כ' – לפענ"ד שאני בהיזק שנזדמן לשם באקראי ואי אפשר לברר הנזק, מה שאין כן כאן שיכול לברר ההזיק שנגרם לו. ובאמת אם גם כאן אי אפשר לו לברר וגם ע"פ שומא אי אפשר לברר – הדין עם התומים שנשבע ונוטל.

"נריך לזכר... או הכ"ז יסומו"

ש"ך (טז): דין זה תמוה, וגם קשה שבתשובת הרא"ש איתא "צריך לברר והב"ד יסומו..." (בלי או). דמשמע בעינן תרתי, שבירור לבד לא מהני שלא כל מה שמוציא ישלם, ושומת ב"ד לבד ג"כ לא סגי שמא לא הוציא. ולכן נראה שיש להגיה בהרמ"א "אלא צריך לברר כמה הוציא אז הב"ד יסומו..." במקום "או".

והפת"ש (טז): ת' שב הכהן ביאור דברי הרמ"א בטוב טעם:

בכל גוונא צריך שומא אך החילוק הוא שאם מברר כמה הוציא – השומא היא אם לא הוציא

בערכאות לגבות מבע"ד – תלוי הדבר בסוג התביעה:

אם היה מלוה בשטר – שאז ב"ד פוסקים שלא בפניו ויכולים ליתן לו רשות לילך לערכאות להוציא הוצאות לכופו – חייב להחזיר ההוצאות (שאז הכפייה לקיים דין ישראל).

אבל בשאר עניינים – שאין ב"ד יכול לפסוק שלא בפניו ואז ב"ד לא יכול ליתן רשות לילך לערכאות כדי לכופו (כי לא ברור אם חייב) הוי כהוציא הוצאות שלא ברשות – ואינו חייב להחזיר לו הוצאותיו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אם הוציא בע"ד הוצאות שהיה חייב לתובעו בערכאות (כשיש היתר): לפי סתם מרן (רא"ש) – חייב הנתבע לשלם ההוצאות דהוי היזק של גרמי (אבל שאר ההוצאות שהם גרמא לבד פטור). **אבל** לפי מ"ש מרן בשם י"א (רשב"א) – פטור, דהוי רק גרמא. ויכול הנתבע לומר קי"ל כי"א שאני פטור (אף דל"א קי"ל נגד מרן, ה"מ כשמרן לא הזכיר היש חולקים, אבל כאן שהזכירם אפשר לומר קי"ל כה"א, כ"פ הון יוסף וכן מנהג ירושלים לומר קי"ל כה"א שמביא מרן).

מ"מ אם תפס ההוצאות אין מוציאים מידו שאז הוא טוען קי"ל כסתם מרן שצריך לשלם ההוצאות. ולכן אם זכה בבית המשפט ואף קיבל הוצאות אין חייב להחזיר ההוצאות (מכל מקום אם קיבל בתביעה שלו יותר ממה שמגיע ע"פ ההלכה צריך להחזיר לנתבע).

"ובלבד שעשאו ברשות ב"ד"

פת"ש (יג) בשם רעק"א: ואם לא קיבל רשות מב"ד, אף שא"צ רשות מב"ד כגון (כו"ד-הגה) שנכתב לו בשטר שיכול לכופו בערכאות לבע"ד אלם, מ"מ אין צריך לשלם לו הוצאותיו.

פת"ש (יד) בשם שב הכהן: תמה על הרמ"א, ולדינא כתב – **אם** עמד לפני ערכאות בדין (כיון שחברו סירב לעמוד בדין ישראל) פטור מלשלם

זה (ריב"ש). **וכ' תומים** (ד) – דווקא שרואים שהתובע נתחייב מחמת שהלך בעורמה אז פטור הנתבע מלשלם, **אבל** כשהתובע הלך בתמימות שסובר שהדין עמו והנתבע סירב – חייב הנתבע להחזיר לו הוצאותיו (דלמה היה לו לגרום היזק שלא לירד עמו לדין). **כ"כ התיבות** (יד) – ומקום שגובין שלא בפניו רק ששולחין להודיע ללוה, הלוה צריך לשלם (כמו שכתב הרא"ש).

כ' הש"ך (י) בשם יש"ש: חייב לפרוע – היינו הוצאות סרבנות, אבל שאר הוצאות (כגון ששלח אחריו למקום פלוני) – אין צריך לשלם.

"משעה שנעשה סרבן"

סמ"ע (כח): כ' הב"י בשם הרא"ש – אם כפר הנתבע שלא הזמינו, **והביא** התובע עדים שהזמינו, וחזר הנתבע ואמר שבא מיד כשהזמינו והביא עדים, לא נאמן, דהו"ל כאומר לא לויתי שאינו נאמן לומר פרעתי אפילו יביא עדים.

והש"ך (יא) – מחלק,

ת' הרא"ש שבד"מ כתוב – התובע אומר אני **אביא** עדים, וחזר הנתבע... משמע שחזר הנתבע **קודם** שהביא עדים ועכ"ז אינו נאמן.

והסמ"ע שינה וכתב "הביא עדים" – לפי שבסימן פ' כתבו הרמ"ה והרמב"ם שאם חזר קודם שבאו עדים אע"פ שראה עדים באים נאמן, ולכן שינה כאן "והביא עדים". **מ"מ** לא משמע כן מתשובת הרא"ש.

וסיים הש"ך – לכן נראה לי לחלק:

אם חזר והודה מיראת העדים, הו"ל כאילו באו עדים ואינו נאמן. **ובסימן פ** מיירי שלא ידענו שחזר בו מיראת העדים ולכן נאמן. **מ"מ** לדינא צ"ע.

ג.

"הוצאות לכופו"

נתיבות (ה): דווקא כשהוציא לכופו לדון לפני ישראל חייב להחזיר, אבל אם הוציא שוחד

סעיף ה: תשלום ההוצאות

סעיף ה חלק 1: ^אהמתחייב בדין אינו חייב לשלם לשכנגדו יציאותיו, אף על פי שהזקיקו לדון בעיר אחרת. וה"מ דלא מסרב למיקם בדינא, אלא שרוצה לדון בעיר אחרת. אבל אם היה מסרב לבא לב"ד, והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד לדין, חייב לפרוע לו כל הוצאותיו (סהוליא משעה שנטעה סרבן) (מהרי"ק, מהרי"ו ותשובת הרא"ש).

^ביש מי שאומר שאם תבעו בערכאות והוציא הוצאות בדיינים וטוענים, אף על פי שמתוך סרובו הוצרך להוליכו בערכאות, אינו חייב לשלם הוצאותיו.

^גהגה: ויש חולקין וסבירא להו דאם הולכך להוליא עליו הולאות לכופו על ידי ערכאות של עכו"ם, חייב לשלם לו (תשובת הרא"ש כלל ע"ג סימן ב'), וכן נראה לי עיקר, וכלכד שעשאו ברכות ב"ד, כלקמן סי' כ"ו...

סירב לירד לדין. כ"כ ד"מ, רשב"א, ריב"ש. כ"פ שו"ע.

^ברשב"א בתשובה: ואם תבעו בערכאות של גויים והוצרך להוציא הוצאות בדיינים וטוענים – לא ישלם לו, שהרי עשה שלא כהוגן שעבר על "ולא לפני גוי".

ואפילו סירב הנתבע ומתוך סרובו הוצרך להעמיד בערכאות והוציא הוצאות – ג"כ אינו חייב לשלם לו, שאינו אלא גרמא ואינו גרמי שעושה מעשה בגוף הדבר שמזיקו כשורף שטרותיו. כ"פ שוע בשם י"א.

^גומהרא"ש משמע – שאם מתוך סרובו הוצרך להעמידו בערכאות חייב לפרוע הוצאותיו. כ"פ הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א"היה מסרב... חייב לפרוע"

סמ"ע (כז): והיינו אם יצא הנתבע חייב בדין

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אלשלם הוצאותי של הזכאי

סנהדרין(לא): א"ר יוחנן – התוקף חברו לדין כופים אותו לילך למקום הוועד. ר"א אומר – מי שנושה בחברו מנה יוציא מנה על מנה? (אלא ידון בעירו).

והילכתא כר"א אלא אם כן התובע רוצה לילך למקום הוועד. כ"פ ב (יד-א).

וכ' מרדכי והרא"ש: שמכאן ראייה שמי שנתחייב בדין אינו משלם לשכנגדו יציאותיו (ואף שיצא חייב), אע"פ שהזקיקו לדין בעיר אחרת.

והני מילי שלא מסרב לבוא לדין רק שרצה לדון בעיר אחרת, אבל סירב לבוא לב"ד והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד לדין – הר"מ היה מחייבו לפרוע כל הוצאותיו. והראיה ב"ק(קרב): שהנתבע משלם שכר שטר הפתיחא (כשסירב לבוא לב"ד).

כ"כ מהרי"ק בשם הר"מ, רי"ו, נמ"י – על הנתבע לפרוע כל הוצאותיו ההם אם

כ"כ הרשב"א בתשובה.

ה"ב"י בדעת הרמב"ם: גם כשכותבים הוא רק כאשר דן בב"ד קטן (ורוצים ליקח לב"ד גדול) דחיישין שטעו, אבל דן בב"ד גדול אין כותבים ונותנים לא, דלא חיישין לטעות, דאם לא כן אין לדבר סוף.

נמ"י: דווקא כה"ג דרב פפא (שחשד בעל דין שדיין שפוסק לרעתו) צריך להודיעו, אבל בעלמא כשאין חשד אם היה מלגלג על הדין לא מודיעים לו אלא אדרבא מנדים אותו כשמזלזל בב"ד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"שבע"ד חושדו"

סמ"ע (כב): דוקא במקום שיש חשד מודיעים לו, אבל כשאין חשד והוא מלגלג מנדים אותו.

ב.

"וכ"ש אם אמר כתבו"

סמ"ע (כג): מה כ"ש יש כאן שהרי דינם אינו שווה. **דכשהוא** חושד לדיין מודיעו הפסק **והטעמים** כדי לצאת ידי שמים. אבל כשמבקש אין צריך להודיעו רק **הפסק** והטענות ללא הטעמים, כמ"ש הרמ"א?

וי"ל: שזה שאומר כתבו לי אינו מבקש טעמיהם לפי שיודע טעמיהם אלא שאינו מקבלם ומבקש לילך לב"ד הגדול, ולצאת ידי שמים מספיק לכתוב לו הטענות והפסק. **והו"ל** כ"ש, מה זה שלא ביקש צריך לצאת ידי שמים לפני ענינו (לתת לו גם טעמיהם) כ"ש זה שביקש צריך לצאת ידי שמים לפני ענינו (רק טענות והפסק).

"אבל בלא"ה שלא דנוהו בכפיה, אין

כותבים לו"

סמ"ע (כד): דמאחר שקיבל אותם לדיינים סתם, לאו כל כמניה לחזור בו מפסיקתם, מ"מ

אם מבקש טעם הדין יתנו לו, שהרי אפילו אם רואים שחושדן נותנים לו.

ג. "וא"ל לומר לו הטעמים והראיות"

סמ"ע (כה): שכל ב"ד יפה כששומעים הטענות יודעים לפסוק, דתורה אחת לכולנו. **וכ' התומים** – דמ"מ בע"פ אומרים לו הטעם.

פת"ש (י) בשם ברכ"י: כת אחת הביאה פסקים מרבני הדור ואינו רוצה להראות לשכנגדו רק השאלה והפסק. ובעל דינו טוען שיראה כל הפסקים בשלמות לרב העיר – הדין עמו ומחייבים להראות כל הפסקים (ת' שער אפרים).

ד.

"ולריך לשלם לו מיד"

סמ"ע (כו): כ"כ המחבר בשם הרמב"ם בראש הסימן, אלא שכתב "מוציאים ממנו", משמע שב"ד מוציאים מיד הנתבע ומחזיקים בידם עד שיקבלו הפסק מב"ד הגדול, ולא יתנו לתובע שמה יסתבר שטעו ויצטרכו לשלם מביתם כיון שכפוהו. **והרמ"א** חידש כאן – דלא חיישין, אלא צריך לשלם מיד ליד התובע, ואם יסתור הדין יציאו הדיינים מיד התובע. כ"כ אורים.

ה.

"אבל ב"ד הגדול שדנו"

פת"ש (יא) בשם ת' נו"ב: אם רק הרב לבד הוא הגדול ואפילו מומחה וגדול הדור, כל שאין גם שאר הדיינים שישבו עמו גדולי הדור אינו נקרא לעניין זה ב"ד הגדול. וצריך ליתן הטענות והפסק בכתב. **וכל** שלא באו שני בע"ד מרצונם לפניו אלא ששלח לאחד מהם והזמינו הוי דין בכפיה.

הרב יוסף צ"ל: בימינו רוב בתי הדינים לא מוסרים פסק הדין לבעלי דינים בידים, כי לא פעם אנשים כועסים ויכולים אף להזיק לדיינים, אלא שומעים הטענות, ואחר כמה ימים שולחים פסק הדין לביתם.

פסולים יחד נדחה הבורר של התובע (ת' הרמ"א).

ב. "ואם אחד סילק עכמו"

סמ"ע (כא): פירוש אם אחד משני ת"ח הנ"ל נסתלק יכול ת"ח השני להזמין לבעה"ד.

סעיף ד: מתי מוסרים לבעל דין הפסק הראיות והטעמים

סעיף ד: י"א שאם רואה הדיין שבעל דין חושדו שנוטה הדין כנגדו, צריך

להודיעו מאיזה טעם דנו, אפילו אם לא שאל.

ב. הגה: וכ"ס אם אומר: כתבו לי מאיזה טעם דנתוני (טור). מיהו יס אומרים דוקא אם דנו אותו ע"י כפיה, אבל בלא"ה אין כותבין, וכן עיקר (מרדכי, נמ"י, תוס' והר"ן).

ג. וכפ"ר לכתוב לו מאיזה טעם דנוהו אין קביעות זמן לדבר, אלא כל זמן שצב לכתוב לו, כותבין ונותנין לו (מרדכי ס"פ זה בורר). וא"כ לכתוב לו הטעמים והראיות, רק כותבין להם הטענות והפסק דין (נמ"י שם).

ד. ולריך לשלם מיד, ואם יסתור הדין יחזרו לו (מרדכי והגהות מיימוני, ומהר"ק וב"י בשם הרמ"ה).

ה. ואין כריכים לכתוב לו אלא מבית דין קטן לבית דין גדול, אבל בית דין גדול שדנו אין כריכין לכתוב לו, ללא חייסין לטעותא, לא"כ אין לדבר סוף (ב"י שכ"נ מדברי הרמב"ם).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ (סט.): הנהו תרי כותאי דעבוד

עיסקא בהדדי, אזל חד פלג בלא דעת השני. אתן לקמיה דרב פפא – א"ל מה נפק"מ לך מיניה, דאר"נ זוזי כמאן דפליג דמי (וא"צ דעת השני כדי לחלוק).

לשנה אחרת – אידך פליג יין בלא דעת הראשון. אר"פ – מאן פלג לך? א"ל: חזינא דבתר ידידי אתי מור (לנגדי פוסק).

אר"פ: כה"ג ודאי צריך לאודעי (להסביר לו). מעות כולם שויים, יין איכא בסיים ואיכא דלא בסיים.

הרא"ש: דוקא כה"ג שיש פתחון פה לחשוד בדיין משום "והייתם נקיים מה" ומישראל", אבל בעלמא לא.

ב. סנהדרין (לא:): שנים שנתעצמו בדין

כופים אותו ודן בעיר, ואם אמר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני – כותבין.

וכ' ר"ת: דוקא כשדנוהו תחילה ע"י כפיה אבל דנוהו מדעתו אין כותבים לו. כ"ד הרשב"א, הר"ן, ראב"ד, ר"ן בשעת הרמב"ם.

ג. מרדכי: לא קבעו חכמים זמן לדבר (מתי יכול לבקש שיכתבו לו), אלא כ"ז שיבקש יכתבו ויתנו לו. כ"כ הגמ"י (הר"מ).

וכ' נמ"י - וא"צ לכתוב טעמו של דין אלא יכתבו הטענות שטענו שעליהם חייבו שהם טעם הדין, וא"צ לכתוב הראיות להוליק לבית הוועד, שהם עצמם יראו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין לת"ח לכתוב בעצמו"

סמ"ע (יט): טעמו כ' מהר"ם – שלא יהא המורה ששלחן אליו נחשד בנושא פנים

לתלמיד חכם. ולפ"ז צ"ל שהסופר אינו מזכיר שם הת"ח. אבל כשהת"ח עצמו יכתוב, שיש חשד שיאמרו שהמורה היה מכיר כתב של החכם.

סעיף ג: שני דיינים בעיר אחד גדול מחברו

סעיף ג: א. יש אומרים שאם יש שני תלמידי חכמים בעיר אחת, האחד גדול מחברו, יכול אחד מבעלי דינים לומר: לא אדון בפני זה, אלא בפני זה, ואף על פי שהוא קטן ממנו, כיון ששניהם בעיר אחת.

ב. הגה: ואם אחד (מהתלמידי חכמים) סלק עכמו מן הדין, כמאן דליתא דמי. ואם הזמינו השני ולא בא, מנדה אותו (מהר"ק שורש י"א).

ג. וכל מקום שאינו כריך לבא לפניו לדון, אין כריך לחוש כלל להזמנתו, ואין כריך לבא כלל (ב"י סימן י"א בשם התרומות).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סמ"ג: יש אומרים שאם יש שני תלמידי חכמים בעיר אחת, האחד גדול מחברו, יכול אחד מבעלי דינים לומר: לא אדון בפני זה, אלא בפני זה, ואף על פי שהוא קטן ממנו, כיון ששניהם בעיר אחת.

כדמוכח בסנהדרין (כג.) ב"ד של ר"ה ורב חסדא, דאמר מי קא מטרחנא לך, נלך לדון בפני רב חסדא אע"פ שהיה קטן מר"ה. ואף שהסוגיה אינה להלכה מ"מ הסברא אמת. כ"כ מרדכי, הג"א.

והטור כ': דלא נהירא, שאינו יכול לסלק עצמו אלא אם כן מקטן לגדול. כ"כ הסמ"ע בדעת נמ"י ות' הרשב"א. והב"י כ' – תימה איך הטור חולק על סמ"ג בלא ראיות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אע"פ שהוא קטן ממנו"

סמ"ע (כ): תימה על הרמ"א שלא הביא דעת הטור שחולק (שרק מקטן לגדול יכול לסלק עצמו). שהרי כ"ד נמ"י, והרשב"א.

"כיון ששניהם בעיר אחת"

פירוש: כששני הדיינים בעיר אחת, אם התובע בירר לו בית דין אחד מהן, עדיין יכול הנתבע לסרב להתדיין לפניו, ולדרוש להתדיין עמו בבית דין האחר, משום דקאמר ליה הנתבע לתובע: איני מטריח אותך ללכת למרחקים. וכ' הב"י – מכל מקום גם השני יכול לדרוש לדון בפני ב"ד הגדול, ואז צריכים שניהם לברור ב"ד אחר.

נתיבות (ג): אע"פ שהוא קטן ממנו – ואם השני מתנגד ישבו שניהם יחד, והוי כעין זה בורר לו אחד, ואם שני הבתי דין אינם רוצים לשבת יחד, אזי הנתבע כחו גדול, כיון שאי אפשר לכפותו כשאמר לבי"ד זה אני רוצה. וכן אם שני הבוררות (של התובע והנתבע)

הנתבע! **דשאני** התם – כיון שכבר נתברר לב"ד שתביעתו הגונה לפיכך יפה כוחו של תובע "דעבד לזה לאיש מלוה". **אבל** כשהנתבע בעיר אחרת – והב"ד לא יודעים טענות הנתבע ואולי תובעו בחינם, א"כ לא כופים הנתבע לבוא לכאן בחינם.

"ואפילו היה מעות לנתבע"

סמ"ע (יג): מיירי שנתבע יש לו מעות בעיר אחרת, לכן אם התובע יכול לעקלם צריך לילך הנתבע לשם (תה"ד). לפי זה הגרסה ברמ"א: ואפילו היה לנתבע מעות בפקדון "**בעיר**" התובע או בעיר אחרת.

ג. "אלא חס כן יכול לעכב מעותיו"

סמ"ע (יד): פירוש אלא אם כן הדין נותן שקודם הדין יכול לעקל מעותיו (כגון שיודע התובע שאם לא יעקל מעותיו יפזרם הנתבע ולא יפרע לו, או שלא יכול להביאו למשפט וכיו"ב, כדלקמן עג"י) ולאחר שעיקלם התובע בדין, אם ירצה הנתבע לירד עמו לדין צ' לבוא למקום שנתעקלו (שם בתרומת הדשן).

סמ"ע (טו): אז צ' להודיע לנתבע - ושכר השליחות על התובע (מהרי"ק).

ה. "עשיר מוחזק אלס"

אורים (טו): ה"ה אינו אלם אלא שהוא גדול בחכמה ומעלה או שרוב העיר סרים למשמעתו, יכול הנתבע (פת"ש – ה"ה התובע) לומר שידון בעיר אחרת (כנה"ג). כ"כ נתיבות (י) ות' שב יעקב.

ב. **מהרי"ק**: פשוט שאין התובע יכול לכוף לנתבע לילך חוץ לעירו לדון עמו (לא בב"ד הגדול אלא בסתם ב"ד), אלא התובע צריך לילך אחר הנתבע אפילו בעיר הנתבע גדולים יותר.

כ"כ תה"ד – שאפילו היה לנתבע פקדון בעיר התובע או בעיר אחרת, אינו יכול לעכב ולעקל פקדונו, אלא צריך לילך אחר הנתבע לתובעו בב"ד שלו. **אלא** אם כן יכול לעכב מעותיו בעירו אז צריך להודיע לנתבע ואז צריך לדון במקום שמעותיו שם.

ד. **מהרי"ק**: אב שיש לו תביעה על בנו, צריך לילך הבן אחר אביו, אע"פ שהבן הוא הנתבע ודר בעיר אחרת, שזהו כבוד אביו, אבל האב חייב לשלם לבן הוצאות, דאינו חייב לכבדו משל בן. כ"פ הרמ"א ביו"ד(רמ/ח).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "אחר הנתבע"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: הולכים אחר ב"ד שהנתבע רוצה, מלבד ד' מקרים: א). כשהנתבע אביו, שאז הולכים לב"ד של אביו. ב). כשהנתבע רבו. ג). אישה התובעת בעלה. ד). כשהנכס שחולקים עליו נמצא בעיר התובע.

ערוך השולחן: וא"ת למה לעניין טענת ב"ד גדול יפה כוחו של התובע, וכאן יפה כוח

סעיף ב: אם בע"ד ת"ח לא יכתוב טענותיו בכתב ידו

סעיף ב: אם האחד תלמיד חכם ויודע לכתוב ראיותיו, ושכנגדו עם הארץ, אין לתלמיד חכם לכתוב בעצמו כששולחים בית דין לשאול מבית דין הגדול, אלא הדיינים יעתיקו אותם [הגמ"ר בשם מהר"ם], (ושניהם פורעים שכר הסופר) (ריב"ש סי' תע"ה).

התוס' והרא"ש מחלקים בניהם: דווקא – בבית הוועד שומעים לתובע לילך ולא לנתבע. אבל – בב"ד הגדול שומעים אף לנתבע. כ"פ הש"ך(רש"ל).
ב.

"שכ"ז פ"ד בעיר"

סמ"ע (י): כ"כ מהרא"י, והמנהג שכל השייכים לבית החיים שלהם שייכים לאותו ב"ד.
ערוך השולחן: אין יכול לכופו חברו – כיון שבזה"ז אין ב"ד הגדול ולא בית הוועד כ"א דן בעירו.

"יכול לדחות... עד יום שלישי"

סמ"ע (יא): דווקא שנותן קצת אמתלא לדחייתו אז שומעים לו עד ג' כדאיתא בב"ק(קג.) שהיו נותנים ליוצאים לכפרים ונכנסים זמן בה"ב דדילמא אניס ליה. אבל

כשהוא תמיד בעיר מנדים אותו מיד שלא בא. **סמ"ע** (יב): ומיד יבררו הדיינים – פ' שהדיינים בוררים להם מיד זבל"א וזבל"א, כדי שלו יבואו לדחיה ביום השלישי (מרדכי).
ג.

"או שני אכסנאים"

פת"ש (ב) בשם מהרי העשיל: לכאורה זה נגד הרמב"ן שכתב שאין בע"ד יכולים לכוף זא"ז אלא בפני ב"ד שבעיר, ולא בפני ב"ד שבעיר אחרת, אפילו שניהם בעיר אחרת יכול לומר נלך לב"ד שבעירנו?
וי"ל דהכא מיירי שב' האכסנאים אינם מאותו העיר (אלא שנזדמנו לעיר הזאת) ואם לא ידונו כאן יתחייב התובע לילך אחר הנתבע, לכן ידונו כאן. מה שאין כן הרמב"ן מיירי ששניהם מעיר אחת.

סעיף א חלק 4: ^א וכל זה כשיש ב"ד בעיר, אבל אם אין בית דין שם, כל אחד יוכל

להכריח חבירו שיכל עמו לבית דין לדון עמו (מרדכי ופסקי מהרא"י).

^ב התובע צריך לילך אחר הנתבע, אם הוא בעיר אחרת, אף ע"פ שבעיר התובע הבית דין יותר גדול (מהרי"ק שורש א').

^ג ואפי' היה לנתבע מעות בפקדון (בעיר התובע) או (בעיר) אחרת, אלחא אם כן יכול לעכב מעותיו בעירו אז צריך להודיע לנתבע ואז צריך לדון במקום שמעותיו שם (ת"ה סימן ש"ה ופסקי סימן ס"ב / ס"ד). וע"ל סימן ע"ג כתבתי אימת יכול לעכב מעותיו.

^ד אם יש לו תביעה על דנו, צריך לילך הבן, אף על פי שהוא הנתבע, אחר אביו, כמו שנתבאר (ביו"ד סי' ר"מ - ה).

^ה עשיר מוחזק ואלס בעירו, מוליאין אותו לדון בעיר אחרת, אף על פי שהב"ד שבעירו יותר גדול (בנימין זאב סי' תי"ח).

בעירם אבל אי ליכא דיינים בעירם הראויים לדון דין זה – צריך לילך עמו למקום הראוי לדון.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א מהרי"ק: ודוקא שיש להם דיינים

"ונראה לז"ד"

מחלקת, והיינו **או** שנראה לבית דין וכו'. סמ"ע
(י). כ"כ האורים (ח).

נתיבות (י): ונראה לבית דין - היא וי"ו

סעיף א חלק 3: **א**. וי"א לטענות נלך לז"ד הגדול אין חילוק בין תובע לנתבע, וכל אחד יכול לכופו חזירו לילך עמו (טור בשם ר"ת).

ב. וכל זה מדינא, אבל כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש ב"ד בעיר אין אחד יכול לכופו חזירו שילך עמו לבית דין אחר (מהרי"ק שורש כ"א), כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית הועד, ולכן לא יוכל לדחותו, אבל יכול לדחותו שלא לדון עמו עד יום שלישי, ומיד יבררו דיינים.

ג. אבל אכסנאי (המתאכסן בעיר) שתובע לבני העיר, או ב' אכסנאים (שיש א' על חברו תביעה), צריך לדון עמו מיד, ולא יוכל לדחותו (מרדכי בשם מהר"ש). וכן בן העיר שתובע לאכסנאי בכל מקום שימצאנו, ויש גם בית דין, מכריחו גם לדון (מהרי"ק שורש י"ד)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרא"ש: וי"א - טענת נלך לב"ד הגדול אין שומעים אלא לנתבע, שאם לא כן יתנו העניים עיניהם בעשירים ויתבעו אותם לילך למרחוק, והעשירים לא ירצו לנסוע ויתנו לעניים כל תביעתם.

אבל ר"ת - דקדק מבה"ג שאף תובע מצי לטעון. ואם תובע העני את העשיר לילך לבית דין גדול, יבדקו ב"ד שבעירו אם יש ממש בדבריו.

ב. ד"מ (ז): כ' מהרי"ק - דבר פשוט שאין התובע יכול לכופו לנתבע שילך חוץ לעירו לדון עמו אלא התובע צריך לילך אחר הנתבע ואפילו היו יותר גדולים במקום התובע. כ"כ תה"ד שכן הוא המנהג.

כ"כ המרדכי בשם האו"ז - כשיש בעיר מומחה שיודע לדון ה"ז דן בעיר בע"כ של תובע ונתבע, ולא יכולים לומר נלך לבית הוועד או ב"ד הגדול, מפני הרמאים שלא ידחו עצמם מהדין. ותו דליכא לנו עכשיו

מקום הוועד.

מ"מ יכול לדחותו שלא יטעון עד יום שלישי, מ"מ בוררים להם דיינים (זבל"א וזבל"א).

ו. ואם אכסנאי מזמין לאחר מבני העיר, צריך לדון עמו מיד ולא יוכלו לדחותו (כיון שאינו קבוע בעיר).

כ"פ מהרא"י: כשיש ב"ד בעיר וקבלו עליהם, אין יכול לומר שרוצה לדון חוץ לעיר, והמנהג שכל השייך לבית החיים (בית הקברות) שלהם שייך לאותו ב"ד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "לז"ד הגדול אין חילוק בין תובע לנתבע"

אורים (ט): הוא דעת התוס' והרא"ש שדוקא לבית הוועד הוא דיש הבדל בין תובע לנתבע, אבל ב"ד הגדול שהוא חשוב בדורו אפי' הנתבע יכול לומר נלך לב"ד הגדול.

סמ"ע (א): המחבר שהיא שיטת רמב"ם - אין מחלק בין ב"ד הגדול לבית הוועד. אבל

והש"ך (ה) - ואין לזה טעם, וגם מהרי"ק טעה בהבנת תשובת רשב"א. אלא המלוה יכול לכופ ללוה אף שיש למלוה דרך שם ולא ללוה, כ"כ הב"ח וחולק על מהרי"ק.

וקצות החושן (א) - כתב לתרץ:

ונראה לפמ"ש מרדכי בשם ריב"א: טעם הדבר שכל תובע יכול לכופ הנתבע אף בנגזל וניזק שאין טעם "עבד לזה לאיש מלוה", משום שאין התובע מוציא מעותיו בחינם, שהרי לא מקבל הוצאותיו חזרה. אבל לנתבע אין שומעים לפי שרוצה לפזר מעותיו להערים שלא יתבענו המלוה.

ולפ"ז יש לחלק:

אם התובע הולך לשם ממילא דלא שייך הטעם ש"לא לחינם מוציא הוצאות" אין לשמוע לתובע לפיכך יכול הלוה לכפותו לדין כאן כמ"ש מהרי"ק.

אבל במלוה - שהטעם לא בגלל "לא לחינם מוציא מעות" אלא מטעם "עבד לזה לאיש מלוה" אף שממילא הולך לשם המלוה, יכול המלוה לכופ הלוה - כהש"ך.

[סיכום: אם התובע הולך ממילא לשם

בשאר תובעים - יכול הלוה לכפות לדין כאן (כמהרי"ק). **במלוה** - יכול המלוה לכפות לדון שם (כהש"ך).]

ג. "וכן בזה"ז שאין ב"ד גדול"

נתיבות (ב): קאי למעלה, שבטענת ב"ד הגדול יש חילוק בין תובע לנתבע, ע"ז קאמר "כן בזה"ז אף שאין ב"ד גדול יש מקומות שיש בהם חכמים..." שדינו כב"ד גדול.

"וי"א דב"ד חסוד... מיקרי ב"ד גדול"

נתיבות (ו): למחבר אין נפק"מ, שאין מחלק בין ב"ד גדול לבית הוועד, אבל ל"א (הרא"ש) כתב דינו כב"ד גדול ולא בית הוועד (סמ"ע).

טענתן טענה שזה שכנגדו הזיקו (כשיש ראייה לדבר) מש"ה שומעים לעלות לב"ד הגדול.

אבל שאר תביעות - כגון שותפים שתובעים זא"ז או שזה תובעו שנתחייב לו שכירות וזה טוען שאינו חייב - חשוב טענת התובע כנתבע ואין אף אחד מהם יכול לחייב חברו לעלות לב"ד הגדול. וז"ש המחבר "זה טוען וזה טוען" (שטענת שניהם שווה).

והנתיבות (א) - חולק על פירוש הסמ"ע.

מדוע טענת שותפים גרועה משאר טענות, שהרי אם טוען לחברו שיש לו בידו משלו הוי כטענת גזלה. וכן מ"ש טענת שכירות מטענת מזיק. **ולכן נראה פירוש** - זה טוען וזה טוען כששניהם טוענים על דבר שאינם מוחזקים בו (זה טוען של אבותיי וזה טוען של אבותיי) או ששניהם מוחזקים בו (שניהם אווזים בו) - שאז שניהם תובעים. אבל כשאחד תובע ואחד נתבע - כוח תובע עדיף.

סמ"ע (ז): או הלוה אומר נלך לב"ד הגדול - אבל אם בלא"ה המלוה הולך שמה, יכול הלוה לכופו (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן).

"הלוה אומר נלך"

ת' הרשב"א המיוחסות (מז): אם ב"ד היפה תוך שלש פרסאות יכול אף הלוה לכפות לילך לבד היפה, דעכשיו אין המלוה צריך להוציא הוצאות, ואין לו טורח כל כך. **וכן** אילו נזדמן למלוה דרך למקום בית דין היפה, יכול הלוה לכפות למלוה לדון שם, שיאמר לו: הרי אתה הולך מעצמך למקום בית דין יפה, ואינך צריך על דיני לא הוצאות ולא טורח, ושומעין לו. כ"פ סמ"ע (ז)

"אמר המלוה... כופין הלוה ועולה"

עמו"

סמ"ע (ח): היינו כשאין המלוה הולך בלאו הכי שמה (שאם לא כן לא כופים הלוה לילך לשם). מהרי"ק, ד"מ.

בעצמו לב"ד הגדול, קמ"ל.

למה לשלם הוצאות לשלוח לב"ד הגדול, נלך

סעיף א חלק 2: **א** במה דברים אמורים, בשאר הדינים שזה טוען וזה טוען, או שאומר המלוה: נידון כאן, והלוה אומר: נלך לב"ד הגדול, אבל אם אמר המלוה: נלך לב"ד הגדול, כופין את הלוה ועולה עמו.

ב וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו, ורצה הטוען לעלות, כופין ב"ד שבעירו את הנטען לעלות עמו, וכן כל כיוצא בזה. בד"א, כשהיו עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה, אבל טענה רקנית, אין מחייבין את הנטען לצאת כלל, אלא נשבע במקומו ונפטר.

ג וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין הגדול. (וי"א דכית דין חסוד שצכל דור ודור לפי מה שהיה, מקרי ב"ד הגדול) (טור). אבל יש מקומות (באותה מדינה) שיש בהם חכמים גדולים מומחים לרבים, ומקומות שיש בהם תלמידים שאינם כמותם, אם אמר המלוה: נלך למקום פלוני שבארץ פלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו כופין את הלוה והולך עמו. הגה: אם יש (לחובע) עדים או ראיה ונראה לב"ד שבעירו שיש ממס בטענותיו, אבל כלאו הכי אין כופין אותו לילך עמו (טור)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

(שם): אמר אמימר – הילכתא כופים אותו לילך למקום הוועד. א"ל רב אשי – והא"ר כופים אותו ודן בעירו? ה"מ דקאמר לוה למלוה, אבל אמר מלוה (כופים אותו לילך לבית הוועד), "דעבד ליה לאיש מלוה".

ב וכ' הרא"ש: ל"ד ליה ומלוה אלא אפילו גזלות ומשא ומתן ומתנות וירושות כל דבר שיש תובע ונתבע. והקשה הרא"ש: בב"ק (ק"ב:) - אפילו פתחו ליה בדינא מצי נתבע למימר לב"ד הגדול נלך. משמע שאף הלוה יכול לכפות לילך לב"ד הגדול? וי"ל – דהתם שניהם תובעים זה את זה, א"נ לזה שכופים אותו ודן בעירו דווקא שידוע שלוה, כגון מודה במקצת או שטען פרעתי, אבל אמר

להד"מ לא שייך "עבד ליה לאיש מלוה"

ג רמב"ם: וכן הדין בזה"ז שאין שם ב"ד גדול (אין כופים אותו לילך). אבל הטור – ב"ד הגדול החשוב והמומחה שבדורו כל דור לפי מה שהוא.

המשך הרמב"ם – אבל יש מקומות שיש בהם חכמים גדולים מומחים לרבים, ומקומות שיש בהם תלמידים שאינם כמותם, אם אמר המלוה: נלך למקום פלוני שבארץ פלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו כופין את הלוה והולך עמו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "בשאר דינים שזה טוען וזה טוען"

סמ"ע (ו): פירוש דווקא מלוה ולוה חשוב טענת מלוה יותר מטענת הלוה משום עבד ליה לאיש מלוה. וה"ה טענת ניזק ונגזל חשוב

סעיף א: כשיש מחלוקת היכן לדון

סעיף א חלק 1: ^א שנים שנתעצמו בדין, זה אומר: נידון כאן, וזה אומר: נעלה

לב"ד הגדול, כופין אותו ודן בעירו. ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני, שמא טעיתם, כותבים ונותנים לו ואחר כך מוציאים ממנו. ואם הוצרך לשאול דבר מב"ד הגדול, כותבים ושולחים ושואלים, ודין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב מב"ד הגדול; ושני בעלי דינים יפרעו שכר השליח.

^ב הגה: מיהו אם א' מצעלי הדינים או הדיינים רואה לשלוח למרחקים, ויש חכם סמוך להם הראוי לדון, שולחים לסמוך אף על פי שהרחוק יותר חכם, דלאו כל כמיניה לגרום הפסד לבעל דין להרבות בשכר השליחות. וכ"ס אם חכם אחר בעירן הראוי לדון (מרדכי סוף פ' זה בורר).

^ג ואם שני חכמים סמוכים בשוה, הולכין אחר הגדול. (נמ"י ר"פ זה בורר).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

לנתבע (דשומעים לתובע ולא לנתבע), אבל בב"ד הגדול אף הנתבע יכול לכוף התובע. כ"כ הש"ך (ב). כ"כ הרמ"א בסוף הסעיף.

"מאיזה טעם דנתוני"

סמ"ע (ג): ואחר כך מוציאים מידו - פירוש מוציאים מידו מיד מה שחייב, ואם יביא אחר כך מב"ד שטעו יחזירו לו מה שהוציאו מידו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום ברוב בתי הדינים חותמים בע"ד על שטר ברורות, ויש שם סעיף שב"ד לא חייב לתת את טעמים לפס"ד, וזאת כדי שבע"ד לא יטרידו את הב"ד יותר מדי.

סמ"ע (א) בשם ברכ"י: ראובן שהתחייב שבועה על טענת שמעון בב"ד, וטוען שיכתוב לו הדין איך הוא חייב שבועה ואחר כך ישבע - הדין עמו. וכ"מ מהרמב"ם "כותבים ואחר כך מוציאים מידו" (מהריק"ש).

"ואם הוצרך לשאול"

סמ"ע (ד): פירוש שב"ד אינו יודע לדין וצריך לשאול, אפילו הכי אין יכול בע"ד לומר

^א **סנהדרין**(לא): כי אתא רב דימי א"ר

יוחנן - התוקף את חברו, א' אומר נדון כאן, ואחד אומר נלך לבית הוועד - כופין אותו לילך לבית הוועד. **אמר לפניו ר"א** - הנושה בחברו מנה, יוציא מנה על מנה? אלא כופים אותו ודן בעירו.

איתמר א"ר ספרא א"ר יוחנן - שנים שנתעצמו בדין א' אומר נדון כאן, ואחד אומר נלך למקום הוועד - כופים אותו ודן בעירו. **ואם** הוצרך דבר לשאול כותבים ושולחים. **ואם** אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני כותבים ונותנים לו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"נעלה לב"ד הגדול"

סמ"ע (א): כ' המחבר שרמב"ם - שאינו מחלק בין ב"ד גדול לבית הוועד (והוא מקום שיש בו קיבוץ חכמים), **אבל התוס', והרא"ש** - ס"ל שדווקא בבית הוועד יש חילוק בין תובע

לשמוע להם אלא הדיינים ישאלו מי שירצו.

סעיף ז: נסתלק דין אחד או שאמר איני יודע

סעיף ז: אם ביררו להם עשרה אנשים שידונו להם, בין בדין בין בפשרה, ושם לא יסכימו לדעת אחת ילכו אחר הרוב, ונסתלק אחד מהם ואינו אומר דעתו, או שאומר: איני יודע, אפילו הסכימו התשעה כולם לדעת אחת אינו כלום. (ועיין לקמן סימן י"ח סעיף א').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרשב"א בת': אם נסתלק אחד, נתפרדה החבילה. ואפילו רק אמר איני יודע אין יכולים לגמור הדין שאין הולכים אחר הרוב אלא מתוך משא ומתן של כולם, אבל כשהמיעוט איננו - לא. שאילו היה אותו אחד שמא היה מראה טעם הפך ממה שהסכימו ויודו הרוב בכך, כדתנן סנהדרין(כט). אפילו שנים מחייבים או מזכים ואחד אומר איני יודע יוסיפו דיינים. כ"כ שו"ע (יח-א). וכן הדין בפשרה, דמ"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ילכו אחר הרוב"

סמ"ע (כ): דוקא שאמר כן בפירוש, שאם לא

כן אין הולכים בפשרה אחר רוב אלא צריך שכולם יסכימו (כמ"ש יב"ח). כ"ד הנתיבות. וכ' **הרב יעקב יוסף זצ"ל** – בימינו כותבים בשטר הברורות שהולכים לפי הרוב. ו**פת"ש** (ו) בשם רעק"א – אף שלא כתבו כן בפירוש, כיון שאמרו "בין בדין בין בפשרה" ופשרה דומיא דדין קיבלו עליהם, היינו שהולכים אחר הרוב (הריק"ש).

"איני יודע... אינו כלום"

פת"ש (ז): ואם אותו שנסתלק בא אחר כך ואומר שמסכים לדבריהם מהני (הריק"ש, כ"כ רעק"א).

ערוך השלחן: וצריך להוסיף אחרים במקומו כמו בדין, אלא שבפשרה צריך דעת בע"ד להוסיף.

סימן י"ד: נלך לבית דין הגדול, ודין האומר: מאיזה

טעם דנתוני ובו ח' סעיפים

(סנהדרין: לא, ב"ק: קיב, ב"מ: ט)

סעיף ה: בירר הנתבע דין היודע עדות לתובע

סעיף ה: אם בירר הנתבע דין היודע עדות לתובע, דוחקים אותו לברור דין אחר (כדי שיוכל להעיד לתובע).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

סמ"ע (יה): אלם שאינו רוצה לבוא לפני הדיינים שבררו בטענה שאינם עוד ממוצעים לו (שאינם מוצעים על ידו), והדיינים הסמוכים אינם רוצים לדונו מפני יראתו – כופים אותו ודן

לפני המבוררים (מהרי"ק).

אורים (טו): ואם שני בעלי דינים ברר כל אחד בורר, והם פסולים זה לזה (כגון אחים), וכל אחד טוען ברר לך אחר – פסק הרמ"א (בתשובה סי' ק"ד) דיד הנתבע על העליונה ועל התובע לברור בורר אחר.

סעיף ו: ב"ד יכול לשאול ב"ד אחר

סעיף ו: א אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מב"ד הגדול, כותבין ושולחין, וב"ד הגדול מודיעים להם דעתם והם דנין אותם, דליכא למימר שיפסקו בית דין הגדול עליהם את הדין, דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים.
ב (ויכולים לשאול למי שירצו הצורכים (הדיינים), ואין כריכים דעת בעלי דינים בזה) (הגהות אשרי פד"מ בשם א"ז).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א סנהדרין (לא): ואם הוצרך הדבר לשאול (מב"ד הגדול) כותבים ושולחים להם. וכ' נמ"י – שאותו ב"ד מודיעים דעתם אבל לא פוסקים אלא ב"ד זה פוסק, דליכא למימר שיפסקו ב"ד הגדול שהרי בעינן שיהיו בע"ד עומדים לפניהם וליכא.

ב כ' הג"א בשם או"ז: כשבררו את שני הדיינים וטענו לפניהם אין בע"ד יכולים לומר לדיינים אל תשאלו דיני לפני פלוני ת"ח אלא בפני פלוני, דקי"ל לא בעינן דעת בע"ד.

א. "עומדים לפני הדיינים"

ש"ך (יג): והא לקמן (יח/ו) פוסקים דיני ממונות שלא בפני בע"ד, התם מיירי שכבר טענו לפניהם, הרי עמדו בפניהם (כמ"ש הסמ"ע שם).

הקשה הב"ח – הרי הרשב"א (לקמן ט"ז) מיירי שהנתבע נתן זכותו לאחר דאיתו אחר לא טען כלל? אלא נראה דהרשב"א מיירי דוקא בדיעבד. כ"כ קצות החושן.

והש"ך חולק על הב"ח – אף הרשב"א מיירי שטענו בפניהם כבר קודם שנתן זכותו לאחר, ורק שפוסקים שלא בפניו. כ"ד התיבות.

ב. "ויכולים לשאול"

פת"ש (ה): משמע אף ששני בע"ד מסכימים לדעת אחת אין לשאול לחכם פלוני, אין צריך

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

שמתוך דבריהם יבינו מי הטוען אמת ומי המשקר. מ"מ לאחר ששמעו יכולים הדיינים לכתוב הטענות (ריב"ש).

ואם שני בע"ד מסכימים ליתן הטענות רק בכתב הרשות בידם, זכיון שהם עצמם לא איכפת להם מהקלוקלים מה איכפת לנו.

"ויצו לסופרים לכתוב"

סמ"ע (יג): פירוש הדיינים יצוו לכתוב, ויראו שלא ישנו כתיבתן מטענותיהם, ודוקא מדעת הבע"ד יכתבו וכדמסיק.

ב. "ז' בע"ד רולים לטעון ככתב"

סמ"ע (טו): זכיון שנתרצו ואין חוששים לנפשם שאחר יסדר מפי הסופר ויבדה מלבו – שוב אין לנו לחשוש שהרי מחלו זה לזה. כ"כ האורים.

לפעמים הצד השני ת"ח וזה לא, כך שטוען רבני יוכל לעזור לו.

"שיתן טענותיו בכתב"

ערוך השולחן: סיכום מדוע לא כופן לתת הטענות בכתב:

א. כל עוד לא נתן בכתב יכול לחזור בו מטענותיו הקודמות ע"פ אמתלא שיתן ליפות טענותיו (לחזור בו מהפך להפך בכל גוונא לא יכול), מה שאין כן אם יכתוב שוב לא יקבלו ממנו שום תיקון בטענות (סמ"ע בשם נמ"י).

ב. אין רצונו שבע"ד יהא עליו כאריה להביט בטענותיו וללמוד מהם להשיב בשקר (נמ"י).

ג. אין רצונו לטרוח לקחת טופס הטענות ולהעמיק בהם כדי להשיב עליהם, אלא רוצה שיטען תחילה בע"פ (ריב"ש).

ד. יש לדיינים לשמוע הטענות מפיהם,

סעיף ד: בא לפסול דיין שבירר חברו

סעיף ד: אם בא לפסול דיין שבירר חברו, בגזלנות או בפיסול משפחה, אין שומעין לו אפילו עד אחד מעיד כדבריו.

ממילא נפסל. ורבנן סברי – נוגע בעדות הוא (בערר גזלנותא לער"ע נודע ואינו נאמן). כ' ב"י – ה"ה אם לפסול יינו של בעל דינו.

כ"פ שו"ע וכמ"ש הטור.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

סמ"ע (יז): או פסול משפחה – כגון שאומר שבאו מעבדים או מגרים שפסולים לדין (כמ"ש ס"י), וקמ"ל אף על גב דאינו קורא עליו פסול בפ"ע אלא ממילא נפסל אפילו הכי אינו נאמן.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (כג): תנן – זה פוסל דיינו של זה, וזה פוסל דיינו של זה – דר"מ. וחכ"א – אמתני בזמן שמביא ראיה שהם קרובים או פסולים, אבל כשרים אינו יכול לפוסלן.

גמ' (כג): גבי לפסול עדיו של זה – ר"א אומר: באו בעל דין ועוד עד לפסול עדיו של בעל דינו ע"י שקורא ערער על משפחתו: ר"מ סבר – כיון שקורה ערער על המשפחה אינו נוגע בדבר והעד

אינו רשאי. (ועיין לקמן י"ח/א).

עליו ורוצה לומר איני יודע כדי שיוסיפו עליהם

סעיף ג: לתת הטענות בכתב

סעיף ג: א. אין כופין את האדם שיתן טענותיו בכתב. ואין לדיין לקבל טענות בכתב (היינו כשלא טענו עדיין בע"פ – סמ"ע), **אלא ישמעו טענותיהם מפיהם ויצוו לסופר לכתבם. ולא יכתבו אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים שכר הסופר.**
ב. (מיהו חס' ז' בעלי דינים רוצים לטעון ככתב, הרשות בידן, וכל מה שכותבין אינן יכולים לחזור בהן) (נמ"י פ' גט פשוט) (עייין לקמן סוף סימן פ').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (קס"ז): תנן - אין כותבים שטרי ברורין אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים את השכר. **ובגמ' (קסח.)** - מאי שטרי ברורין? שטרי טענתא כ"פ שו"ע. **ופרשב"ם: שטרי טענתא** – שני סופרי הדיינים היו כותבים טענות אנשי הריב, כדי שלא יהיו טוענים וחוזרים וטוענים.
כ' נמ"י: מכאן למדו שאין כופים לשום אדם שיתן טענתו כתובה אפילו לב"ד וכ"ש לבע"ד, דדמי עליה כאריא ארבא.
והוסיף הריב"ש: אין לדיין לקבל טענות בכתב – שאין להטריח לנתבע להשיב על הטענות מתוך הכתב ולעשות הוצאות בחינם (שכר הסופרים).
וגם שיש לדיינים לשמוע הטענות מפיהם, שמא מתוך דבריהם ילמדו ויבינו מי טוען אמת, ולא שיביאו טענות מסודרות מפי אחר שבודה מלבו ליפות טענות שקר. **אלא ישמעו הדיינים טענות התובע והנתבע מפיהם ויצוו לסופר הדיינים שיכתבו.**

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "שיתן טענתו בכתב"

כ' הסמ"ע (יא) בשם נמ"י: לא מיבעיא שאין כופין שיתן לבע"ד טענתו כתובה, שיאמר איני רוצה שיהיה עלי כאריא ארבא ללמוד מטענותי להשיב בשקר, אלא אפילו לב"ד אינו יכולים לכפותו אפילו כבר טען בפניהם, שלאחר שיכתוב אין בידו לשנותו כלל.

אורים (יא): ואם נתרצו לכתוב טענותיהם, ובע"ד אחד טוען נכתב טענתי וטענתך בכתב אחד למעט הוצאת שכר כתיבה, והשני טוען נכתב לכל אחד טענותיו בפני עצמו, משום דלא ניהא לי שיהיו טענותי וזכותי מצוים גבך דדמי עלי כאריא ארבא, **פליגי בזה בב"ב (קס"ז): ת"ק** – ס"ל שכותבים להם שטר אחד. כ"כ רוב הפוסקים (רשב"א, רא"ש, כ"מ מהרמב"ם). **ורשב"ג** – כותבים לכ"א שטר.

ובמקום דלא שייך הפסד שכר הסופר, כגון שהמעב טוען אני אפסיד שכר כתיבה מכיסי וכדומה, לכו"ע יכול למחות מבלי ליתן לחבירו טענותיו בכתב שלא ידמה לו חבירו כאריא ארבא.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: פעמים יש רעש גדל בב"ד, ואי אפשר לשמוע או לדבר, יכול בע"ד לכתוב אחר כך טענותיו ולהגישן לב"ד, או פעמים בע"ד מתרגש מאוד יכול אחר גמר הטענות להגיש לב"ד טענותיו בכתב.

וכן יכול בע"ד לקחת טוען רבני שיסדר טענותיו ויביא לו הראיות משו"ע והפוסקים, כי

סעיף ב: מתי יכולים לחזור אחר שבררו דיינים

סעיף ב: א. כותבים: פלוני בירר את פלוני ופלוני בירר את פלוני. וכל זמן שלא כתבו, יכולין לחזור בהם, ומשכתבו, אין יכולין לחזור בהם. לפיכך אין כותבין אלא מדעת שניהם (כיון דלאחר הכתיבה אין יכולין לחזור), **ושניהם נותנים שכר הסופר.**
ב. הגה: וה"ה אם קנו מידו (דאין לאחר קנין כלום – הגר"א) (נמ"י פ"ק דב"מ).

ג. וי"א דמטענו צפניהם אינן יכולים לחזור, אף על פי שלא כתבו (שם בשם הירושלמי). ונ"ל דצמקום שאין דרך לכתוב: פלוני בירר פלוני וכו', מטענו צפניהם אין יכולים לחזור לכולי עלמא.

ד. וכל מקום שאינו יכול לחזור, לא יכול גם כן לומר שיוסיפו הדיינים. (ר"י נט"ו ח"ג).

יכולים לחזור. כ"פ הרמ"א.

ג. נמ"י: ואם לא כתבו, עד מתי יכול לחזור? לפי הר"ף – עד שיגמר הדין. **ווי"א** – מטענו בפניהם אינם יכולים לחזור. וכ"מ מהירושלמי, כ"כ הרשב"א, הר"ן. כ"פ הרמ"א בשם וי"א.

ד. רי"ו בשם הרמב"ן: קודם שכתבו יכולים להוסיף דיינים, משכתבו אין יכולים להוסיף דיינים. כ"פ הרמ"א.

ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "ה"ה אם קנו מידם"

ערוך השלחן: קנו מידם ע"ז – אין יכולים לחזור בהם, ואין זה קניין דברים, שהקניין מחייב עצמו לשלם או למחול לפי הדיינים כמו קניין קרוב או פסול (כמו בסימן כ"ב).

ג. "לא יוכל לומר שיוסיפו דיינים"

פת"ש (ד) בשם ת' בית יעקב: ה"ד הבעלי דינים, אבל הדיינים עצמם אף לאחר שנשאו ונתנו רשאים להוסיף דיינים אם יסכימו כולם בזה, מ"מ אם דין אחד רואה שחבריו רבו

שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"מ"מ(כ): תנן – מצא אגרות שום... ושטרי ברורין וכל מעשה ב"ד – ה"ז יחזיר (וכ"ה בב"ב קסז).

גמ': מאי שטרי ברורין?

הכא תרגימו – שכותבים שטרי טענות בעלי הדינים. כ"פ שו"ע לקמן ס"ג. וירמיה אמר – כותבים שטר זה ברר אחר וזה ברר אחד. כ"פ שו"ע כאן.

ופרש"י: כשבוררים להם דיינים כותבים זה ברר פלוני וזה ברר פלוני, שלא יוכלו לחזור בהם. וכ' הרא"ש: זבל"א – שבעוד שלא נכתב יכול כ"א לחזור בו בעוד לא התחילו לטעון.

ב"ב(קסז): תנן – אין כותבין שטרי ברורין אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים השכר. וכ' ב"י – טעמו, כיון שאם כתבו אין יכולים לחזור, לכן אין כותבים אלא מדעת שניהם, דאם לא כן נמצאו חבים להם שלא מדעתם. כ"פ שו"ע.

ג. נמ"י: כשלא כתבו יכולים לחזור – ה"מ שלא קנו מידם, אבל קנו מידם אינם

הלכות דיינים: חר"מ - סימן י"ג

עושים כן וכן המנהג הוי כאילו קבלו עליהם.
וכשפוסקים שכר לבורר צריך לפסוק שנותן
 לו בין יצא זכאי או חייב.

ב.

"חכם גדול"

סמ"ע (ה): וה"ד כשדיבר עם הבורר ופייסו
 להיות בורר שלו, אבל אם רק אמר לחברו בא
 ונדון לפני פלוני החכם, אין שם בורר עליו
 אלא הוא דיין של שניהם ויש בידו כוח לכפות
 את השני לעמוד לפניו כדיין יחיד (פרישה).

והש"ך (ב) – דבריו לא נהירים (נתיבות) (ב):
 יחיד מומחה שיכול לדונם בע"כ ה"ד כשאין הנתבע
 רוצה לצייט לדין כלל, אבל כשאומר אקח לי עוד
 בורר שומעים לו - ב"ח).

"גם הוא בורר מי שירצה"

סמ"ע (ו): מי שירצה – הן גדול ממנו או קטן
 ממנו, ובלבד שיהא הגון. **וכ' הש"ך** – ובלבד
 שיהא גמיר וסביר או המחזה רבים עליהם,
 דאם לא כן יכול לעכב עליו (ב"י בשם רי"ו).
 כ"כ הש"ך ונתיבות.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: תהליך ברירת
 דיינים ארוכה ומסובכת (שצריך לברור הדיינים,
 ולמצוא מקום לדון, ומזכיר ב"ד, והשטרות
 השונים וכו'), ולכן עדיף יותר ללכת להרכב
 ב"ד מוכן.

ג.

"צייחין להם"

סמ"ע (ג): פירוש שכ"א אומר הרי אני
 בררתי אחד, ובטוח אני שאם היה יכול לצדד
 בזכותי להטעים טענותיי היה מצדד, וכאילו אני
 הייתי יושב בדין. מש"ה אינו מהרהר אחר
 הפסק.

סמ"ע (ד): גם הדיינים כל אחד מהפך –
 כלומר אף שהדיינים המבוררים אין להם
 לעשות כמו שסברו בעה"ד בדברים מסופקים
 (שאינם לפי הלכה), מ"מ נותן לב להבין היטב

דברי בע"ד ואם יש לו זכות ואומר, וכן השני,
 ונמצא שלא נשאר זכות נעלם. ונושאים
 ונותנים בדבר והשלישי מכריע בניהם (הרא"ש,
 טור). **והוסיף נמ"י** – אפילו כשרואה
 שמתחייב בע"ד אינו ממחר לפסוק הדין כנגדו,
 וכן עושה השני ומתוך ששניהם מתונים יצא
 הדין לאמיתו.

ד.

"מערים לברור... כופין אותו"

סמ"ע (ז): אבל אם התובע מערים לברור דיין
 שאינו הגון אין צריך לכפותו, אלא א"ל הנתבע
 איני משיב על טענותיך עד שתברור דיין הגון.
 כ"כ נתיבות.

ה.

"אין צריך לברור שלישי"

סמ"ע (ח): שרק כשהדיינים דנים אותם בע"כ
 בעינן שלישי, אבל בזבל"א אם ישו בניהם מה
 טוב. כ"מ ממנה"ו.
והע"ש כ' – שאם שניהם מסכימים אין צריך
 שלישי שהרי ממילא יסכים עמהם, ואף שלא
 יסכים הרי יש רוב כנגדו.

והסמ"ע – דחה סברא זו, אזלינן בתר רוב רק
 כשכל השלושה נשאו ונתנו, אבל אם אין
 שלישי י"ל שאם היה שלישי אומר טעם וסברא
 היו השנים חוזרים בהם (מה שאין כן בפשרה).

והט"ז: א"צ לברור שלישי – אין נראה,
 שדווקא דנחית מעיקרא אבי תרי, אבל א"ל
סתם תהיה לי בורר כוונתם שיהא גם שלישי
 (וכ"מ במנה"ו עצמו). כ"פ ערוך השלחן.

ו.

"הנתבע אומר שהוא יברור"

סמ"ע (ט): ה"ה התובע שיכול להוסיף
 דיינים. כ"פ הש"ך. **וכ' ערוך השלחן** – אמנם
 אם רואים שאומר כן מפני איזה תחבולה
 והערמה אין מניחים לו להוסיף.

ה. ואם השנים הצוררים יכולים להשוות עצמן, יש אומרים דאין לריכין לצרור שלישי (מהרי"ו סי' י"א).

י. ויש אומרים דאם הנתבע אומר שהוא יצרור שנים והתובע גם כן שנים, והם יצררו חמישי, הרשות בידו, דכל זמן שהדיינים רבים יותר יולא הדין לאמתו (רמב"ן בפירושו לתורה).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. **סנהדרין (כג):** דיני ממונות בשלושה, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד, ושניהם (הבע"ד) בוררים להם עוד אחד – דברי ר"מ. **✓ ויחכ"א** – שני הדיינים בוררים לה אחד. **כ"פ** שו"ע כלשון הרמב"ם.

ב. **רמב"ם:** אפילו היה האחד שביורר בעל הדין חכם גדול וסמוך, אינו יכול לכוף את בעל דינו שידון אצל זה, אלא גם הוא בורר מי שירצה.

ג. **גמ':** מתוך שזה בורר לו א' וזה א' ושניהם בוררים עוד א' יצא הדין לאמיתו. **ופרש"י:** דסברי אני בררתי לי א' ואם יכל להפך בזכותי מהפך, ולדיינים נוח להפך בזכותו. **כ"כ הרמ"ה** שיהא זה מהפך בזכות בע"ד וזה מהפך בזכות בע"ד.

[**וכתב הרא"ש** – ואין ללמוד שמותר לדיין להפך בזכות בע"ד דברים אשר לא כדין, ונהגו כמה אנשים לברור להם דיין בעל תחבולות ונתלים בדברי רש"י. חלילה שאין לדיין להפך בזכותו ולמצוא סברא לזכותו אם לא שיראה לו דין גמור, אבל אסור להטעות חברו.

וכך הוא פירושו של רש"י - מתוך שזה בורר, מבין דבריו לאשורו (יודע כל הפרטים) ואם יש צד זכות נושא ונותן עם חברו. וכן עושה חברו.]

ה. **ד"מ בשם מהרי"ו:** אם שני הדיינים יכולים להשוות עצמן אין צריך לברור

שלישי. וכ' בהגהות פרישה ודרישה שטעמו כיון שמתחילה זה אמר ידין לי פלוני, וזה אמר ידין לי פלוני, הר"ל כדאמרי בי תרי, שנתרצו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"אחד מבע"ד שאמר"**

סמ"ע (א): פירוש לא שזה חיוב שיצטרכו לברור, אלא אם ירצו יבררו. ומיד כשכל אחד בורר לו דיין אחד, הדיינים בוררים להם שלישי בע"כ ודנין אותן. **וערוך השלחן כ'** – ובה"ז אף בדין תורה המנהג ששני הבע"ד בוררים להם דיין שלישי להיות המכריע. וכ' **הש"ך (א)** בשם הב"ח – כשבררו שני דיינים לפשרה, אין הדיינים יכולים לברור להם שלישי בלא דעת הבעלי דינים.

פת"ש (א) בשם רעק"א: אם שני הדיינים קרובים זל"ז, יד הנתבע על העליונה להכריח התובע לברור לו אחר (ת' הרמ"א).

סמ"ע (ב): בוררים להם דיין שלישי – טעמו שאין הדיינים יושבים אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם, שמא יצטרף עמהם מי שאינו הגון ויפסול דינם.

"יצא הדין לאמיתו"

פת"ש (ג) בשם ת' פמ"א: אסור לבע"ד להקדים טענותיו תחילה לפני הבורר שלו, וק"ו שאסור לפסוק לו שכר בשביל לזכותו בדין, כיון שאף בזבל"א כל תורת דיינים עליהם. **וכן** לא יברור את האוהב והשונא.

וערוך השלחן – מ"מ כבר נהגו שכ"א מציע טענותיו לפני הבורר שלו, וכיון ששני הצדדים

■ **אדם** שהקים חברה בע"מ, והחברה פשטה רגל, אין התחייבות אישית על מנהל החברה, אלא רק על החברה, כ"פ רב פעלים – שעל דעת כן התעסק עם החברה.

■ מי שפגע ברכבו ברכב חברו, וחברו קיבל ההחזר מחברת ביטוח, אין חייב לשלם נזקו שהרי קיבל ההחזר, למעט השתתפות עצמית שצריך לשלם לא (ה"ה בכל מיני נזקים).

להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה כי מאד נתמעטו הלבבות. וגרסינן בירושלמי (פ"ק דסנהדרין) בימי ר"ש בן יוחאי בטלו דיני ממונות, אמר רשב"י לית דחכים בדין. רבי יוסי בן חלפתא באו ב' אנשים לפניו אמרו לו על מנת שתדיננו דין תורה אמר להם איני יודע לדון לכם דין תורה.

סיכומי הלכות מהרב יעקב יוסף זצ"ל:

סימן י"ג: כיצד בוררים הדיינים כשאין בעלי

דינין מסכימין יוזר ובו ז' סעיפים

(סנהדרין: כג, לא. ב"מ: כ. ב"ב: קסז, קסח)

סעיף א: זה בורר לו דין וזה בורר לו דין

סעיף א: ^א אחד מבעלי דינים שאמר: איש פלוני ידון לי, ואמר בעל דינו: פלוני (אחר) ידון לי, הרי אלו שני דיינים שבררו זה אחד וזה אחד בוררים להם דין שלישי, ואין צריך שיהיה הדיין השלישי ברצון הבעלי דינים, ושלתם דנים אותם, שמתוך כך יצא הדין לאמתו.

^ב אפילו היה האחד שבירר בעל הדין חכם גדול וסמוך, אינו יכול לכופ את בעל דינו שידון אצל זה, אלא גם הוא בורר מי שירצה.

^ג הנה: שמתוך שזה בורר לו א' וזה בורר לו א' הבעלי דינים אייתין להם, וגם הדיונים כל אחד מהפך בזכות אותו שציר אותו בכל מה שאפשר מכל הדין, והג' שומע טענות שניהם ופוסקים האמת (טור).

^ד אם אינם יכולים להשוות עכמס לברור להם שלישי, מנהיגי העיר יתנו להם ג'. ואם אין מנהיגים בעיר, ילך התובע לפני ג' ויכופו הנתבע לדון לפניו. וכן אם הנתבע מערים לברור דין שאינו הגון כדי לשבת אצל דין הגון, כופין אותו לדון לפני ג', כמו שנתבאר לעיל סי' ג', או שיברור דין הגון [טור].

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

נמ"י והמרדכי: יש חילוק ביו דין לפשרה, בדין – אזילנן בתר הרוב. בפשרה – צריך שיסכימו כולם (וכ"ה בתוס')

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

ערוך השלחן: שיסכמו כולם – ול"ד לדין

שהוא גזרת התורה "אחרי רבים להטות", אבל בפשרה שהוא מרצון בעלי הדינים ולא פירשו שילכו אחרי הרוב מסתמא כוונתם שיסכימו כולם. ולכן טוב שיפרשו תחילה שילכו אחר הרוב, כיון דעפ"ר לא יסכימו כולם. כ"פ הרב יעקב יוסף זצ"ל – ולכן טוב לכתוב בשטר בורות שהולכים לפי הרוב, שהרי בדרך כלל לא כולם מסכימים לדעת אחת.

סעיף יט: פשרה בלא קניין ונתנו משכון ביד פשרנים

סעיף יט: פשרה בלא קניין, ונתנו משכון ביד הפשרנים, אינו כלום אלא אם כן אמרו: דלא כאסמכתא (סימן רז-יח) או מעכשיו (סימן רז-ט). ואם היה המשכון שטר חוב, אינו כלום (סימן סו-א).

❖ **שורשי הלכה**

רשב"א בתשובה: פשרה ולא קנו מידו אע"פ שנתנו משכון ביד הפשרנים ואמרו להם אם לא נשלים מה שתטילו עלינו זכו בהם למי משנינו שיעמוד בפשרה – לא עשו כלום דהוי אסמכתא. אלא אם כן אמרו בפירוש דלא כאסמכתא, א"נ במעכשיו (שמבטל אסמכתא). וכ"ש אם היה המשכון שט"ח שאינו קונה, ששטר אינו נקנה אלא בכתיבה ומסירה.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)**"דלא כאסמכתא"**

קצות החושן (יג): והרי ב(רז/יא) – אמירת "דלא כאסמכתא" לא מהני? וכן תמהו הש"ך, התומים? וי"ל דווקא באסמכתא גמורה לא מהני "דלא כאסמכתא", אבל כאן לא הוי אסמכתא גמורה ולכן מהני. שהרי קניין דלא מהני באסמכתא ועכ"ז בפשרה מהני, משמע שאינו אסמכתא גמורה. **והנתיבות** (ח) **תירץ** – מיירי שקנו ממנו באופן דלית ביה משום אסמכתא (רז-יז): שמקנה לו בסודר דלא כאסמכתא, או שיאמר מעכשיו דמהני גם). ואם אמרו זכה בגוף המשכון כפי שיאמרו הפשרנים אין צריך קניין (כ"כ ערוך השלחן).

סעיף כ: צריך להתרחק לדון דין תורה

סעיף כ: צריכים הדיינים להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה.

כתב בספר המצות: צריכין הדיינים

❖ **שורשי הלכה**

בשיקול הדעת או בדבר משנה. אבל האידינא שאין סמוכים, אפילו ג' מומחים דגמיר וסביר - חייבים לשלם אם לא קבלום.
ש"ך (כג): בכל הסימן אין חילוק בין מומחה אחד או שנים ובין הדיט אחד או שנים.

"לא היה מומחה וקיבלו"

ש"ך (כד): **לפי הרמב"ם והרא"ש** - אף שאינו גמיר ולא וסביר כיון שקיבלוהו משלם ואינו חוזר. וכן עיקר - דאין לאחר קבלה כלום.
אבל לבעל המאור - לא גמיר ולא סביר לא מהני קבלה כלל ואפילו לאחר גמ"ד יכול לחזור בו, דהוי אשרה.
הרמב"ן - חולק על בעל המאור, ודאי כשטעה חוזר, בין נשא ביד או לא. ובמקום שאי אפשר להחזיר משלם.

[**סיכום**: לא גמיר ולא סביר וקבלוהו **רמב"ם, רא"ש** - משלם ואינו חוזר. כ"ד הש"ך.
בעל המאור - חוזר אף שלא טעה, דלא מהני קבלתם.
רמב"ן - כשטעה חוזר, ואם אי אפשר לחזור משלם מביתו.]

"אבל קבלוהו"

למה שו"ע לא כתב "או נטל רשות"?
סמ"ע (כא) **כ'** - כיון דלא מהני נטילת רשות במי שאינו מומחה כלל (לא גמיר ולא סביר) **והש"ך** (כה) **כ'** - אף בגמיר ולא סביר לא מהני נטילת רשות.

"חוזר ואם אי אפשר לחזור ישלם"

סמ"ע (כב): ישלם מביתו - זוהי דעת הרמב"ם שלא כהרי"ף שפטר מלשלם.
הקשה הש"ך (כו): אם חוזר הרי "לאו כלום עבד" ופטור כעובדה דר"ט אף כשאי אפשר להחזיר?
וי"ל - דווקא בטעה בדבר משנה שהדין חוזר מעצמו "לאו כלום עבד", אבל טועה בשיקול

המקור בכורות (כח): דן את הדין וזיכה את החייב... מה שעה עשוי וישלם מביתו. ומיירי בקבלוהו (סנהדרין ו). ואוקמנה רב ששת טעה בשיקול הדעת אפילו לא נשא ונתן ביד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מומחה ב"ד"

■ **סמ"ע** (כ) - **לפי הרמב"ם** מומחה לב"ד הוא מי שגמיר וסביר, אבל מומחה סתם הוא גמיר ולא סביר. אבל לפי הטור - מומחה סתם הוא דגמיר וסביר.
וכ' הש"ך (כב) - לפ"ז מ"ש המחבר בסעיף ב' אם הוא מומחה וקיבלוהו ואי אפשר לחזור פטור מלשלם, **לפי הרמב"ם** מיירי במומחה גמיר אף שאינו סביר. **אבל** לטור - אינו נפטר אלא אם כן גמיר וסביר.
■ **אבל הש"ך עצמו** (כב) - חולק, דלשון מומחה משמע בכל דוכתא שהוא גמיר וסביר (וכדעת הטור), שאם אינו סביר לא נקרא מומחה. ומ"ש הרמב"ם מומחה לב"ד לאו דוקא.

[**סיכום**: מומחה סתם בלשון הרמב"ם **סמ"ע** - גמיר ולא סביר, ורק מומחה לרבים הוי גמיר וסביר.
הטור והש"ך - אף מומחה סתם הוי גמיר וסביר.]

תומים (ח): מומחה לב"ד - דווקא מומחה לרבים שנתפרסם המחאתו מהני קבלתו, אבל כל שלא נתפרסם לא מהני קבלו וחייב לשלם.
והנתיבות (ביאורים י) - תימה, שהרי יכול לברר המחאתו. שטעם שמומחה פטור מפני שהוא אנוס וכשמברר המחאתו הרי אונסו מבורר.

ש"ך: ג' מומחים וסמוכים שראויים לדון מהתורה אפילו לא קיבלום - מה שעשו עשוי ופטורים מלשלם אפילו נשא ונתן ביד, בין טעו

בכוליה קם דינא אפילו אם הבע"ד לפנינו, כיון שאין כאן עיוות ברור אלא שפעמים הדיין חייב לשלם משום קנס.

ב. "מה שעה עשוי וישלם מביתו" (הרא"ש)

סמ"ע (כג): פירוש אפילו אפשר בחזרה, דכיון שפסק כאחד מהתנאים או אמוראים שחולקים בזה לאו כל כמניה להחזיר הדין (או"ת – ואפילו בע"ד פה ויש לו לשלם פטור הבע"ד, דקם דינא).

ונחלקו האחרונים בהלכה:

הב"ח פסק – שהדין חוזר, שכן הסכימו הרי"ף והרמב"ם.

והש"ך (כט) **פסק** – כהרא"ש שאף שאפשר בחזרה אינו חוזר.

ונחלקו בדעת הרא"ש:

סמ"ע (כג) – אפילו עדיין לא הוציאו מיד הנתבע קם דינא ואינו חוזר וחייב הנתבע לשלם ויחזור ויגבה מהדין (כ"כ טור בדעת הרא"ש).

והש"ך (כט) – אם עדיין לא הוציאו מיד המתחייב אף הרא"ש מודה שחוזר (דלא כהטור).

"מה שעה עשוי"

נתיבות (חידושים יד): ואינו חוזר אף שיש גדול ממנו.

ערוך השלחן – ולא דמי למומחה וקבלוהו (ס"ב) שחוזר כשיש גדול ממנו, כיון שטעות בשיקול הדעת שהמנהג התפשט להפך אבל לעיקר הדין יש מקור, א"כ אין בכח הדיין לחזור הדין ויטול חזרה, רק במומחה וקבלוהו שכוחו יפה וגם יש גדול העיר להצטרף עמו להחזיר הדין, אבל בחד מנייהו אין כוחו להחזיר הדין.

הדעת דקם דינא ואינו חוזר אלא אם כן יחזיר הדין, לפיכך כשאי אפשר להחזיר חייב לשלם דהא טובא עביד. ולכן דקדק בלשונו וכ' כאן יחזיר הדין ולא כתב חוזר הדין.

קצות החושן (ט): לא נשא ונתן – אפילו נשא ונתן מקצת הממון קם דינא וישלם מביתו. **והנתיבות** – בעינן שיעשה מעשה בכולו.

"נשא ונתן ביד... לא נשא ונתן ביד"

ט"ז: מומחה ולא קיבלהו או הדיוט וקיבלוהו – ג' דעות:

■ **הרי"ף** – אפילו לר"מ דמחייב בגרמי, מודה בדיינים דפטור אם לא נשא ונתן ביד (דאם לא כן לא יקבל אדם עליו להיות דיין). ובנשא ונתן ביד חייב משום מזיק.

■ **הרמב"ם** – אף שלא נשא ונתן ביד חייב אלא שיש לחלק: נשא ונתן ביד – הפסק קיים והדיין משלם מביתו. לא נשא ונתן ביד – חוזר הדין משום הפסד בע"ד, ואם אי אפשר להחזיר משלם הדיין משום מזיק. [ואע"פ שטועה בדבר משנה "פטור דלא התכוון להזיק", התם אין שם דיין עליו מה שאין כן בשיקול הדעת דהפסק קיים].

■ **ודעת הרא"ש והרמ"א בשם י"א** – בשיקול הדעת בכל גוונא הדין קיים ואינו חוזר, רק לעניין תשלומים יש חילוק: שיש ג' דחייבים וד' דפטורים:

יש ג' חייבים שהם בחד טיבותא. **והם:** הדיוט וקבלוהו, ג' הדיוטות ולא קבלום, מומחה ולא קבלוהו. ואפילו בדלא נשא ונתן חייבים.

ויש ד' פטורים: ג' שהם בתרי טיבותא, **והם:** מומחה וקבלוהו, ג' הדיוטות וקבלום, ג' מומחים סמוכים. **ואחד** אפילו בחד טיבותא, הדיוט (לפחות גמיר) דנקט רשות מריש גלותא. ובאלו הם פטורים אף שבנשא ונתן.

סעיף ב:2 שני מלוים שהוציאו שתי שטרות על לזה אחד עם כתי עדים הנ"ל

סעיף ב חלק 2: שני מלוים שהוציאו כל אחד שטר על לזה שאלו הכתות חתומים בו, כל כת בשטר אחד, והלוה כופר בשניהם, זה נשבע ונוטל וזה נשבע ונוטל, ואפילו כתוב נאמנות בשטרות, צריכין לישבע.

שצריכים שבועה, אלא אפילו באו כ"א לבדו ג"כ צריך שבועה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"שני מלוים... לזה אחד"

אורים (יא): ואם שני המלוים מכרו שטרם לאדם שלישי בכתיבה ומסירה, הוי מלוה אחד ולזה אחד (ודינו כנ"ל). כ"כ נתיבות.

"זה נשבע ונוטל"

סמ"ע (ט): פירוש כ"א נשבע בנקיטת חפץ שחייב לו ונוטל, אע"פ שאחד מוציא ממנו בשטר פסול, דינו כחנווני ופועלים (צא/א).

סמ"ע (י): אפי' כתוב נאמנות – טעמו כיון דכת אחת פסולה וממילא הנאמנות בשטר גם פסול, ואע"פ שיכולים לגבות שטרם מ"מ אין הולכים אחר נאמנות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שבועות (מז): שני מלוים ולזה אחד ושני שטרות – היינו מתניתין (מד: - בעה"ב שאמר לחנווני תן לפועלים שכרם ואחזיר לך, חנווני אומר שנתן, פועלים אומרים שלא נתן – שניהם נשבעים לבעה"ב ונוטלים, אע"פ שאחד מהם ודאי משקר. וכ"ה בשו"ע צא-א). הה כאן שכל אחד נשבע ונוטל.

כ' הר"ף: שלפי רש"י – לא נשבע אלא אם כן א"ל תשבע. **אבל לפי הר"ף** – נשבעים ונוטלים אף שלא תבע כן הלוה, ולפ"ז אפילו כתוב בשטר נאמנות (שאמר הלוה שיאמין למלוה בכל גוונא) אינו גובה אלא בשבועה. כ"ד הרמב"ם, הרא"ש.

הרמ"ה: ל"מ אם בא לגבות כאחד

סעיף ג: מלוה אחד שהוציא על שני לווים

סעיף ג:^א מלוה אחד שהוציא על שני לווים (שטרות עם שני עדים שהוכחו), אם הוציאם כאחד ישבע כל אחד היסת ויפטר.^ב ואי מודה חד מנייהו, יגבה ממנו מבני חרי.^ג ואם הוציא שטר א', גובה בו, ואחר כך מוציא השטר השני וגובה בו (אפילו ממשועבדים – או"ת).

^א שבועות (מז): שני לווים ומלוה אחד

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הלכות עדות: חר"מ- סימן ל"א

מודה במקצת.

והר"ן והראב"ד – ס"ל שהוא שבועת הסת ולא דאורייתא, דהא שטר שעבוד קרקעות הוא ואין נשבעים על שיעבוד קרקעות.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"וכפר הלזה בשני השטרות"

ש"ך (ב): ודווקא שכפר בשני השטרות, אבל אם הודה באחד שוב אין כאן שבועה דאורייתא, הואיל ואין יכול לכפור במה שמודה ובכה"ג לא הוי מודה במקצת (דמה שמודה בשטר הו"ל הילך, ורק שמודה בע"פ הוי מודה במקצת). ובשאר הוי כופר הכל. כ"כ נתיבות (חידושים ה).

סמ"ע (ד): לא ישלם אלא מנה - דכיון שאחת הכתות פסולה ואין יודעים איזה, יד בעל השטר (המלוה) על התחתונה, ואמרינן הגדול של 200 פסול (ושורפים השטר שלא יחזור ויגבה בו). **אבל** כשמוציא השני אחר שגבה הראשון חוזר וגובה אפילו באותו ב"ד, כיון שאינם בפנינו בב"א, וגם זה בכלל כ"א באה וגובה בפ"ע.

"וישבע על השאר בנקיטת חפץ"

(רמב"ם והטור)

קשה: הרי אין כפירה והודאה בשטר מחייבת שבועה דאורייתא (כיון שיש שיעבוד קרקעות, ואין מודה במקצת חייב שבועה על קרקעות רק במטלטלים)?

ותירץ הסמ"ע (ה) – אע"פ שאין כפירה והודאה בשטר מחייבת שבועה דאורייתא, ה"מ בשטר שהוא ודאי כשר מה שאין כן זה שאינו ודאי כשר שאין שיעבוד קרקע. **אבל** הראב"ד והר"ן פסקו (מכח הקושיה) – שאינו נשבע אלא

הסת (כ' הש"ך - שרצה לומר, כיון דאין כאן שטר כשר בודאי לא הוי שיעבוד קרקעות).

והש"ך (ב) – חלק על הסמ"ע, על כל פנים במנה ההוא דמשלם הוה ליה שיעבוד קרקעות, דיהיה אחד משני שטרות כשר. **וצריך** לומר בדלית ליה קרקעות (ולכן אין שיעבוד קרקעות וצריך להשבע דאורייתא).

והתומים (ג) **תירץ** – שהרמב"ם לשיטתו דס"ל בטר תקנת גאונים לא שייך הך דהוה ליה שיעבוד קרקעות.

ג.

"וי"א לטוב לו שיכרוף הקטן"

סמ"ע: מ"ש הרמ"א בלשון י"א לומר שיש כאן מחלוקת..

לפי המחבר – לא יכול הלזה להשביעו בתחילה כשבא לגבות שטר הראשון שאין לו שטר אחר. ולכן יכול לגבות שני השטרות בזה שטר אחר זה. דאם הנתבע יכול להשביעו מתחילה, אם כן איך יגבהו הבית דין אפילו בלא טענת הנתבע מאחר שהן יודעין שכבר גבה בהראשון. **ועל זה כתב הרמ"א** - דיש חולקין ואומרים דיכול הלזה להשביעו כו', ומשום הכי טוב לו שישרוף תחילה הקטן.

ודלא כהע"ש שכ' – שאין כאן מחלוקת, אלא שהיא עצה טובה קמ"ל (שישרוף הקטן).

"שלל יסביעו הלזה"

סמ"ע (ז): פירוש שבועת הסת, ודווקא כשהלוה מבקש השבועה שאם לא כן אין ב"ד משביעים אותו אף לסברת הרמ"א. **אבל** כשבא לגבות פעם שניה באותו ב"ד אין ב"ד מגבים (לפי הרמ"א) כיון שידועים שכבר גבה הראשון (דהוי ליה כאילו הוציאן יחד).

הלכות עדות: חר"מ- סימן ל"א

וכת אחת ודאי פסולה, אפ"ה אם כל אחת באה בפני עצמה ומעידה בעדות אחרת מקבלים כל אחת מהן, שמעמידים כל אחת בחזקת כשרות. כ"כ אורים.

חרעק"א: ואם אחר כך מעידים ב' כתות 4) עדים) יחד בעדות אחת –

לדברי הסמ"ע (ב) - נראה שהוא בכלל נמצא אחד מהן קרוב או פסול. **אבל** תוס' סנהדרין כ' לחד תירוצא - דלא הוי כנמצא אחד מהן קרוב או פסול כיון דאין הפסול מבורר וידוע.

סעיף ב' 1: מלוה שיש לו שני שטרות על הלזה עם שני כתי עדים הנ"ל

סעיף ב חלק 1: **א** "מלוה שיש לו על לזה אחד שני שטרות, א' במנה וא' ב' 200, וכפר הלזה בשני השטרות, וכת אחת מאלו (מהכתות הנ"ל שהוכחשו) חתומה בשטר זה, וכת שניה חתומה בשטר זה: אם הוציאן כאחד - לא ישלם אלא מנה וישבע על השאר בנקיטת חפץ, ומוציאין שטר של 200 מידו וקורעים אותו. **ב**. ואם הוציא שטר אחד בלבד - גובה אותו, ואם אחר כך הוציא השטר השני גובה אותו **ג"כ**. **ג** (ויש אומרים דטוב לו שיסרוף הקטן, שלא יצדיעו הלזה שיש לו שני שטרות שאלו העדים חתומים עליו)..."

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. **שבועות** (מ:2): מלוה ולוה ושני שטרות יד בעל השטר על התחתונה. **ופירש הב"י**: שיש למלוה אחד שני שטרות על הלזה (של מנה ושל מאתיים), וכת א' (מהכתות הנ"ל שהוכחשו) חתומה על שטר ראשון וכת שניה חתומה על שטר שני – לכ"ע גובה הקטן, דממ"נ כת אחת פסולה, הילכך גובה מהקטן, דיש בכלל מאתיים מנה.

וכ' הרא"ש: יד בעל השטר על התחתונה – דווקא שהוציא שני השטרות כאחד בב"ד אז מגבים הקטן, ומוציאים מידו השטר גדול ושורפים אותו.

ב. **אבל** יכול להוציא השטר הגדול ולומר שאין לו שטר אחר, ובפני ב"ד אחר יוציא

שטר השני ויגבה בו.

ג. **וכאן** יש להסתפק, אם הלזה יכול להשביעו שאין בידו שטר אחר שחתומה בו כת האחרת. וממ"נ אם רוצה המלוה לשרוף שטר הקטן קודם שיבוא לב"ד גובה הגדול.

יש להסתפק

והטור פסק – שמשביעו, משום דהמוציא מחברו עליו הראיה.

אבל הרמב"ם כ' – שאין יכול לחייבו שבועה, ואף יכול המלוה להוציא שטר שני לאחר זמן אפילו באותו ב"ד וגובה, מאחר שלא הוציאן כאחת.

איזה שבועה נשבע?

✓ הרמב"ם כ': כשהוציא שני השטרות יחד גובה הקטנה, וצריך הלזה להישבע שאינו חייב על השניה בנקיטת חפץ כדין

הלכות עדות: חר"מ- סימן ל"א

בניסן והשלישי אומר באייר אף שהעדות בטלה מ"מ לא נפסל לעדות רק השלישי כיון שנכחש מפי שנים.

סמ"ע (א): ודוקא הוכחשו, אבל אם כת שנית אומרים עמנו הייתם (הזמה), הרי הראשונים פסולים ואחרונים המזימים כשרים. כ"כ אורים (א).

"אחת מכת זו... אין כאן עדות"

סמ"ע (ב): ובמקום שהעדות בטלה אין צריך להישבע נגדו שבועה דאורייתא אף שיש ע"א כשר (רשב"א), מ"מ צריך להישבע הסת כאילו תבעו בע"פ כ"כ אורים (ב) ונתיבות (חידושים ב).

ש"ך (א): חכמי בריסק ז"ל נסתפקו באם בכת אחת מכחישים זה את זה, אי נימא גם כן דאין מצטרפין יחד לעדות אחת דחד מיניהו משקר, או לא, הואיל ולא הוכחש מפי שנים עדים? ונ"ל – שפסולים (כמו שתי כיתי עדים). והראיה כתובות (כג). עד אחד אומר נתגרשה ועד אחד אומר לא נתגרשה, שניהם מעידים שהיתה א"א לכן זה שאומר נתגרשה הוי חד במקום שנים, ונשארת אשת איש.

והקשה הר"ן – איך מחזיקים אותה בא"א ע"פ דבריהם, הרי מכחישים זא"ז ואחד מהם ודאי משקר, וכמו בשתי כיתי עדים המחכשים זו את זו? וי"ל – ששניהם מודים שהיו גירושין אלא שאחד אומר זרק קרוב לה, ואחד אומר רחוק ממנה, דבכה"ג עבידי דטעו. אלמא רק במקום דעביד דטעי כשרים, שאם לא כן דינן כמו שתי כיתי עדים שפסולים. כ"כ נתיבות (חידושים ג). כ"כ אורים (ג) – אע"פ שדעת רש"י (כתובות כג.) והרמב"ם דלא מפסלי הואיל שלא הוכחשו מן שנים, לדינא עיקר כתוס' הר"ן הרמב"ן וראב"ן, וכמ"ש הש"ך.

ב.

"כת זו בפני עצמה"

ביאר הסמ"ע (ג): לאחר שכחישו זו את זו

לפסול לא זו ולא זו, הואיל ואינך יודע מי פסולה.

ב. אבל א' מכת זו ואחת מכת זו אינם נאמנים דממ"נ אחד מהכת פסולה, וכת בפ"ע: לר"ה – שני השטרות כשרים, ולר"ח – שניהם פסולים.

הטור: המכחישות – כגון א' אומרת פלוני לווה מפלוני מנה ביום פלוני, והשניה אומרת לא לווה (ב"י – כגון שאומרים לא זזה ידנו מתוך ידו כל אותן היום) – דברי שניהם בטלים.

ב"י – אבל אם כת שניה הזימה הראשונה מאמינים לשנייה (מגזרת הכתוב).

להלכה:

✓הרי"ף: הלכה כר"ה שהוא רבו של ר"ח, ועוד שגם ר"נ ורבא (בב"ב לא: ס"ל כר"ה. כ"פ הרמב"ם, הרא"ש).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"המכחישות זו את זו"

סמ"ע (א): כ' הטור – כגון אחת אומרת לווה מפלוני ואחת אומרת לא לווה – דברי שניהם בטלים.

אבל אחת אומרת לווה מנה והשניה אומרת 200 אע"פ שמעדים על אותו מנה, אף על פי שמעידים על אותו יום דהוי ליה כהכחשה, והתובע תובע רק מנה, מ"מ כיון שאין מכחישות זא"ז אלא בבדיקות שעשויים לטעות גובה, והם שתי כתות ואין צריכה האחת לצירופה דהשניה – גובה מנה כדברי הפחות שבהן, מה שאין כן בכת אחת שעד א' אומר 100 ועד שני אומר 200 שצריכים צירוף – צריך שיתבע התובע שניהם (300).

נתיבות (חידושים א) – ואם שנים אומרים

"דעבידא לגלוי"

ערוך השלחן: פירוש שעד אחד אינו נאמן אפילו במילתא דעבידא לגלוי. ואע"פ שבאו"ה (יו"ד שי"ד, הלכות בכור בהמה) עד אחד נאמן בכה"ג אבל בממון אינו נאמן.

כיון שבאו"ה טעמו רק משום נאמנות ולכן אף הקרובים נאמנים, שפיר נאמן עד אחד בדעבידא לגלוי משום שלא ישקר. **אבל** בדיני ממנות שהיא גזרת התורה שרק ע"פ שני עדים כשרים יקום דבר ולא קרובים אף צדיקים, לכן אף עד אחד אף שלא ישקר (דעבידא לגלוי) אינו כשר.

סמ"ע (מ"א): ואין עד א' נאמן במילתא דעבידא לגלוי רק בעדות נשים משום עיגונא.

חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו כגון שהיתה בין כתיפיו וכיוצא בזה ולא היה אחר עמהם הרי זה נוטל בלא שבועה ואפילו יש אחר עמהם אי ברור לעדים שאותו אחר לא חבל בו כאילו אין עמהם אחר דמי ונוטל בלא שבועה. עיין שם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "בידיעה שלא בראיה... הוי ידיעה"

מהרי"ק: לא דאזלינן בתר אומדנות העדים, אלא אזלינן בתר אומדנות הדיינים כשהמעשה מבורר אצל הדיינים.

סימן ל"א: דין הרבה כתי עדיות. ובו ד' סעיפים

(שבועות: מז. כתובות: לו. מכות: ה.)

סעיף א: שתי כתי עדים המכחישות זו את זו, לעדות אחרת

סעיף א: ^{א.} שתי כתי עדים המכחישות זו את זו, שבא עד אחד מכת זו ועד אחד מכת זו והעידו בעדות אחרת, אין כאן עדות, שהרי בודאי אחד מהם שקר. ^{ב.} באה כת זו בפני עצמה והעידה עדות, ובאה כת זו והעידה עדות אחרת בפני עצמה, מקבלין כל אחת מהן בפני עצמה.

בפני עצמה בפ"ע ומעידה, וזו באה בפני עצמה ומעידה. רב חסדא אמר – בהדי סהדי שקרי למה לך. ופרש"י: זו באה בפ"ע עצמה – בעדות אחרת, ואע"פ שאחת פסולה אין לך

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} **שבועות** (מז): איתמר – שני כתי עדים המכחישות זו"ז, ואחר כך באו כל כת והעידה בעדות אחרת **✓** אר"ה – זו באה

אלא על חצי דבר.

ב. אבל אם העיד עד אחד שראה שתי שערות בימינו, ועד אחד העיד שראה שתי שערות בשמאלו, מצטרפין, וכן כל כיוצא בזה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שערות בגבה ועד שראה ב' שערות בכרסה – ה"ד לעניין דיני ממונות, אבל לגיטין וקידושין אין מצטרפים דהו"ל עדות מיוחדת שפסולה בנפשות. ובבד"ה כ' – מיהו לפמ"ש דיני גיטין וקידושין כדיני ממונות.

א. דברים (יט-יט): לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב"ק (ע:), ובב"ב (נו:): "דבר" ולא חצי דבר, למעוטי שנים אומרים שעה אחת בגבה, ושנים אומרים שעה אחת בכרסה (שלא מצטרפים). או שעד אחד אומר בגבה ועד שני אומר בכרסה – הוי חצי דבר וחצי עדות. כ"פ הרמב"ם וש"ע.

"אפילו העידו שנים בשער אחד"

סמ"ע (לט): ולא דמי לעדי חזקה (ומי שחהחזיק בקרקע ג' שנים), שאם שני עדים העידו על שנה אחת ושנים על שנה שניה ושנים על שנה שלישית דמצטרפין (כמ"ש שו"ע סימן ל"ח בסוף סימן קמ"ה), **דשם** העידו כל כת וכת כל מאי דאפשר להם להעיד באותה שנה (ב"י).

ב. אבל עד אחד אומר ב' שערות בגבה ושני אומר ב' שערות בכרסה – מצטרפים.

ב"י: והא דמכשירים עד שראה ב'

סעיף יד: עדות בידיעה שלא בראיה

סעיף יד: א. עדות בידיעה שלא בראיה, יתבאר בסימן צ' שיש מי שאומר דהוי עדות. ב. (אין חילוק דיני ממונות בין מלתא דעכידא לגלויי או לא) (רבינו יצחק בר ששת סימן קפ"א).

בלא שראו) - יש מי שאומר שיטול בעל הבית בלא שבועה אותם כלים שחסרו מאותו אדם שהעידו עליו שנכנס שם.

שו"ע (צ/טז): הנחבל כיצד ראוהו עדים שנכנס תחת ידו של חבירו שלם ויצא חבול ולא ראוהו בשעה שחבל בו וזה אומר חבל בי וזה אומר לא חבלתי בו - הרי זה נשבע ונוטל ואם יש הוכחה שזה

❖ שורשי הלכה (המקורות)

שו"ע (צ/טז): העידו עדים שהיו לבעל הבית זה כך וכך כלים וראו אחד שנכנס לביתו ויצא ולא נכנס שם אדם אחר, וקודם שיכנס שם אדם אחר מנו אותם כלים ונמצאו חסרים ולא היה שם מקום שיפלו בו אותם כלים (היינו עדות בידיעה

למדינת הים), ויצטרפו לעשות בית דין חדש לדון על מה ששמעו. ^ב אבל דין שהעידו שנים לפניו, אינו מצטרף עם עד אחד מהעדים שהעידו לפניו.

א. "לעשות ב"ד חדש"

ערוך השלחן: טעמו – דכיון שהעידו ב' עדים, הרי אלו דנים על מעשה ב"ד. וכן שני אחרים יכולים להעיד שכך נתקבלה העדות בב"ד דלא על שמיעת עדים מעידים אל על מעשה ב"ד.

פת"ש (יג): כ' מהר"ם (בעל תפאת למשה) – ה"ה אם באו שני דיינים אחד מכל ב"ד להעיד בפני ב"ד שלישי שקבלו במעמד ב"ד עדות שפלוני חייב לפלוני – דמהני, דמצטרפים. ולא הוי עד מפי עד כיון שהם עצמם דיינים, ול"ד לאחרים ששמעו העדות. וכ"מ משו"ע שכ' "שאין עד והדיין מצטרפים", משמע דב' דיינים מצטרפים, ולא גרע מקיום שטרות דכתבין במותב תלתא וחד ליתוהי.

ב. "אבל דין... אינו מצרף עם עד"

סמ"ע (לז): פירוש כשהדיין הוא במושב ג' של ב"ד וקבלו עדות כדת, והלכו שני הדיינים ורוצה דין זה להצטרף עם עד נוסף להעיד בפני ב"ד אחר שידונו ע"פ עדותם – לא מהני. כיון שהדיין מעיד שנתקבלה העדות במעמד ג' והעד מעיד שראה המעשה (ועדותם לא שווה). **לאפוקי הע"ש** – שמפרש שהעד מצטרף לדיין לדון הם בעצמם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. (שם): שלחו לרבי ירמיה – שנים שהעידו בב"ד זה וחזרו והעידו בב"ד זה, מהו שיבוא אחד מכל ב"ד ויצטרפו? שלחו – מצטרפין.

וכ' הב"י: ודווקא כשהעידו ב' עדים בכל ב"ד, אבל העיד עד אחד בב"ד זה ועד אחר בב"ד אחר – אין מצטרפים. כ"כ הג"א.

ב. כתובות (כא:): עד ודיין לא מצטרפים, משום שמה שמעיד העד לא מעיד הדיין. ופרש"י: עדי שטר מעידים על מנה שבשטר, והדיינים מעידים שבפניהם נתקיים. כ' הב"י – שה"ה בשאר עדויות, שהעד מעיד על ההלוואה או הודאה, והדיין מעיד שהעידו בפניו שחוב זה אמת, א"כ איך ידונו ע"פ העדים אלו.

וכ' נמ"י: ששנים שמעידים ששמעו מפי העדים לאו כלום הוא, אבל שלושה הם ב"ד ודומה לפסק דין. וכ' בד"ה – ודווקא שישבו ה' ג' כדיינים לקבל העדות, שאם לא כן לא מהני.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

סעיף יג: עדויות על חצי דבר לא מצטרפות

סעיף יג: ^א צריך שיעיד כל אחד על דבר שלם, אבל אם העידו על חצי דבר, אינו כלום. כיצד, באו להעיד על אחד שהוא גדול, והעיד אחד שראה לו שער אחד בימינו, והשני בשמאלו, אינו כלום, שכל אחד לא העיד אלא על קצת הסימנים. אפילו העידו שנים בשער אחד, ושנים בשני, אינו כלום, שהרי כל כת לא העידה

הלכות עדות: חר"מ - סימן ל

אחד מכל ב"ד סגי, **טעמו** דהרי כל ב"ד יכול לדון ע"פ שמיעת העדים לבד, מה שאין כן כשקיבל כל אחד עד אחד לבד שלא יכול לדון עד שישמע השני (והוי עד מפי עד).

כ"ד הט"ז: יבוא ב"ד לב"ד - מה שאין כן בסי"ב שיש עדות שלמה. נמצא דחד מתרתי בעין לענין צירוף -

(א). או ב"ד שלם אפילו העיד לפניו עד אחד.
(ב). או עדות שלמה בפני ב"ד ובא א' מב"ד לאחר לצרף.

ב.

"אצל אחרים ששמעו"

סמ"ע (לה): פירוש אפילו שמעו ששני העדים העידו בב"ד האחד ונחקרה עדותם, מ"מ לא יעידו בפני ב"ד אחר לדון ע"פ עדותם. **אבל** ב"ד שקיבלו העדות יכול להעיד לפני ב"ד אחר על העדות שקיבלו.

אבל הט"ז - ב"ד ששמעו עדות שלמה ושנים אחרים שמעו קבלת העדות זו בב"ד, שוב אין תורת עדות על אותה שמיעה (שנאסר משום עד מפי עד), אלא מעשה ב"ד ויכולים להעיד בפני ב"ד אחר. כ"מ מהמרדכי לאפוקי הסמ"ע. כ"פ קצות החושן והנתיבות.

נתיבות (חידושים א) - ולפ"ז שטר שחתום עליו רק עד אחד ונשרף, אין העדים יכולים להעיד בב"ד שכך היה כתוב בשטר לגבות בו. דכיון שהיה חתום בו רק עד אחד אין שם שטר עליו ועדותם שעד אחד העיד ע"פ חתימתו שכך היה זהו עד מפי עד. **אבל** אם שנים היו חתומים על השטר, הרי אלו שהעידו שכך כתוב בשטר מעידים על מעשה ב"ד.

דרכי יוחנן - העיד א' בב"ד זה והשני בב"ד אחר מהו שיצטרפו? שלחו להו - מצטרפין. **וכ ה"י** - וצירוף זה שיבוא ב"ד אצל ב"ד וידונו ע"פ מה שהעידו בפניהם שני העדים.

ב. וכ המרדכי: דווקא ב"ד אצל ב"ד מצטרף, אבל א' שהעיד בב"ד זה ואחד בב"ד אחר, ויש עדים ששמעו הגדת הני בב"ד האחר וגם שמעו הגדת זה, ובאים לפני ב"ד להעיד ששמעו - לא מצטרף, דהוי עד מפי עד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"יבוא ב"ד אצל ב"ד"

סמ"ע (לד): דוקא ב"ד שלם מצטרף לב"ד, אבל מקצת ב"ד זה ומקצת ב"ד אחר לא מצטרפים לעשות ב"ד חדש לדון על עדויות אלו, דכיון שלא העיד אלא עד אחד בכל ב"ד והו"ל כעד מפני עד.

מה שאין כן בסעיף הבא ששני עדים העידו בב"ד זה וב"ד אחר, יכולים חלקי ב"ד להצטרף לב"ד חדש, כיון ששני העדים העידו בכל ב"ד.

כ' הנתיבות (ביאורים ח): ב"ד שלם - דווקא אחד מכל ב"ד אינם יכולים להצטרף לב"ד חדש, אבל שנים מכל ב"ד מצטרפים, דכל שנשאר שנים עדיין תורת ב"ד עליהם.

תדע שהרי יכולים לכתוב קבלת עדותן בתורת ב"ד ולכתוב שאחד מהדיינים לא נמצא, וב"ד שני דנים ע"פ עדות זו.

ובסי"ב שקיבלו כל הב"ד שני עדים, אפילו

סעיף יב: צירוף דיינים מבתי דין שונים שקבלו עדות

סעיף יב: ^אוכן אם העידו שני העדים בבית דין זה, וחזרו והעידו בבית דין אחר, וחזרו והעידו בבית דין שלישי, יבא אחד מכל בית דין (כגון שהלכו שנים מכל ב"ד

סעיף י: עד א' בכתב ועד א' בע"פ

סעיף י: א. וכן אם היה עד אחד בכתב ועד אחד בעל פה - מצטרפין.

ב. ואם אמר זה שלא כתב עדותו: אני קניתי מידו על דבר זה ולא בא המלוה הזה ולא שאל ממני לכתוב, שניהם מצטרפים לעשות המלוה בשטר (שיוכל לגבות ממשועבדים), ואינו יכול לומר: פרעתי. (ועיין לקמן ריש סימן נ"א - א).

✧ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (קסה): עד אחד בכתב (בשטר) ועד

אחד בע"פ: אביי - פסול, ואמימר - כשר. כ"פ רי"ף, רא"ש והרמב"ם - כאמימר.

ונחלקו הראשונים האם דינו כמלוה בשטר:

- כ' הרשב"ם - שכשר לגבות בו אפילו ממשועבדים, שדינו כמלוה בשטר.
- והרמב"ן ור' יונה כ' - שדינו כמלוה בע"פ שאינו גובה ממשועבדים. כ"כ הרא"ש.

ב. רמב"ם: ואם אמר זה שלא כתב עדותו (העד שבע"פ) אני קניתי מהלוה על ההלוואה, והמלוה לא ביקש ממני לכתוב - שני העדים מצטרפים לעשותו מלוה בשטר ואינו יכול לומר פרעתי.

ב"י: ויש להסתפק בדעת הרמב"ם: האם נעשה מלוה בשטר רק לעניין שלא יכול לומר פרעתי, מ"מ אינו גובה ממשועבדים כיון שלא נכתב בעדים אין לו להקל, וכ"מ לשון הרמב"ם (אינו יכול לומר פרעתי). א"ד יכול אף לגבות ממשועבדים. וכ"מ מהטור.

ולפ"ז מ"ש הרמב"ן, ר' יונה והרא"ש - שלא גובה ממשועבדים, מיירי שלא היה קניין.

[נמ"י בשם גאונים רמב"ן ור' יונה: עד אחד בכתב מחייב שבועה כמו עד המעיד בע"פ].

✧ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ועד בע"פ מצטרפים"

סמ"ע (לב): פירוש, ואינו יכול לישבע נגד כל עד בפני עצמו ולומר להד"ם, דהרי יש שני עדים נגדו יחד ע"י הצירוף. ולענין טענת פרעתי תלוי במחלוקת (נא.ב).

סעיף י"א: עד א' העיד בב"ד זה, ועד שני בב"ד שני

סעיף י"א: א. העיד האחד בבית דין זה, והעיד השני בבית דין אחר, יבוא בית דין אצל בית דין ויצטרפו עדותן. **ב.** הנה: אבל אחרים ששמעו הענין, אינן יכולין להאטרף, דהוי על מפי עד (ב"י בשם מרדכי ישן).

✧ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ב (קסה): שאלו לרבי ירמיה אליבא

ג"כ לא קרעינן ליה, ואי תפס המלוה לא מפקינן מידיה, וכן פסק הרמ"א שם.
הה כאן כאן שלפי הרא"ש יכול המלוה לתפוסד לא עדיף מאילו שני העדים מעידים יחד.

סמ"ע (לא): פירוש בין שאמר קבלתי מעות אלו על מלוה ע"פ או שקבלתי על מלוה אחר בשטר והחזרתי לו השטר בכל גוונא אינו נאמן, כיון שיש עדים שפרעו, וטענת סטראי טענה בע"פ היא. כ"כ הב"י.

ואף אם ידוע לנו בעדים שהיה לו חוב אחר בע"פ או בשטר והחזיר השטר – אינו נאמן לומר על אותו חוב קבלתי המעות (פרישה).

ה"ד בזמנים מתחלפים שאז אם אומר הלוה שפרע רק מנה הוי מכחיש העדים (דהוי חקירות, זמן), אבל כשמעידים על אותו זמן (מנה מאתיים) לא הוי הכחשה (דהוי בבדיקות) ופרוע ממנה.

"סטראי נינהו"

סמ"ע (ל): אף שלא יכול לגבות, האם יכול המלוה לתפוס מהלוה?
לקמן סימן נ"ח כ' הטור: המוציא על חבירו שטר והלוה טוען פרעתי ומביא עדים שנתן לו בפניהן מעות, איתרע שטרא, **וישנה** מחלוקת במאי איתרע? **יש** גאונים שאמרו – שבטל השטר לגמרי, כ"פ שו"ע שם (ב). **והרא"ש** פסק – דאיתרע לענין זה דלא מגבין ביה אבל

סעיף ט: שני עדים שהעידו כ"א בנפרד

סעיף ט: בדיני ממונות אין צריכין להעיד שני העדים כאחד, אלא יבוא אחד בפני בית דין ושומעים דבריו היום, וכשיבא העד השני לאחר זמן, שומעין דבריו, ומצטרפים זה לזה ומוציאים בהם הממון.

נתן, משמע שהלכה כמותו.
 ג. רבי נתן דיינא הוא.
 ד. גם רשב"ג ס"ל כרבי נתן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין צריך להעיד"

קצות החושן (ח) בשם כנה"ג: אבל בדיני נפשות לכו"ע צריך להעיד כאחד.
ובעדות גיטין וקידושין: למ"ד דבעינן ראייה כאחד, בעינן נמי הגדה כאחת. למ"ד דלא בעינן ראייה כאחד, לא בעינן נמי הגדה כאחת.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (ל): אין עדותם מתקיימת בב"ד עד שיעידו שניהם כאחד. **רבי נתן** אומר – שומעים דבריו של זה היום וכשיבוא חברו למחר שומעים דבריו.
הרי"ף והרא"ש והרמב"ם: פסקו כרבי נתן לפי ש-
 א. (שם): מודה ר"י בן קורחה לרבי נתן, וכיון שקי"ל כר"י בן קורחה קי"ל גם כרבי נתן.
 ב. **הגמ'** דוחקת להעמיד המשנה כרבי

טוען פרוע רק מנה) לא מהני מיגו להסתמך על העדים.

"אם נעשה שטר קודם ניסן"

סמ"ע (כה): לאו דוקא קודם, אלא ה"ה אם נכתב בשטר שלוח בניסן סתם ועדים העידו ב' ניסן, אמרינן שנכתב ב' א' ניסן ונפרע ב' ב' (דיד בעל השטר על התחתונה). כ"כ הש"ך (טז) לאפוקי הב"ח שחולק. כ"כ אורים (כה). וקצות החושן (ז) כ' – שהשטר ממש קודם ניסן, שאם הוא בניסן אמרינן אין אדם עשוי לפרוע תוך ל' יום, ויש לו טענת סטראי.

"א' מעיד שפרעו, והשני מעיד

שהודה"

סמ"ע (כט): משמע דווקא בכה"ג שהפרעון לפני ההודאה, אבל הודאה לפני פרעון אין מצטרפים. שדווקא בעדי הלוואה הודאה לפני הלוואה מהני משום עבד לזה לאיש מלוה, דאמרינן שביקש המלוה שיודה לו בפני עדים על ההלוואה שילוה אחר כך מחשש שאחר כך לא ימצא עדים. מה שאין כן בהודאת פרעון דאין דרך מלוה להודות על פרעון לפני שפרעו. כ"כ התיבות.

והב"ח – חולק, אין לחלק ובכל גוונא מצטרפים כמו בהלוואה. כ"ד הט"ז.

קצות החושן (ו): עד אחד אומר פרעו מנה, ועד שני אומר פרעו 200 על זמן אחד, ובעה"ד לא אומר כשניהם (לא תובע שניהם) הוי מוכחש מפיו, כיון שהוא בבדיקות הוי ספק הכחשה.

והעדים מעידים שפרעו כולו - נשבע מלוה וגובה מחצה. ואי נימא דהוי ודאי הכחשה א"כ נשאר השטר בחזקתו (ויכול לגבות הכל) – אלא כיון שאינו הכחשה בבדיקות הוי ספק הכחשה ולא מוצאים ממון מהלוה מש"ה פטור הלוה ממחצה. וכ"ש כאן שבע"ד מכחיש רק עד אחד הוי ספק הכחשה ואין מוציאים ממון מהלוה. ומ"ש הסמ"ע דבעינן שיאמר כדברי שניהם

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הקדמה – סטראי: המלוה מוציא שטר חוב על חברו, והלוה מביא עדים שפרעו, אומר המלוה פרעון זה שפרעת לי הוא על הלוואה אחרת, סטראי נינהו.

בעה"ת: תבעו 200 בשטר, ואמר לו: פרעתיך. ומביא שני עדים וכו'. כ"פ בשו"ע.

ומבאר הב"י: נעשה השטר קודם ניסן – שאם נעשה אחר כך זה שאומר שפרעו בניסן לא על שטר זה מעיד. וכל שנעשה השטר קודם העדות ואפילו ביום העדות מהני. **סטראי נינהו** – לפי שזה מביא עדי פרעון נגד שטרו, וזה שאומר סטראי נינהו טענה בע"פ (שאינו מביא עדים) לא נאמן.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מצטרפים"

סמ"ע (כז): פירוש ופטור הלוה מההלוואה. ואע"פ שלא על אותו פרעון מנה מעידים, מ"מ שניהם מעידים שראו שפרעו מנה, והלוה טוען פרעתיך 200 (כדברי שניהם יחד, כמ"ש בסעיף ו'), **משמע** שאם הלוה בעצמו אומר שפרע רק מנה אין מצטרפים (שהרי הוא סותר א' מהעדים) וישבע המלוה נגד עד אחד וגובה כל ה – 200 (דלא הוי פרעו כלל).

"מחזיקים בפרוע מנה"

נתיבות (ביאורים ז): **לפי הסמ"ע** – צריך שיטען הלוה שפרעו 200 (שלא יכחיש העדים). **והתומים** (טו) כ' – שאם העידו העדים לפני שהגיד הלוה, אפילו יטען הלוה רק מנה נאמן במיגו שהיה אומר 200 היה נאמן (שהרי העדים מצטרפים). **וזה אינו** – דנראה שהשו"ע סובר כרש"ל שאם מודה שהעדים פסולים (כאן

ג.

"החזיק בקרקע כלאו"

סמ"ע (כו): אבל עד אחד אומר בפני ובפני עד שמת נתן פלוני קרקע בניסן, ועד שני אומר בפני ובפני עד שמת נתן בתשרי – הו"ל כשני שטרי מתנה על אותו דבר (רמ"ב) דשני ביטל ראשון (והשני קיים), וכיון שגם לשני יש רק עד אחד הפסיד המקבל המתנה (רי"ו).
לאפוקי הב"י שכ' – שדברי רי"ו תמוהים (ולא ביאר).

ונחלקו האחרונים בדעת הב"י:

■ **הב"ח כ' –** שהב"י הבין דשתי העדויות מעידים שנתן לראובן, וא"כ הוי הלוואה אחר הלוואה דמצטרף (דלא כרי"ו). **אבל** אם א' העיד שנתן מתנה לראובן, ושני העיד שנתן מתנה לשמעון – אז ודאי הפסידו המקבלים. **ולהלכה:** שני המקרים אמת (שניהם מעידים שנתן לאחד מצטרף, אבל לשני אנשים שונים עדותם בטלה).

■ **וקצות החושן (ה) –** חולק על ביאור הב"ח, שיטת הב"י שדווקא בשטרות שייך שביטל ראשון לשני שאפשר שהראשון היה מזויף, אבל בעדים שהם קיימים לא שייך לפסול עדים (דלא כרי"ו). **כ"ד** הנתיבות (ו) – שהעיקר להלכה כהב"י דלא דמי לשני שטרות, אלא מצטרפים שני העדים (וזוכה במתנה).

להווי יחד או בזה אחר זה – אין הכחשה ומצטרפים לגבות מנה.

"וטעו בעיבורא דירחא"

סמ"ע (כג): כגון שהיו שני ימי ר"ח יום א, ב וההלוואה הייתה ביום ג', ולעולם מונים ימי החודש מיום ב' דר"ח. ולכן תלינן שזה שאמר ג' לחודש לא ידע שהחודש נתעבר והתחיל למנות מיום א' דר"ח, וזה שאומר ב' לחודש ידע מהעיבור והתחיל למנות מיום ב' דר"ח (ובאמת שניהם התכוונו לאותו יום). ובתנאי שידייקו ביום בשבוע.

ב.

"ואי הובר הדבר"

סמ"ע (כ"ד): כגון שזה מעיד שנעשה ב' לחודש וזה ב' ד' לחודש, שכל שמחולקים ב' ימים ויותר ליכא לתלות בטעות (ואז א' מהם ודאי שקרן, כיון שתובע רק מנה אחד). **א"נ** אינם מחולקים רק יום אחד והוא אחר חצי החודש (כגון טז, יז שאז ודאי יודעים בעיבור החודש). **וכן** לפני הנז' ואחריו, וכן לעניין השקיעה (שם מא:). כ"כ הש"ך בשם הב"י ד"מ והע"ש.

פת"ש (יא): כ' ת' רעק"א – שאם אחר חצי חודש מעידים על מה שנעשה בתחילת החודש שזה אומר ב' וזה ג' – גם אמרינן טעו בעיבורא דירחא, דכיון שכבר נקט בליבא לזכרון שהיה בג' לחודש.

סעיף זז: עדות מיוחדת לפרעון החוב

סעיף ח: תבעו 200 בשטר, ואמר לו: פרעתיך. ומביא שני עדים, אחד אומר: בניסן פרעו 100, והשני אומר: בתשרי – מצטרפין. ואם נעשה השטר קודם ניסן מחזיקים בפרוע ממנה. וכן אם הודה בפני אחד שפרעו מנה בניסן והודה בפני השני שפרעו מנה בתשרי, או אחד מעיד שפרעו מנה והשני מעיד: לפני הודה שפרעו מנה, מצטרפין, ולא יוכל המלוה לומר: סטראי נינהו (פי' מלד אחר הוא חייב אותם).

סעיף ז: באיזה מקרים עדות מיוחדת מצטרפים

סעיף ז: א. הא דהלואה אחר הלואה מצטרפין, כשתבע ממנו ב' מנים, אחד

שהלוה לו בא' בשבת והמנה השני בשני בשבת. אבל אם המלוה מודה שלא הלוה לו אלא מנה אחד, חזינן אי איכא למימר דטעי חד מנייהו בזימנא דהלואה, כגון שאמר האחד: בב' בחדש, והאחד אומר: בג' בחדש, דאיכא למימר דתרווייהו אחד יומא מסהדי וטעו בעיבורא דירחא, מצטרפי, דאימור אחד מנה מסהדין.

ב. ואי הוברר הדבר דבתרי מנה מסהדי, הא ודאי חד מנייהו שקרן, הלכך משתבע ליה שבועה דאורייתא ומפטר.

ג. הגה: עד אחד העיד שראובן נתן לשמעון קרקע בקנין, ועד א' העיד ששמעון החזיק בקרקע כראוי, מלכרפין, דהוי כהודאה אחר הלואה. (תשובת הרא"ש כלל נ"ט סימן א').

אכן מהטור ורי"ו – שסתמו נראה שבכל גוונא צריך לתבוע שניהם.

ב. הרמ"ה: ואם הוברר הדבר דבתרי מנה מסהדי, הא ודאי חד מנייהו שקרן, הלכך משתבע ליה שבועה דאורייתא ומפטר.

כ' הרא"ש: נשבע - ולא אמרינן שאלו עדים יחשבו כמוכחשין ותהיה עדותן בטלה, לפי שאין זו עדות מוכחשת שיבטל כל העדות ואף שבועה לא ישבע, שדווקא כשמעידים שניהם על דבר אחד ואחד מכחיש חברו בטלה העדות, אבל כאן הם שני דברים ואין אחד מכחיש חברו, ולדברי המלוה אחד מהם אמת ומחייב שבועה. כ"כ סמ"ע (כה). כ"כ הנתיבות - שכיון שהעדים לא הכחישו זה את זה רק התובע מכחיש אחד, חייב ממה נפשך שבועה דאורייתא (או"ת).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אחד שהלוה לו באחד בשבת"

סמ"ע (כב): ה"ה אם תבעו סתם שני מנים ואמר ששכח אימת הלווהו (באיזה זמנים), אם

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרמ"ה: הא דהלוואה אחר הלוואה מצטרפים כשתבע ממנו ב' מנים. כ"כ הרא"ש והשו"ע.

הקשה נמ"י: בהלוואה אחר הלוואה איך מצטרפים, והרי התובע מכחיש אחד מהם שאינו תובע אלא מנה, והם מעידים על שנים? וכתבו הראב"ד והרז"ה – כאן מיירי שתובע שני מנים, אחד בניסן ואחד בתשרי ומביא לכל הלוואה עד אחד שאין בניהם הכחשה כלל, לפיכך גובה רק מנה אחד. אבל היכא שהוא עצמו מכחישן שאינו תובע אלא מנה אין נאמנין כלל.

ב"י: משמע מדבריהם דלא בעינן שיתבע שניהם רק בהלוואה אחר הלוואה, אבל בהודאה אחר הלוואה שאפשר דלא מכחישים אפילו תובע רק מנה מצטרפים. וכן בהודאה אחר הודאה (הודה בפני זה וחזר והודה בפני זה) ואפילו הלוואה אחר הודאה, שאפשר שהיה מחזר ללוות והודה בפני זה קודם שילוה לו, ואחר כך הלווה לו בפני אחר. כ"כ הסמ"ע (כא).

אמר האחד: בפני הלווה, והשני אומר: בפני הודה לו, או שאומר הראשון: בפני הודה לו, והשני אומר: אחר זמן הלוה בפני, הרי אלו מצטרפין.
ב. (וכן דיני עדות דבר איסור) (מרדכי פ"ב דיבמות). (ועיין בלחן העזר סימן י"א וסימן קמ"ג סעיף י').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. סנהדרין (ל): אין עדותם מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד. רבי יהושע בן קורחה אומר – אפילו בזה אחר זה. ואסיקנא: הילכתא כר"י בן קורחה. אמר רב: הודאה אחר הודאה, הודאה אחר הלוואה – מצטרפי.
ופרש"י: הודאה אחר הודאה – עד אחד אומר באחד בשבת הודה בפני שחייב לו מנה, ועד שני אומר בפני הודה בשני בשבת שחייב לו מנה. **מצטרפי** – ש"ל שעל אותו מנה מעידים. הלוואה אחר הודאה – מנה אחר הוא.

(שם): נהרדעי אמרי – אף הלוואה אחר הלוואה, והלוואה אחר הודאה מצטרפי. **ופרש"י:** מצטרפי – דמ"מ מעידים שחייב לו מנה. **כ"פ** רי"ף, רא"ש והרמב"ם.

ב. עדות מיוחדת לדבר איסור (גיטין)

קידושין

● **הרי"ף כ'** – שאין מצטרפים. **כ"כ** הרא"ש מהירושלמי.

● **ומרדכי כ'** – שצטרפים, **כ"מ** מהירושלמי, **כ"כ** הרמ"א.

ב"י: כיון שבדעת הירושלמי יש ספק ובתלמוד שלנו משמע שכל שאינו נפשות ממש אף על גב דנפקא מינה נפשות –

מצטרפים, הכי ק"ל. **כ"כ** הריב"ש – עדי קידושין וגירושין דינם כדיני ממונות. **כ"פ** הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אע"פ שלא ראו כאחד"

סמ"ע (כ): פירוש אלא **כ"א** ראה המעשה או שמע ההודאה מפי הנתבע מה שלא ראה השני, **מ"מ** כיון שלפי **כ"א** חייב לו מנה – מצטרפים. **וכ"ש** אם מעידים על מעשה אחד ש**כ"א** ראה מחלון אחר אע"פ שלא היו יחד בראייתן – מצטרפים, והוא הנקרא עדות מיוחדת.

"הרי אלו מצטרפים"

פת"ש (ט): כ' ת' זכרון יוסף – הלוואה אחר הלוואה אם כבר נשבע הנתבע נגד עד אחד שבא, ואחר כך בא עד שני – אינם מצטרפים, שכבר נפטר מהעד הראשון ע"י השבועה, אלא נשבע גם נגד השני ונפטר. **וכ"מ** מהרמב"ן, הובא בהרמ"א (לד/כז).

ואף שדעת מהרש"ל (ביש"ש, והובא בש"ך) – שאפילו אחר שנשבע נגד שני עדים של שני בעלי דינים מצטרפין לפסלו, **מ"מ** הרשב"א בשם הרמב"ן – **ס"ל** שאין מצטרפים, ומידי ספיקא לא יצאנו.

ומצאתי בשער משפט (ה) – שמסיק כשבא העד השני חוזר וניעור, בין לענין איסור בין להוציא ממון. אע"פ שכבר נשבע לראשון.

סעיף ה: תבע 200, עד א' אומר שחייב 50 ועד ב' 150

סעיף ה: מי שתבע את חברו שיש לו בידו מאתים זהובים בפקדון להשביחם לו, והלה כופר בכל, ועד אחד מעיד ששמע מפיו שהיו חמישים, ועד אחר מעיד ששמע שהיו מאה וחמישים, הוחזק כפרן לאותו ממון, ומשלם ר'.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרא"ש: מי שתבע את חברו שיש לו בידו 200 זהובים בפקדון להשביחם לו, והלה כופר בכל, ועד אחד מעיד ששמע מפיו שהיו 50, ועד אחר מעיד ששמע שהיו 150 - הוחזק כפרן לאותו ממון, ומשלם 200.

טעמו - לדברי שני העדים יש בידו 50 והוא כפר בכל ה"ז הוחזק כפרן לאותו ממון וחייב שבועה דאורייתא (מדברי חייא - דלא תהא גדולה הודאת פיו מהעדאת עדים), וכיון שאינו יכול להישבע (שהוחזק כפרן) הלכך משלם 200 (כל תביעתו).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"הוחזק כפרן"

סמ"ע (יח): הקשה הרא"ש - הא דרבי חייא (ב"מ ג.) בכופר והעדים מעידים על מקצת דישבע על השאר (ולא הוחזק כפרן)? ה"ד במלווה דלהוצאה ניתנה ואימא משתמיט לכפור עד שיהיו לו מעות, מה שאין כן כאן שהיו פקדון אצלו, ועם כל זאת כפר, הוחזק כפרן ומשלם הכל.

סעיף ו: עדות מיוחדת בדיני ממונות ובדיני איסור

סעיף ו: ^א בדיני ממונות, אף על פי שלא ראו שני העדים המעשה כאחד, עדותן מצטרפת. כיצד, אמר האחד: בפני הלווה ביום פלוני, או: בפני הודה לו, ואמר העד האחר: בפני הלווה ביום אחר, או: הודה לו - הרי אלו מצטרפין. וכן אם

ואע"פ שגם הכופר בפקדון אינו כפרן אלא אם כן העידו עדים שראו בידו הפקדון בשעה שכפר, שאם לא כן יכול להשמיט שלא ידע היכן הניחו? שאני הכא שלא הופקד בידו דבר מבורר אלא המעות, ואין יכול להשמיט.

ש"ך (יא): הוחזק כפרן - דמצרפים שני שהעיד שחייב 150 שהוא לפחות 50, ולכן הוחזק כפרן.

"ומשלם 200"

סמ"ע (יט): ומה שאין עדים ע"י צירוף מחייבים ממון וגם שבועה, דווקא שכ"א מעיד על הלוואה מיוחדת (לאחד בניסן ולשני באייר), מה שאין כן בפקדון שכ"א מעיד ששמע מהנפקד שהופקד בידו (זה 50 וזה 150) על פקדון אחד, מש"ה לא מיקרי עדות ע"י צירוף. והט"ז תירץ - באמת אין להשתמש חצי עדות לממון וחצי לשבועה דלא מצטרפים, אבל כאן העדות מועלת לתשלומי 50, ואותם תשלומים עצמם מחייבים שבועה דאורייתא (של מודה במקצת) שלא תהא הודעת פיו גדולה מהעדת עדים.

והנתיבות (חידושים י) **לשיטתו** - בהודאה אחר הודאה (כשמעידים על מעשה אחד) עדים ע"י צירוף שחייבו ממון מחייבים גם שבועה.

הלכות עדות: חול"מ - סימן ל

ביחד בקנס, א"כ נמי לא בעינן ראייה כאחת).

■ **והנתיבות** (ביאורים ד) **תירץ** – עדות מיוחדת כשרה דוקא שמעידים על אותו מעשה אלא שזה ראה מחלון זה וזה מחלון אחר, או הודאה אחר הודאה של מעשה אחד מעידים מביאים שבועה בהעדת עדים. אבל עדים ע"י צירוף אינם מביאים לידי שבועה.

ב. **"העידו ביום א'... העידו סתם"**

סמ"ע (ז): ובשניהם משלמים 200, האם אין חילוק? וי"ל שבשניהם יש חידוש: כאן קמ"ל דאפילו אמר אחד להשני לא כי, ויש לפנינו הכחשה גדולה מפורסמת, אפ"ה משלם 200. וכן אם העידו סתם קמ"ל רבובת דאע"ג דלא העידו בפירוש על יום אחד, וג"כ אינן אומרים לא כי בהכחשה, אפ"ה אינו משלם יותר מ 200.

"דנים הדבר כמכחישים"

ט"ז: קשה דבסימן (כט/א) כ' שמיישבים דברי העד שלא יהיה מוכחש? וי"ל – דהכחשה בחקירות שאז יפסלו העדים מיישבים דבריהם, אבל כאן דמירי בבדיקות שלא נפסלים לכן דנים אותם כמכחישים.

"אלא 200"

ביאר הסמ"ע (יז): אינו משלם אלא מאתים, שהרי יש כאן ב' עדים שאומרים שאין הלואה זו יותר מר', והן העד המעיד 100 ועד ה 200, שלדברי שניהן עכ"פ יותר מ 200 לא הוה, ואף שלדברי שלשה הנשואים הוה לפחות ג' מאות, אין מוציאין יותר ממה שאמרו השנים.

בדיני ממונות אין צריך שיראו כאחד ואפילו מעידים כ"א על הלואה בפ"ע, אם התובע תבע שניהם מצרפים אותם (וגובה המינימום שבין שניהם), וכל שיש ע"י צירוף שני עדים מצרפים (כנ"ל) ונמצא שמשלם 700. ועל ה 100 נשאר שיש רק עד אחד שמחייבו שבועה. שאם לא היה נשאר עד לא היה חייב שבועה, שעד שמביאו לחיוב ממון ע"י צירוף שוב אינו מביאו לשבועה.

"וישבע על 100"

ב"מ (ג.): **א"ר חייא** – מנה לי בידך, והלה אומר אין לך בידי אלא 50 – ישבע על השאר (שבועת מודה במקצת) שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדת עדים.

וקשה: למה כאן לא נחייבו שבועה מדרבי חייא (שהרי יש עדים על 1500, ולמה צריך שישאר עד אחד לחייבו)?

■ **תירץ ב"ח** – בדרכי חייא יש טענה אחת של כת אחת, דהוי כמודה במקצת שחייב שבועה. אבל הכא שבאים לצרף כתות הרבה ל"ד לדרכי חייא, שיש צירוף כת אחת.

■ **והש"ך** (י) – כאן כיון שאין עדים אלא ע"י צירוף לא אמרינן הכי.

■ **והט"ז תירץ** – כיון שהעדת העדים לומדים מק"ו מפיו שאינו מחייבו קנס, עדים שמחייבו קנס אינו דין שמחייבו שבועה. **ועדים** ע"י צירוף אינם מחייבים קנס דאין קנס אלא על מעשה שראו כאחת, ולכן לא יחייבוהו שבועה. (**וקצות החושן** ד) – תמה על הט"ז, בקנס ודאי מהני עדות מיוחדת כמו בממון, שהרי אין צריך הגדה

סעיף ד: העיד שראה עם פלוני, ופלוני אומר שלא היה עמו

סעיף ד: עד שמעיד: ראיתי דבר זה ופלוני היה עמי, ואותו פלוני אומר: לא ראיתי ולא הייתי עמך, אין זו הכחשה [הרא"ש בת']. (וע"ל סוף סימן כ"ט - ג).

סעיף ג: תבע מחברו 1500 ומביא ה' עדים

סעיף ג: ראובן תבע משמעון 1500 זהובים, ומביא ה' עדים; אחד אומר: ראיתי שהלוהו 100, ואחד מעיד על 200, ואחד מעיד על 300, ואחד על 400, ואחד על 500 (כולם יחד 1500):
א. אם העידו כל אחד מהם בעדות מיוחדת, כגון שאמר הראשון: באחד בניסן בשנה הראשונה, והשני אומר בזמן אחר, וכן כולם, משלם 700, וישבע שבועת התורה על 100, ויגלגל עליו 700 שנשאר.
ב. אבל אם העידו כולם ביום א', בהכחשה, אינו משלם אלא 200. וכן אם העידו סתם, דנין הדבר כמכחישין, להקל, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

500 ולכן משלם 400 (כיון שיש ב' עדים על 400).

שלב ב – בנוסף נצרף עד של 500 ב 100 הנותרים עם עד של 300 ולכן משלם עוד 100.

שלב ג – בנוסף נצרף עד של 200 עם עד של 300 ב 200 הנותרים ולכן משלם עוד 200.

שלב ד – ועוד שעד של 100 שלא נוצל מחייב שבועה מהתורה על 100, ויגלגל עליו שבועה על 700 הנותרים.

ולכן משלם סה"כ – 700. בנוסף נשבע על 100 ומגלגל עליו 700 שנשאר.

ב. אבל אם העידו על כולם ביום אחד בהכחשה הרי אינו משלם אלא 200. שהרי יש לנתבע שני עדים שאין הלוואה זו יותר מ 200 (עד של 100 ושל 200), אע"פ שיש כנגדו 3 עדים שהוא יותר מ 200 (עדים של 300, 400, 500) פטור (דהמוציא מחברו עליו הראיה).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ומביא 5 עדים"

וביאר סמ"ע (טו) ע"פ הטור: כיון דקי"ל

❖ שורשי הלכה (המקורות)

בעה"ת בשם הרמב"ן: ראובן תבע משמעון 1,500 זהובים, ומביא 5 עדים, אחד אומר: ראיתי שהלוהו 100, ואחד מעיד על 200, ואחד מעיד על 300, ואחד על 400, ואחד על 500, אם העידו כל אחד מהם בעדות מיוחדת, כגון שאמר הראשון: באחד בניסן בשנה הראשונה, והשני אומר בזמן אחר, וכן כולם - משלם 700. וישנם שני דרכים לבאר למה משלם 700, כדלקמן:

דרך א:

שלב א – נצרף עד של 200 עם עד של 300 ולכן משלם 200.

שלב ב – בנוסף נצרף עד של 400 עם עד של 500 ולכן משלם עוד 400.

שלב ג – בנוסף נצרף עד של 100 עם עד של 500 ב 100 הנשארים שלא נוצלו ולכן משלם עוד 100.

ולכן משלם סה"כ – 700.

דרך ב:

שלב א – נצרף עד של 400 עם עד של

הלכות עדות: חו"מ - סימן ל

ובזה מיירי נמ"י ורי"ו - שבמנה שחור ולבן אין צריך לתבוע שניהם, דמיירי שתובעו מנה סתם, ולא חולקים על הטור (דלא כהסמ"ע).

פת"ש (ו): בגליון שו"ע דהגאון מהר"מ כ' - דבמנה ומאתיים סגי בתבועו מאתיים שמנה בכלל מאתיים ומצטרפים העדים. אבל תבעו מנה אין מצטרפים שהעד שאמר מאתיים מוכחש (שאין מאתיים בכלל מנה). כ"ד ערוך השלחן.

"תובע פניהם"

ט"ז: למה כשמכחיש התובע את העד פוסלו (ולכן צריך לתבוע שניהם) אבל כשהעד מכחיש חברו לא נפסלת בבדיקתו?
ובאמת דעת הנמ"י שאין לחלק, ובשניהם לא נפסל (וא"צ לתבוע שניהם).

ולדעת הטור - יש לפרש, אם היינו יודעים בבירור שעד אחד טועה, אף בבדיקות היה נפסל שאין לסמוך על הגדתו. אבל כיון שאין ידוע לנו מי הטועה כ"א נשאר בחזקתו ולכן מצטרפים לחייב.

מה שאין כן כשהתובע מכחיש עד אחד ודאי אין עדות כלל (שכאן בודאי העד טעה). **ולכן** אם אמר בע"ד סתם מנה הלויתי (ולא אמר שחור או לבן) אין צריך שיתבע שניהם (כיון שאין עד מסוים מוכחש).

כ' הנתיבות (חידושים ו): תובע שניהם - דווקא בכחשה בבדיקות שתלויה בסך המעות כגון שמן ויין שאחד יקר מחברו, או מנה שחור ולבן שאחד טוב מחברו. **אבל** בבדיקות שאין בו שייכות לבע"ד כגון ארנקי שחורה או לבנה או לעניין חזקת ג' שנים א' אומר אכלה חטים והשני אומר אכלה שעורים - אין צריך לתבוע שניהם.

כיון שאינו אלא בבדיקות מוציאים מידו הפחות, דבכלל מאתיים מנה, וכאילו העידו שניהם על המנה. כ"כ הש"ך.

"א' אומר מנה והשני מאתיים"

סמ"ע (יא); **כ' נמ"י** - שבאחד אומר מנה שחור והשני לבן אין צריך לתבוע שניהם (לפי שעשויים העדים לטעות אפילו נגד בעה"ד). כ"כ רי"ו וד"מ. **לפי** דעתו אף א' אומר מנה והשני אומר מאתיים אין צריך לתבוע שניהם, אלא אם כן מעידים על זמנים שונים (שג"כ עשויים העדים לטעות אפילו נגד בעה"ד לפיכך גובה הפחות). **לאפוקי הע"ש שכ'** - שבמנה שחור ולבן או דיוטא עליונה ותחתונה אין צריך לתבוע שניהם. **אבל** במנה ומאתיים צריך לתבוע שניהם. **ואין** נ"ל.

וקצות החושן (ג) - מוכיח כהע"ש דבמנה ומאתיים לא תולים בטעות כשהוכחש העד נגד בעה"ב.

והראיה ב"ב (קכח:) המוציא שט"ח על חברו - מלוה אומר לא נפרעתי כלום, לזה אומר פרעתי מחצה, עדים מעידים שפרע הכל - ה"ז נשבע וגובה מחצה (כ"פ בשו"ע פכ"ג). **ואי** נימא תלינן בטעות העדים במנה ומאתיים, א"כ יש עדים שפרע מחצה ויטול מלוה חצי בלא שבועה? **אלא** ע"כ לא תלינן בטעות עדים והם הוכחשו עם המלוה.

ואחר כך מצאתי שזו מחלוקת רמב"ן וראב"ד והר"ן הכריע כהרמב"ן שהיא שיטת הע"ש.

ופת"ש (ה): כ' בגליון שו"ע דהגאון מהר"מ - שאם תובעו מנה סתם ואין יודע אם שחור או לבן מצטרפים וא"צ לתבוע שניהם. **וכן** מנה ומאתיים ואמר המלוה איני יודע אם מנה או מאתיים, וכן בדמי חבית יין או שמן - מצטרפים וא"צ לתבוע שניהם.

הלכות עדות: חר"מ - סימן ל

כי.

"חבית של יין... שהרי הכחישו**בדרישה"**

סמ"ע (ז): זוהי דעת הרמב"ם דס"ל שכל שהכחישו בגוף העניין מיקרי דרישה וחקירה.

"והשני אומר של שמן היתה"

סמ"ע (ח): אפילו לא אמר "לא כי" מיקרי הכחשה, דכל שמעידים סתמא, על אותו זמן מעידים, וכאילו א"ל אותה הלוואת חבית יין שאתה אומר, של שמן היתה ולא של יין.

אבל אם אחד אמר על חבית יין בניסן והשני על חבית שמן באייר והוא תובע שניהם ולא אמר "לא כי" – חייב לתת לו הפחות שבשניהם. **אבל** אם אמר "לא כי" עדותן בטלה.

ותפארת למשה כתב - נ"ל דלא כהסמ"ע, אלא איירי הכא באומר לא כי, וכמו שכתב בפרישה בשם מהרש"ל.

כ' הט"ז: שלשון "היתה" מורה כאילו אומר "לא כי", דמה שאתה אומר של יין, אני אומר של שמן היתה.

סמ"ע (ט): עדותן בטלה - וכיון דחשיב הכחשה בדרישה אפילו שבועה נגד העד אין צריך אע"פ שתובעו שנים.

ג.

הכחש במדיקות

סמ"ע (י): מכאן ואילך בדיקות מיקרי, שאין הזמה תלוי בהן, וגם אינן מחולקין בגוף הענין, שהרי שניהן אשם מטבע מסהדי. וגם בדיוטא עליונה ותחתונה כל שיכולין לראות מזה לזה אינו מיקרי הכחשה דחקירות התלויים במקום.

"וזו תובע שניהם"

סמ"ע (יא): דאילו לא תבע שניהם אז עד אחד מוכחש מפיו ותו לא מצטרפים. אבל כשתובע שניהם אע"פ שהעדים מכחישים זא"ז

שני המנים (אחד של יום א ואחד של יום שני) – אז אע"פ שעל מנה שמעיד זה לא מעיד זה – מצטרפים לחייבו מנה. **אבל** אם המלוה מודה שאין אלא מנה אחד, נמצא אחד מהעדים שקרן (ונשאר עד אחד) לפיכך נשבע הלווה ונפטר. כ"כ שו"ע (ז/ז).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**א. "הכחישו זא"ז בדרישות – עדותן****בטלה"**

ש"ך (ה): ה"ה אם אירע וחקר הדיין או בדיני קנסות או בדין מרומה ואמר אחד העדים איני יודע – עדותן בטלה, דהו"ל עדות שאי אתה יכול להזימה, דלא כהריב"ש. וכ"כ ב"י והב"ח סתם.

ש"ך (ו): **והראב"ן כ'** – שאפילו בחקירות כשרה (כמו בבדיקות) דלא קי"ל כרב יהודה שמכשיר רק בבדיקות, מדאמרינן סנהדרין (לב:) דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה. **מ"מ דעת הרמב"ם**, סמ"ג, ריב"ש ונמ"י – כהטור והמחבר דלא בעינן דרישה וחקירה היינו לכתחילה אבל בדיעבד שהוכחשו פסולים.

ב.

הכחש בדרישה וחקירה

סמ"ע (ז): בניסן... בירושלים - טעמו שאלו דרישות, מש"ה עדותן בטלה.

"לא כי אלא באייר"

ב"ח: אחד אומר לזה ממנו מנה בניסן והשני אומר באייר, הו"ל הלוואה אחר הלוואה, ואם תבע שניהם העדות מצטרפת וגובה מנה.

אבל כאן שאמר **"לא כי אלא"** (דהוי הכחשה) אפילו הלוואה אחר הלוואה לא מצטרפים לגבות מנה, וכ"ש שלא מצטרפים לעניין חבית יין ושמן אף שתבע ממנו שניהם כיון דאמר לא

הלכות עדות: חר"מ - סימן ל

– (הלווה) ואחד אומר בדיוטא תחתונה – א"ר חנינא בא מעשה לפני רבי וצירף עדותן.

כ' הטור – טעמו, כיון שהמקומות קרובים שאפשר לראות מזה לזה עדותן קיימת (ולא הוי סתרי זא"ז בדרישה, דמקום הוא אחד משבע דרישות). כ"כ רי"ו.

והריב"ש – כיון ששניהם אמרו דיוטא, בין עליונה לתחתונה אנשים לא זוכרים.

הגהות והערות בשם הרמ"ה – קאי על מקום המלוה והלוה ולא במקום העדים, כלומר שהעדים עומדים ברה"ר במקום שאפשר לראות שתי הדיוטות. וכ"מ לשון הרמב"ם ורש"י. (שו"ת רב אשכנזי)

• **שם(לא): תניא** – רשב"א: לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כתי עדים שאחת אומרת 200 ואחת 100, שיש בכלל מאתיים מנה (רש"י – שניהם מעידים על מנה ובאותו מנה לא מכחישים).

על מה נחלקו על כת אחת –

✓ **בה"א** – יש בכלל מאתיים מנה והכת כשרה. **בש"א** – נחלקה עדותן.

ובב"ב(מא): עבד רב יהודה כרשב"א אליבא דב"ה. **אלמא הכי קי"ל.**

• **שם(לא):** אחד אומר חבית של יין ואחד אומר חבית של שמן הוה עובדא ואתי לקמיה דרבי אמי, חייביה רבי אמי לשלומי ליה חביתא דחמרא מיגו חביתא דמשחא. כמאן כרשב"א אימר דאמר רשב"א היכא דיש בכלל מאתיים מנה כי האי גוונא מי אמר? **לא צריכא לדמי** (הלווה דמי חבית שמן או דמי חבית יין).

הרמ"ה: זה אומר מנה ביום א' וזה אומר מנה ביום ב' מצטרפים - דווקא שהמלוה לא מכחיש אף עד, כגון שתובע

• **רמב"ם:** או שאמר האחד: בירושלים, והשני אמר: לא כי אלא בלוד - עדותן בטלה.

• **סנהדרין(לא):** אחד אומר חבית של יין ואחד אומר חבית של שמן הוה עובדא ואתי לקמיה דרבי אמי חייביה רבי אמי לשלומי ליה חביתא דחמרא מיגו חביתא דמשחא. **כמאן** כרבי שמעון בן אלעזר אימר דאמר רבי שמעון בן אלעזר היכא דיש בכלל מאתיים מנה כי האי גוונא מי אמר? **לא צריכא לדמי.**

כ"פ הרמב"ם: וכן אם אמר האחד: חבית של יין הלווה, והשני אומר: של שמן היתה, עדותן בטלה, שהרי הכחישו בדרישה (ואע"פ שזה לא משבע חקירות, מ"מ מיקרי הכחשה בדרישה וחקירה).

ג.

האכנסו מדיקות:

• **סנהדרין (ל):** א"ר – עדות המכחשת זא"ז בבדיקות כשרה בדיני ממונות. **אמר רבא** – מסתברא מילתיה דרב יהודה באחד אומר ארנקי שחורה ואחד אומר לבנה. אבל אחד אומר מנה שחור ואחד מנה לבן – אין מצטרפים.

✓ **ונהרדעי אמרי** – אפילו מנה שחור ומנה לבן מצטרפים. דס"ל כרשב"א דאמר לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כתי עדים שאחת אומרת 200 ואחת אומרת 100 שיש בכלל מאתיים מנה (אלא נחלקו רק בכת אחת).

[**פרש"י בבדיקות** – שאינם משבע חקירות, אלא בכליו שחורים שאין דין הזמה תלויה בהם. **לא מצטרפים** (רבא) - הואיל ובעיקר גוף העדות מתכחשים. **ארנקי שחורה** – אינה עיקר גוף העדות].

• **שם(לא):** אחד אומר בדיוטא עליונה

סעיף ב: סתירה בדרישות ובבדיקות

סעיף ב: ^אאעפ"י שאין עידי דיני ממונות צריכין דרישה וחקירה, אם הכחישו זה את זה בדרישות או בחקירות, עדותן בטלה, ואם הכחישו זה את זה בבדיקות, עדותן קיימת. כיצד:

^בהכחשה בדרישה וחקירה: אחד אומר: בניסן לוח ממנו, והשני אומר: לא כי אלא באייר, או שאמר האחד: בירושלים, והשני אמר: לא כי אלא בלוד - עדותן בטלה. וכן אם אמר האחד: חבית של יין הלוהו, והשני אומר: של שמן היתה - עדותן בטלה, שהרי הכחישו בדרישה.

^גהכחשה בבדיקות: אבל אם אמר האחד: מנה שחור, שהמעות הושחרו מחמת יושנן, והשני אומר: מנה לבן היה, (וזה תוצעו שניהם) (טור), או זה אומר: בדיוטא (היא עליה הבולטת מהבית לצד רשות הרבים ובני רשות הרבים הולכין תחתיה - סמ"ע) העליונה היו כשהלוהו, והשני אומר: בדיוטא התחתונה היו, עדותן קיימת (אם המקומות קרובים שאפשר לראות מזה לזה) (טור). אפילו אמר האחד: מנה הלוהו, והשני אומר: ר' - חייב לשלם מנה, שיש בכלל ר' מנה.

וכן אם אמר האחד: דמי חבית של יין יש לו בידו, וזה אומר: דמי חבית של שמן, (והוא תוצעו שניהם) (טור) - משלם בפחות שבדמים. וכן כל כיוצא בזה. (כל מקום שנוכל ליישך דברי העדים, שאין מכחישים זה את זה, מיישבים דבריהם, וכמו שנתבאר סי' כ"ט סעיף א').

• רמב"ם: כיצד אחד אומר: בניסן לוח ממנו, והשני אומר: לא כי אלא באייר - עדותן בטלה.

• **ב"י: כמה לחודש** - כגון אחד אומר א' לחודש והשני ג' לחודש. וכן בשעה שעה ראשונה או שלישית עדותן בטלה. אבל אחד אומר א' לחודש או ב' לחודש וכן בשעות עדותן קיימת. וכל דווקא שדייקו את היום בשבוע, ודווקא עד אמצע החודש אבל אחר כך עדותן בטלה שאי אפשר שלא ידעו בקביעת החודש.

• עד א' אומר לפני הנץ והשני אחר הנץ עדותן בטלה, אע"פ שהיא באותה השעה. וכן לעניין שקיעה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אסנהדרין (מ): א"ר יהודה - עדויות המכחישות זא"ז בבדיקות כשרה בדיני ממונות. כ' הב"י - שמשמע הא אם הוכחשו בדרישות וחקירות פסולה. כ' הרמב"ם: ואלו הן שבע דרישות וחקירות: - א. איזה שבוע (שמיטה). ב. איזה שנה. ג. איזה חודש. ה. באיזה יום. ו. איזה שעה. ז. איזה מקום. וכן בגוף הדבר נמי הוי חקירות, כגון אם חביות של יין או של שמן.

^בהכחשה בדרישה וחקירה:

הלכות עדות: חר"מ - סימן ל

אע"פ שלא כיוונו החודש

סמ"ע: פירוש אחד אומר בניסן היתה ההלוואה והשני אומר איני יודע – מצרפים עדותם לחייב מנה (אף שהתובע אינו תובע אלא מנה).

ה"ה אם השני אומר באייר והתובע תובע שני מנים (שאם תובע רק מנה אחד הרי הוא מכחיש עד אחד).

ב. "שהדין מרומה"

ש"ך (לג סקט"ז): אם חקר הדיין, ואמר אחד מהעדים איני יודע עדותן בטלה (ה"ה בדיני קנסות), דהו"ל עדות שאי אתה יכול להזימה. דלא כהריב"ש והב"י.

ש"ך (ג): שתי כתי עדים המכחישים זא"ז אע"פ שכת אחת הוזמנה לראות בקניין והשניה היתה רק אצל הקניין – אין אלו נאמנים יותר מאלו (כן דקדק הב"ח ס"ס כ"ג מהרא"ש).

צ' דרישה וחקירה

האם דומה לדרישה וחקירה של דינו

נפשות (קצות החושן סק"א)

■ **הריב"ש כ'** – דנהי דבעינן דרישה וחקירה בדיני ממונות בדין מרומה, מ"מ אינו כדיני נפשות ממש שנפסול עדותן כשיאמר איני יודע על הדרישה וחקירה, וכ"כ רמ"א (טו-ג).

■ **אבל בתשובת מוהר"ר בצלאל** – כ' דדין מרומה בדיני ממונות הוי כדיני נפשות ממש, וכל שלא נעשה בדרישה וחקירה היטב עדותן בטילה, הובא בכנסת הגדולה.

ג. "המעידים על דבר איסור"

שו"ע (אה"ע יז-כא): אין בודקין עדי נשים (שהעידו שבעלה מת) בדרישה וחקירה. וכ' **הב"ש** (שם) – הטעם משום מלתא דעבידא לגלויי הוא, א"נ איהי דייקא ומינסא.

אישה לאוסרה על בעלה צריך דרישה וחקירה, דהא לא שייך הטעם שלא תנעול דלת. כ"כ הגמ"י, סמ"ג, מרדכי.

יבמות (קכב:): **תניא** – אין בודקים עדי נשים בדרישה וחקירה – דר"ט. ר"ע אומר – בודקים.

ר"ט סבר – כיון שיש כתובה דינה כדיני ממונות. ר"ע סבר – כיון שמתירים אשת איש לנפשות דמיא.

להלכה:

● **ותוס' פסקו** – כר"ט דלא בעינן דרישה וחקירה. כ"כ נמ"י והריב"ש בשם הגאונים, רשב"א. כ"פ שו"ע (אה"ע יז/כא), והרמ"א (מב-יד).

● **אבל המהרש"ל בשם אגודה פסק** – שעדי גיטין וקידושין צריך דרישה וחקירה. כ"פ ובאה"ע (יא/ד) – די"א שאם באו עדים שאשת איש זינתה צריך דרישה וחקירה.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

דיני ממונות

סמ"ע (א): ובכלל דיני ממונות ירושות ומתנות וכל דחשיב הטור והמחבר (סימן א) בדינים שבוה"ז משום נעילת דלת (כיון דשכיחין ואית בהו חסרון כיס). **אבל** בעדי חבלות והדומה לו הנזכרים בסימן א' דלא שכיחין ולית בהו חסרון כיס, הניחוהו על דין תורה לדרוש ולחקור העדים.

"אין צריך דרישה וחקירה"

ש"ך (א): ואף אם ירצה הדיין לדרוש ולחקור בשבע חקירות שהזמה תלויה בהם לא יעשה כן. מ"מ בדיעבד שחקרו ואמרו העדים איני יודע בטלה העדות (בדרישה וחקירה ולא בבדיקות) (ש"ך לג סקט"ז).

סימן ל: אין עדי ממונות צריכין דרישה וזקירה,

וצריך להיות עדות שלם ובו י"ד סעיפים.

(סנהדרין: ל-לב. יבמות: רכב. ב"ב: קסה. כתובות: כא. ב"ק: ע)

סעיף א: דרישה וחקירה בעדי ממונות

סעיף א: ^אעדי דיני ממונות, חוץ מעידי חבלות, אינם צריכים דרישה וחקירה. כיצד, אמרו העדים: בפנינו הלוח זה את זה מנה בשנה פלונית, אף על פי שלא כיונו החדש ולא המקום שהלוח בו ולא המנה אם היה ממטבע פלונית או ממטבע פלונית - עדותן קיימת.

^בואם נראה לדיין שהדין מרומה, צריך דרישה וחקירה להוציא הדין לאמתו.

^גהגה: עיין לעיל סימן ט"ו. ועדים המעידים על דבר איסור, עיין באופן העזר סימן י"ז סעיף כ"א וסימן מ"ב סעיף ד' אם צענין דרישה וחקירה וסימן י"א סעיף ד'.

וברייתא - הודאות והלוואות.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (לב): משנה - אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, שנאמר "משפט אחד יהיה לכם". והתניא דיני ממונות לא בעו דרישה וחקירה?

^א**א"ר חנינא:** דבר תורה א' דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה. ומ"ט אמרו דיני ממונות לא בעו דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין (שלא ילוו, דיאמרו שמא יכפרו, ועדי הלואה יתכחשו ע"י דרישה וחקירה. וגם כדי לנעול דלת בפני עושי עולה, שלא יסמכו עושי עולה לומר נעשה עול ולא יתעבד בנו דינא, כי העדים יתכחשו ע"י דרישה וחקירה).

ורבא אמר: תרווייהו תקנתא דרבנן - ומתניתין - בדיני קנסות דליכא למיחש לנעילת דלת (לכן בעינן דרישה וחקירה).

^ב**ורב פפא אמר:** הא והא בהודאות והלוואות, כאן בדין מרומה (בעינן דרישה וחקירה) כאן בדין שאינו מרומה. כ"פ הרמב"ם, שו"ע כאן ולקמן (טו-ג).
כ' הב"י: ושלוש התירוצים לא חולקים כ"א אמר חדא (והם להלכה). כ"מ מרש"י והרמב"ם.

וכ' הרא"ש: ה"ה כתובת אישה ירושות ומתנות לא בעו דרישה וחקירה כדי שתנעול דלת בפני עושי עוולה, אבל חבלות בעו דרישה וחקירה. ומ"ש שדיני קנסות בעי דרישה, ל"ד דיני קנסות אלא כל דבר הצריך מומחים.

^ג**דרישה וחקירה בגיטין וקידושין**

ב"י: משמע שבדיני גיטין וקידושין זונות

שכבר פרעו, לפי שאין סותרים דבריהם הראשונים (שמתחילה הלווה ואחר כך פרעו).

שכבר פרעו – לא נאמנים כיון שסותרים דבריהם האחרונים. אבל אמרו מתחילה פלוני הלוה לפלוני יכולים לחזור ולומר שכחנו

סעיף ב: עדים שאמרו ששקר העידו משלמים

סעיף ב: עדים שאמרו: שקר העדנו, נאמנים לגבי עצמם, וחייבים לשלם כל מה שגרמו להפסיד בעדותן.

נאמנים לגבי עצמם, לשלם לו כל מה שהפסידוהו. כ"כ רי"ו. כ"פ שו"ע כאן ולקמן (לח-א).

אבל הר"ח כ' – שאף אין משלמים ע"פ עצמם. כ"כ ב"י[רמב"ם].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הרא"ש: עדים שהעידו בבית דין באחד שחייב לחברו מנה, ואחר כך אמרו: שקר העדנו, עדותם הראשונה קיימת, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, אבל

סעיף ג: כשהיו יחד ואחד אמר לא ראיתי, הוי כאומר שגם

השני לא ראה

סעיף ג: אף על גב דלא ראינו אינה ראייה, היכא דתרווייהו כי הדדי (נינהו), ואמר האחד: לא ראיתי, הוה ליה כאומר לחבירו: לא ראיתי, והוה ליה הכחשה.

הגה: אבל אם אומר העד שפלוני היה עמו, ואותו הפלוני אומר שלא היה עמו, אין זה הכחשה, דאין עד מדקדק מי עמו נשעת עדות (כי בגוף העדות לא אתכחיש כלל, כי רמיא עליה דסהדא למיזכר מי היה עמו בעדות). [תשובת הרא"ש כ' נ"ט סימן א']. (כ"פ בשו"ע לקמן ל-ד).

וכ ה"י - כדתנן (סוטה מ:): עד אחד אומר ראיתי ועד אומר לא ראיתי הוה ליה הכחשה. והיינו כשאמרו עדים לא זזה ידינו מתוך ידו.

ובד"מ כ' - שאינו נראה כו'. וכ' הסמ"ע - והמחבר עצמו סתם דבריו כאן והיינו כדברי מור"ם.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מרדכי בשם בעל העיטור: אף על גב דתנן (עדויות ב/ב) לא ראינו אינה ראייה, היינו כשאפשר לומר זה ראה וזה לא ראה. אבל כששניהם יחד ואומר אחד לא ראיתי הו"ל כאומר גם אתה לא ראית והו"ל הכחשה.

שִׁלְאוּ מִבֵּית הַכִּנְסָה, וְאַחֲרַיִם שִׁלְאוּ בָּאוּ עֵדִים לְהַגִּיד, וְאוֹמְרִים: לֹא שָׁמְנוּ לִבְנוֹ אֵז לְהַעֲיֵד, וְעַתָּה זֹכְרִין – יְכוּלִין לַחֲזֹר וּלְהַעֲיֵד, הוֹאִיל וּשְׁתָּקוּ תַּחֲלָה וְלֹא אָמְרוּ: אֵין אֲנוּ יוֹדְעִים (מרדכי פ' שבועת העדות).

ב. וְאַפִּילוּ אָמְרוּ: אֵין אֲנוּ יוֹדְעִים, וְנִתְּנוּ אֶמְתַּלָּא לְדַבְרֵיהֶם לְמָה אָמְרוּ כֵךְ, חוֹזְרִין וּמַגִּידִין, הוֹאִיל וְלֹא אָמְרוּ בְּהֶפֶךְ מִמָּה שְׁאוֹמְרִים בְּאַחֲרוֹנָה (ב"י בשם הרמב"ם וטור).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. מרדכי: הקהל נתנו חרם בבית הכנסת על כל מי שיודע עדות שיעיד, ויצאו ולא העידו. ולאחר זמן באו עדים שהיו בבית הכנסת ואמרו לא שמנו לבנו אז להעיד ועתה זכרנו ובאנו להעיד, והשיב נראה לי דמקבלין עדותן. והראיה: שהרי בכתובות (כ: רב כהנא שאל לרב אשי – האם לא היה כך וכך (רצה שיעיד לו). א"ל לא ידענא. לבסוף אמר שנזכר והלך והעיד. ובהגות אש"י כ' – לא מבעיא אם אינו יודע שאינו יכול לחזור ולומר שכחתי ועתה נזכרתי, אלא אפילו שתק ולא אמר כלום אין יכול לחזור לאחר זמן להעיד להוציא ממון, דכיון שהוא ספק שמא שתיקתו הוי כפירה שוב אין יכול לחזור להעיד.

ב. ד"מ (א): ושלא כהר"ן שכתב: שינוי מ"אין אנו יודעים" ל"יודעים" לא מיקרי חוזר ומגיד. ומכל מקום נראה דאם נתנו טעם לדבר למה אמרו מתחילה "אין אנו יודעים" יכולים לחזור ולהגיד.

וְכ"מ מהרמב"ם שרק כשהעיד מתחילה אין יכול לחזור ולהעיד, אבל אם מתחילה אמר שאינו יודע יכול לחזור ולהעיד אם נתן טעם לדבריו (ב"י). כ"פ הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"הואיל ושתקו"

סמ"ע (ח): ה"ה אמר מתחילה איני זוכר עתה יכול לחזור ולומר נזכרתי. אבל אם מתחילה אמר סתם איני זוכר אינו חוזר ומגיד (הרא"ש, ד"מ).

קשה: לעיל (בכתובות כ:) רב אשי אמר סתם לא ידענא ואם כל זאת חזר והעיד?

■ **תירץ הט"ז** - שאין חילוק בין "עתה" לסתם, אלא החילוק בין אומר לא נתתי מעולם לב לזה שאז אינו חוזר ומגיד, ובין אמר איני זוכר (אפילו בסתם), שגילה דעתו שצריך להיזכר שאז חוזר ומעיד.

■ **והידושי רעק"א** בשם הג"א - מתרץ שרב אשי שאמר שאינו יודע חוץ לב"ד היה, ולכן חוזר והעיד.

ר' אבל פת"ש (ד) בשם ברכ"י כ' - שאם אמר איני זוכר (סתם) אינו יכול לחזור להעיד (שלא כהט"ז). כ"ד הרב בני אהרון. אבל הרב פני משה כ' - שיכול לומר אחר כך נזכרתי.

"ולא אמרו אין אני יודעים"

סמ"ע (ט): שכל שאמרו בב"ד אין אנו יודעים שוב אינו חוזר ומגיד (תוס' והב"י).

ב.

"ולא אמר הפוך"

סמ"ע (י): ומ"ש המחבר ברישא (ס"א) שאין שומעים לו אפילו נתן טעם לדבריו, שם איירי שאמר הפך דבריו הראשונים.

פת"ש (י): כ' ת' חתם סופר (לד) - אם אמר מתחילה פלוני חייב לפלוני, וחזרו לומר שכחנו

להביא עדים שאינו רמאי, והלך והביאם, ואמרו להם הבית דין: יודעים אתם בו שהוא רמאי, ואמרו העדים: כן, ואמר להן הבעל דין: וכי אני רמאי, ואמרו: לא אמרנו אלא שאינך רמאי, שומעין לדבריהם האחרונים, משום דמסתמא אין אדם מביא עד להעיד חובתו, ובודאי טעו.

^ב. וכן בכל טעות שהעדים מצויים לטעות בו, נאמנים הם בעצמם, ואין בזה משום חוזר ומגיד [הר"ן].

^ג. וכן אם אינו סותר עיקר דבריו הראשונים, כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני ענייני משמעות (כגון שאמרו סכום ולא פירשו אם דולרים או שקלים, יכולים לחזור ולפרש אף אחד כדי דיבור), אחד קרוב ואחד רחוק, כל שאנו יכולים לכוין דברי העד כדי שלא תהא עדותו מוכחשת, יש לנו לכוין דבריו, כשם שיש לנו לתרץ דברי שני עדים הנראים מכחישים זה את זה (אפילו בביאור משמעות רחוקה. כ"כ הריב"ש – סמ"ע), כדי שתהא עדות מכוונת...

כיון שלא חזרו מעצמם אלא מאימתו של זה, די"ל שאינם חוזרים אף תכ"ד, קמ"ל שיכולים לחזור.

^ג. הר"ן: אם אינו סותר ממש דבריו הראשונים, כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני עניינים משמעות אחד קרוב ואחד רחוק. כל שאנו יכולים לכוין דברי העד כדי שלא תהא עדותו מוכחשת יש לנו לכוין דבריו. כמו ששינו (סנהדרין מ. ובשו"ע ל"ז) זה אומר בשנים בחדש וזה אומר בשלשה עדותן קיימת, דאמרינן שזה לא ידע שהחודש מעובר. כ"פ בשו"ע. והוסיף הרב יעקב יוסף זצ"ל – פעמים שאף הב"ד מזמין שוב העדים לברר פרטים נופסים, אף שכבר הגידו.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כשברור שטעו העדים יכולים לחזור

^א. ב"מ (כח:): אבוה דרב פפא אירכס ליה חמרא ואשכחוה, אתא לקמיה דרבה בר רב הונא אמר ליה זיל אייתי סהדי דלאו רמאי את וטול, אזל אייתי סהדי אמר להו ידעיתון ביה דרמאי הוא, אמרו ליה אין, אמר להו אנא רמאה אנא? אמרו ליה אנן לאו רמאי את קאמרינן. אמר רבה בר רב הונא [נאמנים ד-] מסתברא לא מייתי איניש חובתא לנפשיה. כ' הרי"ף והרא"ש: ואלו ודאי טעו, ול"א בכה"ג כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. הקשה ריטב"א: הרי אף שחוזרים ומגידים הרי הוא תכ"ד, שנאמנים? וי"ל

סעיף א³: נתנו חרם שיעידו ולא העיד ואחר כך חזרו

להעיד

סעיף א חלק 3: ^א. הגה: כשנותנים חרם בבית הכנסת, אחר עדות, שיעידו קודם

הלכות עדות: חו"מ- סימן כ"ט

הראשונים שהעיד בתחילה סתם, דמשמע בכל עניין (בלא תנאי). **וה"ד** שהעידו בע"פ או בשטר וכתבת ידם יוצא ממקום אחר (שיכולים לקיים השטר). **אבל** אין כתבם יוצא ממקום אחר (שהם צריכים לקיים השטר) הו"ל הפה שאסר הוא הפה שהתיר (שהם נתנו תוקף לשטר והם אומרים תנאי היה).

כ' הט"ז: ואף שב (מ/לו) פסק שבעדות שטר יכול לומר תנאי היה בדברנו, שאני התם בשטר שלא בא להודיע הכל השטר, מה שאין כן בעדות בע"פ ששאלוהו ב"ד היה לו לפרש גם הוספה.

"ויו"א דיכול להוסיף תנאי"

והש"ך (ב): כ"כ הטור בשם הרא"ש. ולא ידעתי מנ"ל להטור הא. **ולעניין** דינא נראה כהמחבר (שלא יכול להוסיף תנאי). כ"כ רי"ו, נמ"י והריטב"א בשם ר"י. **ונ"ל** – שאף שאין כתב ידם יוצא ממקום אחר אין נאמנים, שהרי כאן מיירי אחר כדי דיבור של "כתב ידנו" אמרו "תנאי היה בו" אין נאמנים.

פת"ש בשם ח' רעק"א: יכול להוסיף - מ"מ אם כפי עדותם הראשונה לא היה ממש בעדות, כגון בלא קניין, ואחר כך באו להוסיף שהיה בו קניין – לכו"ע אינם יכולים להוסיף דהוי כעדות אחרת (רשב"א בת').

עוד(שם) – דווקא כשיש עדיין פנאי לקיים התנאי שלא נעקרה העדות לגמרי (שאם אי אפשר שוב לקיים התנאי נמצא בא לעקור העדות הראשונה לגמרי ובזה אינו נאמן). כ"כ שו"ת בני משה, רעק"א.

וראיתי בריב"ש – אף בשתי כתי עדים המכחישים זא"ז לא מהני חזרה, ונשאלו תרי ותרי. **מ"מ** נ"ל שהריב"ש מיירי דווקא שעדים חזרו ואמרו ששקר אמרו אז לא מהני חזרתם, שאין אדם משים עצמו רשע. **אבל** כשחוזרים בהם בטענה שטעו נאמנים, דכיון ששני עדים מכחישים אותם אין לך ראייה גדולה מזו שטעו (וכמו בסמוך בשו"ע שהביא עדים לחובתו שנאמנים לחזור בהם).

ירושלמי: עשו חז"ל עדים החתומים על השטר כמו שנחקרה עדותם בב"ד (ולא יכולים לחזור בהם). כ"כ הרמב"ם.

"לחחר כדי דיבור"

סמ"ע (ב): אבל תכ"ד יכולים לחזור בהם, ואפילו תכ"ד של עד שני חוזר הראשון, דחד עדות הוא. כ"כ הר"ן. **וכ' ד"מ** (א) – שאפילו הפסיקו בע"ד וחזר ואמר שרוצה להשלים דבריו – נאמן, ובלבד שלא יסתור עדותו לגמרי.

נתיבות (ביאורים א): אבל בדבר שצריך דרישה וחקירה יכול לחזור בו תכ"ד של החקירות. אבל להיפוך, כשנתבטלה עדותו בהכחשת חקירה ראשונה ושהה כדי דיבור, שוב אינו יכול לחזור ולקיים העדות, אף שלא נגמרו כל החקירות.

"לפחדו עשיתי"

סמ"ע (ג): פירוש שמודה שלא היה מוטעה או שוגג, אלא שהוכרח מכח פחד להעיד שקר במזיד (שאין שומעים לו).

ב.

"אינו יכול להוסיף תנאי"

סמ"ע (א): לפי שגם זה סותר דבריו

סעיף א2: אם מוכח שטעה יכול לחזור בו

סעיף א חלק 2: **אבל בדבר שמוכיחו שטעה, כגון שהזיקוהו בית דין**

משנחקרה עדותם בב"ד – אינם נאמנים.

ובכתובות (יה): כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד.

וביאר הב"י: משנחקרה עדותם – (אבל קודם שנחקרה עדותן בבית דין יכולין לומר מבודין היינו). וה"ד דווקא בדיני נפשות שיש דרישה וחקירה כל שלא נחקרה עדותם יכולים לחזור בהם, אבל דיני ממונות שאין דרישה וחקירה, כל שהעיד שוב אין יכולים לחזור בהם. כ"כ הר"ן.

✓ כ"פ נרמב"ם: כיצד, אמר: מוטעה הייתי, שוגג הייתי ונזכרתי שאין הדבר כן, לפחדו עשיתי, אין שומעין לו, כ"פ שר"ע.

כשנתנו טעם לדבריהם למה חוזרים

סנהדרין (מד): אם חזרו בהם העדים, אע"פ שנותנים טעם לדבריהם קרינן בהו כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. **כ"פ הרמב"ם** – אפילו נתן טעם לדבריו. או שאמרו לפחדו עשינו לא נאמנים.

ב.

לומר אחר כך שהיה תנאי

כתובות (יט): עד א' אומר תנאי היה ועד א' אומר לא היה תנאי: **אר"פ** – תרוויחו בשטרא מעליא קמסהדי והא דקאמר תנאי (ורוצה לבטל השטר כיון שלא התקיים התנאי) הו"ל חד ואין דבריו של אחד במקום שנים. **ור"ה בריה דרבי יהושע אומר** – כיון שאמר תנאי היה עקר חתימתו בשטר, ולכן נעקר עדות ראשונה ויכול להוסיף בעדותו תנאי. והילכתא: כר"ה בריה דרבי יהושע.

השיטות בהלכה:

● **✓ הרמב"ם:** כ' שאין יכול להוסיף בעדותו תנאי. וכ' **הב"י** – דס"ל (שר"ה

בריה דרבי יהושע) דווקא במקום שאין כתב ידם יוצא ממקום אחר והו"ל כאילו מעידים מעכשיו ולא נגמרה עדותם, וכיון שדבריו האחרונים אינם סותרים הראשונים נאמנים, אבל כתב ידם יוצא ממקום אחר הרי נחקרה עדותם ושוב אין יכול לחזור ולהגיד. **ה"ה** בעדות בע"פ אחר שנחקרה עדותם לא נאמנים לומר תנאי היה בדברנו. כ"ד הרמב"ן, רשב"א.

● **✓ והרא"ש** – בתנאי שומעים לו, אפילו א' אמר היה תנאי ואחד אמר לא היה תנאי – שומעים לזה שאומר תנאי היה. וכ' **הב"י** – דס"ל שהגמרא מיירי אף שכתב ידם יוצא ממקום אחר נאמנים וכ"ש כשלא יוצא. כ"כ הר"ן בשם רב האי, כ"ד הר"ן עצמו.

הרשב"א בת': אבל אם עדים אחרים מעידים על שטר זה שהיה בו תנאי – לכו"ע מהני אף שכתב ידם של עדי השטר יוצא ממקום אחר, כיון שאלו עדים אחרים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "אחר שהעיד"

סמ"ע (א): הרמב"ם כ' – אחר שנחקרה עדותן בב"ד, והמחבר ודקדק ולא כתב "אחר שנחקרה עדותם" לפי שבדיני ממונות ובכל מה שדנים בימינו אין צריך דרישה וחקירה וסגי בשאלות (ב"י, וכמ"ש כח/ח).

"אינו יכול לחזור"

פת"ש (א) בשם שער המשפט: שתי כתי עדים המכחישים זה את זה, וכת אחת חזרה מדבריה. האם גם בשתי כתי עדים אמרינן שאינו חוזר ומגיד א"ד כיון ששנים מכחישים אותם בכה"ג יכולים לחזור בהם?

סעיף כו: קבלו הדיינים עדות בישיבה

סעיף כו: אם קבלו עדים מעומד, מה שעשו עשוי. ואם היו נסמכים על העמוד, אפילו לכתחלה מותר, דסמיכה כישיבה. ובסימן י"ז נתבאר שעכשיו נהגו להושיב העדים [ריב"ש].

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"בסימן י"ז"

הרמ"א (יז/א): ועמידה ע"י סמיכה מקרי שפיר עמידה לענין זה (ריב"ש). ועיין לקמן סי' כ"ח.

"סמיכה כישיבה"

סמ"ע (סד): עדים צריכים להעיד בעמידה (סימן יז), ואם סמכו כשר (הרמ"א שם) ודיינים בישיבה ואם סמכו כשר (מרן כאן).

טעמו: דאזלינן הכא והכא לקולא. ומיהו נראה לע"ד דאם היו הדיינים וגם העדים נסמכים בדין אחד בפעם אחת, דאסור למיעבד הכי, דממ"נ חד מהם לא עביד כדינא (כ"כ הסמ"ע לעיל יז סקו). כ"כ או"ת, נתיבות. **והש"ך** (יז סק"ה) בשם הב"ח – חולק (אף בכה"ג ש"ד). **אבל הג' הט"ז** – דחה ראית ב"ח (עיין הכל ברמ"א בסימן יז ס"א).

סימן כ"ט: שלא יוכלו העדים לזוזור ובו ג' סעיפים.

(כתובות: יח, יט. ב"מ: כח. סנהדרין: מד)

סעיף א¹: אחר שהעיד אינו יכול לחזור בו

סעיף א חלק 1: ^אאחר שהעיד העד בבית דין (והוא לאחר כדי לזור) **אינו יכול לחזור בו. כיצד, אמר: מוטעה הייתי, שוגג הייתי ונזכרתי שאין הדבר כן, לפחדו עשיתי - אין שומעין לו, אפילו נתן טעם לדבריו.**
^בוכן אינו יכול להוסיף בעדותו תנאי (וי"א דיכול להוסיף בתנאי) (טור בשם הרא"ש)...

לטמא בין לטהר... בין לפטור בין לחייב...
אם עד שלא נחקרה עדותם בב"ד אמרו מבודים היינו – הרי אלו נאמנים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אירושלמי: תני – וכן עדים שהעידו בין

ב. אין מקבלין עדות אלא ביום, ואם קבלוהו בלילה [רשב"א ורי"ו], אפילו היו עדין רדופים לילך למדינת הים, אין דנין על פי אותה קבלה [רשב"א].
ג. הגה: מיהו אם קבלו עליהם בעלי הדינין לקבל העדות כלילה, מקבלים אפילו לכתחלה (ב"י בשם הרשב"א).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"שאינם יודעים כלום"

כ"פ שו"ע (לקמן לא-ד): מי שהביא עדים והוכחו מתוך עדותו, ואחר כך הביא עדים אחרים על אותה תביעה, והוכחו, וכן עד מאה כת, ואחר כך הביא עדים אחרים ונמצאת עדותן מכוונת, דנים על פיהם.

ב.

"אין מקבלין עדות אלא ביום"

סמ"ע (סב): משום דהו"ל כדין. וגם בדין אם קבלו בעלי דינים לדון בלילה מותר.

"אין דנים ע"פ אותה קבלה"

סמ"ע (סג): ולא דמי למ"ש הרמ"א (ה, ב) שאם עבר ודנו בלילה בדיעבד דינהם דין, דהתם – הו"ל דיעבד ממש (שכבר דנו), מה שאין כן כאן שרוצים לדון ע"פ העדות לכתחילה לא ידונו. **דלא כע"ש** שכתב – דהכא (בקבלת עדות בלילה) כתוב בהדיא "ביום הנחילו" ולכן לא דנים ע"פ עדות זו. אבל שם בדין כתוב "שפטו את העם בכל עת", דמיירי לגמר דין, ותחילת דין ג"כ נפקא לן מהאי קרא דוהיה ביום הנחילו.

תפארת למשה: ולפי הסמ"ע אם כבר דנו ע"פ אותה עדות דהו"ל דיעבד ממש שדינהם דין. ולא משמע כן מההיא "ביום אתה מפיל נחלות ולא בלילה" (והובא בפת"ש לג).

ותפארת למשה – מתרץ קושיית הסמ"ע: ל"ד לדין בלילה, שגמר דין בלילה מותר (רק התחלת דין אסורה), סלק התחלת הדין כמי שאינו וגמר הדין כשר (דדמי לדיינים שפסקו בלא משא ומתן דכשר), אבל קבלת עדות נעשה כל הקבלה שלא בהכשר והו"ל כקיבלו שלא בפניו שיכולים לחזור, שאין דינהם דין. כ"ד קצות החושן (סימן ה').

ש"ך (לא): אין דנין – ויכולים העדים לחזור בהן, כ"כ בשלטי גיבורים.

ג.

"אם קבלו עליהם"

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום הרבה יותר נוח לדון בלילה, כיון שכולם פנויים, ולכן יש סעיף בשטר בוררות שאפשר לדון בלילה. כ"כ הרדב"ז שאם יש הסכמה אפשר לדון בלילה, כ"ד הרמ"א.

סעיף כה: אין מקבלין עדות קודם שישביב הנתבע

סעיף כה: אין מקבלין עדות קודם שישביב הנתבע לתביעת התובע, לפי שאולי יודה הנתבע ולא יהא צריך עדים, ואטרוחי ב"ד לא מטריחינן [ריב"ש].

סעיף כב: ב"ד שקיבל העדות צ' לכתוב מי הם העדים

סעיף כב: נכון למקבלי עדות לפרסם בשטר קבלת העדות מי הם העדים [ת' המיוחסות לרמב"ן]. (מיהו אם לא כתבו מי הם העדים, לא הפסידו) (שם בתשובת רמב"ן סימן קי"ד).

סמ"ע (נט): מיירי שקבלו העדות לשלוח לב"ד שידון בזה צ' לפרסם בשר, וטעמו כיון דבית דין בתר בית דין לא דייקי. כ"כ הנתיבות.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

"לפרסם בשטר קבלת העדות"

סעיף כג: תקנה שהסופרים יקבלו העדות

סעיף כג: אם רצו הצבור לתקן שהשני סופרים מקבלים עדות ומגבין על פיהם [רי"ן], וכן אם רצו שאם יפטר העד שהוזמן להעיד עם הסופר שתעלה חתימת הסופר כשני עדים, תקנתם קיימת [רשב"א]. הגה: כי בכל דברים כאלה רשות לנצור לתקן בעירם הטוב בעיניהם [רי"ן].

חתימת הסופר כשני עדים שתקנתם קיימת.

וכ' **סמ"ע** (ס) - ומפורש שם בתשובה [להרשב"א המובא בציונים אות נ"ה], שהסופר צריך לכתוב בשטר שיודע שנמסרה העדות בתחילה לו עם עוד אחר ששמו פב"פ ושאותו פלוני נפטר לעולמו, ושהוא כתב וחתם השטר לבדו אחר פטירת העד חבירו כתקנת הקהל.

❖ **שורשי הלכה** (המקורות)

רי"ן: מה שנוהגים שהשני סופרים מקבלים עדות ומגבין על פיהם יכולים הציבור לנהוג המנהג שיראה בעיניהם שיהא בו תקנה לציבור. כמו יחידים שקבלו עליהם בקנין קרוב או פסול.

וכ"כ **הרשב"א** (בתשובה ח"א סימן תשכט): על קהל שתקנו שאם יפטר העד שהוזמן לחתום עם הסופר, שתעלה

סעיף כד: מי שהביא כת עדים אחת ונפסלה, יכול להביא

אחרת

סעיף כד: מי שטוען שיש לו שני כיתי עדים, ואמרו הכת האחת שאינם יודעים כלום, לא הפסיד זכותו ומביא כת שנייה [משרים נתיב ב' חלק ב' יא ע"ד].

סעיף יט: אין מקבלים עדות על הקטן

סעיף יט: אין מקבלין עדות על קטן, אפילו בפניו, דכיון דקטן הוא, בפניו כשלא בפניו דמי. ויתבארו פרטי דין זה בסימן ק"י.

מאבותיו ויש לו חזקת ג' שנים, אלא ימתין עד שיגדל היתום (כיון שהקטן מוחזק עכשיו בבית). וה"ד אם הקטן כבר הוציא וזה בא לתובעו, אבל אם הקטן בא עכשיו להוציא את זה אין שומעים לו, אלא מקבלים עדות הגר שם לפני האפוטרופוס ודנין ביניהן, או ממתין עד שיגדל ואז תובע לזה שדר בו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אפילו היו באמצע התיק, ונפטר הנתבע ונשארו יתומים, סוגרים את התיק עד שיגדלו היתומים. אבל על צוואה דנים אף בפני היתומים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב"ק(ק"ב): ומסקינן שאין מעידים אפ' בפניהם על הקטנים עד שיגדלו, ואף בפניהם נקרא דהוי כלא בפניהם. עיין לקמן סימן קי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אין מקבלים עדות על הקטן"

סמ"ע: אפילו ידוע שהקטן הוציא מכלו בחזקה השדה או הבית, כיון שיש לקטן חזקת אבות על הבית, אין עדות של הגר שם שקנה

סעיף כ: אין מקבלים עדות אלא בב"ד של ג'

סעיף כ: אין שנים ראויין לקבלת עדות (אלא צ' ב"ד של ג'). ואם קבלו, לא עשו כלום (דהוי עד מפי עד – סמ"ע). [מרדכי, רשב"א, בעה"ט והרמב"ן].

סעיף כא: קבלת עדות בג' מומחים

סעיף כא: קבלת עדות צריך ג' מומחים יודעים הלכות עדות כשר ופסול, וזהירין בקבלתן לכיון עדות כל אחד, כדתנן הוה זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר. וכל המקבל עדות ואינו ראוי לדון, כאילו קבל עדות שקר, ואינו ראוי לדון על פי אותו שטר [נמ"י]. (אלא סומכין על העדים ע"מ) (טור).

בפני עצמו וזה בפני עצמו לא מהני (מהרי"ט). כ"כ כנה"ג.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: ואם קבלו עליהם בע"ד שתהא קבלת העדות בפחות ועשו קניין, מהני.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"ג' מומחים"

פת"ש (לב): בגליון שו"ע דהגר"ע איגר כ' דבעינן במוטב תלתא כחדא, אבל אם קיבלו זה

כאן.

ב. וכ"כ באור זרוע (ב"ק סי' תלט) ז"ל והיכא שמצא עדיו בעיר אחרת ואין בעל דינו שם הרי זה מביא עדים בפני חכמי העיר ומקבלים עדותם וכותבין שכך העידו פלוני ופלוני ושפיר דמי.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"ועדיו במקום רחוק"

סמ"ע (נה): כתב העיטור דה"ה לעדים שזה במקום רחוק וזה במקום רחוק וצריך לצרף עדותן (שמקבלים כל עד בפני עצמו ומצרפים העדות).

סעיף יז: המביא עדים לפטור עצמו אפשר להעיד שלא לפני בע"ד

סעיף יח: לא אמרו אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו. אבל המביא עדים לפטור את עצמו, מקבלים.

בפני בעל דין. וקשה - הרי מביא עדים לפטור ולמה לא נקבלם?

וי"ל דשאני התם דחשיב להוציא, שהרי רוצה להוציא השטר ולקורעו (ה"ה אם רוצה להוציא המשכון דלא מהני).

והמבי"ט כ' - דוקא כשבאים להוציא מהלוה שלא בפני המלוה, דלפטור עצמו מהתביעה יכול להביא עדים שלא בפני התובע, אבל כשאין המלוה תובעו ודאי שלא יקבלו העדות אלא בפניו. כ"כ הנתיבות.

וערוך השלחן כ' - שאם הב"ד מבינים שאמת אומר זה שמביא עדים, דודאי יתבענו התובע כשידע שאין לנתבע עדים, מצוה לקבל עדיו כדי לסלק ערמומית התובע. ה"ה מי שמוחזק בבית ומביא עדים על חזקתו אע"פ שאין התובע לפנינו מקבלים העדות, דאולי יבוא איזה מערער על חזקתו (רשב"א).

ודוקא שהוא מוחזק אבל אם ידענו שהיתה שכורה בידו לא מקבלים עתה עדי חזקה אלא בפני בע"ד (נתיבות).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

הר"ן: גבי אלמנה מוכרת שלא בב"ד - לא שייך אין מקבלים עדים אלא בפני בע"ד אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו, אבל זו שבאה לפטור עצמה מקבלים.

כ"כ ד"מ בשם רשב"א - המחזיק בקרקע ומביא ראיה לפני ב"ד על חזקתו אע"פ שאין המערער לפנינו.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"המביא עדים לפטור"

סמ"ע (נו): דווקא במקום שבאים להוציא ממון ע"י עדים בעינן לפנינו.

הקשה הש"ך (כט): בשו"ע (קח/טז) כ' - שירש קטן שהיה שט"ח לאביו, ויצא עליו שובר (ששט"ח זה פרוע) - אין קורעים את השטר וגם לא מגבים בו עד שיגדל היתום. ואפילו יש עדים שמעידים שזוכרים הפרעון אין עדותן עדות לפי שאין מקבלין עדות שלא

מחלוקת, אלא דהשמיט הרא"ש הסיפא דרבינא דנקט דיסקא. כ"פ הרמ"א. ורי"ו – פסק כשמואל גם מ"ש בסיפא.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ד. "וי"א כל ששלחו אחריו ולא בא"

סמ"ע (ג): זו ממירא דשמואל, ומ"ש הרמ"א בשם י"א כיון שהרי"ף והרמב"ם השמיטוהו דס"ל ששמואל חולק על רבי יוחנן.

סמ"ע (גד): ואם פתחו ליה בדינא - פירוש שאם התחילו לטעון לפניהם אין יכולים לומר לא אדון לפניכם (כמ"ש יג/ב), אבל אם לא פתחו בדינא יכול לומר אין רצוני שתקבלו עדותי אלא מי שידון אותי ולא אדון לפניכם.

ה. "ואין יכולים להמתין"

פת"ש (ל) בשם גליון שו"ע הרב משה – הביא חילוקים בין המחבר והרמ"א –

■ כשהבע"ד לא מחוייב לדון בפני ב"ד זה: לפי הרמ"א – מקבלים העדות אפילו שלא בפניו כשהדבר נחוץ (כדי שיהיה לנו עדות למקרה הצורך). ולפי המחבר – אין מקבלים, אלא אם כן בפני ב"ד שצריך לדון בפניו.

■ אם היה נחוץ (חולים או בקשו לילך למדנית הים) וקבלו העדות שלא בפניו, ואחר כך נתרפאו העדים או שנשארו בארץ: לפי המחבר – אין דנים ע"פ אותה קבלה אלא צריך לחזור להעיד בפניו, כיון שיכול לחזור ולהעיד. ולפי הרמ"א – אין צריך לחזור ולהעיד.

סעיף יז: כשהעדים לא במקום התובע והנתבע

סעיף יז: ^אראובן שתובע את שמעון ועידיו במקום אחר, יאמרו בית דין לשמעון אם חפץ לילך במקום העדים ועידו בפניו, ואם לאו יקבלו ב"ד שבמקום העדים עדות שלא בפניו ויודיעו לב"ד שבמקום הבעלי דיניו, וידונו על פי אותה קבלה [רי"ו נ"ב ח"א יא].

ב. הגה: וכן אם מלא עדיו בעיר אחרת, ואין שהות לשלוח אחריו, או שלא ימלא העדים אחר כך, גובין בפני ב"ד שלא בפני בעל דין, ודנין על פי העדות ההוא (א"ז). וכן המנהג פשוט במדינות אלו.

ג. אף ע"פ שיטת חולקים וס"ל דאפילו במקום שיש לחוש שיפסיד העדות אם לא יקבלו שלא בפניו, אין מקבלין אלא א"כ שלחו לו תחלה (שיטת התוס' בשם ר"י, בסעיף טז), אין נוהגין כן, אלא כאשר נתבאר (כ"פ יש"ש).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כ' רי"ו (נ"ב ח"א יא): ראובן שתובע את שמעון ועידיו במקום אחר, יאמרו בית דין לשמעון אם חפץ לילך במקום העדים ועידו בפניו, ואם לאו יקבלו ב"ד

שבמקום העדים עדות שלא בפניו ויודיעו לב"ד שבמקום הבעלי דיניו, וידונו על פי אותה קבלה.

כ"כ עוד פוסקים - שכל שאין בעל דין מצוי כאן דמקבלין שלא בפני בע"ד, שלא אמרו אין מקבלין אלא בזמן שהבעל דין

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום יש פחות בעיה, כיון שבע"ד חותמים על שטר בוררות ועושים קניין, ובשר בוררות יש סעיף שיש רשות לב"ד לקבל עדות אף שלא בפני בע"ד.

שיאמר אני רוצה להזכיר העדים לכיון את העדות ואם אמות תשתכח העדות ויפסיד כל החוב. **מה** שאין כן בחולה הנתבע דאז יכול לגבות החוב כשיגדלו היתומים, וגם משום שבכאן לא פשע במה שלא בא כיון שהוא חולה ולא היה יכול לבוא.

סעיף טז חלק 2: ^זו"א דכל ששלחו אחריו ולא בא לב"ד, מהני, ומקבלין עדות שלא בפניו, אם פתחו ליה בדינא, או אפי' לא פתחו ליה בדינא, ולריך לדון לפני אותן דיינים כדרך שנתבאר בסימן י"ד (ר"י נתיב ב' ח"א).

^הוכן אם היה דבר נחוץ, ואי אפשר לקבל העדות אחר כך, כגון שהיו העדים חולים או התובע חולה ויש לחוש שימות (טור). וכן אם העדים הולכים למדינת הים ואין יכולין להמתין עד שיודיעו אותם, מקבלין אף על פי שלא שלחו אליו (נ"י ומרדכי פרק הגוזל בתרא הראב"ד והרשב"א) וכן נראה ממה שפסק לקמן סימן ק"מ סעיף י'.

על רבי יוסי בר חנינא שצריך פתחו לו בדינא בנוסף לעדיו חולים (והלכה כשמואל) ולכן בעינן ג' דברים: חולה, פתחו לו בדינא, שלחו לו ולא בא. ובעה"ט כ' – ששמואל לא חולק על ר' יוסי בר חנינא בחולה או בעדיו חולים או מבקשים עדיו לילך למדינת הים, אלא שמואל מדבר בשלחו לו ולא בא דבעינן פתחו לו בדינא. כ"כ הרא"ש – שאם לא פתחו בדינא יכול לומר לב"ד הגדול אני הולך. כ"כ רי"ו.

● **והב"י כ'** – מדהשמיטו הרי"ף והרמב"ם דין זה, משמע דס"ל ששמואל חולק על ר' יוחנן, ואין הלכה כמותו.

להלכה:

● **הרי"ף והרמב"ם** – השמיטו הא דשמואל, דס"ל ששמואל חולק על ר' יוחנן ואין הלכה כמותו.

● **והרא"ש פסק** – כשמואל, שאין

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^ז**(שם):** אמר רב יהודה אמר שמואל – מקבלין עדים שלא בפני בעל דין. אמר מר עוקבא לדידי מיפרשא לי מיניה דשמואל כגון דפתחו ליה בדיניה ושלחו ליה ולא אתא, אבל לא פתחו ליה בדינא מצי א"ל אנא לב"ד הגדול אזילנא. אי הכי כי פתחו ליה נמי מצי א"ל לב"ד הגדול אזילנא? אמר רבינא – כגון דנקט דיסקא מבית דין הגדול. **ופרש"י:** דנקיט – בע"ד חברו. **דיסקא** – אגרת מב"ד הגדול לכופו לדון.

הרא"ש: פתחו לו בדינא – פירוש שכבר טענו לפני הדיינים ואחר כך הביא התובע עדיו ושלחו לו ולא בא, מקבלים העדות שלא בפניו, שהרי מרצונו לא בא.

שיטת שמואל

● **מרדכי בשם ר"ח** – שמואל בא להוסיף

לבעל דין ולא בא, או שאינו מצוי בעיר, הרי אלו מקבלים עדות שלא בפניו. הגה: אבל אם לא הודיעו אותו, לא (טור).

ב. דוקא שאין לחוש שהעדים ילכו קודם שיוודיעו אותו (מרדכי בשם ראב"ן ור"י), וכמו שיתבאר לקמן בסמוך.

ג. ואם היה הנתבע חולה, אין מקבלין עדות שלא בפניו, אף על פי שיש לחוש שיפלו הנכסים קמי יתמי ולא יוכל לדון עמהם, כמו שיתבאר בסימן ק"י (טור)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ק (ק"ב): כמה דוגמאות שמקבלים עדות שלא בפני בע"ד:

● כשבעל הדין או עדים חולים או שהיו עדין מבקשין לילך למדינת הים ושלחו לו ולא בא.

● פתחו בדין ושלחו לבע"ד שיבוא ולא בא, אבל אם עדיין לא פתחו ליה בדינא מצי א"ל אנא לב"ד הגדול אזילנא. ופרש"י: חולים – מסוכנים למות ואם לא עכשו אמתי.

שלחו לו ולא בא

התוס' בשם ר"י – קאי על הכל אף בעדי חולים או מבקשים לילך למדינת הים צריך לשלוח לו ואם לא יבוא אפשר להעיד שלא בפניו, אבל שלחו לו ב"ד ולא בא – לא. כ"כ מרדכי(ר"י), רא"ש.

ב"י – ולפי שיטה זו בעינן תרתי, הפסד ללוקח וגם התרו בו ולא בא, ולכן אף שהבע"ד אינו בעיר צריך לשלוח לו.

אבל הרא"ש בשם י"מ כ' – דווקא כשיקשו עדין לילך למדינת הים שהות לשלוח לו ולהודיעו, אבל חולים אין צריך להודיע לו שאין שהות. כ"כ נמ"י. כ"ד הרשב"א, ראב"ד. כ"כ הסמ"ע בדעת השו"ע.

ב. נמ"י: ולפ"ז ה"ה אם היה בע"ד במקום רחוק והיו עדין מבקשים לילך למדינת הים אין אומרים נמתין עד שישלחו לו, דבין כל וכך ילכו העדים. כ"כ ר"ן, מרדכי, רשב"א.

ג. **טור בשם הריב"א:** דוקא כשהיה התובע חולה ומבקש שיקבלו עדות בחיי כי הוא יזכיר להם לכוון העדות. אבל היה הנתבע חולה ואומר התובע שיקבלו העדות בחיי הנתבע שלא בפניו, כדי שיחזיקו בנכסיו לפני שיפלו לפני יתומים (כי אז לא יקבלו עדות עד שיגדלו) – אין שומעים לו, כי מזל רע שלו גרם שחלה הנתבע. כ"כ מרדכי, רא"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"בע"ד חולה מקבלים"**

סמ"ע (נ): זוהי דעת הרא"ש בשם י"מ, דלא בעינן שישלחו אליו בחולה, שיש לחלק בין חולה שיש לחוש שימות פתאום, לבין ההולך למדינת הים שיש שהות לשלוח אחריו. אבל כשאינו בעיר מסתמא לא ימתינו העדים עד שישלחו אחריו ויבוא.

אבל התוס', הרא"ש והטור – ס"ל שגם בחולה בעינן שישלחו.

ג. **"ואם היה הנתבע חולה"**

סמ"ע (נא): דוקא בתובע חולה הקילו, משום

ד. "ויש חולקים"

ש"ך (יט): והרש"ל פסק שאפילו בדיעבד עדותן פסולה כהמחבר. כ"כ רעק"א בשם ת' הרמ"א.
ש"ך (כ): כשר בדיעבד - ולכן אין יכול לחזור ולהגיד.

לא מעוניין בעדות זו (שהיתה שלא בפניו), אבל אם אומר שמקובלת עליו העדות אע"פ שלא היתה בפניו – עדות ראשונה הוי עדות. שלא אמרו אין מקבלין אלא לתועלת המתחייב בעדות, אבל הזוכה בעדות מקבלין שלא בפניו. כ"כ באה"ג.

סעיף טו חלק 2: ולכן אם הבעל דין הוא אלם, והעדים יראים להגיד לפניו, מקבלין העדות שלא בפניו, ודנין על פיו (פסקי מהרא"י סימן קע"ה וקע"ו). מיהו אם אפשר לכוף האלם כדרך שנתבאר לעיל סי' זה סעיף ה', עדיף טפי

יש אומרים דלא אמרו אין מקבלין עדות אלם בפני בעל דין, היינו דייני ממונות, אבל בקטטות ומריבות יש לחוש שאם יעידו בפניהם יתקוטטו עם העדים, גם יתקוטטו זה עם זה, תקנו הגאונים שמקבלים העדות שלא בפניהם, גם לא יגלו מי הם העדים (הגהת מרדכי).
 ולי נראה דדוקא כשאין הב"ד רואים לדון אחד מהם עפ"י הדין ולענוש, רק להשקיט הקטטה ולהורות כפי כוונת המריבה, אבל כשרואים לענוש ולדון אחד מהם, אין לקבל העדות אלם בפניו, וכמו שנתבאר באופן העזר סי' י"א סעיף ד' [ד"מ ט'].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

כ' בפסקי מהרא"י (סימן קע"ה): מדברי ראב"ן שמעינן שמקילינן בדבר שאם יגבו העדות בפניו יתעכב קבלת העדות על ידי כחות ואלמות ומקבלין עדות שלא בפניו. וכ' עוד (סימן קע"ו) - היכא דאיכא למימר דהעדים יראים מלהגיד בפניו יגידו שלא בפניו, וכן משמע קצת מתשובת הרשב"א. כ"פ הרמ"א.

ה. "לכן אם בע"ד אלם"

סמ"ע (מט): פירוש כיון שאין מדקדקים בזה כל כך, מקילים גם כן באלם לקבל עדות שלא בפניו.

סעיף טז: מתי מקבלים עדות שלא בפני בע"ד

סעיף טז חלק 1: ^אהיה הבעל דין חולה, או שהיו העדים חולים (ויש חשש שימותו), מקבלים שלא בפניו. ואם היו העדים מבקשים לילך למדינת הים ושלחו

הלכות עדות: ח"מ - סימן כח

שלא בפני בע"ד אם עברו וקבלו לא עשו כלום והוי טועים בדבר משנה שחוזר.

ג' כ' רבי מנחם הארוך: עדים שנתקבלה עדותם שלא בפני בע"ד, אפילו השביעום ב"ד - חוזרים ומקבלים עדותם (דעדותם הראשונה אינה כלום - ריב"א). ול"א שאמרו עדותם שניה כדי שלא יצאו שקרנים (כיון שנשבעו בראשונה) והוי נוגעים בעדותם, אלא עדותם שניה עיקר. כ"כ ריב"ש.

ואם לא כיוונו עדותם השניה כראשונה, שני העדויות בטלו ועברו על השבועה (ראשונה כיון שהיתה חוץ לב"ד, ושניה שהי נשבעו לשקר ונפסלו).

וואי לא מסתפינא הייתי מכשיר עדות שניה, הואיל והעידו ראשונה חוץ לב"ד לא דקדקו כ"כ בעדות. וכ"נ מהרשב"א. כ"פ הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

הקדמה הסדר בב"ד (הרב יעקב יוסף זצ"ל): **תחילה** טוען התובע טענותיו, ואחר כך משיב הנתבע (אולי יודה וא"צ לעדים), ואם אין הסכמה מביאים עדים וראיות נוספות כגון מסמכים.

יכול בע"ד למנות אחר (עו"ד או טוען רבני) לציג אותו, וחותרם על יפוי כח בלתי חוזר. ואז אפשר לקבל העדות בפני העו"ד שלו.

מזכיר הב"ד רושם שמות העדים כתובת ועוד פרטים בפרוטקול. **ונותנים** לבע"ד העתק פרוטקול של העדות והטענות אם ירצו. א.

"שלא בפני בע"ד"

סמ"ע (מז): דכתיב "הועד בבעליו" יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. (והסברא נותנת כן, דכשמעידים בפני בע"ד ישימו יותר אל ליבם

להעיד אמיתת העניין - לבוש).

ולכן בדבר שאין חשש בזה שישקרו כמו צוואה, מקבלין אפי' שלא בפני בעל דבר. ועל כן מותר לקבל עדי צוואה בפני הקטן.

יש"ש: ואם יש חשש שישאו העדים פנים לאחד מבע"ד טוב שקודם ישאלום שלא בפני בע"ד, ואחר כך יגידו בפני בע"ד כדי שיתביישו לחזור בהם. וכן עשה ריב"א. ב.

"אם קבלו אין דנים על פיו"

פת"ש (כ"ד): כשהעדים אינם מכירים לבעלי דנים אע"פ שעומד שם (כגון שהוא מעורב בין אנשים אחרים): **כנה"ג כ'** - לא מיקרי בפני בע"ד. כ"כ תומים (בשעת הדחק מהני). **ושוב"י כ'** - דהוי בפני בע"ד.

פת"ש (כה): אין דנים על פיו - ואם כבר דנו ע"פ עדות זו לכו"ע אינו חוזר הדין (ת' מהר"ם פאדווה).

"וחוזרין ומגידין"

והרש"ל חולק - אחר שהעידו שלא בפניו תו לא מהני בפניו (דעביד אינש לאחזוקי דיבוריה). כ"כ הט"ז בשם ת' בן לב. **אבל הט"ז עצמו** - דחה דבריו, שאין לו יסוד בגמרא. ואדברא מהרי"ף ובעה"ט שכתב הרמ"א סכ"א (אלא סומכים על העדים עצמם) משמע דמהני אחר כך בפניו. כ"ד קצות החושן(ז).

"אע"פ שהגידו בראשונה ע"פ חרס"

סמ"ע (מח): פירוש דה"א כיון ששינו בעדותם נמצא שנשבעו לשקר ופסולים לעדות, **קמ"ל** דלא, שכל שהעידו שלא בפניו לא מדקדקים כל כך. ה"ה אם הגידו בראשונה על פי השבועה (רבי מנחם שם).

"דכל קלא בפניו כחוץ לב"ד דמי"

פת"ש (כו): כ' ת' ראנ"ח - דה"ד כשהבע"ד

פת"ש (כב): כ' ת' שבו"י - שקרובו של בע"ד
כאחר דמי ומותר להזכירו, אך אשתו ובניו
כבע"ד עצמו.

"ואם העד ת"ח"

סמ"ע (מו): כן פירשו רש"י, טור. אבל
הרמב"ם כתב – אם בע"ד המביא ת"ח. ונ"ל
להלכה כדברי שניהם.

פת"ש (כג): דין ת"ח בימינו –

ת' הרמ"א כ' – שאין דין ת"ח בימינו. כ"כ
התומים. אבל כנה"ג כ' – שיש דין ת"ח
בימינו. כ"כ שבו"י.

שוב"י: ואם בע"ד שם דברים בפי ב"ד או
שליח, שיזכיר לעד ש"ד שהרי מזכירו אחר.

סעיף טו: לקבל עדות בפני בעל הדין

סעיף טו חלק 1: ^א אין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין, ^ב ואם קבלו, אין

דנין על פיו.

^ג הנה: וחוזרין ומגידין בפניו. ואם שנו בעדותן בפעם שני ממה שהגידו בראשונה, הולכין
אחר העדות השני שהגידו בפניו, אף על פי שהגידו בראשונה על פי החרס, לכל שלל בפניו
כחוז לזית דין דמי, וחוזרין ומגידין (בית יוסף בשם ר' מנחם).

^ד ויש חולקין ואומרים דאם נתקבל העדות שלל בפניו, כשר דיעבד (רי"ו נ"ב ח"ב ומרדכי פ'
הגוזל בתרא)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ב"ק (ק"ב): בר חמוה דרבי ירמיה טרק
גלא באפיה דרבי ירמיה, אתא לקמיה דרב
אבין. אמר – שלו הוא תובע. א"ל – והא
מייתינא סהדי דאתחזק בה בחיי אבוה?
א"ל – וכי מקבלים עדות שלא בפני
בע"ד.

ופרש"י: בר חמוה – קטן הוה. טרק גלא
דלת פתוחה של אביו סגר, ולא הניח
לרבי ירמיה להכנס להחזיק בה. דאחזיק
בה בחיי אבוה – וטען שאביו מכרה לו.
שלא בפני בע"ד – והאי קטן כמאן
דליתא דמי.

עוד שם (ק"ב): וטעמו – דכתיב "והועד
בבעליו ולא ישמרנו" אמרה תורה יבוא
בעל השור ויעמוד על שורו.

אם קבלו בעדות שלא בפני בע"ד

• ^א✓ **מרדכי בשם ראב"ה כ'** – שדיעבד
הוי עדות, כדמשמע בכתובת(כ). בהזמה
שלא בפני העדים נהי דהזמה לא הוה
הכחשה מיהא הוי. גם כאן מיהא בדיעבד
הוי עדות. כ"ד הראב"ן – שהרי באונס
הוי עדות. כ"כ המשרים. כ"פ הרמ"א.

• ^ב✓ **מיהו מרדכי בשם ריב"א כ'** – שאף
בדיעבד לא הוי עדות לדון על פיהם, וכמו
בהזמה שאף בדיעבד לא הוה הזמה,
והכחשה שאני שאינה חובת העדים אלא
חובת בע"ד הוא והרי הוא שם. כ"כ
הרא"ש, טור, רשב"ץ בשם הרשב"א,
ריב"ש, וכ"ה בירושלמי, רשב"א, רמ"ה,
בד"ה בדעת הרמב"ם. כ"פ שו"ע.

נמ"י: וכיון שקי"ל דאין מקבלים עדות

סעיף יד: כשנזכר בעדות ע"י אחר

סעיף יד: ^א וכן אם נזכר לדבר על ידי אחר שהזכירו לו, יכול להעיד, אפילו היה המזכיר העד השני. ^ב אבל אם הבעל דין בעצמו מזכירו ונזכר, לא יעיד, ואם העד תלמיד חכם, אף אם הבעל דין בעצמו מזכירו, שפיר דמי, שודאי אי לא היה נזכר לא היה מעיד.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א כתובות (כ): אמר רבא – ש"מ מרבי יוחנן (שאם נזכר ע"י הכתב יכול להעיד) הני בי תרי דידיעי סהדותא ומשי (שכחו) חד מינייהו (מהעדים) מדכר לחבריה.
^ב איבעיא להו – עצמו (הבע"ד מזכיר לו) מאי? רבי חביבא אמר – אפילו עצמו (בע"ד מזכירו). **✓** ר' אשי – עצמו לא. והילכתא עצמו לא.

ואי צורבא מרבנן הוא (העד) אפילו עצמו. כי הא דרב אשי ידע סהדותא לרב כהנא. א"ל – מי דכיר מר א"ל – לא. לאו הכי והכי הוה עובדא? א"ל – לא ידענא. לבסוף אידכר רב אשי אזל אסהיד. חזייה לרב כהנא דהוה מחסם. א"ל מי סברת דעלך סמכינא אנא הוא דרמאי אנפשאי ואידכר.

ופרש"י: לעצמו מאי – אם בע"ד עצמו מזכירו עד שנזכר מאי. מחסם – מגמגם, תמה על רב אשי שהעיד.

ואי צורבא מרבנן

✓ פרש"י פ' – העד ת"ח אפילו בע"ד מזכירו מהני, שאם לא היה נזכר העד לא היה מעיד.

והרמב"ם פ' – אם בע"ד ת"ח ש"ד, כיון שהוא ת"ח יודע שאם לא היה נזכר העד לא היה מעיד.

[הגהות: רב כהנא גימגם כדי שלא יסמוך עליו רב אשי ויבוא להעיד אם לא נזכר (פירוש ת"ח מזכיר בעדינות כדי שהעד יעיד רק אם נזכר באמת, מה שאין כן כשאינו ת"ח).]
מ"מ הב"י – נשאר בקושיא על הרמב"ם, ומה בכך שהתובע ת"ח מי אמר שהעד נזכר שמא על דברי התובע הוא סומך.
כ' הב"י: ונ"ל דוקא כשאין העד לפנינו, אבל אם הוא לפנינו ואומר שנזכר סומכים עליו. אבל השב"י כ' – שאין לסמוך עליו אלא בת"ח, ואף הב"י נראה שחזר בו מדהשמיט זה בשו"ע (והובא בפת"ש כג).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א "אפילו היה המזכיר עד השני"

סמ"ע (מה): וכ"ה בכתובות(כ), ורבנותא קמ"ל בעד, דה"א שהעד יחשב קצת נוגע בעדות דניחא ליה שדברי עדותם יעשה פרי – קמ"ל דלא. והטור – לא כתב על ידי העד, אלא על ידי אחר, רצה לומר אפילו אם העדים שניהן שכחו הדבר ואחר הזכירם, ויש בזה ג"כ צד רבנותא טפי.

^ב "בע"ד עצמו מזכירו"

ערוך השלחן: וטעמו – דחיישינן שמא הטעימו לו העניין כ"כ עד שהטעו אותו שלא ירגיש שאינו זוכר ומדמה בדעתו שזוכר.

וחתום. וכן השיגו הרמב"ן ועוד ראשונים.

והט"ז מתרץ שיטת הרמב"ם – כיון שיש שני פסוקים סותרים, "על פיהם" ולא מפי כתבם, "כתוב בספר" – צריך לומר כשהפסוק מגלה

לנו (כגון בגיטין ובממכר) הוי מהתורה, כשלא מגלה (כגון בהלוואות) הוי מתיקון העולם. **והנתיבות** (ביאורים ז) מתרץ – בשטרי ראייה הוי מדרבנן, אבל בשטרי קניין הוי מהתורה.

סעיף יג: יכול להעיד כל זמן שזוכר אף אחר הרבה זמן

סעיף יג: א. כל זמן שזוכר האדם, יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמא מתוך שנתיישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בוריו. **ב.** אפילו אינו נזכר לעדות אלא מתוך הכתב, שכשמסרוהו לו כתבו בפנקסו לזכרון דברים, ושכח הדבר ואינו נזכר אלא מתוך הכתב, יכול להעיד; והוא שאחר שראה הכתב נזכר לדבר (ועיין לקמן סי' מ"ז סעיף י').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. כתובות(כ): אר"ח גבי תלוליות – עד 60 שנה אדם זוכר, יותר אינו זוכר. ואסיקנא: דלא היא, התם לא רמיא עליה, אבל הכא כיון דרמי עליה אפילו טובא נמי. פרש"י: אבל הכא – שנעשה עד בדבר אפילו יותר (יותר מ 60 שנה) סומכים עליו.

ב"י: אע"פ שמשמע שרק אם נעשה עד זוכר אף יותר מ 60 שנה, מ"מ כיון שזהו לשיטת ר"מ בתלוליות אבל לשיטת רבי יהודה כל שזוכר ש"ד, אפילו שלא נעשה עד בדבר.

כ"פ הרא"ש: כל זמן שזוכר האדם, יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמא מתוך שנתיישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בוריו.

ב. כתובות(כ): ת"ר – כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו אחר כמה שנים. **שם:** אר"ה – והוא שזוכרה עצמו. **ורבי יוחנן אמר** – אע"פ שאין זוכרה

מעצמו.

ופרש"י: שזוכרה מעצמו – בלא ראיית השטר נזכר קצת עדות מאליו. **אע"פ** שאין זוכרה מעצמו – אלא לאחר שראה נתן על לבו ונזכר, אבל לא נזכר לגמרי הוי מפי כתבם.

ופסק הטור: כרבי יוחנן - דאפילו אינו נזכר מהעדות אלא מתוך שכתב בפנקסו לזכרון דברים "פלוני העיד אותי ביום פלוני וכו'" ושכח הדבר ואינו נזכר אלא מתוך הכתב – יכול להעיד. כ"כ רש"י, רי"ף, רא"ש.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "כל זמן שזוכר"

סמ"ע (מד): ל"מ אם נעשה עד בתחילה שאז רמיא אנפשיה ואינו שוכח, אלא אפילו לא נעשה עד מתחילה מ"מ אם עכשיו נזכר מעיד (ב"י). כ"כ אורים ונתיבות.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: לפי ההלכה אין חוק התיישנות, ויכול לתבוע חברו אף אחר הרבה שנים.

הכתב לב"ד.

שדווקא בשטר הוי כנחקרה עדותו בב"ד משעת חתימה, אבל לא עדות שבכתב עד שיבוא הכתב לב"ד. ולפ"ז: אף במקום שאין מקבלים עדות אלא בפני בע"ד כיון שקריאת העדות בפני בע"ד ש"ד.

והתומים (טו) – חולק, אינו דומה ראית פניו שאינו מעיז, לכתובה שלא בפניו שמעיז.

אבל הנתיבות תירץ - דל"ק: הא דבעינן בפני בע"ד לא משום העזה אלא גזרת הכתוב הוא,

שהרי אפילו בשור הנסקל בעי בפני השור, ועוד כשיודע העד שיקראו עדותו בפני בע"ד אינו מעיז.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כשאי אפשר לקבל עדות מפיו, כגון שהעד נמצא בחו"ל, אפשר לשמוע העדות בטלפון, לדעת אם יש ממש בעדות, אם כן מעכבים הדין עד שיגיע לארץ, פעמים (כשהדבר נחוץ מאוד) שולחים ב"ד לחו"ל לקבל העדות.

סעיף יב: חותכין דיני ממונות בעדות שבשטר

סעיף יב: ^אחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר, אף על פי שאין העדים קיימין, כדי שלא תנעול דלת בפני לויין [רמב"ם הלכות עדות ג, ד].

^ב(ועיין לקמן סימן ס"א סעיף ב' איזה דבר מקרי שטר, גם לקמן סימן מ"ו סעיף י').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^ארמב"ם (עדות ג, ד): דין תורה שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאמר על פי שנים עדים מפייהם ולא מכתב ידן, אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימים כדי שלא תנעול דלת בפני לויין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א"עדות בשטר"

סמ"ע (מג): ודווקא שטר גמור התיירו משום תיקון העולם שלא ילכו, שיפחדו שמא ימותו העדים או ילכו למדינת הים. לאפוקי אם כתבו על פנקסיהם אף לר"ת לא מהני כשאין עדים, דהו"ל כאילמים שאינם ראויים להעיד בפניהם.

קצות החושן (ו): עדות בשטר ד' שיטות: **א. שיטת רש"י ובעל המאור** – כיון שאין כותבים השטר אלא מדעת המתחייב, לא הוי מפי כתבם אלא מפי כתבו (של המתחייב), שהמתחייב ציוה העדים לכתוב ולחתום, ורק שהעדים מעצמם כתבו הוי מפי כתבם.

ב. שיטת הרמב"ן – כיון שנכתב בנוסח שטר הו"ל נחקרה עדותם בב"ד ולא הוי מפי כתבם. **ג. שיטת ר"ת** – לא שייך מפי כתבם אלא במי שאינו ראוי להעיד בפיו כגון אילם, אבל מי שיכול להעיד הוי ראוי לבילה שאין הבילה מעכבת.

ד. שיטת הרמב"ם – עדות בשטר הוי מד"ס שלא תנעול דלת בפני לויין.

"שלא תנעול דלת"

ש"ך (יד): זו שיטת הרמב"ם שעדות בשטר מועילה מד"ס. ולא נהירא דבכמה מקומות מוכח דהוי דאורייתא. והוא פסוק בירמיהו (ל"ב מ"ד) שדות בכסף יקנו וכתוב בספר (שטר)

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ב. "אלא אם כן הלך למדינת הים"

סמ"ע (מא): כיון שמהתורה כשר, בדיעבד העמידו דבריהם על דבר תורה.

כ' ט"ז: אם בא לפניו שטר מעשה ב"ד שכתבו שהשני העיד כמוהו – כשר, דאמרינן זהו לשון ב"ד שרצו לקצר, אבל העדים העידו בפירוש. כ"כ נתיבות

ואמר השני "אף אני כמוהו" – כשר אפילו לדיני ממונות, אלא דרבנן עבוד מעלה אפילו בדיני ממונות צריך לפרש עדותן.

כ' משרים - כשאי אפשר לחזור ולקבל עדותו בפירוש, כגון שהלך למדינת הים מהני. כ"כ מרדכי. לאפוקי מרדכי בשם ראב"ן.

סעיף יא: לשלוח עדות בכתב

סעיף יא: ^אהעדים ששלחו עדותן בכתב לבית דין, אינו עדות, דכתיב: על פי שנים עדים (דברים יז, ו) מפיהם, ולא מפי כתבם. הגה: וכן נוהגין. ^בולא כש מכשירין אם העדים ראוין להעיד ואינם אלמים (טור בשם ר"ת).

אבל כל שנותן עדותו כתובה לב"ד ואמר מה שכתוב כאן אני מעיד – קרינן מפיהם. וכן נהגו. כ"כ ברכ"י בשם מהריק"ש, רעק"א וברכ"י.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "וכן נוהגים"

סמ"ע (מב): וראיתי נוהגין ממורי הוראה שלא רצו להטריח הת"ח ושלחו לו לכתוב עדותו בכתב ידו ולשלחו לב"ד. וכן נ"ל מאחר דלר"ת וסיעתו אפילו בלא ת"ח מותר לעשות כן. כ"כ הב"ח.

נתיבות (ביאורים ו): אף לר"ת שמכשיר עדות בכתב, מ"מ לא הוי הגדה עד שיבוא הכתב לב"ד.

ונפק"מ: שיכולים לחזור בהם (כמ"ש הרמ"א בתשובה). ואם מת או נשתתק או שכח עדותו קודם שבא הכתב לב"ד פסול אף לר"ת. ואין עוברים העדים על "לא תענה" עד שיבוא

❖ שורשי הלכה (המקורות)

גיטין (עא): תניא – "אם לא יגיד" פרט לאילם שאינו יכול להגיד. ואמאי הא יכול להגיד בכתב? שאני עדות דאמר רחמנא "ע"פ שנים עדים" מפיהם ולא מפי כתבם.

ולא מפי כתבם

^ארש"י בחומש – ע"פ שנים עדים פרט שלא ישלחו כתבם לב"ד. כ"ד הרמב"ם והש"ע.

^בור"י בשם ר"ת – נוהגים לשלוח העדות בכתב ידם לב"ד. ו"מפיהם" ולא מפי כתבם ה"ד באילם דלאו בר הגדה הוא, אבל אדם שראוי להעיד מועיל כתב ידו כשזוכר העדות, דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת. כ"פ הרמ"א.

כ' בד"ה בשם ריטב"א: מה שרש"י אוסר בכתב ה"ד כששלח העדות כתובה לב"ד,

סעיף ט: ^באחר כך מכניסין העד השני, ובודקין אותו. אם העיד כמו חבירו, נושאים ונותנים בדבר וגומרים הדין.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אסנהדרין(כט): משנה – כיצד בודקים

את העדים? היו מכניסין אותן לחדר ומאיימין עליהן ומוציאין את כל האדם לחוץ ומשיירין את הגדול שבהן, ואומרים לו אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה? אם אמר: הוא אמר לי שאני חייב לו איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום (שאינו מתחייב בזה). עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז.

^בואחר כך מכניסים את השני ובודקים אותו. ופרש"י: הוא אמר לי – הלוה אמר לי. לא אמר כלום – דעביד איניש דאמר פלוני נושה בי כדי שלא יחזיקוהו עשיר (שלא להשביע עצמו).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א.

"כל אדם לחוץ"

סמ"ע (לז): ל"ד כל אדם, שהרי בע"ד נשארים בפנים לקבל העדות בפניהם. והט"ז כ' – שיותר נכון כדברי הרי"ף שמוציאין אותן לחוץ ובודקין את כל אחד לבדו. ולפ"ז אין מקפידין על אנשים האחרים ששם. ומ"ש המחבר (י"ח-א) לאחר שמקבלים עדותן מוציאים כל אדם לחוץ, פ' אחר ששמעו העדים מוצאים כל אדם שלא ישמעו המשא ומתן של הדיינים מי מזכה מי מחייב.

"עד שיאמר... בפני הודה"

סמ"ע (מ): ובטור – עד שיאמר אתם עדי. והמחבר לשיטתו דס"ל כהרמב"ם (פא/ה) והרמ"ה – שאם הודה בפני עדים הודאה גמורה הו"ל כאומר אתם עדי.

סעיף י: כשעדות שני העדים אותה עדות ממש

סעיף י: אם העדים אומרים עדותן מכוונת בלשון א' ממש, יש לחוש שמשקרים ובעצה אחת כיוונו לשונם, וצריך לחקורם ולדרוש אותם.
הגה: ואם העד האחד אמר עדותו, והשני אמר: אף אני כמוהו ידעתי, לא מהני, אלא אם כן הלך למדינת הים ואי אפשר לו להעיד בפירוש (רבינו ירוחם נ"ב ח"ב ומרדכי פ' נגמר הדין).

אחת כיוונו לשונם והיה חוקר ודורש. אבל אם לא אמרו ממש בלשון אחד אלא זה בכה וזה בכה – היה בודק רק שתהא עדותן מכוונת בלא הכחשה אבל לא היה דורש כ"כ.

^בסנהדרין(ס): אר"ל – אם העיד אחד,

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אירושלמי: רב כד הוה חמי בהדי

מכוונין הוה חקר, כד הוה הכן והכן הוה מכוון. פירש הרא"ש – כשהיה רואה עדים שהיו אומרים עדותן מכוונת בלשון אחד היה חושש שמא שקרנים הם בעצה

סעיף ז: מאיימין על העדים

סעיף ז: מאיימין (פי' מטילין אימה) **על העדים בפני הכל, ומודיעים אותם כח עדות שקר ובושת המעיד בה בעולם הזה ובעולם הבא ושהוא בזוי בעיני שוכריו.**

❖ שורשי הלכה (המקורות)

סנהדרין (כט.): כיצד בודקים את העדים, היו מכניסים אותם ומאיימים עליהם.

גמ': כיצד אומרים להם?

א"ר יהודה – "נשיאים ורוח, וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר" (בגלל עדות שקר נעצרים גשמים). **א"ל רבא** – יכול לומר שעל בעלי אומנות לא יפגע הבצורת.

אלא אמר רבא – "מפץ וחרב וחץ שנון, איש עונה ברעהו עד שקר" (שיבוא מלחמה בגלל עדות שקר). **א"ל רב אשי** – יכול לומר שבהם לא יפגע (אדם לא מת לפניו זמנו).

אלא אמר רב אשי – סהדי שקרי אאגריהו זילי דכתיב (בנבות היזראלי) "והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויעידו לאמור ברך נבות אלוקים ומלך".

ב"י: משמע – שלא היו אומרים רק שהעדים זולים אפילו בפני שוכריהם.

✓ **אבל הטור כתב** – מודיעים עונשו של מעיד עדות שקר. גם משרים כתב – מאיימים עליהם.

✓ **כ"פ הרמב"ם:** מודיעים אותם כח עדות שקר ובושת המעיד בעה"ז ובעה"ב. **ונראה:** שאע"פ שרב יהודה ורבא נדחו ה"מ לאיים אותם ברע כללי כי יחשבו שינצלו, אבל ברע פרטי (עליהם ישירות) מאיימים, וכן שהם זולים אפילו על שוכרהם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"כח עדות שקר"

סמ"ע (לה): שע"י עדות שקר בא רעב ודבר לעולם. **וכ' הב"ח** – דהטור ס"ל שאע"פ שמודיעים להם שהוא בזוי בעיני שוכרו, מ"מ למסקנא מודיעים להם גם שמביא רעב ודבר לעולם. כ"כ הט"ז.

בושת המעיד... ושהוא בזוי – זהו שילוב דברי הרמב"ם והטור.

סעיפים זז, ט: חקירת העדים

סעיף ח: אחר כך מוציאים את כל אדם לחוץ, ומשיירים את הגדול שבעדים, ואומרים לו: אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה. **אם אמר:** הוא אמר לי חייב אני לו (דטעניגן ליה שלא להשביע נפשו אמר כן), **או:** איש פלוני שהוא כשר ונאמן אמר לי שהוא חייב לו, **לא אמר כלום, עד שיאמר שהוא בעצמו ראה שהלוח לו, או שיאמר:** בפני הודה לו שהוא חייב.

סעיף ו: הדיינים בישיבה. עדות ע"י מתורגמן

סעיף ו: א. צריכים הדיינים לכתחלה להיות יושבים בשעת קבלת העדות.

ב. צריך שיבינו הדיינים לשון העדות, שלא ישמעו מפי המתורגמן. ואם מבינים מה שהם אומרים, אפילו אם אינם יודעים להשיב, מותר להעמיד תורגמן ביניהם.
 ג. (וע"ל סימן י"ז סעיף ו').

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"יושבים בשעת קבלת העדות"

ש"ך (יא): כ' המבי"ט (ב, קטז) – שלא במקום ישיבת הדיינים, כגון בשוק אפילו בדיעבד לא מהני כשהדיינים עומדים. ואין דבריו מוכרחים – ובדיעבד כשר אף בשוק. כ"כ ת' נ' לב ושכ"כ וריב"ש, נתיבות (חידושים כ).
 והברכ"י כ' – שהרשב"א כתב כהמבי"ט, דבעינן שיהיו במקום ב"ד.

"חוץ לב"ד בישיבה"

פת"ש (יה): מלשון המבי"ט (שכ'): דלא מהני כשהדיינים עומדים) משמע שאם יושבו בשוק מהני קבלת העדות.
 אבל לפי האמת נראה שאף אם יושבו לא מהני, דמיקרי חוץ לב"ד. כ"כ הרב משאת בנימין – דקבלת עדות שלא במקום ב"ד לאו קבלה היא, וכ"מ מהרשד"ם. וכן יש לפרש בדברי הרשב"א והמבי"ט.
 וערוך השלחן כ' – שאם הב"ד הכינו עצמם באיזה בית וישבו לקבל העדות כשר בדיעבד אף שאינו מושב ב"ד, מ"מ בשוק עצמו דרך הילוכם שלא בהכנה לא מהני וצריך לקבל העדות מחדש.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. שבועות (ל): אר"ה – בשעת גמ"ד ד"ה דיינים בישיבה ובע"ד בעמידה, דכתיב "וישב משה לשפוט את העם, ויעמוד העם". ועוד דכתיב "ויעמדו שני האנשים לפני האלוקים", מכלל דאלוקים דהיינו הדיינים בישיבה.

ב. מכות (ו:): "על פי שנים עדים" שלא תהא סנהדרין שומעת מפי תורגמן.
 גמ': הנהו לועזאי דאתו לקמיה דרבא, אוקי רבא תורגמן בנייהו. הכי עביד הכי, והתנן שלא ישמע מפי תורגמן? שאני רבא שהבין מה שאמרו אלא שלא יכל להשיב להם.
 כ' בד"ה - וכן הדין בין בעדים בין בבע"ד.

ג. כ"פ בשו"ע (יז/ו): לא יהיה הדיין שומע מפי המתורגמן, ואם היה מכיר בלשונם ושומע טענותיהם אבל אינו יודע בלשונם כל כך שידע להשיב להם ולהודיעם פסק הדין - מותר להעמיד מתורגמן.

סעיף ה: עדים מעידים בעמידה

סעיף ה חלק 2: ^{א.} צריכים העדים ^{ב.} לכתחלה להעיד מעומד, ^{ג.} ואם העד ת"ח מושיבין אותו. (וע"ל סוף סימן זה).

כל עמידה שנאמר, פירוש כשעומדים אין רשאים לישוב, אבל ישבו קודם אין צריך לעמוד. [

^{ג.} **שבועות**(ל:): רב יימר הוה ידע ליה סהדותא למר זוטרא אתא לקמיה דאמימר אותבינהו (הושיב) לכולהו. אמר ליה רב אשי לאמימר והאמר עולא מחלוקת בבעלי דינן אבל בעדים דברי הכל בעמידה? א"ל האי 'ועמדו' עשה, והאי 'את ה' אלקיך תירא' עשה, ועשה דכבוד תורה עדיף. ופרש"י – 'את ה' אלוקיך תירא' לרבות ת"ח. ^{ד.}

מקורות נוספים

- **שו"ע**(ז/ב): תלמיד חכם ועם הארץ שבאו לדין מושיבים את החכם, ואומרים לעם הארץ: שב, ואם לא ישב, אין מקפידין בכך.
- **שו"ע**(ז/ג): כבר נהגו כל בתי דיני ישראל לאחר התלמוד שמושיבין בעלי דינים וגם העדים, כדי להסיר המחלוקת, שאין בנו כוח להעמיד משפטי הדת על תלם.
- **שו"ע** (כח/כו): אם קבלו עדים מעומד, מה שעשו עשוי. ואם היו נסמכים על העמוד, אפילו לכתחלה מותר, דסמיכה כישיבה. ובסימן י"ז נתבאר שעכשיו נהגו להושיב העדים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^{א.} **שבועות**(ל:): אמר עולא – עדים דברי הכל בעמידה, דכתיב "ועמדו שני האנשים".
וכ' **התוס'** - דכתיב "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב" שסמך עמדו לשני אנשים (שהכוונה לעדים), ולא כתב "שני האנשים אשר להם הריב יעמדו" (שכוונה לבע"ד).

^{ב.}

בדיעבד שהעידו בישיבה

- **הר"ן בשם י"א כ'** – שאף בדיעבד אין עדותם עדות.
- **✓ והר"ן עצמו כ'** – שבדיעבד כשר, שהרי לכתחילה מושיבים ת"ח, ואם אפילו בדיעבד פסול איך מושבים ת"ח, וכי מכשרים עדות פסולה מפני כבוד ת"ח. כ"כ הרשב"א, הגהות, מרדכי(ר"מ, ריב"א).
- **כ"כ הרמב"ם** – כבר נהגו כל בתי דינים בישראל לאחר התלמוד להושיב בע"ד ועדים כדי לסלק מחלוקות, שאין בנו כוח להעמיד משפטי הדת על תילם. כ"פ שו"ע(ז/ז, כח/כו).

[**כ"כ המרדכי בשם ראב"ש** – כל דין עמידה נאמר רק לפני דיינים מומחים דכתיב "לפני השם", ולכן בימינו שאין מומחים נהגו בישיבה בין העדים בין בע"ד. כ"כ המרדכי ישן

הלכות עדות: ח"מ - סימן כח

הוא קרוב לודאי שישבע (שאינו מפחד) חייב להעיד.

"ויש הוכחה לדבריו"

סמ"ע (כט): **והמחבר** השמיט זה, דס"ל שיש מחלוקת, ולהרמב"ם אין צריך הוכחה שהעדים מפחדים, כיון שהב"ד יודעים שהוא אלם. **ובפרישה כתבתי** – שאין מחלוקת ולכו"ע בעינן הוכחה או רגליים לדבר שיראים להעיד מפני אלמותו.

והפת"ש כ' בשם תפארת למשה – אע"פ שמהטור משמע דבעינן תרתי (ידוע שהוא אלם ויש הוכחה), מ"מ מלשון התוס' (כתובות כז:): משמע שאם ב"ד יודעים שהוא אלם אין צריך הוכחה שהעדים מפחדים. ואם אין ידוע שהוא אלם אז צריך הוכחה.

אך האורים (כב) כ' – שאף שב"ד יודע שהוא אלם ג"כ בעינן הוכחה, אבל כשיש הוכחה אין צריך לידע שהוא אלם, שהרי עכשיו אנו יודעים שהוא אלם מתוך ההוכחה.

[סיכום: מתי דינו כאלם]

- **לפי המחבר** – מספיק כשידוע לנו שהוא אלם.
- **לפי הסמ"ע** – צריך בנוסף הוכחה.
- **לפי תפארת למשה** – או ידוע שהוא אלם או הוכחה. כ"כ הגהות והערות (בני שמואל).
- **ולפי האורים** – צריך הוכחה ולא תלוי בידוע. כ"מ מהט"ז].

הרב יעקב יוסף זצ"ל: כיום אם העדים מפחדים להעיד וידוע לב"ד שבע"ד אלם, מקבלים עדות העדים בדלתיים סגורות, והפרוטקול נשאר חסוי. כ"כ מהר"י.

וכן פעמים שיש ריב מדון בב"ד וכולם צועקים ולא נותנים לעד להעיד, הב"ד מוציא כולם ושומע את העדים בדלתיים סגורות בלי בע"ד. במיוחד אם חתמו על שטר בוררות.

לפי כבודו בהשבת אבדה, לפי הרמב"ם אם רצה רשאי להחזיר, ולרא"ש אסור להחזיר שמזלזל בכבוד: **שלרא"ש** אסור ללכת להעיד, ולהרמב"ם רשאי.

אולם בתורת חיים (שבועות ל) כ' – שאפילו לדעת הרא"ש אבדה שאני, דאם רוצה לעשות לפני משורת יותר ממונו כמו שעשה ר' ישמעאל, אבל גבי עדות יודה לרמב"ם שיוכל ללכת להעיד, כיון לא שייך למימר הכי.

"אלא פולחים אליו"

סמ"ע (כז): פירוש שולחים אליו ג' דהוי ב"ד, וב"ד זה מוסר לב"ד אחר (כמ"ש בשו"ע ל-יא). אבל שנים לא, דהוי עד מפי עד. אלא אם כן יש תקנת ציבור ששלוחיהן יקבלו עדות שאז הולכים לפי התקנה.

והט"ז כ' – כיון שהולכים בשליחות ב"ד לא הוי עליהם שם עד מפי עד (אף בלא תקנה).

"אפרושי מאיסורא"

סמ"ע (כח): **הב"י** כ' – שרק שב"ד הולכים להקל (כגון להתיר אשת איש) מותר לו ללכת להפרישם מאיסור, אבל אם רוצים לאסור אישה אינו מחויב. ואינו נראה אלא אף אם ב"ד רוצים לאסור אישה חייב להעיד להתירה, כיון שיש בזה צד להפריש מאיסור, כגון: שרוצים לאסור אישה להנשא, ובא זה וקידשה, ואמרו לו שהיא נשואה ואין קידושין תופסים בה, ילך ויקדש אחותה ולא יחשוש לקידושין ראשונים, וה"ז חומרא שבאה לקולא (שנשא אחות אשתו, שהרי בראשונים תפסו קידושין). כ"כ אורים (כ) ונתיבות (יט).

פת"ש (טז): כ' ברכ"י – שאם יש חשש שהנתבע ישבע להפטר נגד העד, א"צ ת"ח ללכת להעיד כמו העד (שאז יהיה חייב הנתבע, ואין שבועה), דלא חיישינן שישבע לשקר שמפחד שהת"ח יבוא אחר כך ועיד נגדו. ואם

י

[כלומר: לפי רש"י כל שידוע לנו שהוא אלם והם מפחדים סגי לדונו כאלם וא"צ רגליים לדבר].

[סיכום: דין אלם]

✓ **להרמב"ם** – כל שידוע שהוא אלם וטען שהעדים מפחדים סגי לדונו כאלם, וא"צ רגליים לדבר. כ"פ שו"ע.

✓ **לפי התוס' והרא"ש** – צריך רגליים לדבר. כ"פ הרמ"א.]

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"תלמיד חכם"

דין ת"ת בימינו:

דעת הרמב"ם – שאף בימינו יש דין ת"ת. כ"ד המבי"ט. כ"ד מרן בכמה מקומות (או"ח רי"ט, רכד, ועוד).

אבל דעת תרומת הדשן – שאין בימינו דין ת"ת.

"לפני ב"ד קטן ממנו"

פת"ש (יד): כ' בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג (חו"מ ב') - שאפילו אם רק אחד מהדיינים גדול ממנו או בדומה לו, אף דהשנים הנשארים קטנים ממנו, מחויב לילך להעיד.

כשבע"ד גדול ממנו:

לשיטת הרמב"ם - מחויב לילך להעיד, ומדברי שאר פוסקים - משמע דחולקים על זה.

רצה למחול וללכת לב"ד קטן ממנו

(פת"ש טו)

כנה"ג – 'אינו חייב', אבל אם ירצה יכול למחול על כבודו וללכת לב"ד קטן ממנו להעיד, דחכם שמחל על כבודו כבודו מחול. **כ"כ** ת' הרדב"ז (ד, קי"ט), ברכ"י.

ות' **הרדב"ז בשם י"א** - אינו יכול למחול על כבודו.

ובתשובת חות יאיר (ר"ה) - כ' שהדבר תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש במציאה (זקן ואינו

את אחיו והם לא הכירוהו" מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן. אמר ליה זיל אייתי סהדי דאחיה את. אמר ליה אית לי סהדי ודחלי מיניה דגברא אלימא הוא. אמר ליה לדידיה (למרי בר איסק), זיל אנת אייתי סהדי דלאו אחוך הוא. אמר ליה דינא הכי המוציא מחבירו עליו הראיה? אמר ליה הכי דיינינא לך ולכל אלימי דחברך. אמר ליה סוף סוף אתו סהדי ולא מסהדי? אמר ליה תרתי לא עבדי.

ב. מכאן פסק הרמב"ם - וכל מי שיש לו ראייה בעדים, מטפל בהם להביאם לב"ד. שהרי בתחילה פסק רב חסדא לאחיו של מרי בר איסק "זיל אייתי סהדי דאחיה את".

הכי דיינינא לך

תוס' (בב"מ) – וא"ת א"כ כל עשיר אלם יצטרך להביא ראייה שאין תובעו אחיו? וי"ל דשאני הכא שאומר התובע יש לי עדים ויראים להגיד.

ותוס' (בכתובות) – נראה לר"י דמיירי שהביא התובע עדים ולא רצו להגיד כלום, דרגליים לדבר שהוא אלם. כ"כ הגמ"ר, רא"ש.] כלומר: כל שיש רגלים לדבר שהוא אלם סגי אע"פ שלא ידוע לנו שהוא אלם].

אבל רש"י כ' – עד שיבואו עדים ויעידו (כמו באלם) שאינו בן אביך או בקש עדים אחרים.

ב"י: משמע שלא נפטר האלם עד שיעידו כדבריו ולא סגי שיאמרו אין אנו יודעים.

משמע – שאף שאין רגליים לדבר כל שאמר שמפחדים להעיד דגברא אלמא הוא, אומרים לו לך הבא עדים, שהרי מוחזק לנו שהוא אלם. כ"ד הרמב"ם

אסמכתא שפטור מדין תורה וחייב בדיני עכו"ם אסור להעיד, ואם העיד חייב לשלם.

ג. "ב' קרובים הרי הם כעד אחד"

סמ"ע (כו): אין מוציאים ממון "על ידן כעל פי עד אחד" - כן הגירסה הנכונה, ור"ל כמו שעד אחד אסור להעיד במקום שהגויים מוציאים ממון ע"פ עד אחד, מה"ט נמי אפילו במקום שאין מוציאים ממון ע"פ עד אחד מ"מ כיון שנוהגים להוציא ע"י ב' קרובים אסור להעיד כמו דין עד אחד שאסור להעיד.

בעינינו לא חשוב. אבל אם גם בעינינו מפורסם לצדיק ומהימן כבי תרי, אע"פ שלא מוצאים ע"פ ממון מ"מ מרענא שטרא אפומיה.

אם כן כשמכחיש איש המוני בפני ב"ד ויודעים שבודאי האמת אתו הרי אין מפסידו אלא מונע ממנו ריווח הפקעת הלוואתו. ולכן כשנצטרף לזה חילול ה' בין העמים לכו"ע מותר לו להעיד.

והנתיבות (ה) כ': שאדם חשוב מותר וה"ד במקום שאפילו האמת כדבריו לא יתחייב יותר מדין תורה, אבל במקום שיתחייב יותר כגון

סעיף ה': ת"ח היודע עדות

סעיף ה חלק 1: **ת"ח שידוע עדות לישראל, ותבעו שיעיד לפני ב"ד קטן**

ממנו, אם הוא עדות ממון, אינו חייב לילך להעיד, (אלא אם שולחין אליו, ומעיד) (רבינו ירוחם נ' ב' ח' ב'). אבל אם יש בו צד אפרושי מאיסורא, חייב לילך ולהעיד.
ב. **וכל מי שיש לו ראיה בעדים, מטפל בהם להביאם לב"ד** [רמב"ם עדות ג, יב].

ג. **ואם ידעו ב"ד שבעל דינו אלם, וטען התובע שהעדים מפחדים מבעל דינו לבא להעיד, (ויש הוכחה לזכריו) (טור) - הרי ב"ד כופין את בעל דינו שיביא הוא העדים. וכן כל כיוצא בדברים אלו דנין בהם לאלם...**

וב"ד יחמיר, אלא רק כשיודע להחמיר והב"ד מיקל אז חייב להעיד, שאם לא יעיד יש חילול ה' שב"ד יתיר אשת איש לעלמא, אבל כשב"ד אוסרה להנשא אין חילול ה'.

רי"ו: בממונות אין צריך להעיד - אבל שולחים לו ומעיד בפני ב"ד או בפני שלוחם.

ג. **ב"מ** (לס'): מרי בר איסק אתא ליה אחא מבי חוזאי אמר ליה פלוג לי, אמר ליה לא ידענא לך, אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה שפיר קאמר לך שנאמר "ויכר יוסף

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. **שבועות** (ל'): אמר רבה בר ר"ה - האי צורבא מרבנן דידע סהדותא וזילא ביה מילתא למיזל לב"ד דזוטר מינה לאסהודי - לא ליזול. וה"מ בממונות אבל באיסורא אין חוכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה', וכל מקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב.

פרש"י: באיסורא - כגון אישה הבאה לחכם להתירה להנשא ות"ח יודע שבעלה חי - חייב להעיד. וכ' **הב"י** - כלומר אין הכוונה באיסור, שידוע בעדות להתיר

סעיף ד: גוי הכופר בהלוואת ישראל, יכול עד א' להעיד

לגוי שפרע

סעיף ד: א. ישראל התובע לעובד כוכבים, וכופר, ויש לעובד כוכבים עד אחד,

מותר להעיד לו אם יתבעהו (דהרי גם בדיני ישראל עד אחד המסייע פוטר – סמ"ע מהרא"ש).

ב. הגה: וכל סכן סכ' עדים יכולין להעיד, שהרי גם דין ישראל יתחייב על פיהם. וכן במקום שאין מוליאין ממון על פי עד אחד, יכולים להעיד. [שם בגמרא]. **ג.** קרובים הרי הם כעד אחד, להרי בדינינו אין לנו מוליאין ממון על פי עד אחד [הגהות מרדכי].

לגוי והפסיד ליהודי אבל כאן ששניהם יהודים לא (מרדכי), מש"ה אמר בב"ק(ק"ג). האי בר ישראל דידע סהדותא לגוי.

ולא נ"ל – וטעמו שהפסיד לישראל שלא כדון, וה"נ בשני ישראלים, והגמרא רבואת קמ"ל שאפילו בגוי יכולים להעיד כשהם שנים.

ב. "כ"ס ב' עדים יכולים להעיד"

ט"ז: כ' רש"ל – שבתוס' משמע שאף בב' עדים לכתחילה לא יעידו, ומהרא"ש משמע שאף שלכתחילה יכולים להעיד.

וי"א דלא פליגי: דהרא"ש – מיירי במקום שאין היתר להפקיע הלוואת הגוי לפיכך מותר אף לכתחילה. והתוס' – מיירי מקום דליכא חילול ה' (ומותר להפקיע הלוואתו) ונמצא מפסידו ולכן לא יעיד לכתחילה.

"אין מוליאים ממון ע"פ עד אחד"

סמ"ע (כה): והרא"ש פסק – אפילו אדם חשוב שמוציאים ע"פ לבד (כמו בשני עדים) כיון שהוא אדם חשוב, כיון שקשה לו להשמת מותר להעיד.

והש"ך (י) בשם יש"ש כ' – שיש טעות סופר ברא"ש, וצ"ל "לא יעיד אלא ישלם מכיסו, מ"מ אם העיד אין משמתים אותו".

ופת"ש (יג) בשם תח"ס: השאלה היא באדם שהוא חשוב בעיניהם ומאמנים לו כשנים אבל

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרא"ש: אבל ישראל התובע מעות מהגוי והגוי אומר פרעתי או כופר הכל, יכול ישראל להעיד לגוי (שפרע) שהרי גם בדיני ישראל היה פוטר עצמו בטענת פרעתי כשעד אחד מסייעו. כ"כ המרדכי והטור.

ופירש הב"י – שאפילו הגוי מודה במקצת, שבדיני ישראל היה חייב להישבע ומתוך שאינו יכול להשבע היה משלם, מ"מ כיון שיש לו עד המסייעו פטור משבועה, ולכן מותר להעידו אצל הגויים.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ויש לגוי עד אחד"

ט"ז (ד): הטעם בטור – לפי שגם בדינינו עד המסייע פוטר. **וקשה:** תיפוק ליה דחשוד א"צ שבועה ולמה לי העד? **וי"ל** דמיירי במודה במקצת דלולי העד היה שכנגדו נשבע ונוטל.

"מותר להעיד לו"

ט"ז: כ' הרש"ל – שני יהודים שהלכו לערכאות של גויים, ובא עד אחד והעיד והוציאו ממון ע"פ, אף שלא טוב עשה וראוי לעונש, מ"מ לא משמתין אלא רק כשהרויח

מנדים אותו אותו עד שישלם). מה שאין כן כאן דמיירי שמעיד אמת לא הזיקו כלל.

"אמת העדתי"

קצות החושן (ד): כשהעד כשר אעפ"י דעד אחד אינו נאמן כשנים מכל מקום עד מיהא הוי ויכול לומר אמת העדתי ומשום הכי פטור מלשלם, אבל אם אין עליו שם עד כלל כגון שהוא קרוב או פסול אינו נאמן לומר אמת העדתי.

נתיבות (ביאורים ד): ולא יכול בע"ד להשביע העד שאמת העיד, כמו שאינו יכול להשביע שני עדים או עד שמחייבו ממון (כגון שמחייב שבועה ומתוך שאינו יכול להשבע משלם), דכל זמן שלא נשבע נגד העד הרי הוא כשניים.

וקרוב או פסול שהעידו בפני עכו"ם יכול בע"ד להשביעו שאמת העיד, ואפשר שחייב לשלם (כ"ד הקצות לעיל).

ואם תפס מהעד ויש לו מיגו (כלשהו) – אם העיד בפני דייני ישראל ונתחייב לשלם ע"פ עד אחד (כמו נסכא דרבי אבא) לא מהני תפיסה. ואם נתחייב ע"פ אומות העולם מהני תפיסה.

"אין משמתין אותו"

ש"ך (י): כ' רש"ל – ודווקא שהודה על ההלוואה סתם וכפר כדי להרויח שיש חלול ה' (כיון שיודע הגוי מההלוואה), לא משמתין אותו (שהרי לא הפסיד כלום לפי הדין, שהרי אסור לגזול הגוי). אבל הפקעת הלוואתו שאינו יודע לגוי, שאין חילול ה' (שאו מותר לפי ההלכה לקחת מהגוי) משמתין אותו (שרי גרם לו הפסד).

ג. "אם מתחילה יחדו הגוי"

ש"ך (י): כ' הרש"ל – יחדו הגוי או שהם מרגישים שישראל יודע ויש לחוש שיבטלו קיומם של ישראל (שלא יתחשבו בהם בעדות) מעיד לכתחילה.

נאמן להעיד על ישראל אלא אם כן יש ישראל (עד נוסף) עמו. ואם ישראל יסרב להעיד יבטלו החוק ויאמינו לגוי להעיד לבד נגד ישראל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "ישראל יודע עדות לגוי"

סמ"ע (כ): הכלל בזה, כל שאינו גורם בעדותו שיתחייב הישראל בדין גויים יותר מאם היה מתחייב בב"ד ישראל – מותר להעיד, ואם מתחייב ע"י עדותו יותר – אסור.

ש"ך (ד): משמתין אותו – ל' יום, וכ' הרש"ל – שאם רוצה לשלם מתרין לו הנידוי. וה"ה שלא מנדים אותו.

נתיבות(או"ת): ואם יכל להשמט ולא נשמט וחיבוהו יותר מדין ישראל – חייב לשלם, ומנדין אותו עד שישלם.

ב. "אבל אינו חייב לשלם"

הקשה הסמ"ע (כא): ביו"ד שלד/מג פסק שהמעיד על ישראל בערכאות של גויים והוציאו ממון שלא כדין, מנדין אותו עד שישלם, למה כאן אינו חייב לשלם? ואפשר ששם לצדיק קתני: לפעמים – מנדים אותו בלבד, כשלא יכול לברר שישקר. ופעמים – מנדים אותו עד שישלם כשאפשר לברר שישקר.

והנתיבות – ותימה, אם אפשר לברר חייב לשלם יורדים לנכסיו, וא"צ לנדותו שישלם?

ובתומים (י) תירץ – דמיירי באופן שאף אם האמת כדבריו אפשר שאינו חייב להגוי, כגון שהוא טוען פרעתי, והעד מעיד שלוח (שפטור בדיני ישראל). ובדיניהם לא נאמן לומר פרעתי שנמצא מזיקו אף שהוא דובר אמת (ולכן רק

וי"ל שכאן מונח ביד שכנגדו שטר שכתוב בו זכותו או יודע מי הם עדיו, וע"ז חל החרם שיראה השטר או יגיד מי הם עדיו (כיון שאינו עדות).

הרב יעקב יוסף זצ"ל: חקירה שעשתה המשטרה (כגון בתאונה דרכים) דינו רק כאומדנא, ולא עדות ממש, כיון שהם שלא ראו המעשה.

סעיף ג: עד אחר אסור להעיד בערכאות הגויים

סעיף ג: א. אם עובד כוכבים תובע לישראל, ויש ישראל יודע עדות לעובד כוכבים נגד ישראל, ואין עד אלא הוא, והעובד כוכבים תובעו שיעיד לו במקום שדיני העובדי כוכבים לחייב ממון ע"פ עד אחד - אסור להעיד לו, ואם העיד, משמתין אותו.

ב. הגה: אבל אינו חייב לשלם, דיכול לומר: אמת העדתי. אבל אם יש לזכר שסקר העיד, חייב לשלם. ואם בעל דבר מודה שאמת העיד, אין משמתין אותו (הגהות מרדכי דב"ק).
ג. ואם מתחלה יחדו העובד כוכבים לישראל להיות עד, איכא חילול ה' אם לא יעיד לו (ויעיד לו).

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ק(ק"ג): מכריז רבא - האי בר ישראל ידיע סהדותא דגוי ואזיל ומסהיד ליה בדיני דגויים על ישראל חבריה - משמטים אותו. מ"ט? כיון שהם מוציאים ממון ע"פ עד אחד. ול"א אלא בעד אחד אבל תרי לא. ופרש"י: ע"פ עד אחד - ונמצא מפסידו שלא כדין.

ועוד שם: ואם בתי דינים שלהם לא מוציאים ממון ע"פ עד אחד אלא רק מנדים - מותר להעיד.

[שם (קיד): איבעיא לן - אדם חשוב שסומכים עליו כשנים להוציא ממון, האם לא יעיד או שמא כיון שאדם חשוב הוא לא יכול להשמט? תיקו.]

הרא"ש: כיון שלא איפשטא הולכים לקולא.

ב"י - דס"ל דהוי קולא לנתבע (שהעד הוא הנתבע) וכיון שלא ברור שיקבלו עדותו כשנים יכול להעיד.

והטור - ס"ל כהרא"ש, ולכן לא חילק בן אדם רגיל לחשוב.

דרישה: מהב"י משמע - שמותר להעיד רק כשיש ספק אם יקבלו עדותו כשנים. אבל מהרא"ש והטור משמע - אף בודאי יקבלו עדותו כשנים מותר להעיד. וכ"מ מהגמרא. [

ב. הגמ"ר: משמע שאם העיד (באיסור) במקום שמוציאים ממון ע"פ עד אחד אינו חייב לשלם אלא מנדים אותו בשביל דחציף, שיכול לומר אמת העדתי. אבל אם יכול לברר בעדות ששיקר או יש עדים שכבר פרע לגוי - חייב העד לשלם. ואם בעל דבר מודה שאמת העיד אין משמתים אותו (והובא בד"מ ה).

ג. הרא"ש: וכל זה שלא יחדו הגוי לעד, אבל אם מתחילה יחדו הגוי לישראל להיות עד, איכא חילול ה' אם לא יעיד. וכ"ש בזה"ז שחוק לישראלים שאין הגוי

הלכות עדות: ח"מ - סימן כח

מקבלים עלינו שבועה – לא הוי שבועה, אלא אם כן שתקן דאז הוי כהודאה.
ומהסמ"ע משמע – שיכול להשביען בע"כ ע"ד אחרים, אבל שבועת עצמן (שיאמרו אמן) אינו יכול.

ג.

"לורך השעה"

סמ"ע (טז): כגון שרואים שהעם מקל בעדות שקר ואינו מקל בשבועת שקר (רשב"ץ).
כ' פת"ש (ח) בשם ת' חתם סופר (חלק ח"מ סי' ר"ו) – שדווקא שהב"ד מסופקים בעדים, אבל אינם מסופקים לא יכול הנתבע לומר אינם נאמנים עלי עד שישבעו.

ה.

"אף הקרובים כריכים להעיד"

סמ"ע (יז): פירוט המחלוקת אם חרם חל על הקרובים –

■ **הג"א בשם או"ז כ'** – שאין החרם חל על הקרובים, ואפילו אמר על הרחוק והקרוב אין חייב להגיד, שהרי אמר בנוסח החרם "על דעת המקום" ואין דעת המקום שקרוב יעיד.

כ"כ כ"מ – שמהמשנה (שבועות ל.) שבועת העדות נוהג ברחוקים ולא בקרובים, דכתיב "ואם לא הגיד" והקרובים אם העידו לא מוצאים ממון. ולכן גם כשמשיביעים אין עונש השבועה חל עליהם להתחייב קורבן.

■ **אבל הראב"ש כ'** – דלא היא, לא פטר כאן רק מקורבן אבל שבועה חלה ואם הזיד לוקה, מיהו ממון לא מוציאים ע"פ. וכן שמעתי מריב"א. כ"כ מרדכי.

ח' רעק"א: ואם נגנב דבר לשותפים והם הטילו חרם על מי שיודע, אם אחד השותפים יודע אינו עובר על החרם כיון שהם הטילו החרם (על אחרים ולא על עצמם) – ת' ראנ"ח.

סמ"ע (יט): **קשה** לקמן טז-ג כשנותנים חרם אחר עדות אין החרם חל על כנגדו וכאן סתם המחבר שכנגדו חייב להגיד ולא הגיה הרמ"א?

החרם כיון שאינם ראויים להעיד. כ"כ הרא"ש - לא חל על בעל דבר. כ"פ הרמ"א בשם יש חולקים. וכ' שכן עיקר.

● **אבל המרדכי כ'** – כשגוזרים על כל ישראל, חל אף על שאינם ראויים להעיד, דלב ב"ד מתנה עליהם כדי לחקור האמת אע"פ שלא מוצאים ממון על פיהם (ראב"ן, ריב"א). **וכ' הסור** (סימן ע"ז) – שאפילו בעל דבר בעצמו צריך להעיד. כ"פ שו"ע בסתם.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"רשאי להחרים"

ש"ך (ג): ואם החרים על הכלל אינו יכול להחרים פעם אחר על הפרט. כ"כ הנתיבות.

תומים (ה): ודווקא בעצמו יכול להחרים, אבל הב"ד אין נותנים חרם רק בשביל יתומים. כ"כ הנתיבות.

ב.

"לא יוכל להשביען"

סמ"ע (טו): פ' לא יוכל להשביען בב"ד לקבל שבועה או שיאמרו אמן על השבועה שאין יודעים לו עדות. ונראה שגם חרם בכה"ג אין צריך לקבל על עצמם. ודווקא בבית הכנסת יכול להטיל חרם או שבועה על הכלל (שכל מי שיודע) או על היחידים בפרט (אבל לא בב"ד). (הגה - וכתב הריב"ש סימן ק"ע דכשבאו להעיד על דבר עבירה שיש לחוש שמיראתן לא יגידו, יכול להשביען).

כ"כ הש"ך (ג) - שכתב בת' המבי"ט בשם חכם אחד – אין משיביעים ולא מחרימים את העדים מן הדין. ודלא כהמבי"ט עצמו דס"ל שיכול להשביעם ויכול להטיל עליהם חרם בע"כ.

קצות החושן (ב): אם השביעו העדים **לפי הש"ך** – שבועת העדות אם אמרו אין אנו

סעיף ב: להחרים על כל מי שיודע לו עדות שיבא להעיד

סעיף ב: אדם רשאי להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד.

ב. הגה: אצל לא יוכל להשביעו, אלא אם לא יגיד ונשא עונו (תשובת רשב"א סי' תרנ"ח).
ג. מיהו אם נראה לז"ד כורך שעה להשביעו שיגידו האמת, הרשות בידן [ב"י בשם הרא"ש].
ד. וע"ל סימן ע"ז סעיף ג' ולקמן סימן ע"א סעיף ז' ח'.

ה. י"א כשנותנים חרם בעדות, אף הקרובים כריכים להעידו (מרדכי ריש פרק שבועת העדות), ואפילו בעל דבר בעלמנו כריך להעיד (טור סימן ע"ז). ויש חולקים (תשובת הרשב"א סימן תרכ"ז ותשובת הרא"ש כלל ו' סי' כ' /כ"א/), וכן עיקר. ועיין ב"ד סי' רל"ב (יד הגה) שר ש"ס למה לתת חרם בעדות.

שהעדים מקילים בעדות שקר ולא מקילים בשבועה יכולים להשביע.

ד. שו"ע (טז/ג): טען אחד מבעלי דינים: יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא, חייב הדיין להטיל חרם על כל מי שיודע לו זכות, בעדים או בראיה, שיודע לדיין, אפילו אם הזכות של העדים והראיה יודע בהם מי שכנגדו, חייב להגיד.

(סעיף ח): אין כותבין פתקא דלטותא להחרים בצבור אלא ליתומים שבאו בטענת אביהם או אפוטרופוס ואמרו אין אנו יודעין אצל מי יש למורישנו כלום ואם אחד רצה לצאת מבית הכנסת כשזה מחרים יש לבית דין לומר למה אתה יוצא ואם לא רצה להתעכב אין מונעין אותו ואפילו שיצא בשעת החרם, (החרם) חל עליו.

ה. דין הקרובים כשנותנים חרם

• הרשב"א כ' – הקרובים אינם בכלל

❖ שורשי הלכה (המקורות)

ב. רשב"א (ח"א סימן תרנח): אדם שהחרים בבית הכנסת בפני עדים, האם יכול להשביעם?

תשובה: לא מצינו שיוכל אדם להשביע עדיו (ריב"ש – דהא עומד ומושב מהר סיני), אלא שאם השביעו וכפרו חייבין קורבן. ומי שיודע עדות לחברו חייב להעידו מ"מ לא חייב לקבל שבועה בע"כ. לפיכך אם החרים פ"א ורוצה להחרים פעם שנית לאנשים מסוימים – לא יכול, שהרי כבר מוחרמים מפעם ראשונה. כ"כ הרא"ש (בת' ו, כא).

א. ב"י: משמע שלכו"ע שאדם רשאי להחרים בבית כנסת כל מי שיודע לו עדות שיבוא להעיד.

ג. רשב"ץ (ח"ג סימן טו): מה שנוהגים להשביע עדים בארצות אלו יפלא בעיני. וכן נהג הריב"ש להשביע. ואם רואים

סעיף א³: עדות עד אחד, לא יעמוד ליד העד

סעיף א חלק 3:^א הגה: ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה, או בדבר אסור ואפרוקי מאיסורא (אפילו אם יש ספק אם יאמינו דבריו – פת"ש ז' בשם נר"ב), אצל אם כבר נעשה האסור, לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חזירו (הגהות מיימוני פרק ה' מהלכות עדות).

^ד ואסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע, אף על פי שאמר לו אדם שידע בו שאינו משקר. ואפילו אמר לו: בל ועמוד עם עד אחד שיש לי ולא תעיד, רק שיפחד בעל חוזה ויסבור שיש לי שני עדים ויודה לי, לא ישמע לו (טור).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א "שמביא לידי שבועה"

הרב יעקב יוסף צ"ל: עד לפני 500 שנה היו משביעים המחויב בשבועה, כיום אף ב"ד לא משביע, אלא כשעושים פשרה מתחשבים במי שחייב שבועה (שבתובע יקבל פחות ובנתבע שישלם יותר).

^ד "אדם שידע בו שאינו משקר"

סמ"ע (יג): דמ"ש "אם ראה או ידע", ידיעה זו הינו דווקא ע"פ עצמו שהודה בפניו.

סמ"ע (יד): רק שמפחד – טעמו, מדבר שקר תרחק (שבועות לא). ור"ל שמא ע"י זה יעשה עמו פשרה שלא כדין, שלא היה חייב לו כלל. **ולא כע"ש** (ע"פ מ"ש הב"י) שכ' – שהשקר הוא שגורם שיוציאו ממון ע"פ עד אחד. וזה אינו שהרי כאן אינו מעיד כלל.

[**הגהות והערות:** ואולי הנפק"מ בין הסמ"ע לע"ש, כשיודע עדות לרבו אלא שהוא קרובו, האם מותר לעמוד ליד העד השני –

לפי הסמ"ע – אסור, שמא הנתבע יעשה פשרה, אע"פ שאינו חייב.

ולפי הע"ש – אין חשש להוציא ממנו שהרי אינו כשר להעיד].

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א ד"מ בשם הגמ"י: עד אחד חייב

להעיד - דווקא במקום שאפשר לחייב שבועה, אבל בדבר עבירה שאין ראוי להשביע לא יעיד, שא"כ לוקה שהוציא שם רע על חברו, כדאמרין פסחים (קיג): טוביה חטא וזיגוד מנגיד. אבל להפריש מאיסור שרי.

^ד **שבועות** (לא). מניין לתלמיד שא"ל רבו יודע אתה בי שאם נותנים לי מאה מנה איני משקר. מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד. מניין שלא יצטרף עמו? ת"ל מדבר שקר תרחק. הא ודאי משקר הוא דכתיב "לא תענה ברעך עד שקר"? אלא כגון דא"ל בא ועמוד שם ואל תאמר כלום, אפ"ה אסור משום דבר שקר תרחק.

ופירש הטור: עמוד שם – עם העד האחד ולא תעיד, אלא כדי שיראה הלוח ויפחד שיסבור שיש לי שני עדים ויודה. לא ישמע לו. וכ' הב"י – לפי שגורם לפסוק דין ע"פ שנים, ואין כאן אלא עד אחד (עיין סמ"ע).

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ב"ק (נה:): **תניא** – היודע עדות לחברו ואינו מעיד פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים (דגרמא בנזקין פטור – רש"י). בין הוא לבדו או יש אחר עמו.

❖ **ענפי הלכה (האחרונים)****ב. "כבש עדותו"**

סמ"ע (יא): אף אם אחר שכבר פרע הנתבע (והם ידעו שהוא פרוע) באו העדים והעידו שהשטר היה פרוע – פטורים מלשלם, אף שגרמו להזיק (גרמי), כיון דשוב אינם נאמנים דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. **וכ' הש"ך** (ב) – שאפילו בדברים בלא כפיה אין לדחוק העדים לשלם.

תפיסה ממי שחייב בדיני שמים

ש"ך (ב): כתב המרש"ל (ביש"ש) – כל שחייב בדיני שמים אם תפס כנגדו מוציאים מידו. **[אפילו לפרש"י (כ"מ צא) – גבי חוסם פרה ודש בה שפטור (מדמי אוכל הפרה) דקים ליה בדברה מניה (כשחייב מלקות), כשתפס אין מוציאים ממנו מאחר שמחוייב לצאת ידי שמים? התם מ"מ חייב בממון אלא שלא מענישים שני עונשים (מלקות וממון) אלא רק את החמור, לכן כשלא הענישו את החמור (כגון שוגג או בלא התראה או בזה"ז) אם תפס הממון לא מוציאים ממנו, שהרי סוף סוף הוא חייב הממון. אבל כאן שהוא רק גרמא שאין בו חיוב מהדין רק לצאת ידי שמים א"כ פשוט שאם תפס מוציאים מידו (שהרי פטור מלשלם). כ"כ הריב"ש, רמב"ן וקצות החושן].**

נתיבות (ב) – משמע מהש"ך שרק בקים ליה בדברה מיניה אם תפס אין מוציאים ולא בשאר דברים. **ולפי** דעתי אף דמהני תפיסה בקים ליה בדברה מניה, מ"מ לכתחילה אסור לו לתפוס כיון שתפיסה הוא מדין "עביד אניש דינא

לנפשיה", וכיון דהבית דין אסורין לעשות דין להוציא מידו אסור.

■ **אבל הנמ"י בשם הרשב"א והר"ן** – ס"ל דמהני תפיסה כשחייב לצאת ידי שמים (הובא בפת"ש ו).

ורעק"א כ': שלדינא לא מצי התופס לומר קים לי כדעת הרשב"א והר"ן, דלפי שיטת משנה למלך כשלא חייב לשלם (בידי אדם) ובנוסף להתפיסה שנויה במחלוקת – לא יכול לומר קים לי.

■ **ושבו"י** – מחלק :

בכל עניין שמהתורה פטור אף לצאת ידי שמים (כגון אבק ריבית, גרמא) אלא שחכמים אמרו שחייב לצאת ידי שמים – אם תפס מוציאים מידו. **אבל** כשחייב לצאת ידי שמים הוא מהתורה, כגון קים ליה בדברה מניה או כובש עדותו – אם תפס לא מוציאים ממנו (והובא בפת"ש ו). **מ"מ התומים** (ו) – השיג עליו.

[סיכום הדעות: אם תפס בחיוב לצאת ידי שמים.

■ **ש"ך (רש"ל) כ'** – שמוצאים ממנו ולא מהני תפיסה. אבל בקים ליה בדברה מניה אין מוצאים ממנו. כ"ד הרמב"ן, רעק"א, תומים.

■ **נמ"י (רשב"א, ר"ן)** – תפיסה מהני ואין מוצאים ממנו.

■ **ושבו"י כ'** – אם פטור לצאת ידי שמים מהתורה – לא מהני תפיסה. ואם חייב לצאת ידי שמים מהתורה – מהני תפיסה.].

ולכן פסק הרב יעקב יוסף זצ"ל: שאם נגרם נזק בגלל שלא העיד לו חברו שפטור מדיני אדם, אם תפס הניזק חייב להחזיר, ורק אם היה בידו כבר קודם לא חייב להחזיר, מכל מקום כיון שחייב לצאת ידי שמים טוב שיתפשר עמו.

פת"ש (ה): פטור מדיני אדם – מ"מ כופים אותו בתחילה, ככל מצווה שכופים לקיימה (ברכ"י).

"אם יתבענו"

הפת"ש (ד): **הקשה** משכנות יעקב - הרי גם בלא תביעה יש כאן "לא תעמוד על דם רעך" כל שיודע לו זכות ומפסידו. וגם יש בזה השבת אבדה לבעלים?

ובספר שער משפט כ' – דלולאי דברי הב"י והסמ"ע אפשר לפרש דברי הרמב"ם "והוא שיתבענו" – דווקא כשהבע"ד לא התחילו לדון זע"ז או שאינו יודע אם הדבר תלוי בעדותו, אינו מחויב להעיד כל שלא תבעו. **מה** שאין כן כשדנים כבר חייב להעיד אף שלא תבעו.

"בין שיש עד אחר עמו"

סמ"ע (ח): פירוש אפילו אותו עד אחר אינו כאן ורוצה להמתין עד שיבוא ויעידו יחד ויחייבו ממון – לא ימתין אלא יעיד מיד (מוהר"ש).

סמ"ע (ט): בין הוא לבדו - דעד אחד מחייב שבועה דאורייתא, ושמא ישלם ולא ישבע (טור).

תומים (ג): כ' כנה"ג בשם ראנ"ח – לפ"ז אם הודה במקצת שמימלא חייב שבועה, א"צ להעיד שחייב לו מאה, שהרי מימלא נשבע על מודה במקצת. **ולי** נראה דאף דחייב שבועה בלאו הכי מכל מקום בוש הוא בפני העולם לישבע להכחיש העד דנראה כשקרן. ועוד שלפי ה"א (לקמן לד-כז) דהנשבע להכחיש העד, אחר כך הבע"ד והעד מצטרפים לפוסלו לעדות ושבועה, ואם כן פשיטא מחמת האי חששא ימנע לישבע להכחישו וישלם.

מהירושלמי שהוא נגד הבבלי.

• והנתיבות (א) **כ'** - דנהי דאינו עובר באם לא יגיד, מ"מ מחויב מהתורה להעיד משום השבת אבדה לבעלים.

"ויש תועלת"

סמ"ע (ד): לאפוקי אם לא ראו העדים ההלוואה רק שהודה הלוח בפניו ולא א"ל אתם עדי, שיכול הלוח לומר שלא להשביע את עצמי כיוונתי ולכן לא מהני עדות העדים (כמ"ש בסמוך סעיף ח' סקל"ט).

ואפילו שמעו שהלוח הודה ע"פ תביעת המלוה (שאז אין טענת משטה אני) אין צריך להעיד, שהעדות זו לא מועילה, שאף בלא עדותו צריך להישבע שלהשטות התכוון אם יטען התובע שהודה, **אלא** אם כן יטען הנתבע לא היו דברים מעולם ואז אף בעדות פטור משבועה (כמ"ש בטור בריש סימן ל"ב).

נתיבות (חידושים ב): ואם אין יודע מההודאה רק ע"פ העדים חייב להעיד, שזוקקים הנתבע לשבועה.

אם העד יודע בעצמו שהוא רשע ופסול בעדות, מ"מ כיון שפיסולו לא ידוע בב"ד ועדותו תתקבל – חייב להעיד, אבל אם יודע שהוא קרוב – פסול להעיד (אורים ג'). **וכן** אם יודע בעצמו שהוא נוגע לא יעיד.

סמ"ע (ה): חייב להעיד - דכתיב והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו (אף קודם שהשביעהו).

סעיף א2: הכובש עדותו

סעיף א חלק 2: **ואם כבש עדותו** (וגרם נזק לחברו), **פטור מדיני אדם וחייב**

בדיני שמים (ואפילו ב' עדים שכבשו פטורים בדיני אדם - סמ"ע)...

הלכות עדות: ח"מ - סימן כח

שלא לגלותו, ואחר כך נתנו עליו חרם, חייב להגיד, כ"ש כאן שיש עליו "אם לא יגיד"? ו**תירץ התומים** – באמת אם רק קיבל באמירה שלא לגלות אין צריך התרה אבל טוב לבקש ממנו שיתיר לו. אבל אם נשבע שלא לגלות לשום אדם יש בזה חילוקים: אם הוא עד אחד – אזי חלה השבועה וצריך התרה, כיון שאינו עובר על לא יגיד. ואם יש שני עדים – הו"ל נשבע לבטל המצווה, ושבועתו לא חלה, וא"צ התרה. מ"מ אם נשבע שלא לגלות לשום אחד אף לא לב"ד הרי כאן כלל, וצריך התרה למ"ד. ובספר **בת עיני** – מתרץ, חיישינן שמא לא תהיה תועלת בעדותו ונמצא שלא היתה הגדתו חיוב מהתורה, ועבר בחינם על השבועה. ולכן צריך שיתיר לו. והובא בפת"ש (ב). ולכן **פסק הרב יעקב יוסף זצ"ל**: שילך לחכם ויתיר שבועו שיוכל להעיד.

"וראו להעיד"

סמ"ע (ג): לאפוקי קרוב או פסול, ואף למ"ד (מרדכי) שחרם חל על קרובים, מ"מ כ"ז שלא החרים אינו בכלל נשיאות עוון (ב"י). **נתיבות** (חידושים א): עד אחד אינו עובר מהתורה רק מדברנן. **נפק"מ** אם נשבע שלא להעיד – אם מחייב מהתורה השבועה לא חלה, ואם מדברנן השבועה חלה. ואם הכשירו קרוב או פסול שיעיד (שקיבל עליו) אע"פ שאינו עובר מ"מ חייב להעיד משום השבת אבדה לבעליו.

פת"ש (א): ואם קיבל עליו קרוב או פסול והכשירו: **■ שו"ת הלק"ט כ'** – שאינו מחויב להגיד, כיון שאינו ראוי להעיד משעת ראייה. כ"כ תומים בשם הירושלמי רמב"ן והר"ן, כ"כ ברכ"י בשם הרשב"א והריטב"א. **■ ותשובת שב"י כ'** – כיון שהכשירו מיקרי ראוי להגיד ולכן חייב להגיד. ואין ראייה

יודע עדות לגוי. ו**ראוי להעידו** – לאפוקי קרוב או פסול. **תועלת בעדותו** – לאפוקי שאפילו יעיד לא יחייבוהו, כגון שהלוח הודה על החוב לפניו (כששמע מהצד) או שלא א"ל אתם עדי – שאז לא חייב לשלם (שיטען משטה אני בך כמ"ש לב/ב,יד-טו).

שבועות (לה.): **תנן** – כל שלא שמעו מפיו שאמר להם "באו והעידוני" – אינם חייבים קורבן. **מכאן למד הטור** – אף כשלא נשבע לא חייב בנשיאות עוון אלא כשיתבענו.

תוס': דווקא כשאמר בב"ד שאין יודע עדות אין יכול להעיד שוב, דכיון שלא הגיד שוב אינו חוזר ומגיד (כתובות יח:). אבל חוץ לב"ד אין לחוש כיון שיכול לחזור ולהגיד העדות בב"ד. כ"פ הרמ"א. והב"י כ' – ול"נ שלומדים מדכתיב "אם לא יגיד ונשא עוונו" במקום שאם היה מגיד היה מחייב ממון, לאפוקי כבש עדותו חוץ לב"ד שאף שהיה מגיד לא היה מחייב ממון.

גמ' (נו): היודע עדות לחברו... חייב בדיני שמים - במאי עסקינן? אילמא בבי תרי – פשיטא דאורייתא הוא דכתיב "אם לא הגיד ונשא עוונו. אלא בחד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"כל מי שיודע עדות"**

מהרי"ו (מב): אם יודע עדות אלא שאינו רשאי להעיד מחמת שקיבל עליו בסוד שלא לגלות הדבר – אותו בעל דין שאמר לו בסוד שלא לגלות יתיר לו. כ"כ הסמ"ע (א), ש"ך (א).

הט"ז – תימה, למה צריך התרה הרי ביו"ד (רכה-לג) כתוב: ואפילו נשבע על איזה דבר

הלכות עדות

סימן כ"ז: כיצד מאיימין העדים, עדות שלא בפני

בעל דין ובו כ"ו סעיפים

(ב"ק: נה, נו, קיב, קיג, קיד. שבועות: ל, לא, לה. ב"מ: לט. כתובות: יח, כ. מכות: ו. סנהדרין: כט, ס. גיטין: עא)

הקדמה

ויקרא פרק ה: (א): וּנְפֹשׁ כִּי תִחָטָא וְשִׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עַד אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע אִם לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עוֹנוֹ. (ה): וְהָיָה כִּי יֵאָשֶׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ. (ו): וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ לְשֵׁם עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נִקְבָּה מִן הַצֵּאן כְּשֶׁבָה אוֹ שְׁעִירַת עִזִּים לְחֲטָאת וּכְפָר עָלָיו הִלָּחֵן מִחֲטָאתוֹ. פרש"י: קול אלה – והוא עד בדבר והשביעוהו שבועה שאם יודע עדות שיעיד לו. ופרש"י: ושמעה קול אלה – בדבר שהוא עד בו, שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות, שיעיד לו.

סעיף א¹: חיוב להעיד כשיש תועלת לחברו

סעיף א חלק 1: ^אכל מי שיודע עדות לחבירו וראוי להעידו (לאפוקי קרוב או פסול), ויש לחבירו תועלת בעדותו, חייב להעיד, אם יתבענו שיעיד לו (כז"ל) (תוס' וב"י), בין שיש עד אחד עמו בין שהוא לבדו...

עדים, וקמ"ל אפילו אחר שכבש עדותו שאמר איני יודע חזר ואמר אני יודע בעדות (דשוב אינו נאמן דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד) אפ"ה פטור מדיני אדם, אף שגרם להפסד.

טור: כל מי שיודע עדות לחברו וראוי להעידו, ויש לחברו תועלת בעדותו - חייב להעיד. ופירש הב"י: יודע עדות לחברו – לאפוקי

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אב"ק (נה:): תניא – היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

נמ"י: אבל בדיני אדם פטור אפילו למאן דדן דינא דגרמי, לפי שאין אדם חייב להעיד על חברו אלא ממידת גמ"ח. כ"כ הרא"ה. וכ הב"י – משמע אפילו יש שני

מקצת שימושי ב"ד בשטר ברורות שחותמים בעלי הדינים

- א. הסכמת בע"ד לעשות דין או פשרה ע"פ החלטת ב"ד.
- ב. כשהנתבע מנסה לסחוב את הדיון, ולא מגיע לדיון שהוזמן, רשאים ב"ד לקבל עדות בצד אחד, ופעמים אף לגמור פסק הדין של בפני הנתבע.
- ג. שיהא אפשר לפסוק הפשרה לפי הרוב, וא"צ להיות בפה אחד.
- ד. ב"ד יהא רשאי לקבל עדות בצד אחד כאשר ברור לו שהנתבע מאיים על העדים שלא להעיד.
- ה. כשהנתבע חולה, יהא רשאי ב"ד לקבל עדות שלא בפניו.
- ו. הסכמה לדון בלילה.
- ז. לקבל פסיקת ב"ד לכל המשתמש מכך בהלכה ובחוק המדינה (שיהא אפשר להפעיל הוצאה לפועל).
- ח. שלא תהיה הגבלת זמן משך הבוררות.
- ט. חיוב בע"ד שלא הגיע לדין בהוצאות ביטול הדיון.
- י. הסכמה שידונו אותם אנשים אף שאינם ת"ח הבקיאים בדין.

הלכות עדות: ח"מ - סימן כח

דוגמא לשטר בוררות

בית הדין האזורי לדיני ממונות בקרית ארבע

הסכם בוררות

1. אנו החתומים מטה:

_____	שם:	_____	זהות:
_____	שם:	_____	זהות:

מוסרים בזאת את בירור הסכסוך שנתגלה בינינו, כפי שיוגדר להלן (סעיף 6 - נושא הבוררות), להרכב בית הדין האזורי לדיני ממונות בקרית ארבע.

_____	הרב	_____	ת.ז:
_____	הרב	_____	ת.ז:
_____	הרב	_____	ת.ז:

2. ההרכב של בית הדין יוכל לדון ולפסוק בסכסוך הנ"ל על פי דין תורה או לפשרה, או לפי שיקול דעת, פה אחד או ברוב דעות.

3. אנו החתומים מטה, מתחייבים בזאת לקבל את פסיקתו של הרכב בית הדין הנ"ל על כל המשמעות ההלכתית והחוקית שיש להתחייבות כזו, על פי ההלכה ולפי חוק מדינת ישראל.

4. התחייבות זו מתייחסת הן לפסיקה שיפסוק הרכב בית הדין הנ"ל באופן זמני ו/או ביחס לחלק מנושא הבוררות, והן לפסיקה מוחלטת ושלמה.

5. לא תהא הגבלת זמן על משך הבוררות.

6. הגדרת נושא הבוררות: נושא הבוררות הוא כפי המופיע בכתב התביעה הנספח להסכם זה, כולל תביעות הקשורות לתביעות המפורטות בכתב התביעה או המתייחסות אליהן, וכן תביעות נגדיות.

7. על הצדדים לייצג את עצמם אלא אם כן ניתנה הסכמה מבית הדין לייצוג אחר (עו"ד וכד').

8. אנו הח"מ מתחייבים להגיע לכל דיון אשר יקבע, אם לא הודענו מראש על מועד דחייתו. אם נעדר מהדיון שלא מחמת אונס ברור, רשאי בית הדין לחייב את הנעדר מהדיון בהוצאות ביטול הדיון, או לדון במעמד צד אחד.

9. בקשת החזר הוצאות אגרת בית הדין, עפ"י שיקול בית הדין.

על כל זאת באנו על החתום

_____ תובע: _____ נתבע:

ב. "אל יהי פלוני ברוך לה"

סמ"ע (ז): כשהשם יתברך מסתיר פניו מלברכו ממילא היא קללה. **וכ' התיבות** - אינו לוקה מ"מ איסורא מיהא איכא (הטור והב"ח).

"המקלל את המת פטור"

ברכ"י (ט): ה"ה אם קילל למי שנגמר דינו להריגה אפילו בדיני הערכאות של גוים, פטור. והובא בפת"ש (ב).

ג. "ואם רצו להכותו"

סמ"ע (ט): פירוש להכותו בנוסף לנידוי. א"נ רואים שנידוי קל בעניו אז מלקין אותו.

"אפילו מחל המתחרף עונשין אותו"

הקשה הסמ"ע: צ"ע דמשמע מהרמ"א שאף על חירופים דחכם אינה מועלת מחילה. **וברמב"ם והטור** - איתא רק על המקלל משום שכבר נתחייב בלאו מהתורה בשעה שקיללו, אבל על חירוף מהני מחילה. וצ"ע על הרמ"א. **והש"ך** (כז) **כ' בשם הב"ח** - פירש דברי הרמ"א שנתחייב מלקות על **שקילל** (כגון שהתרו בו וקילל בשם או בכינוי) וקראו מחרף לפי שאין מלקין בזה"ז, (וכן כשלא התרו בו או קילל "אל יהי ברוך" שיש רק איסור תורה ללא מלקות, כיון שמ"מ חטא כבר ונתחייב בעונש אין בידו למחול, ועונשין אותו כפי ראות ב"ד). **והגר"א כ'** - הגה זו שייכת לאחר ס"א (לעניין קללת ת"ח, ולא לס"ב לעניין חירוף ת"ח).

משמע דלא פליגי רבי מאיר ורבנן אלא לפוטרו ממלקות אבל איסורא איכא).

וכ' הרמב"ם: המקלל את המת - פטור. **וכ' ב"י** - טעמו מדאצטריך בסנהדרין (פה): ללמוד למקלל או"א אחר מיתה, אלמא בשאר אדם פטור. **ובסמ"ג כ'** - שטעמו, מה חרש בחיים אף כל בחיים, לאפוקי המקלל את המת פטור.

ג. כ' הרמב"ם: אם חירף תלמיד חכם, מנדין אותו, ואם רצו הדיינים להכותו מכת מרדות, מכין ועונשין אותו במה שיראו. ואם חירף עם הארץ, עונשין אותו כפי שהשעה צריכה. **ואפילו** מחל החכם למקלל עונשין אותו, שע"פ שיש לדיין או לנשיא למחול כל כבודו אינו יכול למחול על קללתו, וכן שאר העם אע"פ שמחל על קללתו מלקין המקלל שכבר חטא ונתחייב.

ד. אבל מי שנתחייב נידוי מפני שהפקיר בב"ד, ורצו ב"ד למחול על כבודם ולא נידוהו - הרשות בידם, והוא שלא יהיה בדבר הפסד בכבוד הבורא, כגון שהיו העם מבעטין בכבוד התורה ובדיינים, הואיל ופקרו העם בדבר, צריכים לחזק ולענוש כפי מה שיראה להם.

❖ **ענפי הלכה** (האחרונים)

בפרישה טעמו. כ"ד הט"ז – שעובר רק על לאו אחד.

פת"ש (א): דיין – דווקא דיין קבוע, אבל דיין לפי שעה בזה בורר לו אחד לא מיקרי דיין לעניין זה (ברכ"י).

קצות החושן (א): כ' הראנ"ח (א, קי"א) – שהוא הדין לממונה על הקהל אסור לקלל.

"ארור לשון קללה"

סמ"ע (ו): פירוש שאמר "ארור הוא לשם" – חייב מלקות. דבלא שם וכינוי לא מתחייב.

נתיבות (חידושים ג): לוקה – אף שבימינו אין מלקות, מ"מ נפק"מ לעניין פסול עדות דקי"ל שו"ע (לד/ב) כל עבירה שיש בה מלקות נפסל לעדות. ולכן המקלל דיין שלוקה פעמיים יש נפק"מ אם לא ידע שיש איסור בקללת חברו מ"מ יש מלקות על קללת דיין ונפסל מחמת קללת דיין.

"עוד אחרת"

סמ"ע (ה): כ"כ הרמב"ם. אבל בטור לא כ"כ בפירוש. ונ"ל דלא ס"ל הכי. וכמ"ש

סעיף ב: מקרים שאינו לוקה, חירף ת"ח, חירף ב"ד ורוצים למחול לו

סעיף ב: א"א לא היתה שם התראה, או שקלל בלא שם ובלא כינוי, ב"א או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר: אל יהי פלוני ברוך לה', אינו לוקה. (וה"ה המקלל את המת, פטור) (טור), אבל איסורא מיהא איכא.

^א ואם חרף תלמיד חכם, מנדין אותו, ואם רצו הדיינים להכותו מכת מרדות, מכין ועונשין אותו במה שיראו. ואם חרף ע"ה, עונשין אותו כפי שהשעה צריכה. (אפילו מחל (המתקלל), עונשין אותו, שזכר חטא ונתחייב) (טור).

^ד מי שנתחייב נדוי מפני שהפקיר בב"ד, ורצו ב"ד למחול על כבודם ולא נידוהו, הרשות בידם, והוא שלא יהיה בדבר הפסד בכבוד הבורא, כגון שהיו העם מבעטין בכבוד התורה ובדיינים, הואיל ופקרו העם בדבר, צריכים לחזק ולענוש כפי מה שיראה להם.

פרש"י: אל יכך – אם תעידני או יברכך אם תעידני. וכפרו. ר"מ מחייב – בכלל לאו אתה שומע הן, אל יככה אם תעידני ואם לא תעידני יכך.

✓ **ופסק הטור כחכמים** – או שהקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה' או אל יברכהו ה' וכיוצא כאלו, אינו לוקה אבל מיהא איסורא איכא אף על פי שאינו לוקה (בדק הבית –

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^א **רמב"ם** (בפרק כ"ו מהלכות סנהדרין ה"ד): לא היתה שם התראה או שקילל בלא שם ובלא כינוי – אינו לוקה.

^ב **שבועות** (לה): **משנה** – "אל יכך, יברכך ויטב לך": ר"מ – מחייב, ✓ וכחכמים – פוטרים.

סימן כ"ז: שלא לקלל דיין ולא שום א' מישראל ובו ב'

סעיפים

(שבועות: לו. סנהדרין: סו)

סעיף א: המקלל אחד מישראל או דיין

סעיף א: ^אהמקלל אחד מישראל (ואפילו מקלל עצמו) (טור), בשם או בכינוי או באחד מהשמות שקורים הגוים להקב"ה (דלא גרע מכינוי - טור) - אם היה בעדים והתראה, לוקה אחת, משום לא תקלל חרש (ויקרא יט, יד).
^בואם היה דיין - לוקה עוד אחרת משום אלהים לא תקלל (שמות כב, כז). וארור הוא לשון קללה.

לקלל דיין

^בשמות (כב/כז): אלוקים לא תקלל. והאי "אלוקים" היינו דיין (סנהדרין סו). וכ' הרמב"ם - שהמקלל דיין לוקה בלאו נוסף.

שבועות (לו): תנא - ארור בו, קללה בו שבועה בו נידוי בו. ופרש"י: ארור בו קללה בו - כל הלשונות משמע בלשון ארור (הן קללה נידוי ושבועה).

ענפי הלכה (האחרונים)

^א"או בכינוי"

נתיבות (חידושים ב): ובעונותינו הרבים רוב המון העם אינם נוהרים ואומרים בלשון אשכנז. ולכן גם באגרות אין לכתוב "שלום" שהוא כינוי לקב"ה. כ"כ האורים.

"בעדים והתראה"

סמ"ע (ד): דל"ת כיון שכל קללה נעשה בכעס והתורה הזהירה עליו, יתחייב אף בלא התראה - קמ"ל דבעינן התראה (בי"י).

שורשי הלכה (המקורות)

^א**שבועות** (לו): המקלל את חברו עובר בלאו שנאמר "לא תקלל חרש". והמקלל עצמו (בשם או באחת מכל הכינויים - שבועות לה). ג"כ עובר שנאמר "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד".
 וכ' הרמב"ם: ופירט בחרש, להשמיענו שאע"פ שאינו שומע ואינו מצטער, וכ"ש השומע שהוא מצטער בקללתו שלוקים עליו. כ"כ הטור והסמ"ע.

שבועות (לה): משנה - המקלל עצמו או חברו בשם או באחת מכל הכינויים עובר בל"ת (דילפינן מדכתיב השמר לך ושמור (את) נפשך מאד, וכל השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה - שבועות שבועות לו). כ"פ הרמב"ם **לאפוקי הראבד שכ'** - שאנו לוקה רק כשקילל בשם המיוחד.

וכ' רמב"ם: וכן בשמות שהגויים קורים לקב"ה הם בכלל הכינויים. ואינו חייב עד שיתרו בו בפני עדים ככל חייבי לאוין.

דתניא (ר"ה ו.) "מוצא שפתיך" זו מצוות עשה, "תשמור" זו מצוות ל"ת, "ועשית" אזהרה לב"ד שיעשוך (יכפוך), "כאשר נדרת" זה נדר, "בפיך" זו צדקה. **וכאן** שאין ב"ד מוציאים י"ל שאינו נדר גמור שיתכן שכן ילך לגויים.

[**סיכום: כפיה בנדר לצדקה.**

- **סמ"ע** – אין כופים, דהוי מצוות עשה שמתן שכרה בצידה. כ"כ קצות החושן (רב שרירא גאון).
- **הט"ז** – כיון דהוי נדר כופים, וכ"מ בר"ה (ו.). כ"כ קצות החושן בש הר"ן].

סעיף ד: שטר שכתוב בו שיוכל לתובעו בערכאות

סעיף ד: ^אשטר שכתוב שיוכל לתבעו בדיני העו"ג, אינו רשאי לתבעו בפניהם. ^בואם מסר השטר לעובד כוכבים שיתבענו בדיניהם, חייב לשלם לו כל מה שהפסיד יותר ממה שהוא חייב בדיני ישראל. ^גהנה: וכל זה שיכול לכופו דין ישראל, אבל אם הלואה חלם, מותר למסרו לעובדי כוכבים (ובנטילת רשות מב"ד – הגר"א). (ב"י ס"ו בשם הריטב"א).

^דוע"ל סוף סי' קס"ט (הרא"ש בתשובה כלל י"ח סי' א') מדין עובד כוכבים המוכר שטר חוב לישראל על ישראל אחר, אם דן הוא דין עובדי כוכבים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אהרא"ש בתשובה: שטרות שכתוב בהם שמקבלים על עצמם לדון ולהתחייב בדיני הגויים ודין המלכות לענוש נכסים בכפל ולאוסרו עד זמן הפירעון - אין התובע רשאי להביאו אלא לפני דייני ישראל, וגם הם ידונו רק לפי דין תורה.

^ב(שם): ראובן היה לו שט"ח על שמעון וכתוב בו שיוכל לתובעו גם בדיני עכו"ם. נתן ראובן שטרו שהיה לו על שמעון לגוי בפרעון חובו – אע"פ שכתוב בשטר שיכול לתובעו אצל גויים אסור לתובעו משום דעבירה היא.

ואם מסר שטרו צריך לקבל עליו כל אונס שיוולד מחמת הגוי יותר ממה שהיה הישראל יכול להוציא, או אם הוצרך

לקחת מליץ שיטען בעדו וכל כיו"ב צריך לסלק מעליו.

^דהרמ"א (שס"ט/א): ישראל שהיה חייב לגוי, והגוי מכר השטר לישראל, אע"פ שאסור לדון עם ישראל חברו בפני הגויים אף שבא מכח עכו"ם, מכל מקום דייני ישראל יפסקו לישראל זה מה שהיה מרויח לפני דייני הגויים, הואיל וישראל זה בא מכוחו הרי הוא כמוהו בכל מה שהיה יכול לזכות לפני דייני עכו"ם שהוא דינא דמלכותא (תשובת הרא"ש).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^ג"אם הלואה אלם"

נתיבות (חידושים ג): ואם רוצה לציית לדין רק לפני ב"ד אחר אפילו קטן מזה, או בעיר אחרת לא מיקרי אלם (אורים יג).

דיני ישראל. וה"ד במקום שיש איסור לדייני ישראל לדון כדיני עכו"ם (כגון חוב שעבר עליו השמיטה), אבל במקום שאין איסור ידונו בדיני ישראל באותו זכות שיש לו בדיני עכו"ם, מאחר שקיבל עליו וחייב נפשו בזה. ותימה על המחבר שסתם (לאסור) ולא חילק דביש לו זכות צריך לקיים תנאו.

אבל ערוך השולחן בשם או"ת כ' – שאף שיש זכות בדיני עכו"ם מבדיני ישראל – אין זכותו כלום. ואין לילך לדיני עכו"ם.

"חייב ליתן... לעניים"

סמ"ע (יב): שנדרים חלים בכה"ג (אע"פ שהיה צריך לעבור על דבר תורה כדי שלא יחול הנדר), ובקיום המצווה (אי הליכה לב"ד של עכו"ם) נתחייב מה שקיבל עליו.

"אין ב"ד מוציאים ממנו"

הסמ"ע: כ"כ בעה"ת בשם הרי"ף. ולא מצאתי חולק שיסבור שב"ד מוציאים ממנו.

ואפשר שזה תלוי במ"ש בחולין(ק): כל מצוות עשה שמתן שכרה בצידה (כגון צדקה או נדרים) אין ב"ד מזהירים עליה (ולכן כתבו המחבר בשם י"א). אבל אם ירצה הב"ד יכולין להוציא מידו בע"כ, ויותר נראה שדרך המחבר לכתוב כן (י"א) אף כשאין מחלוקת.

והש"ך – בבד"ה חולק (ולכן כתב בשם י"א).

טעם שאין ב"ד מוציאים ממנו

■ **סמ"ע כ'** – דהוי מצוות עשה שמתן שכרה בצידה אין ב"ד כופין עליה.

■ **והב"ח כ'** – שאין שייך כאן כפיה שיכול לומר לב"ד אתן לעניים שארצה ובמקום שארצה.

■ **והט"ז כ'** – ודאי לעניין נתינת צדקה (שכ"א מחויב) אין כופין (למ"ד) דהוה מתן שכרה בצידה, אבל מה שאדם אומר "אתן לצדקה" ודאי כופים, דהו"ל נדר, ובנדר פשוט שכופים.

[**כ' הטור**: מכאן אני אומר – הואיל וכותבים בשטרות שיוכל לגבות חובו בין בדיני ישראל או בדייני גויים – אם לא יכול לתבוע בדייני ישראל, כגון שעברה עליו השמיטה רשאי להביאו לפי דיני גויים, שהרי קנו מידו. (**וביאר הב"י** - דכיון שיוכל לזכות בדיניהם ולא בדיני ישראל, הקנהו שיעבוד נכסיו לפרוע אותו זכות, לפיכך מועיל קניין). אבל בזמן שיוכל לכופו בדיני ישראל כמו בדיני גויים אסור להביאו לדיני גויים, והקניין הוי קניין דברים. (**ב"י** – כיון שיוכל לכופו בדיני ישראל כמו בדיני גויים נמצא שהקניין לא מעלה ומוריד לעניין ממון, אלא לעניין חיוב לילך לפני הגויים וזה הוי קניין דברים)].

• **אבל הרא"ש כ'** – שאף שכתוב בשטר לדון בדיני גויים יכול להשמט, שהכוונה היא שאם הוא אלם ולא ציית דינא אז יכפוהו לגויים, אבל לא שיעבור על דבר תורה. כ"כ ד"מ בשם תה"ד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א.

"המקבל עליו בקניין לדון"

סמ"ע (י): דווקא לדון אסור שמייקר של ע"ז, אבל לקבל עדות עכו"ם מועיל קבלה.

ת' הרא"ש: אינו כלום - אע"פ שכתב בשטר לדון בדיני עכו"ם אין בכלל זה שלא ישמט, שהכוונה שאם הוא אלם ולא ציית דינא יכריחוהו בדין האומות, אבל לא שיעבור על דבר תורה.

סמ"ע (יא) – משמע שכתב סתם, אבל אם פירש שמתחייב נפשו לדון עכ"פ לפניהם, אם יש למלוה זכות בזה (בדיון שלפני הערכאות יותר מלפני ב"ד) אין בידו כח לחזור, כיון שנשתעבדו נכסיו על אותו זכות חל הקניין (ולא הוי קניין דברים).

לפיכך צריך לדון עמו בדיני עכו"ם אף שיש

שנים, והדין דין אמת. וכ' האורים (ט) - אם לא שידוע שמקבלים שוחד, שאז יש לחוש שיקנסו אותו יתר על המידה.

פת"ש (ג): כ' תשובת חתם סופר - שכיב מרע שאמר בפני עדים שחייב לפלוני כו"כ ואחר כך נפטר והשאיר יתומים קטנים, ומתיירא המלוה בדבר חובו שלא יוכל לגבות עכשיו עד שיגדלו היתומים פן ישכחו מלב העדים מה שצוה השכיב מרע, ורוצה לילך לערכאות של עכו"ם לכתוב פרוטוקול כדי שיוכל לגבות בדייני ישראל כשיגדלו היתומים (כיון שב"ד של ישראל חוששים לדעת האחרונים בסימן ק"י שלא כותבים כשיש יתומים) - יש להתיר, כיון שאחר כך יבואו לפני הב"ד העדים ויעידו.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אסור ללכת לבית משפט להעיד, כיון שהם מוצאים ממון ע"פ עד אחד. אלא אם כן קבלו היתר מב"ד.

וכ' הסמ"ע (ט): שרב שרירא הצריך שלא יהיו לוקחים שוחד. ותימה על הרמ"א שהשמיט זה? **והגהות הש"ך (ד) תירץ -** לפענ"ד אף רב שרירא ס"ל שאף בלוקח שוחד אם מקבלים עדות ישראל מעידים לפניו, ומ"ש שאין מקבלים שוחד דאילו מקבל שוחד לא יקבל עדות ישראל ולא יעשו עדותן פירות. ובאמת אם מקבל עדות ישראל מותר כיון שהם יודעים האמת שהוא חייב. לפיכך השמיט הרמ"א שאינו לוקח שוחד.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: נהג שנוהג בחוסר זהירות ומסכן חיי אדם, מותר לדווח למשטרה (ואין בעיה של פניה לערכאות). כ"כ נחלת יצחק.

"ולהעיד שזה חייב לזה"

סמ"ע (ט): כתב רב שרירא גאון שאפילו נגזל גוי והגזלן ישראל מותרים להעיד הואיל והם

סעיף ג: המקבל עליו בקניין לדון בפני ערכאות

סעיף ג: המקבל עליו בקניין לידון עם חבריו לפני עובדי כוכבים - אינו כלום, ואסור לידון בפניהם. ואם קבל עליו שאם לא ילך בפניהם יהיה עליו כך וכך לעניים, אסור לילך לדון עמו לפני עובדי כוכבים וחייב ליתן מה שקיבל עליו לעניים.
ויש מי שאומר שאין בית דין מוציאין ממנו, אלא מודיעין אותו שחל הנדר עליו.

להקדש כו"כ עם כל זאת יש על ב"ד למנוע מן התובע לתובעו אצל הגויים, ואז ממילא בטל הנדר. **ואם** בכ"ז תבעו ולא הלך הנתבע אצל הגויים אין ב"ד מוצאים ממנו הנדר לצדקה, אלא מודיעים כי חל הנדר ועליו לשלם הנדר מדעתו. שזה דומה כנודר שאם לא יחלל שבת יתן מנה לעניים, שאסור לחלל השבת וחייב ליתן מנה לעניים.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. בעה"ת: לוח שקיבל על עצמו לדון עם המלוה בפני הגויים האם מועיל? וכן אם חייב עצמו בממון אם לא ילך עמו לפניו מה דינו?

• **ת' הרי"ף -** יכול לחזור בו ואינו רשאי לילך אל הגויים, והקניין הוי קניין דברים. **ואם** התנה שאם לא ילך יתן

גויים.

נתיבות (חידושים ח): רשות מב"ד - ודווקא כשב"ד יודעים שהמסרב חייב לו ע"פ דין תורה כגון שיש לו שטר וכיו"ב, אבל לא נתברר אין נותנים רשות שמא יוציאו ממון שלא כדין. **כ' ערוך השלחן** - אלא נותנים לו רשות שיפעל שיכריחו את המסרב לדון בב"ד. **ואם** ג"ז לא יכולים - יקבלו הטענות מהנתבע כפי מה שיוכלו ואם נראה בעיניהם שחייב יתנו לו רשות לילך לגויים.

כ' הסמ"ע (ח): ואם אפשר ויד בית דין תקיפה כל כך שיכולים לכתוב אדרכתא (שטר גביה) על נכסים, אין נותנים לו רשות לילך בדיני אומות העולם, כ"כ אורים.

הרב יעקב יוסף זצ"ל: אדם שיש לו תביעה על מקומות ממשלתיים, כגון משרדי ממשלה, עיירות וכיו"ב מותר לתבועם בבית המשפט. **וטעמו** - כיון שהיועץ המשפטי של משרד הפנים הוציא לפני כמה שנים שאין למקומות אלו לקבל פסק דין רבני, וא"כ ממילא אינם צייטי דינא, ולכן מותר לפנות ישירות לבתי המשפט. ואף אם ראש הערייה צייט לדינא, הדבר לא תלוי בו.

וכ"כ ספר הקודשים - שאם יש לו תביעה על אדם שאינו צייט לדינא, מותר לתובעו בבתי המשפט, אף ללא אישור מב"ד.

ב. "לכ"ד לילך לפני עכו"ס"

ברכ"י: **כ' רב שרירא** - שיש רשות לזקנים ותלמידים שילכו. **וכ' מקור ברוך** - שדווקא זקנים ולא שאר העם מפני תיקון העולם, שלא ילמדו העם לילך להעיד אף בלא רשות ב"ד. **מ"מ** נעלם מהם מ"ש העיסור - דזקנים לאו דווקא הוא. **והפת"ש** (ב) - כ' דמ"ש "זקנים" רבותא קמ"ל שאף להם הותר, דלא נימא שאני אדם חשוב.

לחברך ולא ענך רמי גודא שדי עלויה?
א"ל "יען טהרתיך ולא טוהרת מטומאתך,
לא תטהריר עוד" (יחזקאל כ"ד- יג).

הרא"ש: מכאן פסק רב פלטוי גאון - ראובן שיש לו תביעה על שמעון ומסרב לבוא עמו לב"ד שרשאי להביאו לערכאות של גויים כדי להוציא את שלו מידו. **וכ' הגהות והערות** - דמיירי שנטל רשות מב"ד.

סה"ת: הא דאמרינן שאין המלוה רשאי לכוף בפני הגויים דווקא שהלוה אינו אלם וציית דינא, ואפילו אלם ולא רוצה לבוא לב"ד אסור להביאו לדיני ערכאות אלא לאחר שב"ד כתב שטר אדרכתא על נכסיו (שטר הוצל"פ) ואז בא לפני גויים והם מכריחים אותו למה שדנו ישראל.

כ"פ הרמב"ם: היתה יד עכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להציל ממנו בדיני ישראל, יתבענו לדיני ישראל תחלה אם לא רצה לבא נוטל רשות מב"ד ומציל בדיני עכו"ם מיד בעל דינו. **כ"פ שו"ע**.

ב. כ' רב שרירא גאון: שאם אינו יכול להוציא חובו או פקדונו ויש בי דואר (בית משפט) של גויים שאינם לוקחים שוחד ומקבלים עדות ישראל - יש רשות לזקנים ותלמידים שילכו לפני השופט להעיד שזה חייב לזה ומצווה לעשות כן, ואפילו הנגזל גוי והגזלן ישראל.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "נוטל רשות מב"ד"

סמ"ע (ח): **כ' בעה"ת בשם ר' שרירא** - המורד בדין מתרין בו התראה מפורסמת, ואם אינו מקבל מעידים עליו וגובים ממנו בדיני

לדון לפנינהן (גיטין פה:). כ"כ אורים ונתיבות.

"כאילו חירף וגידף"

סמ"ע (ג): דליפינן מדכתיב "כי לא כצורינו צורם ואויבנו פלילים" כשאויבנו פלילים (דנים) זהו עדות לעילוי יראתם. **והרים יד בתורת ישראל** - מדהניה דייני ישראל והלך לפני דייני גויים מראה כאילו תורת מרע"ה ומשפטיו אינו אמת ח"ו (ואין בו די להוציא הדין לאור השמש, ולכך הולך לפני גוים שבקאים בטיב דתי המלכות המוטבע עפ"י שכל אנושי – אורים ד').

הרב יעקב יוסף זצ"ל: תובע שהלך לערכאות של גויים ללא רשות, אסור לעו"ד ישראל ליצגו שם (וכן אסור לעד להעיד שם). אבל אם היה היתר ללכת לשם מותר לצייגו. **ואם** יצא זכאי והוציא כספים צריך לחזור לב"ד ולשאול כמה יכול להוציא לפי ההלכה, והשאר יחזיר לנתבע שלא יהא גזל.

וכן מי שתבעו אותו בערכאות של גוי מותר לו לקחת עו"ד שיצילנו מתביעות שאינן לפי ההלכה.

"רק כפופה על ידי גויים"

סמ"ע (ה): היינו בלי רשות בית דין. אבל אם

הלך לבית דין וטען שהוא אלם, מבואר לקמן (סעיף ב') שבית דין נותנין לו רשות ופשוט. **נתיבות** – ודווקא שידוע החוב לדייני ישראל אז נותנים לו רשות להוציא על ידי גויים, כגון מלוה בשטר. דמלוה בע"פ לא נותנים לו רשות להוציא דאמר איני חייב לו כו"כ.

"אם לא שגרם הפסד לזע"ד"

סמ"ע (ז): הפסד ל"ד, אלא ה"ה אם כבר שילם לו ע"פ דיניהם אע"פ שבדין ישראל נתחייב יותר – אין שומעים לו לדונו מחדש.

"וסכרנא ראשונה עיקר"

תומים (ב): הטעמים שאין נזקקים – א). דהוי כקיבל עליו קרוב ופסול שלא יכול לחזור בו. ב). משום קנס שהלך לפני עכו"ם. **נתיבות** (ב) – נפק"מ בין הטעמים: אם נתחייב התובע מחמת שוחד שנתן כנגדו: לפי א – נזקקים לו שהרי קרוב ופסול אפילו טעו חוזר הדין. לפי ב – משום קנס אין נזקקים לו. **ולפי** מה שסתמו הפוסקים משמע דס"ל כטעם ב' (קנס). מ"מ אם בע"ד יודע בעצמו שחייב ע"פ דין תורה ודאי צריך לשלם לו.

סעיף ב: ליטול רשות מב"ד ישראל לתבוע בדייני הגויים

סעיף ב: **היתה יד עובדי כוכבים תקיפה, ובעל דינו אלם, ואינו יכול להציל ממנו בדייני ישראל, יתבענו לדייני ישראל תחלה, אם לא רצה לבא, נוטל רשות מבית דין ומציל בדייני עובד כוכבים מיד בעל דינו.**

הגה: ויש רשות לבית דין לילך לפני עובדי כוכבים ולהעיד קזה חייב לזה (בה"ת בשם ר' שרירא). וכל זה דווקא כשאינו רוצה להיות ציית דין, אבל כללוא הכי אסור לבית דין להרשות לדון לפני עובדי כוכבים (מהרי"ק שורש א').

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. ב"ק(צב:): א"ל רבא לרבה בר מרי – מנא הא מילתא דאמרי אינשי קרית

^אמי שהלך בערכאות של עובדי כוכבים ונתחייב צדיניהם, ואחר כך חזר ותבעו לפני דייני ישראל, יס אומרים שאין נזקקין לו (מהרי"ק שורש קפ"ז). ויס אומרים לנזקקין לו (מרדכי בפ' הגזול בתרא), אם לא שגרם הפסד לבעל דינו לפני עובדי כוכבים (מהר"מ מירזבורק). והסברא ראשונה נראה לי עיקר.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אגיטין(פח): תניא – ר' טרפון אומר כל מקום שאתה מוצא אגוריות (אסיפות) של גויים אע"פ שדיניהם כדין ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם. שנאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", לפנייהם ולא לפני הגויים (סמ"ע – דמשמע אפילו אלו המשפטים עצמן שדינים ישראל לפיהם לא ישמע על פיהן לדון לפנייהם).
וכ' הרמב"ן - אפילו נתרצו שני בע"ד לילך לפני דייני גויים אסור, אפילו בדין שדינים כדיננו. כ"כ הרשב"א.
כ' הרמב"ם: וכל הבא לידון בפניהם הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משרע"ה.
כ' המשרים בשם הרי"ף בתשובה: א' מבעלי הדינים שרוצה לדון בערכאות של גויים, אין שומעים לו וצריך לנדותו (ומיירי שהשני לא רוצה – הגהות והערות).
כ' ד"מ בשם תה"ד: אף בדבר המותר לעשות דין לעצמו מ"מ אסור לכופו על ידי גויים.

^בכ' ד"מ בשם מהרי"ק: אפילו עבר א' והלך לפני הגויים צריך לסלק יד הגויים מעליו וידון לפני ישראל. וכ' הריב"ש - שיש להחרים ולנדות המחזיק ביד הולך לדון בדין הגויים.
מרדכי: ואפילו אין עושה שום מעשה רק כופהו בדין הגויים שיעמוד בדין ישראל, ראוי למותחו על העמוד (פ' להקטו).

^אמהרי"ק: מי שחייב חברו והולכו לפני ערכאות, וחייבו הערכאות למולך (התובע), וכשראה כן חזר ותבעו בדיני ישראל – ראוי לא להיזקק לו אם זוכה בדיני ישראל. וכ' הגהות והערות בשם מהרי"ל – וכן הדין הפוך, נתבע שלא רצה לבוא לב"ד והוצרך התובע לתובעו בערכאות וזכה התובע, ועכשיו חוזר הנתבע ותובע לתובע בב"ד – אין נזקקין לו.

אבל הב"י כ' - שלא משמע כן במרדכי ות' מימוניות.
כ' ד"מ בשם מהר"ם מריזבורק: על דבר הכאות – אם הפסיד המכה בדיני הגויים אין להענישו יותר, דבתרי קטלא לא קטלינן. ואם לא הפסיד על ידי קבלתו אז יעשה לו דין.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^אאסור לדון בפני גויים

נתיבות (ב): ונהגו לכופ בדני מסים וארנוניות על ידי גויים (מהרי"ק). כ"כ אורים.
ח' רעק"א: ואם הוציא ממון שלא כדין הוי גזל בידו ואם קידש בו אישה אינה מקודשת, והוא פסול לעדות כמו כל גזלן (תשב"ץ).
סמ"ע (ב): אפילו בדין שדנין כדיני ישראל - מדכתיב ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם, ולא לפני גויים, דמשמע אפילו אלו המשפטים עצמן שדנין דייני ישראל לא ישמע על פיהן

הדעת ויש לברר הטעות לכן בטלה הפשרה.
אבל אם אי אפשר לברר הטעות: אם עדיין לא
זכה התובע בממון עליו להביא ראיה להוציא
הממון (שהמוציא מחברו עליו הראיה).
ג. חייב הדיין בטעות (בשיקול הדעת) שבועה
(כגון להישבע וליטול) ומחל לחברו בגלל

השבועה, והתברר הטעות. **יש** להסתפק: אם
יכול הנמחל לומר אני תופס מה שבידי עד
שתשבע (וכמו שאם לא היה מתפשר כלל). או
כיון שסוף סוף נודע דסוגיא דעלמא כאידך אינו
יכול לומר כן. **ונראה** דלעולם זכה זה במה
שבידו (וכמו שפסק הדיין בתחילה).

סימן כ"ו: שלא לדון בדיני עובד כוכבים ובו ד' סעיפים

(גיטין: פח: ב"ק: צב)

הקדמה: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא-א). **פרש"י:** לפניהם - ולא לפני גוים,
ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני
ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה, שנאמר (דברים לב לא) כי לא
כצורנו צורם ואויבינו פלילים, כשאווינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם.

כ' בעל הטורים: המשפטים - ר"ת הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט. **אשר** - ר"ת
אם שניהם רוצים. **תשים** - ר"ת תשמע שניהם יחד מדברים. **לפניהם** - ר"ת לא פני נדיב יהדר
התנכר מהם (שם).

ואלה המשפטים אשר תשים - ס"ת מרמה. שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי
להוציאו לאמתו (סנהדרין לב ב): **אשר תשים לפניהם** - יש בפסוק ה' תיבות לומר לך כל הדין דין
אמת לאמתו כאילו קיים ה' חומשי תורה, וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י).

סעיף א: לדון בערכאות של גויים

סעיף א: ^א **אסור לדון בפני דייני עובדי כוכבים ובערכאות שלהם** (פי' מושב
קבוע לשריהם לדון בו), **אפילו בדין שדנים בדיני ישראל, ואפילו נתרצו ב' בעלי דינים
לדון בפניהם - אסור. וכל הבא לידון בפניהם, הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף
והרים יד בתורת מרע"ה.**

^ב **הגה:** ויש ציד בית דין לנדונו ולהחרימו עד שיסלק יד העובדי כוכבים מעל חזירו (מהרי"ק
שורש קנ"ד). וכן היו מחרימין המחזיק ציד ההולך לפני עובדי כוכבים (ריב"ש סי' ק"ב).
ואפילו אינו דן לפני עובדי כוכבים, רק שכופהו על ידי עובדי כוכבים שיעמוד עמו לדון
ישראל, ראוי למתחו על העמוד (מרדכי פ' הגוזל קמא). וע"ל סימן שפ"ח.

אם הוא מומחה מה שעשה עשוי ומשלם מביתו, ובאינו מומחה אין דינו דין כלל. וי"א - שהקבלה במקומה עומדת ומה שעשה עשוי, ובאינו מומחה ישלם מביתו, ובמומחה פטור לשלם.

ז: בזמן הזה שמכריחין הקהל את הדיינים ע"פ החרם שיהיו דיינים בעל כרחם, אם טעו פטורים מלשלם שהם כמו אנוסים, ואם נשאו ונתנו ביד: אם עדיין לא הוציאו מיד החייב יש להם לחזור, ואם לא רוצים לחזור שילמו מביתם.

ח: וכשטעו ומשלמין, אם הסכימו כל הדיינים, כולם משלמים כולם, ואם ב' חייבו ואחד זיכה המחייבים משלמין ב' חלקים והחלק השלישי מפסיד הבעל דין. ודוקא שאין מומחה באותן השנים, אבל אם יש בהם מומחה צריכים השניים לשלם הכל.

סעיף ד:

מי שאינו מומחה (גמיר וסביר) ולא קבלוהו אף שנטל רשות - ה"ז בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינים ואין דינו דין אף שלא טעה. ונפק"מ אם לא טעה לענין זמן ב"ד ל' יום, או לענין הפירות שאכל בינתיים. וכל אחד מבעלי דינים אם רצה חוזר ודן בפני בית דין אחר.

אם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבע"ד. ואם לא נשא הדין חוזר, ואם אי אפשר להחזיר ישלם כדין גורם להזיק (גרמי), וי"א דפטור כיון שלא נשא ונתן ביד.

סעיף ה:

א: דין שחייב שבועה בטעות, והתפשר הנתבע עם התובע שלא ישבע, ונודע שחייב בטעות, הפשרה בטלה אף שהיתה בקניין. שלא קיבל ליתן או למחול אלא כדי להפטר מהשבועה, והרי לא היה חייב שבועה.

ב: דוקא בטעה בדבר משנה או בטעה בשיקול

מונין להם אלא אחד (שלא נכתבו שני מקראות לדבר אחד, וחד מיניהו טעי). ודוקא במקרא, אבל במשנה גמ' ופוסקים מונין להם שנים.

יב: מ"ש לעיל דבאיסורא דאורייתא לא אזלינן בתר רבים לקולא היכא דאין מסכימים רק משני טעמים, ה"ה דאין מוציאים ממון בזה ויכול המוחזק לומר קי"ל כאחד הדעות.

סעיף ג:

א: דן יחידי וטעה בשיקול הדעת: אם היה מומחה אבל לא נטל רשות ולא קבלוהו, או אינו מומחה (לא גמיר ולא סביר) אבל קבלוהו - מה שעשה עשוי (ואינו חוזר אף שאפשר בחזרה) ומשלם מביתו, אפילו לא נשא ונתן ביד.

ב: דין שטעה ולא הספיק תובע להוציא מן הנתבע עד שנתברר שטעה, לא שנא הדיוט ול"ש מומחה, ל"ש טעה בדבר משנה ל"ש טעה בשיקול הדעת - חוזר הדין, ואפילו זכה בפלגא ופש פלגא גבי אידך לא מפקינן מיניה.

ג: ג' מומחים סמוכים אפילו לא קיבלוהו עליהם, מה שעשו עשוי ופטורים לשלם אפילו נשאו ונתנו ביד. ואפילו טעו בשיקול הדעת פטורים, וכ"ש כשטעו בדבר משנה ואי אפשר בחזרה. ודוקא סמוכים אבל האידנא דליכא סמוכים, אפילו ג' מומחים דגמירי וסבירי חייבים לשלם אם לא קיבלו אותם.

ד: ואין חילוק בין מומחה אחד לשני מומחים או הדיוט אחד וב' הדיוטות, שבכל דבר שנים כיחיד דמי.

ה: וכל זה שקיבלום בסתם, אבל אם קיבלו בפירוש בין לדין בין לטעות, בכל ענין קם דינא ופטורים, ואפילו קיבלו עליהם, דהא לא מצו למימר אדעתא דלדון ד"ת קיבלום, שהרי יודעים שאינם יודעים ד"ת.

ו: אם קבלוהו בפירוש לדון דין תורה וטעה בשיקול הדעת: י"א - שנתבטלה הקבלה, ולכן

משנה או בשיקול הדעת.

ז: לקח מפירות חברו אחר שטיהר חכם בטעות הפירות. **אם** הטעות בדבר משנה הדין חוזר, ויחזיר המוכר מעותיו ויקבל פירותיו חזרה. **ואם** טעה בשיקול הדעת – לא חוזר הדין וישלם החכם מביתו, על פי הדרכים שיתבארו בהמשך (דמי מראה דינר לשולחני לקמן ש"ו-ו).

ח: טעה בדבר שנשאר בש"ס בתיקו, אינו כטועה בדבר משנה, וגם אינו כטועה בשיקול הדעת כיון שאינו מתברר שטעה, **ואם** הוא מומחה או קיבלוהו עליהם – מה שעשה עשוי ופטור מלשלם (כדין טועה בשיקול הדעת ואין סוגיא דעלמא כאידך).

סעיף ב

טעה בשיקול הדעת (ראה לעיל מהו שיקול הדעת) ומה שעשה עשוי, והדין בזה מתחלק לכמה חילוקים כדלקמן:

א: ודוקא שיש מחלוקת בדבר. אבל אם אין מחלוקת ואין הדין מפורש, רק שבא מעשה לפניו והורה כך וכך, וסוגיא דעלמא כאידך מקרי טעה בדבר משנה. **ולפיכך** מי שטימא עוף מפני שלא נתברר שיש לו סימני טהרה, ואחר כך נתברר שעוף זה נאכל במסורת, ה"ז כטועה בדבר משנה וחוזר הדין.

ב: היה מומחה ונטל רשות, או מומחה וקבלוהו מה שעשה עשוי ואינו חוזר אף שאפשר לחזור ופטור לשלם אף שנשא ביד. ואם באו לפניו סתם שידון אותם הוי קבלוהו אף בלא קניין.

ג. החזרת הגדול:

אם יש גדול, הדין חוזר אם אפשר לחזור. **אין** הגדול מחזיר אלא אם כן הדין מומחה וקיבלוהו או בג' הדיוטות שיש בהם מומחה אחד שמבין דברי הגדול שמחזירו, אבל מומחה ולא קיבלוהו, או ג' הדיוטות וקיבלו אותם, אין הגדול מחזיר כלל, ומה שעשה עשוי.

ובמקום שהגדול מחזיר, אף שאי אפשר בחזרה פטור הדיין. **ואם** נשא ונתן ביד קודם שנודע לגדול ואי אפשר בחזרה, אם הוא מומחה וקיבלוהו פטור, ואם לאו חייב לשלם.

ד. לפי זה: מי שטעה בשיקול הדעת והורה בכשרה שהיא טרפה, ואותו דבר שאסר הוא לפנינו, אם הדין עומד בדעתו – אין חכם אחר יכול לחזור ולהתיר אפילו הוא גדול ממנו, אף על פי שסוגיא דעלמא כאידך.

ה: מומחה שהוא פטור צריך להוכיח שהוא מומחה, דהיינו שהוא גמיר שיודע דינים, וסביר היינו שהוא בעל סברא. או שהוא מומחה לרבים ומנוסה בכך כמה שנים שהוא גמיר וסביר.

ו: אין מועיל נטילת רשות מריש גלותא או מנשיא בא"י רק מי שהוא גמיר וסביר. וכיון שאין לנו לא זה ולא זה אין נטילת רשות.

ז: ג' הדיוטות שטעו בשיקול הדעת, אף על פי שיש בהם אחד דגמיר ולא סביר, כיון שאין בהם מומחה, אף על גב שקיבלו אותם הבע"ד, מה שעשו עשוי וישלמו מביתם.

ח: שנים שחולקים ואין סוגיא דעלמא כחד מינייהו, ופסק הדין כאחד מהם – מה שפסק פסק, ובלבד שהוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות, ואי לאו בר הכי הוא לא יוציא ממון מספק.

ט: בדוגמא הנ"ל: אם הוא איסור והיתר: בדאורייתא ילך לחומרה, ובדרבנן לקולא. ודוקא אם ב' החולקים הם שוים.

י: הולכים אחר הרוב אף שהרוב לא מסכימים מטעם אחד. **ובדאורייתא** אין הולכים אחר רבים אם מסכימים להקל משני טעמים. **דוקא** כשהדעות בחיבורים אבל אם הם לפנינו הולכים אחר הרוב אף מטעמים שונים וכמו בסנהדרין.

יא: שנים שאמרו טעם אחד משני פסוקים אין

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"אינו כלום"

ש"ך (מז): שלא קיבל עליו ליתן או למחול אלא כדי להפטר משבועה שחייבו דכל קניין בטעות חוזר, כ"כ הרמב"ם והסמ"ג. **וכ' בב"י** – חוזר דוקא שטעה בדבר משנה או בשיקול הדעת ואיכא לברורי טעותא, אבל אי ליכא לברורי טעותא המוציא מחברו עליו הראיה (משמע כשכבר גבה, א"נ קיבל למחול לחברו, שאז חברו מוחזק במה שבידו).

ש"ך (מז): ה"מ שטעה בדבר משנה שאז אינו כלום, אבל טעה בשיקול הדעת:
לפי הרא"ש – כיון שכבר הוציא, מה שעשה עשוי וחיוב שבועה קיים, ולכן אם עשו פשרה במקום השבועה, הפשרה קיימת. **אבל לפי הרמב"ם** – שהדין חוזר כשלא נשא ונתן ביד

הפשרה בטלה. **והדיין** ודאי פטור מלשלם דיכול לומר היה לך להישבע ולא לפשר את עצמך (כן ביאר נתיבות חידושים ל"ו בדעת הש"ך).

"דקניין בטעות הוא וחוזר"

סמ"ע (ל) בשם מהרי"ק: מי שנתפשר בחלק ירושתו בדבר מועט כי אמרו שלא היו נכסים מרובים, ואחר כך נודע שיש נכסים מרובים – הוי פשרה בטעות וחוזר.

שער המפט (ז): נתפשר בקנין בכדי ליפטר מהשבועה ואחר כך הביא עד אחד המסייע לו, לא אמרינן דהוי פשרה בטעות כיון שבעד המסייע פטור משבועה, כיון דבשעת הפשרה לא היה לו העד תו לא מהימן ע"א לבטל הפשרה דהא כבר נתחייב לו ע"י הפשרה ממון גמור ואין עד אחד קם לממון.

ש"ך : סיכום סימן כ"ה**סעיף א**

א. טעה בדבר משנה, דהיינו בדינים המפורשים במשנה או בש"ס או בדברי הפוסקים או דבר פשוט שאין בו מחלוקת – חוזר הדין ודנים כהלכה. אפילו שלשתן מומחין, וקיבלו אותם בעלי דינים עליהם, ואפילו נטלו רשות מריש גלותא, ואפילו נשאו ונתנו ביד, שאין כאן דין כלל כיון שהטעות בדבר פשוט.

ב. אם נראה לדיין או בני דורו שאין הדין כן במה שמוזכר בפוסקים יכול לחלוק כשמביא ראיות ברורות, מכל מקום קשה לחלוק על קבלת הגאונים או החיבורים שנתפשטו ברוב ישראל, אלא אם כן קיבל כן מרבתי.

ג. כשאי אפשר לחזור פטור הדיין לשלם, בין שהוא מומחה או לא, בין קבלוהו או לא – כיון שהדין חוזר נמצא שלא עשה כלום. ואינו חייב

מדינא דגרמי שאין זה גורם להזיק, שהבע"ד עצמו הוא שהזיק את עצמו

ד. ואם נשא ונתן ביד וטעה בדבר משנה – חייב הדין לשלם אלא אם כן היה מומחה וקבלוהו, בין האכילה בידו לכלבים או שנתן לתובע והלה נסע למדינת הים או הוציא הוצאות וכיו"ב. **וכן** הדין באיסור והיתר שגרם לנזק חייב. **וכן** אם טעה בשיקול הדעת אף שלא נשא ונתן ביד, אף על פי שאפשר בחזרה חייב לשלם (כיון שאינו מומחה וקבלוהו).

ה. ואם הוא מומחה וקבלוהו – פטור אף שנשא ונתן ואי אפשר בחזרה, ה"ה באיסור והיתר שטעה וגרם לנזק פטור.

ו. טיהר את הטמא בטעות, ועירב בעל הבית עם טהרות ונטמאו הכל – פטור הדיין, שהרי לא לא נשא ונתן, אף שאינו מומחה. דלא גרע ממטמא בשוגג שהוא פטור. בין טעה בדבר

ואפשר להחזיר הדיין פטור, כיון שהוא רק גרמא, אבל נשא ונתן הוי מזיק ממש ומשלם הדיין אף שאפשר להחזיר.

ואם צריך הוצאות להוציא מיד בע"ד (כגון שנסע למדינת הים) – דינו כדוחף מטבע חברו לים (שצריך לשכור צוללן להוציא – שפ"א והרמ"א ג): **שלדעת** השו"ע – חייב הדוחף בהוצאות (דהוי גרמי). **ולדעת** הרמ"א – פטור כיון שלא הזיק בגוף המטבע.

ה"ה כאן: להרמ"א – פטור כיון שלא נשא ונתן ביד. ולהשו"ע – חייב. **אבל** נשא ונתן ביד לכו"ע חייב, וגם במטבע אם נטל המטבע וזרקו לים לכו"ע חייב מדין מזיק.

ואפשר שכאן אף השו"ע יודה שפטור שלא עשה כלל מעשה בידיים (והוי גורם דגורם) מה שאין כן בדוחף מטבע.

"ישלם כדין כל גורם להזיק"

אמנם הש"ך (מה): וכבר הוכחתי (לעיל א, סק"א-ב) שבטועה בדבר משנה בכל עניין פטור כשלא נשא ונתן ביד כיון "דלאו כלום עבד", אם כן ה"ה כאן שפטור כיון שאין דינו כלום. וכן עיקר. **אבל** להרי"ף והרמב"ם והמחבר – שמחייבים שם ה"ה כאן שחייב.

סמ"ע (כט): שזה מתכוון להזיק – הרמב"ם, לטעמו (כהרי"ף) דל"א דינא דגרמי בדיינים, מה שאין כן בזה דלא גמיר וסביר שאינו דיין ולכן יש כאן דינא דגרמי והוי מתכוון להזיק.

להחזיר, שלא זכה בהם עד פסק השני. **והנתיבות** (לג) **תירץ** – נפק"מ שאין ההודאה בפניהם חשובה הודאה (אורימין לה).

"ישלם כדין כל גורם להזיק"

הקשה כסף משנה: למה כתב "גורם להזיק" הרי הזיק ממש שנשא ונטל ביד, **ועוד** קשה למה חזר וכתב "ישלם"? ולכן יש להגיה ברמב"ם "אם נשא ונתן... שלא כהלכה. **ואם לא נשא ונתן ביד מחזיר הדין**, ואם אין לו להחזיר...". (כלומר: אם נשא ונתן לא חוזר הדין ומשלם הדיין, והדיין גובה מבע"ד, אבל לא נשא ונתן חוזר הדין, ואם אי אפשר לגבות משלם הדיין) והוי כמו שפירש הרי"ף. ואף שלא נגיה צריך לפרש כן בדברי הרמב"ם.

והסמ"ע (כח) – ודוחק להגיה בכל ספרי הרמב"ם. אלא לפי הרמב"ם אין חילוק בין נשא ונתן או לא, בכל גוונא משלם מביתו וחוזר ולוקח מבעה"ב שנתן לו שלא כהלכה. ומ"ש "לא נשא ונתן" פירוש נישא וניתן מיד הנתבע וכבר בא לתובע, מה שאין כן שעדיין לא עבר ליד התובע שאז חוזר הדין.

אבל הש"ך (מד) – הסכים עם הכסף משנה. **כ"כ הקצות החושן** (יג) – כדברי הכ"מ שיש לחלק בין נשא ונתן ביד שהדיין משלם מביתו, לבין לא נשא ונתן ביד שבע"ד מוציא מיד חברו. **[והראיה]** משולחני כשאפשר להחזיר השולחני פטור, גם כאן כיון שלא נשא ונתן ביד

סעיף ה: חייב שבועה בטעות והתפשר הנתבע בממון

סעיף ה: דיין שטעה וחייב שבועה למי שאינו חייב בה, ועשה זה פשרה עם בעל דינו כדי שלא ישבע (היינו שישלם לו תמורת השבועה, או ימחל לו החוב), **ואחר כך ידע שאינו בן שבועה, אף על פי שקנו מידו על הפשרה, אינה כלום, דקנין בטעות הוא, וחוזר** [רמב"ם בפרק ו' מהלכות סנהדרין ה"ה].
(וכן כל כיוצא בזה. ודוקא שגילה דעתו שעשה הפשרה משום השבועה, או כדומה לזה) [עיטור בשם הרי"ף].

ב.

"הלכו אחר שנים"

סמ"ע (כה): וברא"ש חילק אם א' מהשנים מומחה חייבים השניים לשלם הכל, שהרי לא יכולים לטעון נגד השלישי "בלעדיך לא היה יוצא הדין" כיון שמומחה דן יחידי, וגם השני שלא מומחה משלם כמומחה, שאם לא היה מצטרף למומחה היינו הולכים אחר הרוב. **והרמ"א** שהשמיט חילוק זה י"ל כיון דס"ל שבזה"ז אין נוהגים לדון יחידי (כמ"ש בסימן ג). **כ"כ הש"ך** (לה) – שאפשר שאף הרמ"א מודה לחילוק זה, ורק דס"ל שאין מומחה דן יחידי לכתחילה, אבל בדיעבד שזן דינו דין, א"כ

חייבים לשלם הכל. כ"פ העיר שושן – כיון שבדיעבד דינו דין חייב לשלם הכל.

"וחלקו השלישי מפסיד בע"ד"

ש"ך (לט): וה"מ לשיטת הרא"ש שחולק על הרי"ף שאפילו בע"ד מפסיד אינו חוזר. ול"א חוזר משום הפסד בע"ד. וכן עיקר. **אבל להרי"ף הרמב"ם והמחבר** – שכל מקום שיש הפסד לבע"ד חוזר, כאן שיש הפסד לבע"ד יחזיר בחלק השלישי (כלומר 2/3 ישלמו, 1/3 יחזיר מהתובע ונתבע). כ"כ בדק הבית בדעת הרי"ף בהדיא.

סעיף ד': בבאה חמישאה - מי שאינו מומחה ולא קבלוהו

סעיף ד': אבל מי שאינו מומחה, ולא קבלו אותו בעלי דינים, אף על פי שנטל רשות, ה"ז בכלל בעל זרוע, ואינו בכלל הדיינים, לפיכך אין דינו דין, בין טעה בין לא טעה, וכל אחד מבעלי דינים, אם רצה, חוזר ודן בפני ב"ד (אחר).

ואם טעה ונשא ונתן ביד, חייב לשלם מביתו, וחוזר ולוקח מבעל דין שנתן לו שלא כהלכה. ואם אין לו להחזיר, או שטימא, או שהאכיל דבר המותר לכלבים, ישלם כדן כל גורם להזיק, שזה מתכוין להזיק הוא.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

כבר נתבאר לעיל מחלוקת הסמ"ע והש"ך: **שלפי הסמ"ע** – גמיר אף שלא סביר מהני נטילת רשות. רק שאינו לא גמיר ולא סביר לא מהני נטילת רשות. **ולפי הש"ך** – כל שאינו אינו מומחה ממש (גמיר וסביר) לא מהני נטילת רשות.

"בין לא טעה"

ש"ך (מג): **הקשה מהר"י לב** – ותימה, אם לא טעה מה תועלת לחזור ולדון בפני דין מומחה? וי"ל דה"פ, בין ידעין שטעה בודאי בין לא ידעין שבודאי טעה אלא מספקא לן. **ול"נ** – נפק"מ לענין זמן ב"ד ל' יום (שנותנים לו עוד ל' יום להביא ראיות). **ועי"ל** – נפק"מ לפירות שאכל בינתיים שצריך

א. הרי"ף: בבא חמישאה – אינו מומחה ולא קבלוהו – אין דינו דין כלל ואפילו לא טעה. **ואם נשא ונתן ביד** – משלם וחוזר וגובה מהאיך (ואם לא יכול לגבות מפסיד הדיין). **ואם לא נשא ונתן** – חוזר בע"ד לחברו ושקיל מניה. **ואם אי אפשר להחזיר משלם הדיין מביתו (גרמי).** כ"פ הרמב"ם והשו"ע.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)**"אינו מומחה"**

א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "קבלום... בין לדין בין לטעות"

ש"ך (ל): כ' נמ"י - אם קבלו עליהם יושבי קרנות דינם כקבלו עליהם בין לדין בין לטעות, שהרי יודעים שאינם יודעים דין תורה, ולכן דינם דין ואינם משלמים אם טעו. כ"כ ב"י וד"מ.

ש"ך (ל-ו): ואם אמרו מתחילה בפירוש או מקבלים אותך ע"מ שתדון לנו דין תורה וטעה בשיקול הדעת:

■ **לפי רש"י** - נתבטלה הקבלה והוי כלא קבלוהו. הילכך: באינו מומחה - אין דינו דין כלל. במומחה - מה שעה עשוי וישלם מביתו.

■ **ולפי הירושלמי** - הקבלה במקומה עומדת. הילכך: ובאינו מומחה - מה שעשה עשוי וישלם מביתו. ובמומחה - מה שעשה עשוי ופטור מלשלם.

נתיבות (כט): ואפילו בלא קניין מהני קבלה, מ"מ אם קבלו אנשים דלא גמירי כלל בעי קניין דהוי פשרה.

"בזה"ז... לא ישלמו" (מרדכי)

ש"ך (לא): דין זה צ"ע, שאף המרדכי עצמו לא החליט בדבר. וש"פ שהיו בדורו לא הכירו דין זה.

ש"ך (לב): לא ישלמו - משמע דפטורים מטעם דמוכרחים הם לדון שעושים אותם דיינים בעל כרחן. מיהו אם נשאו ונתנו ביד חייבים (שהרי אינם חייבים לישא וליתן ביד רק לדון אפילו בכפיה). מ"מ אם עדיין לא הוציאו מיד החייב יש להם לחזור כשטעו.

"שמכריחין הקהל"

קצות החושן (יא): מ"מ כיום שנשתרבב המנהג ליטול שכר אע"פ שאנוסים ע"פ חרם מ"מ בשכר הוי להו למידק, שהרי טבח אומן אף מומחה שחשיב אונס, חייב בשכר.

ש"ך (לב): מכריחים - ותיפוק ליה שפטורים כיון שקיבלום הקהל דהו"ל כקבלום בע"ד, וג' הדיוטות שקיבלום פטורים, ואפילו נשאו ונתנו פטורים (להרא"ש), ואילו מטעם שמכריחים לא פטורים בנשאו ונתנו שהרי זה אינם מוכרחים? ונראה דס"ל להרמ"א טעם שג' הדיוטות פטורים מטעם הרא"ש שג' הדיוטות דנים בע"כ אף בלא קיבלום, וא"כ אהני קבלתם לפטור מתשלום.

אבל האידנא כיון שבוררים הקהל אין סתם ג' הדיוטות יכולים לדון בכפיה, לפיכך מהני ברירת הקהל לדון בע"כ אבל לא להיפטר אם טעו, מ"מ פטורים בגלל שמכריחים הקהל. ונהנתיבות - נפק"מ אם א"ל לדון דין תורה (ש"רש"י חייב) כאן יהיו פטורים.

ש"ך (לג): ע"פ חרם - כ' עיר שושן: או ע"פ קנס. וזה אינו - שבקנס לא הוי אנוסים (וחייבים), ישלמו הקנס ולא ידונו, דאונס ממון לא מיקרי אונס. אבל הנתיבות (ל) כ' - שאף קנס ממון מיקרי אונס. כ"כ התומים.

"דמה להם לעשות"

ש"ך (לה): לפי טעם זה אם נשא ונתן ביד חייבים, דלא הו"ל לישא וליתן ביד, דמוכרחים הם לדון בכפיה אבל אינם מוכרחים לישא וליתן ביד.

ונהנתיבות (יז) - ותימה שהרי מוכרחים לישא וליתן ע"י שליח ב"ד דדמי לנשא ונתן ביד. כ"כ התומים.

"מ"מ יש לחזור"

סמ"ע (כד) פירש דקאי על דיינים שמכריחין הקהל בזה אפילו לאחר שהוציאו הממון ע"פ פסק הדיינים הדין חוזר, אבל בשקבלו עליהם בין לדין בין לטעות והוציא הממון אפשר דלא מצי לחזור. אבל הש"ך (לו) - הרמ"א מיירי שלא הוציאו מיד הנתבע שיש להם לחזור, אבל אם כבר הוציאו פטורים ואינו חוזר.

סעיף 2א: כשקיבלו עליהם בפירוש בין לדין בין לטעות.

איך מתחלק התשלום בין הדיינים

סעיף ג חלק 2: א. וכל זה כשלא קבלם עליהם בין לדין בין לטעות, אבל אם קבלם

עליהם בין לדין בין לטעות (טור והרא"ש), או בזמן הזה בשמכריחין הקהל הדיינים, על פי החרם, שיהיו דיינים בעל כרחם – לא ישלמו אפילו טעו, דמה להם לטעות. מכל מקום יס להם לחזור אם טעו, ואם אינם רוצים לחזור, לריכין לשלם (מרדכי ריש סנהדרין).

ב. וכשטעו ומשלמין, אם הסכימו כל הדיינים ביחד, כולם משלמין. ואם היו הדיינים רק שלשה, והלכו אחר שנים שבהם, הם משלמין ב' חלקים, והחלק השלישי מפסיד הבעל דין. אבל אם היו הדיינים חמשה, והלכו אחר שלשה שהם הרוב, לריכין לשלם הכל (טור).

ואמאי לימא להו אי לדידי צייתנן אתו נמי לא שלימתו? אלא איכא בנייהו לשלומי אינהו חלק של זה.

ואמאי (משלמים גם חלקו) יאמרו לו אם לא היית עמנו לא היה נגמר הדין (כיון שצריך ג' לב"ד)? אלא איכא בנייהו משום לא תלך רכיל.

✓ **ופסק הרא"ש: אם הסכימו כולם כאחד משלשים בניהם התשלום.**

ואם נגמר הדין ע"פ שנים – המחייבים משלם כל אחד שלישי, והמזכה פטור. אבל לא משלמים חלק השלישי אלא מפסיד בע"ד.

ואם היו 5 ונגמר הדין ע"פ 3 – משלמים השלושה שטעו הכל, שלא יכולים לומר לשנים "בלעדכם לא היה נגמר הדין", שבשלושה דנים האדם בע"כ.

וכן בשלושה ונגמר בשנים ואחד מהם מומחה משלמים הכל, שאפשר לגמור הדין בשניים אלו, כיון שאחד מהם מומחה.

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרא"ש: ואם קבלו בע"ד עליהם יחיד שאינו מומחה בפירוש בין לדין בין לטעות דינו דין ופטור משלם כשהטעות בשיקול הדעת.

והראיה אהא דתנן "דן את הדין..." ומיירי בקבלוהו עלייהו. אי הכי אמאי משלם מביתו? דא"ל כי קבלוך ע"ד שתדין לנו דין תורה. משמע שאם קבלו עליהם לכל מילי דינו דין ופטור.

וכ' המרדכי: בזה"ז שמכריחין הדיינים לישוב בדין ע"פ חרם הקהילות, ע"כ לא ישלמו דמה היה להם לעשות, מ"מ יש להם לחזור כשטעו, ואם אינם רוצים לחזור ישלמו.

ב. סנהדרין (ל): איך כותבים הפסק?

ר יוחנן אומר – זכאי. ר"ל אומר – פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב. ר"א אומר – מדבריהם נזדכה. נפק"מ: אם טעו האם המזכה שותף בתשלום.

בכוליה קם דינא אפילו אם הבע"ד לפנינו, כיון שאין כאן עיוות ברור אלא שפעמים הדיין חייב לשלם משום קנס.

ב. "מה שעה עשוי וישלם מביתו" (הרא"ש)

סמ"ע (כג): פירוש אפילו אפשר בחזרה, דכיון שפסק כאחד מהתנאים או אמוראים שחולקים בזה לאו כל כמניה להחזיר הדין (או"ת – ואפילו בע"ד פה ויש לו לשלם פטור הבע"ד, דקם דינא).

ונחלקו האחרונים בהלכה:

הב"ח פסק – שהדין חוזר, שכן הסכימו הרי"ף והרמב"ם.

והש"ך (כט) **פסק** – כהרא"ש שאף שאפשר בחזרה אינו חוזר.

ונחלקו בדעת הרא"ש:

סמ"ע (כג) – אפילו עדיין לא הוציאו מיד הנתבע קם דינא ואינו חוזר וחייב הנתבע לשלם ויחזור ויגבה מהדין (כ"כ טור בדעת הרא"ש).

והש"ך (כט) – אם עדיין לא הוציאו מיד המתחייב אף הרא"ש מודה שחוזר (דלא כהטור).

"מה שעה עשוי"

נתיבות (חידושים יד): ואינו חוזר אף שיש גדול ממנו.

ערוך השלחן – ולא דמי למומחה וקבלוהו (ס"ב) שחוזר כשיש גדול ממנו, כיון שטעות בשיקול הדעת שהמנהג התפשט להפך אבל לעיקר הדין יש מקור, א"כ אין בכח הדיין לחזור הדין ויטול חזרה, רק במומחה וקבלוהו שכוחו יפה וגם יש גדול העיר להצטרף עמו להחזיר הדין, אבל בחד מנייהו אין כוחו להחזיר הדין.

הדעת דקם דינא ואינו חוזר אלא אם כן יחזיר הדין, לפיכך כשאי אפשר להחזיר חייב לשלם דהא טובא עביד. ולכן דקדק בלשונו וכ' כאן יחזיר הדין ולא כתב חוזר הדין.

קצות החושן (ט): לא נשא ונתן – אפילו נשא ונתן מקצת הממון קם דינא וישלם מביתו. **והנתיבות** – בעינן שיעשה מעשה בכולו.

"נשא ונתן ביד... לא נשא ונתן ביד"

ט"ז: מומחה ולא קיבלוהו או הדיוט וקיבלוהו – ג' דעות:

■ **הרי"ף** – אפילו לר"מ דמחייב בגרמי, מודה בדיינים דפטור אם לא נשא ונתן ביד (דאם לא כן לא יקבל אדם עליו להיות דיין). ובנשא ונתן ביד חייב משום מזיק.

■ **הרמב"ם** – אף שלא נשא ונתן ביד חייב אלא שיש לחלק: נשא ונתן ביד – הפסק קיים והדיין משלם מביתו. לא נשא ונתן ביד – חוזר הדין משום הפסד בע"ד, ואם אי אפשר להחזיר משלם הדיין משום מזיק. [ואע"פ שטועה בדבר משנה "פטור דלא התכוון להזיק", התם אין שם דיין עליו מה שאין כן בשיקול הדעת דהפסק קיים].

■ **ודעת הרא"ש והרמ"א בשם י"א** – בשיקול הדעת בכל גוונא הדין קיים ואינו חוזר, רק לעניין תשלומים יש חילוק: שיש ג' דחייבים וד' דפטורים:

יש ג' חייבים שהם בחד טיבותא. **והם:** הדיוט וקבלוהו, ג' הדיוטות ולא קבלום, מומחה ולא קבלוהו. ואפילו בדלא נשא ונתן חייבים.

ויש ד' פטורים: ג' שהם בתרי טיבותא, **והם:** מומחה וקבלוהו, ג' הדיוטות וקבלום, ג' מומחים סמוכים. **ואחד** אפילו בחד טיבותא, הדיוט (לפחות גמיר) דנקט רשות מריש גלותא. ובאלו הם פטורים אף שבנשא ונתן.

בשיקול הדעת או בדבר משנה. אבל האידינא שאין סמוכים, אפילו ג' מומחים דגמיר וסביר - חייבים לשלם אם לא קבלום.
ש"ך (כג): בכל הסימן אין חילוק בין מומחה אחד או שנים ובין הדיט אחד או שנים.

"לא היה מומחה וקיבלו"

ש"ך (כד): **לפי הרמב"ם והרא"ש** - אף שאינו גמיר ולא וסביר כיון שקיבלוהו משלם ואינו חוזר. וכן עיקר - דאין לאחר קבלה כלום.
אבל לבעל המאור - לא גמיר ולא סביר לא מהני קבלה כלל ואפילו לאחר גמ"ד יכול לחזור בו, דהוי אשרה.
הרמב"ן - חולק על בעל המאור, ודאי כשטעה חוזר, בין נשא ביד או לא. ובמקום שאי אפשר להחזיר משלם.

[**סיכום**: לא גמיר ולא סביר וקבלוהו **רמב"ם**, **רא"ש** - משלם ואינו חוזר. כ"ד הש"ך.
בעל המאור - חוזר אף שלא טעה, דלא מהני קבלתם.
רמב"ן - כשטעה חוזר, ואם אי אפשר לחזור משלם מביתו.]

"אבל קבלוהו"

למה שו"ע לא כתב "או נטל רשות"?
סמ"ע (כא) **כ'** - כיון דלא מהני נטילת רשות במי שאינו מומחה כלל (לא גמיר ולא סביר) **והש"ך** (כה) **כ'** - אף בגמיר ולא סביר לא מהני נטילת רשות.

"חוזר ואם אי אפשר לחזור ישלם"

סמ"ע (כב): ישלם מביתו - זוהי דעת הרמב"ם שלא כהרי"ף שפטר מלשלם.
הקשה הש"ך (כו): אם חוזר הרי "לאו כלום עבד" ופטור כעובדה דר"ט אף כשאי אפשר להחזיר?
וי"ל - דווקא בטעה בדבר משנה שהדין חוזר מעצמו "לאו כלום עבד", אבל טועה בשיקול

המקור בכורות (כח): דן את הדין וזיכה את החייב... מה שעה עשוי וישלם מביתו. ומיירי בקבלוהו (סנהדרין ו). ואוקמנה רב ששת טעה בשיקול הדעת אפילו לא נשא ונתן ביד.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

"מומחה ב"ד"

■ **סמ"ע** (כ) - **לפי הרמב"ם** מומחה לב"ד הוא מי שגמיר וסביר, אבל מומחה סתם הוא גמיר ולא סביר. אבל לפי הטור - מומחה סתם הוא דגמיר וסביר.
וכ' הש"ך (כב) - לפ"ז מ"ש המחבר בסעיף ב' אם הוא מומחה וקיבלוהו ואי אפשר לחזור פטור מלשלם, **לפי הרמב"ם** מיירי במומחה גמיר אף שאינו סביר. **אבל** לטור - אינו נפטר אלא אם כן גמיר וסביר.
■ **אבל הש"ך** **עצמו** (כב) - חולק, דלשון מומחה משמע בכל דוכתא שהוא גמיר וסביר (וכדעת הטור), שאם אינו סביר לא נקרא מומחה. ומ"ש הרמב"ם מומחה לב"ד לאו דוקא.

[**סיכום**: מומחה סתם בלשון הרמב"ם **סמ"ע** - גמיר ולא סביר, ורק מומחה לרבים הוי גמיר וסביר.
הטור והש"ך - אף מומחה סתם הוי גמיר וסביר.]

תומים (ח): מומחה לב"ד - דווקא מומחה לרבים שנתפרסם המחאתו מהני קבלתו, אבל כל שלא נתפרסם לא מהני קבלו וחייב לשלם.
והנתיבות (ביאורים י) - תימה, שהרי יכול לברר המחאתו. שטעם שמומחה פטור מפני שהוא אנוס וכשמברר המחאתו הרי אונסו מבורר.

ש"ך: ג' מומחים וסמוכים שראויים לדון מהתורה אפילו לא קיבלום - מה שעשו עשוי ופטורים מלשלם אפילו נשא ונתן ביד, בין טעו

כוננים (הכל אורים כב).

פת"ש (ב) בשם פמ"ג: הלכה כבתראי אף כשהוא יחיד נגד קמאי רבים. **וטעמו** כיון דבתראי ראו דברי קמאי וסתרי להו בטענות,

אמרינן מסתמא הוה קדמאי מודו לבתראי. וכ' **ת' הרב משה רוטנבורג** – שדוקא כשהבתראה מברר דבריו בראיות צודקות, אבל כתב דעתו סתם בלא ראיות לא.

סעיף ג': מומחה ולא קבלוהו, אינו מומחה וקבלוהו

סעיף ג חלק 1: **א. היה הטועה מומחה בית דין** (ה"ה שני מומחים הדין כן), **ולא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי דינין עליהם, או שלא היה מומחה אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם לדון להם בדין, וטעה בשיקול הדעת, אם נשא ונתן ביד, מה שעשה עשוי וישלם מביתו. ואם לא נשא ונתן ביד, יחזור הדין, ואם אי אפשר להחזיר, ישלם מביתו** [הכל לשון הרמב"ם].

ב. הגה: וי"א לאפילו לא נשא ונתן ביד, מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ואין הדין חוזר (הרא"ש וטור ועוד הרבה פוסקים)...

❖ שורשי הלכה (המקורות)

א. הרי"ף-בבא-ג: מומחה ולא קיבל רשות וגם לא קבלוהו עליהם: אם נשא ונתן ביד – משלם ואינו חוזר. ואם לא נשא ונתן ביד – חוזר ואינו משלם. המקור סנהדרין(ה). אי קבלוך לא תשלם ואי לא תשלם. ומיירי במומחה. **והגאון כ'** – בלא נשא ונתן ביד אינו חוזר ואינו משלם. **והראיה** שם (כט): ההוא דקארו ליה עכברא דשכיב אדינרי... כבר הורה זקן (שהוא פטור ואינו חוזר).

הרי"ף-בבא ד: אינו מומחה וקבלוהו: אם נשא ונתן ביד – משלם ואינו חוזר. לא נשא ונתן ביד – חוזר ואינו משלם. מקור סנהדרין (לג) דן את הדין חייב את זכא... מה שעשה עשוי וישלם מביתו. ואוקימנא בנשא ונתן ולא היה מומחה לרבים. וגם מיירי בקבלוהו בע"ד (שם ו). **והגאון** – אם אי אפשר להחזיר (בלא נשא

ונתן) משלם מביתו (משום דינא דגרמי, דקי"ל כר"מ).

אבל הרי"ף חולק – דווקא בדיני נזקים מחייב ר"מ בגרמי, אבל בדיינים לית לי האי סברא (גרמי) שא"כ אין לך אדם שאינו מומחה שנעשה דיין לעולם.

✓ **והרמב"ם:** פסק כהגאון – שאם אי אפשר להחזיר ישלם מביתו.

ב"י – פסק כהגאון ולא מטעמו משום גרמי, דבאינו מתכוון פטור מגרמי. אלא דס"ל שאין לבע"ד להפסיד אלא בהפקר ב"ד, במומחה וקיבל רשות או ע"פ קבלה, שאם לא כן אף שהוא מומחה או שאינו מומחה אף שקיבלוהו לא מהני (ומשלם מביתו).

ב. והרא"ש כ': שיחיד מומחה ולא קבלוהו אף שלא נשא ונתן ביד או יחיד שאינו מומחה וקבלוהו – מה שעשה עשוי וישלם מביתו.

דאלים גבר.

ב.

"בחוכמה ובמניין"

סמ"ע (יח): אם זה גדול בחכמה וזה במניין (תלמידים הרבה א"נ תלמידים אומרים כמות) – הולכים אחר גדול במניין (ד"מ בשם הג"א).

ג.

"אחר הרבים"

סמ"ע (יט): כתב המרדכי – שפוסקים בכל מקום כרב אלפס, אם לא במקום שהתוספות חולקין עליו.

וכ' הנתיבות (חידושים יז): אחר רבים – דוקא באו"ה, אבל בממון הולכים לפי כללי תפיסה.

"כל אחד יס לו טעם בפני עצמו"

ש"ך (יט): באיסור דאורייתא לא אזלינן בתר רוב אם מסכימים להקל משני טעמים, ודווקא כשבאנו להתיר הדין מתוך החיבורים אבל כשרבים לפנינו אזלינן בתרייהו אע"פ שלא מסכימים מטעם אחד (כמו בסנהדרין).

שניים שאמרו טעם אחד משני מקראות אין מונים להם אלא אחד, דודאי חד מנייהו טעה שלא נכתבו שני מקראות לדבר אחד. ודווקא במקרא אבל במשנה וגמרא ופוסקים מונים להם שניים.

בדיני ממונות כשמסכימים משני טעמים יכול המוחזק לומר קים לי כהפוסק בהא, ולא קים לי כוותיה בהא רק כאידך דפליג עליה.

פת"ש (ז): נשאל נו"ב (תניינא חחו"מ סימן ג') בראובן שתבע את שמעון מאה, 50 עבור הזק שגרם לו (בגרמי) ו 50 עבור הוצאות שהוציא עליו.

בדיון אמר כל דין דעה אחרת: אחד אמר ששמעון זכאי לגמרי. השני אמר ששמעון חייב 50 על ההזק. והשלישי אמר ששמעון חייב 50 על הוצאות. **האם** נחייב 50 שהרי שנים

פוסקים 50 אבל מטעמים שונים **א"ד** פטור לגמרי כיון שעל כל תביעה (50-הזק, 50-הוצאות) יש שניים שפוטרים, שעד כאן לא חייב הרמ"א ברוב דעות חלוקות אלא בתביעה אחת?

תשובה – יש לחייב 50, דעכ"פ נתחייב 50 עפ"ר דעות, דלא גרע מעדות מיוחדת (ל/ב- כל עד מעיד על הלוואה אחרת של 50 ועם כל זאת חייב 50).

ואף על גב דבעדים שמכחישים עדותם בטלה כיון שעכ"פ אחד משקר, בדיינים אינן כן שעכ"פ לדברי רובם חייב 50. וכיון שתבע 100 בב"א הוי תביעה אחת.

ד.

"המנהג צעיר להקל"

ש"ך (כ): נהוג בו באיסור – **כ' הב"ח**: ה"ה איפכא שהיה מנהגם להחמיר ע"פ חכם אחד ומת, ובא חכם אחר והקל – יכולים לנהוג היתר. **והתומים** (ז) – מפקפק בזה, שמנהג לאסור שנתייחס על פי חכם, אי אפשר להתירו בפניהם, אם לא שהחכם טעה בדבר משנה וכדומה שהטעות מפורסם ואין בו ספק.

ה.

"הלכה כצתראי"

ש"ך (כא): וה"מ כשראה האחרון דברי הראשון ולא פסק כמותו, אבל אם לא ראה יתכן שאם היה רואה היה פוסק כמותו.

נתיבות (חידושים כ): במקום שסתם הב"י, והרמ"א לא הגיה וגם הסמ"ע והש"ך לא חלקו אינו יכול לומר קים לי כנגדו (ת' חוות יאיר). **ואם** הרמ"א כתב וי"א יכול בעל דין לטעון קים לי כה"א, אבל אם פסק להוציא הוי טועה בדבר משנה.

ואם הכריע הרמ"א, הפוסק כנגדו הוי טועה בדבר משנה. **וכן** במקום שהסמ"ע והש"ך שוים הפוסק כנגדם הוי טועה בדבר משנה.

וכשיש מחלוקת סמ"ע והש"ך הלכה כהש"ך, אלא אם כן נראה לדיין בשכלו דברי הסמ"ע

(שלא ידע שיטעה שהרי הוא מומחה). בג' הדיוטות
אפילו אם קבלו עליהם חייבין.

הדיוטות שקבלוהו פטורים מלשלם.
אבל לפי בעל המאור – שביחיד מומחה
בקבלה פטור מלשלם הוא בגלל שהוא אנוס

סעיף ב חלק 2: ^א ולא יאמר האדם: אפסוק כמי שארצה בדבר שיס' בו מחלוקת, ואם
עושה כן הרי זה דין שקר, אלא אם הוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות, הרשות בידו. ואי
לאו בר הכי הוא, לא יוליא ממון מספק, דכל היכא לאיכא ספיקא דדינא אין מוליאין ממון
מיד המוחזק (טור).

^ב ואם הוא בהוראת איסור והיתר, והוא דבר איסור לאורייתא, ילך לחומרא, ואי דבר דרבנן,
ילך אחר המיקל. ודוקא אם צ' החולקים הם שוין, אבל אין סומכין על דברי קטן נגד דברי
גדול ממנו בחכמה ובמנין, אפילו בשעת הדחק, אלא אם כן היה גם כן הפסד מרובה.

^ג וכן אם היה יחיד נגד רבים, הולכים אחר רבים בכל מקום (רשב"א סימן רנ"ג), ואפילו אין
הרבים מסכימים מטעם אחד, אלא כל אחד יס' לו טעם בפני עצמו, הואיל והם מסכימים
לענין הדין נקראו רבים ואזלינן בתרייהו (מהרי"ק שורש צ"ד).

^ד ואם היה מנהג בעיר להקל, מפני שחכם אחד הורה להם כך, הולכין אחר דעתו. ואם חכם
אחר בא לאסור מה שהם מתירין, נהוג בו אסור (תשובת הרשב"א סימן רנ"ג).

^ה כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים (שהכל ראו דבריהם), והפוסקים
האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר
האחרונים (והיינו שהאחרון הוא מוחזק למובהק בחכמה ויש בידו להכריע ולחלוק), להלכה ככתראי
מאביו ורצא ואילך (מהרי"ק שורש פ"ד).

אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרנו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו,
אין לריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמייע להו הוי
הדרי בהו. (מהרי"ק שורש צ"ד).

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

^א.

"אפסוק כמי שארצה"

ש"ך (טז): מיירי שאין סוגיא דעלמא כאידך,
שאם לא כן פשוט שאין בהכרעתו כלום, דהוי
טועה בשיקול הדעת. כ"כ האורים.

תפיסה במקום שיש מחלוקת

סמ"ע (טז): בדבר שיש בו מחלוקת ותפס
האחד ואומר קים לי כמ"ד כמותי, האם מהני:
המהרי"ק (צד, ז) כ' - דלא מהני. **אבל המדרכי**
– פסק דמהני תפיסה.
וכ' הרמ"א (קלט-ד): דבר שיש בו מחלוקת
ולא תפס אף אחד ואין שייך דין חלוקה – כל

הדין משום פסידא דבע"ד. אבל הרא"ש והטור פליגי על זה וס"ל דאין הדין חוזר.

כ"כ הש"ך (יד) - דעת הרא"ש שאינו חוזר (דקם דינא) אף שאפשר לחזור. כ"ד הטור, רי"ו שפטור מלשלם (כהראב"ד). כ"ד הרמ"א (ג-יא). וכן עיקר.

מ"מ אם יש גדול ממנו הגדול מחזירו. ואין הגדול מחזירו אלא אם כן הדיין מומחה או שהם ג' הדיוטות שאחד מהם מומחה שמבין דברי הגדול שמחזירו, אבל במקרה אחר כגון מומחה ולא קבלוהו או ג' הדיוטות (בלא מומחה) וקבלום – אין הגדול מחזירו.

וכשהגדול מחזיר, אם אי אפשר להחזיר פטור הדיין. ואם נשא ונתן ביד קודם שנודע לגדול ואי אפשר להחזיר בחזרה: במומחה וקבלוהו – פטור, ג' הדיוטות כנ"ל ולא קבלום – חייב.

וכן באו"ה שהורה בכשירה שהיא טריפה וטעה בשיקול הדעת כשיש גדול ממנו מחזירו כיון שהא מומחה וקבלוהו (כנ"ל).

ב. "ג' הדיוטות שטעו"

סמ"ע (ט): כיחיד מומחה - דמהני גבייהו הקבלה שאם טעו פטורים מלשלם. כ"ד הרא"ש והטור.

והש"ך (טו) – הביא דעת המאור, שאם טעו משלמים ואינו חוזר, אף שיש גדול ממנו. והביא עוד פוסקים.

והנתיבות (חידושים טו) כ' – שיש לחלק: אם קבלום בפירוש הן המומחה והן ג' הדיוטות - פטורים מלשלם. אבל כשבאו סתם לדון לפניו: במומחה הוי קבלה ופטור לשלם (אלא אם כן נשאו ונתנו ביד), אבל ג' הדיוטות לא הוי קבלה וחייב לשלם. כמ"ש התומים.

קצות החושן (ו): הטעם שיחיד מומחה שקבלוהו פטור מלשלם –

לפי הרא"ש – כיון שאף בלא קבלה יכול לדון בע"כ, א"כ הקבלה היתה לפוטרו. ולפ"ז אף ג'

אבל הש"ך (כב) – מומחה סתם היינו גמיר וסביר ורק אז פטור כשאי אפשר לשלם. כ"כ הסמ"ע בדעת הטור.

ש"ך (יג): מומחה הוא - כל שפטור משום מומחה אינו פטור עד שמברר שהוא מומחה (היינו גמיר שיודע הדינים וסביר בעל סברא, או שהוא מומחה לרבים). ולהכי נקט במשנה "אם היה מומחה לרבים" ולא מומחה סתם (כ"כ האורים שאף בימינו יש דין מומחה לעניין זה).

וקצות החושן (ד) כ' – לפי מ"ש תמים דעים דיין שהודה שטעה אלא שאומר שהוא מומחה נאמן (להפטר) וא"צ לברר שהוא מומחה, כיון שהפה שאסר הוא הפה שהתיר.

אבל לשיטת הרא"ש – שפטור מומחה משום קבלה (בנוסף למומחה) א"כ אף שהוא מומחה, כל שאינו ידוע לבע"ד שהוא מומחה, אינו מוכח מהקבלה שדעתם לפוטרו מתשלומים. לפיכך אף שיבאו אחר כך עדים שמומחה הוא לא מהני, כיון דבע"ד לא ידעו מזה.

[סיכום: הואיל ומומחה הוא

ש"ך כ' – שצריך להביא ראיה שמומחה הוא. תמים דעים כ' – כיון שהחויב על פיו אין צריך להביא ראיה שמומחה הוא.

ולפי הרא"ש – אף שיביא ראיה לא מהני, אלא צריך שבע"ד ידעו שהוא מומחה שאז פטורים אותו מתשלומים.]

ש"ך (יג): מומחה - אף בזמן הזה שייך מומחה אם הוא רב גובריה בש"ס ופוסקים וסברתו ישרה ומנוסה בדינים ולא נמצא בו טעות, וצריך שיהיה ידוע ומפורסם למומחה. ורק לעניין לדון יחידי בעל כרחם אין לנו כיום מומחה (כמ"ש ג/ד). כ' הנתיבות - אבל נטילת רשות לא שייך בזמן הזה.

"הואיל ומומחה הוא חוזר הדין"

סמ"ע: היינו כסברת הרי"ף רבו שבזמן שהדיין פטור מלשלם אמרו חכמים שיחזור

נתברר בו סמני טהרה, ואחר כך נתברר שעוף זה נאכל במסורת – הוי טועה בדבר משנה (כיון שאין מחלוקת).

והנתיבות (ביאורים ו) כ' – שאף כשיש מחלוקת תנאים (יש פעמים זהוי טועה בדבר משנה), שדוקא כשלא נזכר במחלוקת הפוסקים (אז הוי שיקול הדעת). אבל אם כבר פסקו הפוסקים אף שהוציאו הדין מהא דפריך סתמא דהש"ס הוי טועה בדבר משנה כיון שכבר נפסק הדון.

"אבל קבלו אותו"

ש"ך: כל קבלה שבסימן זה אין צריך קניין, רק סתם קבלה שדנו לפניו סגי. כ"מ מהירושלמי הרי"ף ועוד. אף שרק באו לפניו לדון סתם הוי קבלה. כ"מ מהרבה פוסקים.

וקצות החושן (ג) – מ"ש ה"ה כשבאו לפניו סתם הוי קבלה: **ניחא** לשיטת המאור – שהטעם שבמומחה וקבלוהו שפטור משום דאנוס הוא (כמי שמראה דינר לשולחני שפטור), לפיכך גם כשבאו לפניו סתם פטור כיון שהוא אנוס לדון אותם. **אבל** לשיטת הרא"ש – שטעם הפטור במומחה וקבלוהו משום שקבלה מהני לפוטרו, א"כ צריך קבלה בפירוש ובאו לפניו סתם לא מהני.

"הואיל ומומחה הוא"

סמ"ע (יג): פירוש הואיל והוא מומחה מהני מה שקבלוהו או נטל רשות לפוטרו מתשלומים, לאפוקי כשאינו מומחה.

ש"ך (יג): חוזר הדין – בין נשא ונתן ביד או לא (כ"כ הרי"ף לשיטתו). **ולשיטת הרא"ש** – קם דינא (שאינו חוזר) וגם פטור מלשלם אף שנשא ונתן ביד הדין כן. **כ"פ** רי"ו והרא"ש – שפטור מלשלם אף שנשא ונתן ביד. והכי קי"ל.

סמ"ע (כ): מומחה – מומחה סתם בלשון הרמב"ם היינו גמיר ולא וסביר. אבל מומחה לב"ד או לרבים היינו גמיר וסביר.

כ' הש"ך (ח) – **שרבים** הבינו (את הגמ"י) שאחר כך נודע לו מהשני, אף על גב שאין הכרע עדיין הלכתא כמאן, מ"מ כיון דאי הוה ידע ג"כ מהשני לא הוה פסק כן, הוה סד"א דמיקרי שיקול הדעת, קמ"ל דלא כנ"ד הסמ"ע בהסבר דברי הגמ"י.

אבל האמת פירושו – דאף על גב דסוגיא דעלמא כאידך, כיון שלא ידע שיש חולקים לא הוי שיקול הדעת ("לא ידע" גורם לפטור), ורק שידע מהשני לא הו"ל לפסוק כנגדו.

מ"מ – לא נראה הגמ"י זה, מה בכך שלא ידע הרי חייב משום דינא דגרמי שהרי גרם לחברו הפסד אף שלא ידע.

"שכבר פשט המעשה"

הג' סמ"ע (יא): **כ' הנמ"י** – וכשלא אשכחן דסוגיא דעלמא אזלא כחד יש לדיין לפסוק כפי שדעתו נוטה (הרב יונה).

ש"ך (ט): **פשט המעשה** – כן פירש הרמב"ם סוגיא דעלמא כאידך שבש"ס (גורס סוגיא דעלמא).

והטור פירש – סוגיא כגון סתם גמ' מקשה מדברי השני. כ"ד הרי"ף, רא"ש, רשב"א – כגירסת סוגיא דשמעתא.

ורש"י כ' – שרוב הדיינים נראה להם דברי השני (גורס סוגיא דעלמא).

ופסק הב"י: בכל אחד מהני גוונא הוי טועה בשיקול הדעת.

ש"ך (ט): ולכל הפירושים ה"ד כשיש מחלוקת תנאים או אמוראים, **אבל** כשאין מחלוקת ואין הדין מפורש, רק שבא לפניו מעשה והורה כו"כ וסוגיא דעלמא כאידך או שנודע שהמנהג אינו כן או שרוב דיינים פסקו להפך – הוי טועה בדבר משנה, דלא מיקרי טועה בשיקול הדעת רק כשיש מחלוקת והוא הכריע וטעה, אבל כשאין מחלוקת הוי טועה בדבר משנה. כמ הפוסקים **ולפ"ז** חכם שהורה שעוף זה טמא כיון שלא

● והרא"ש כ': אם קבלו רשות – חוזר ואינו משלם, ואם קבלו עליהם אינו חוזר ואינו משלם. ואם לא קבלוהו ולא נטל רשות – משלם ואינו חוזר.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. "או אמוראים"

ש"ך (ז): או פוסקים. כ"ד הרא"ש שכתב – לא ידע שיש מחלוקת הגדולים ואחר כך נודע לו ואינו בר הכי להכריע, אם רוב החכמים פסקו כאחד והוא פסק כאידך – הוי טעות בשיקול הדעת. ואם אי אפשר לעמוד על הדבר – אין כאן טעות ומה שפסק פסק.

טעה בדברי הגאונים

■ **המאור (חכם גדול)** – האידנא ליכא טועה בשיקול הדעת, שהרי כל ההלכות פסוקות בידנו או בש"ס או מהגאונים שאחר הש"ס – לפיכך הכל טועים בדבר משנה.

■ **והמאור עצמו** – אין נראה לי, כל שאין טעותו מתבררת מהמשנה והגמרא מפורש לאו טועה בדבר משנה אלא בשיקול הדעת (אף שמבורר בגאונים), ומה שפסקו הגאונים אחר הש"ס שלא מגמרא ברורה הוי כסוגיא דעלמא וכמאן דטעה בשיקול בדעת.

■ **והראב"ד כ'** (כדאמר החכם) – אם טעה בדברי הגאונים ולא שמע מהם ואחר כך נודע לו מהם והסכים עמו – הוי טועה בדבר משנה (ולא בשיקול הדעת). ואם לא הסכים עמו הוי טועה בשיקול הדעת, כ"ד הרא"ש.

"ועשה כאחד מהם"

כ' **הסמ"ע** (י) בשם הגמ"י: כשחולקים שני תנאים או שני אמוראים והדיין לא ידע שהשני חולק ופסק כראשון – לא מיקרי שיקול הדעת אלא מה שעשה עשוי ופטור מלשלם.

טימא את הטהור טיהר את הטמא מה שעשה עשוי וישלם מביתו?
א"ר ששת – ל"ק, כאן שטעה בדבר משנה חוזר (סנהדרין). כאן שטעה בשיקול הדעת – אינו חוזר (בכורות).

היכי דמי שיקול הדעת? אמר רב פפא כגון תרי תנאי או תרי אמוראי דפליגי אהדדי ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר ואיקרי ועבד כחד מינייהו וסוגיא דעלמא אזלי כאידך היינו שיקול הדעת.

פירוש 'סוגיא דעלמא כאידך':

הרי"ף פ' – כגון דסתמא דתלמודא פריך ממילתיה. ורש"י פ' – שרוב הדיינים נראה להם דברי השני. רמב"ם פ' – שפשט המעשה בכל העולם כדברי האחר. כ"כ שו"ע.

דיין מומחה שטעה בשיקול הדעת ונטל רשות מר"ג או שקבלוהו :

● **לפי הרי"ף** (בבות א,ב) – חוזר ואינו משלם ל"ש נשא ונתן ביד או לא. ולמד כן מסנהדרין (ה). א"ר – האי מאן דבעי למידן וכי טעי ליפטור, לינקוט רשותא מריש גלותא. כ"פ הרמב"ם.

● **ולהרא"ש** – פטור משלם, ואם יש גדול ממנו – חוזר, ואם לאו אינו חוזר. (להרא"ש – חוזר רק במומחה ויש גדול ממנו. ולהראב"ד – אף כשיש גדול ממנו אינו חוזר)

ב. ג' הדיוטות שטעו

● **בד"ה**: וצריך להוסיף על הרי"ף בבא שישית - ג' הדיוטות שטעו, דינם כיחיד מומחה, היינו: קבלו רשות או קבלום – חוזר ואינו משלם. לא קבלו רשות ולא קבלום – נשא ונתן משלם. לא נשא חוזר. כ"פ הרמ"א.

ו. בד"ה הוסיף: ג' הדיוטות שטעו: דינם כיחיד מומחה לפי הבבות א-ג. (הגהות והערות: לאפוקי בעל המאור דס"ל שבג' הדיוטות משלמים בכל גוונא).

שיטת הרא"ש

א. אינו מומחה וקבלוהו: משלם ואינו חוזר אפילו לא נשא ונתן ביד. ואם קיבלוהו בפירוש בין לדין בין לטעות אף פטור משלם.

ב. אינו מומחה וקבלו רשות מריש גלותא: פטור ואינו חוזר אפילו נשא ונתן ביד. פירוש אינו מומחה, דגמיר ולא סביר.

ג. אינו מומחה ולא קבלום ולא נטל רשות: אין דינן דין כלל.

ד. ג' הדיוטות ולא קבלום ולא נטלו רשות: אינם חוזרים – כיון שהם ג' יש להם רשות לדון. ומשלמים מביתם.

ה. ג' הדיוטות וקבלום: פטורים משלם ואינם חוזרים.

ו. מומחה וקבלום: פטור משלם. לעניין חזרה: יש גדול ממנו – חוזר. אין גדול ממנו – אינו חוזר. והראב"ד כ': שאף כשיש גדול ממנו אינו חוזר. וכן נראה עיקר.

ז. מומחה ולא קבלום ולא נטל רשות: משלם ואינו חוזר אפילו לא נשא ונתן ביד. המקור (שם) לא קבלוך זיל שלים. וביאר הרא"ש: כשיש גדול ממנו: אם הוא אינו מומחה – בכל גוונא אינו חוזר. ואם הוא מומחה – חוזר כשיש גדול ממנו.

סעיף ב: מומחה קבלוהו או נטל רשות וטעה בשיקול הדעת

סעיף ב חלק 1: ^אטעה בשיקול הדעת, כגון דבר שהיא מחלוקת תנאים או אמוראים ולא נפסקה ההלכה כאחד מהם בפירוש, ועשה כאחד מהם ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם (ל"ד, אלא כל שנתפשט באותה מדינה) כדברי האחד: אם היה זה דיין מומחה ונטל רשות מריש גלותא (האידנא לא שייך נטילת רשות מר"ג או מנשיא שבא"י), או שלא נטל רשות אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם, הואיל והוא מומחה, חוזר הדין. ואם אי אפשר להחזיר, פטור משלם.

^בהגה: וג' הדיוטות, דינם כיחיד מומחה (ומהני גבייהו הקבלה שאם טעו פטורים משלם). ועיין לעיל סוף סימן ג' כיצד נטילת רשות מן השר מהני...

מחזירים בין לזכות בין לחובה. ובגמ' (לג.): ורמינהו (בכורות כח:) - דן את הדין זיכה את החייב חייב את הזכאי

❖ שורשי הלכה (המקורות)

^אסנהדרין (לב): משנה – דיני ממנות

ב.

"הוראת חו"ה ... דינו כמומחה"

(נמ"י)

סמ"ע (ט): בנמ"י לא כתב כן בטועה בדבר משנה אלא בטועה בשיקול הדעת, שדינו שאינו פטור אלא אם כן במומחה וסמוך או שנטל רשות מר"ג, וקאמר באו"ה כל שהוא מומחה דגמיר וסביר לחוד סגי (וא"צ סמוך) ופטור מתשלומים, כיון שהוא חייב להורות מהתורה

(שדרשו מהפסוק ועצומים כל הרוגיה), וא"צ ג' אלא סגי בנסמך להוראה, דגמיר וסביר. וא"כ לא היה צריך הרמ"א להביאו כאן אלא בסעיפים הבאים (דמיירי בטעות שיקול הדעת). **והש"ך (ה)** – חולק על נמ"י, אין לחלק בין הוראת או"ה לדיני ממונות, ובכל גוונא (אף באו"ה) צריך מומחה ונטילת רשות כדי להיפטר או מומחה וקבלוהו. וכ"מ מהרבה פוסקים.

הקדמה: טעות בשיקול הדעת

הדעת ולא נשא ונתן ביד - דינו דין ואינו חוזר ופטור מלשלם.

ד. אינו מומחה וקבלוהו: נשא ונתן ביד משלם ואינו חוזר. לא נשא ונתן ביד חוזר ואינו משלם.

המקור סנהדרין (לג.) דן את הדין חייב את הזכאי... מה שעשה עשוי וישלם מביתו. **ואוקימנא** רב חסדא בנשא ונתן ביד, ומיירי שלא היה מומחה לרבים, ומיירי בקבלוהו בעלי דינים (סנהדרין ו.).

והגאון כ' – שאם אי אפשר להחזיר (כשלא נשא ונתן ביד) משלם מביתו (משום דינא דגרמי, דק"ל כר"מ).

והרי"ף ס"ל – שדווקא בדיני נזקים אית ליה לר"מ גרמי, אבל בדיינא לית ליה להאי סברא (גרמי), שאם כן אין לך אדם שאינו מומחה שנעשה דין לעולם.

ה. אינו מומחה ולא קבלוהו: אין דינו דין כלל ואפילו לא טעה. ולכן אם נשא ונתן – משלם וחוזר וגובה מהאיך. ואם לא נשא ונתן – חוזר בע"ד לחברו ושקיל, ואם אי אפשר להחזיר משלם הדיין מביתו (מדינא דגרמי).

שיטת הרי"ף: חמישה בבי.

הכלל חוששים להפסד לקוחות, ולכן: כשאין הפסד לבע"ד – מה שעשה עשוי כשיש הפסד לבע"ד – חוזר.

א. דין ממוחה וקיבל רשות: חוזר ואינו משלם – ל"ש נשא ונתן ביד או לא. **המקור** סנהדרין (ה). **א"ר** – האי מאן דבעי למידן וכי טעה ליפטר לינקוט רשותא מריש גלותא.

ב. מומחה שלא קיבל רשות אבל קבלוהו: חוזר ואינו משלם – ל"ש נשא ונתן ביד או לא.

המקור (שם) רבה בר"ה דן וטעה, **א"ר** – אי קבלוך לא תשלם ואי לא זיל שלים (ומיירי במומחים). **ועוד** (שם) אם אתה קראת להם לך שלים, ואי אינהו קרו לך לא תשלם.

ג. מומחה דלא נקיט רשותא ולא קבלוהו: נשא ונתן ביד – משלם ואינו חוזר. לא נשא ונתן ביד – חוזר ואינו משלם.

והגאון כ': שמומחה שטעה בשיקול

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

ג. "או שטימא דבר טהור"

סמ"ע (ג): היינו לאחר שהורה שהוא טמא לא דקדקו בטהרתו והניחו ליטמא בשרץ, שאם נשאר טהור יכול לחזור ולהורות שהוא טהור (גמ').

"לא נתכוון להזיק"

סמ"ע (ו): ס"ל כהר"ף, שמחלק: גרמי דמזיק – חייב אפילו לא התכוון, שאדם מועד לעולם. גרמי ע"י הוראה – פטור, שאם לא כן לא ידון לעולם, כיון שברשות ירד לא מיקרי מתכוון להזיק (כמ"ש ס"ד). מה שאין כן ביחיד או שנים והן הדיוטות שדנו וטעו דהן חייבין דנקראים מתכוין להזיק.

סמ"ע (ז): דקדק הב"י שאם טימא הדיין בידיו לא הוי גורם אלא מזיק ממש, ובזה אף הרי"ף והרמב"ם מודים שחייב אף בטועה בדבר משנה, כ"כ כסף משנה. מכל מקום בדרישה הוכחתי – שאף הרמב"ם והרי"ף ס"ל שאף בטימא בידים מיקרי גורם להזיק כיון שכוונתו לדון ולא להזיק, ולכן פטור. כ"כ הב"ח.

והש"ך (ד) – חולק על מ"ש הסמ"ע בדרישה, אם נשא ונתן ביד בכל גוונא חייב אף בטועה בדבר משנה. כ"כ נמ"י, הרמ"ה. וכן"ד הרי"ף, רמב"ם, תוס', ש"פ.

וה"מ במומחים ולא קבלוהו או הדיוט וקבלוהו, אבל מומחים וקבלוהו אפילו נשא ונתן ביד פטור, שהרי לפי רב חסדא רבי טרפון שנשא ונתן ביד ופטרו ר"ע מטעם מומחה לבד. כ"כ הטור בשם הרמ"ה.

וכן בג' מומחים סמוכים, אפילו נשאו ונתנו ביד פטורים אפילו לא קיבלו עליהו

[**סיכום**: דיין טעה בדבר משנה ואי אפשר להחזיר:

■ **ב"י והכ"מ** כ' – שבגרם להזיק פטור (שלא נתכוון להזיק), בנשא ונתן ביד חייב, דהוי מזיק ממש. כ"כ הש"ך – ודווקא במומחים ולא קבלום או הדיוט וקבלום חייב, אבל מומחה וקבלוהו או ג' סמוכים אף בנשא ונתן ביד פטורים.

■ **סמ"ע בדרישה** כ' – שאף בנשא ונתן ביד פטור כיון שלא נתכוון להזיק רק לדון.]

ש"ך (ה): בא לפנינו לוקח לשאול אם יקח הפירות אם הם טהורים, וטיהר החכם ולקח הפירות על פיו, ואחר כך נודע שהם טמאים ורוצה החכם שהמוכר יחזיר מעותיו ללוקח: אם טעה בדבר משנה – הדין חוזר. ואם טעה בשיקול הדעת – מה שעשה עשוי וישלם מביתו. ודמי למראה דינר לשולחני.

"ויש חולקים"

סמ"ע (ח): פירוש כשאי אפשר לחזור ס"ל שאפילו ג' מומחים וקבלום חייבים לשלם מדינא דגרמי (כ"כ הב"ח בדעת הרא"ש והטור). אבל ברישא כשאפשר להחזיר חוזר.

והש"ך (ה) – חולק, דודאי ליכא למ"ד הכי, בג' מומחים וקבלוהו פטורים מלשלם, שהרי טעה בשיקול הדעת להרא"ש במומחה וקבלו עליהם מה שעשה עשוי אפילו אפשר לחזור ואפ"ה פטורים, כ"ש בטעה בדבר משנה. ולכן מ"ש הטור – צ"ל במומחים ולא קבלוהו עליהם.

ש"ך (שם): ויש חולקים – זוהי דעת הרא"ש והטור דס"ל כהתוס' שסוגיית פרת בית מנחם היא אליבא דרבנן (ולכן פטור) אבל לפי ר"מ שדן דינא דגרמי חייב.

ואינו נראה – דקאמר "לאו כלום עבדת" ולא אמר "גרמא בעלמא", אלא משמע שלכו"ע פטור ואפילו גרמי לא הוי.

אלא העיקר כהרמב"ם והרי"ף ובעל המאור – דאפילו לר"מ אם טעה בדבר משנה לאו כלום עביד. כ"פ ש"ג, רשב"א.

כדין למדינת הים, או שהוא אלם, או שטימא דבר הטהור או שהורה בכשרה שהיא טרפה והאכילה לכלבים וכיוצא בזה - הרי זה פטור מלשלם, אף על פי שגרם להזיק, לא נתכוין להזיק. הגה: ויש חולקין (טור בשם הרא"ש ועוד פוסקים).

ב. ולענין הוראת איסור והיתר, אם הגיע להוראה, אף על פי שאינו סמוך, דינו כמומחה (נ"י ריש פ' אד"מ). ועיין בי"ד סי' רמ"ב מדין הסמיכות בזמן הזה.

שו"ע.

● והרמ"ה מחלק - אם לא נשא ונתן ביד - פטור. ואם נשא ונתן ביד, אם מומחה גמיר וסביר וקבלוהו - פטור. ואם לאו - חייב. והדיוט אף שקבלוהו - חייב.

● **אבל התוס' והרא"ש - מחייבים,** שהקשו, מ"ש טועה בדבר משנה ממראה דינר לשולחני שחייב. וע"כ הסוגיא אזלא כרבנן, אבל לר"מ דדאין דינא דגרמי בכל גוונא חייב אפילו לא נשא ונתן ביד (דהוי גרמי). אבל טעה בשיקול הדעת לכו"ע (אף לרבנן) חייב, כיון דקם דינא הוי מזיק ממש. כ"פ הרמ"א.

מה הדין (לפי הרמב"ם) אם טעה בדבר

משנה ונשא ונתן ביד

● **לפי טור -** אף נשא ונתן ביד פטור. כ"פ שו"ע.

● **והב"י ס"ל -** שנשא ונתן ביד חייב.

[**הרשב"א פסק:** אפילו נשא ונתן ביד ואי אפשר להחזיר פטור, ל"ש מומחה או לא. וטעמו - שיש כאן קצת פשיעת בעה"ד שלא מחה, שהרי טועה בדבר משנה ברור הוא והיה צריך בע"ד לשאול ולברר. מ"מ אם נטל הדיין בזרוע והאכיל לכלבים חייב דהוי גזלן. **ב"י:** משמע שאם נטל (לא בזרוע) שלא לפני בע"ד חייב הדין, שהרי לא פשעו הבעלים, ורק שבפניו ולא מיחה פטור].

❖ **שורשי הלכה (המקורות)**

ג. טעה בדבר משנה ואי אפשר לחזור

סנהדרין (לג.): מקשה הגמרא על רב ששת שהטועה בדבר משנה חוזר - מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה האם שלה והאכילה רבי טרפון לכלבים. ובא מעשה לפני חכמים ביבנה והתירוה, שאמר תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים אלא אם כן חותכין האם שלה כדי שלא תלד. **אמר ר"ט הלכה** חמורך טרפון (שאתה חייב למכור חמורך כדי לשלם). **אמר לו ר"ע** פטור אתה שכל המומחה לרבים פטור מלשלם.

ואי איתא (שטועה בדבר שמנה חוזר) לימא ליה כיון דאילו הוי פרה קמן דינא לאו דינא ולא כלום עבדת, השתא נמי לאו כלום עבדת?

ומשני - חדא ועוד קאמר, חדא דטועה בדבר משנה אתה וטועה בדבר משנה חוזר, ועוד אי נמי בשיקול הדעת טעית מומחה לרבים אתה וכל המומחה לרבים פטור מלשלם,

שיטות הפוסקים בהלכה:

● **מכאן פסק הרי"ף -** שהטועה בדבר משנה פטור אף שאין מה לשלם. **כ"פ רמב"ם -** פטור, שאע"פ שגרם להזיק לא נתכוון לכך (והו"ל גרמי בשוגג שפטור). **כ"פ**

שפטור?

וי"ל – כיון שנשא ונתן ביד נכנס הדיין תחתיו והו"ל הדיין לווה שלו ושוב אין לבע"ד דין ודברים עם חברו רק עם הדיין, וזה שהלך למדינת הים או הוציא המעות של הדיין הוציא.

"דן... וטעה"

פת"ש (א) בשם התשב"ץ: אבל לא נפסל הדיין מכאן ולהבא, לפי שכל אדם עשוי לטעות. אלא אם כן טעה מפני שאינו זהיר בתלמודו והרבה מדינו הוי טעות אז נפסל לדון יחיד, מ"מ מצטרף ל'ג'.

"או בדברי הפוסקים"

פת"ש (ב) בשם ת' חוות יאיר: כללים בטועה בדברי הפוסקים:

- כל שסתם בשו"ע ולא חלקו עליו הבאים אחריו הוי דבר משנה.
- במקום שהרמ"א חולק על השו"ע הוי דבר משנה בארצות אלו שנוהגים כהרמ"א.
- במקום שכתב הרמ"א י"א ולא הכריע, דברי הסמ"ע והש"ך הוי דבר משנה. ואם אין כאן הכרעה אין להוציא ממון.
- מחלוקת סמ"ע והש"ך, קי"ל כהש"ך שהוא בתראה אף להוציא ממון, והפוסק כהסמ"ע הוי טועה בדבר משנה.
- בימינו לא ידוע מהו טועה בדבר משנה אחר שקי"ל כל שנזכר בספרים הוי טועה בדבר משנה.

ש"ך (ב): חוזר - אפילו ג' מומחים אפילו קיבלום, אפ' קיבלו רשות מראש גלותא, לפי שאין כאן דין כלל כיון שטעה בדבר משנה. כ"כ הטור והרא"ש.

טעה בדבר שנשאר ספק בגמרא

▪ **נמ"י** – דבר שעלה בתיקו שקי"ל קולא לנתבע (הממע"ה) ופסק לחומרא לנתבע – הוי טועה בדבר משנה, לפי שלא פסק לפי הכללים.

▪ **והש"ך** (ב) כ' – דלא נהירא, לא שייך לומר שטעה בדבר משנה אלא כשמתברר טעותו מתוך דברי הגמרא, אבל בתיקו לא מתברר טעותו (ודבר זה תלוי במחלוקת פוסקים אי מהני תפיסה באיבעיא דלא איפשטא, וקי"ל דמהני). ונ"ל שאף לא מיקרי טועה בשיקול הדעת, כיון שלא מתברר שטעה בבירור. ולכן מה שעשה עשוי ופטור מלשלם.

▪ **והתומים** (ב) – חולק על הש"ך. הדין חוזר כשלא התפסו אבל אם כבר התפסו זכה וחייב הדיין לשלם.

▪ **והנתיבות** (ביאורים ב) כ' – שלא עלה על דעת הש"ך לומר דהדין קיים אפילו לא התפסו, אלא מיירי רק לאחר שהתפסו אבל לפני אף הש"ך מודה שחוזר הדין. מ"מ בהתפסו הדיין העיקר כהש"ך שפטור, שהרי יכול הדיין לפטור עצמו בטענת קים ליה (בתיקו) כיון הוא מוחזק.

לסיכום: כל שלא התפסו חוזר כטועה בדבר משנה, אבל אם כבר התפסו פטור מלשלם.

ב.

"יכול לחלוק עליו"

ש"ך (ג): אפילו לחלוק על דברי הגאונים. כ"כ הרא"ש. כ"כ האורים והנתיבות.

פת"ש (ג) בשם ברכ"י (ב): מכח ראיות - מ"מ אין לדחות דברי הראשונים בסברא בלי ראייה (רשב"א).

סעיף א2: הטועה בדבר משנה ואי אפשר לחזור

סעיף א חלק 2: **ואם אי אפשר לחזור, כגון שהלך זה שנטל הממון שלא**

לשיטת הרי"ף – דס"ל שכל שחייב מדינא דגרמי אף בטועה בדבר משנה חייב.

■ **אבל לשיטת בעל המאור והעיטור** – שמפרשים הסוגיה (בפרה של בית מנחם) כרב נחמן ורב ששת, ומפרשים הסוגיה לפי לר"מ שדן דינא דגרמי, אם כן כמו שבעלמא חייב משום דינא דגרמי ופטור בטועה בדבר משנה, כן הדין כאן שפטור הטועה הדבר משנה, ומטעם דלאו כלום עביד. כ"מ מנמ"י ות' הרשב"א.

טעה בדבר משנה ונשא ונתן ביד

וכ' **הבעל המאור והרשב"א**: שאף שנשאו ביד פטור כשאי אפשר להחזיר (דהוי פשיעותא דבע"ד, שהרי הטעות ברורה והיה להם לצעוק). **והש"ך** (א) כ' - דל"נ, שאם נשא ונתן ביד בכל גוונא חייב אפילו טעה בדבר משנה, דכיון שנשא ונשא ביד טובא עבד, ונכנס הוא תחתיו וה"ל הדיין כמו לזה דיליה, וזה שהלך למדינת הים או הוציא המעות, של הדיין הוציא, והדיין הוא מתחייב לבע"ד (עיין ראיותיו).

וקצות החושן (א) כ' – שיש להסתפק שהרי אי אומרים 'אדם מועד לעולם' ולרבות שוגג כמזיד רק במזיק, אבל נטל ממון חברו ונתנו לאחר (חייב את הזכאי) דהוי גנב או גזלן בשוגג פטור (תוס' ב"ק עט.) כיון שלא הזיק גוף החפץ.

והנתיבות (ביאורים כ"ה) כ' – שאף שפטור מדין גזלן מ"מ חייב משום גורם להזיק כמו מראה דינר לשולחני, ושאני התם (ב"ק) שהממון נאנס ביד שליח שאין עליו רק חיוב גזילה.

לקח בידו מזה ונתן לזה

הש"ך (א): לכאורה רק נשא ונתן ביד ממש והאכילה לכלבים שהוא מזיק ממש חייב, אבל אם חייב את זכאי ונשא ונתן ביד (שלקח מזה ונתן לזה, שלא הזיק ממש) והלך בע"ד למדינת הים למה ישלם, דמה לו לדיין שהלך זה למדינת הים והו"ל האכילה על פיו לכלבים

מומחה או שאינו מומחה, ול"ש נשא ונתן ביד או לא.

וכ' **טור**: חוזר – אפילו שלושתן מומחים וקיבלו עליהם, לפי שאין כאן דין כלל.

ב. **ראב"ד**: בזמנינו אין אדם רשאי לחלוק על דברי גאון ולשנות הדין, אלא אם כן בקושיא מפורסמת וזה דבר אינו מצוי, לפיכך החולק על דברי גאון הוי טועה בדבר משנה. וכן אם טעה ולא שמע דבריהם ואילו שמע היה חוזר - הוי טועה בדבר משנה.

✓ **והרא"ש כ'** – שודאי אם טעה שלא שמע דבריהם, וכשאמרו לו דברי גאון ישר בעניו הוי טועה בדבר משנה, לא מבעי בדברי גאונים אלא אפילו חכמי כל דור ודור שאחר גאונים. אבל אם לא ישרו בעניו ומביא ראיה לדבריו המקובלת לאנשי דורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו יכול לסתור דבריהם, שכל שלא מבואר בתלמוד יכול לסתור אף דברי הגאונים. כ"פ הרמ"א.

❖ ענפי הלכה (האחרונים)

א. **"כל דיין שדן"**

סמ"ע (א): דקדק לכתוב דיין, היינו מי שמורשה לדין שהוא יחיד מומחה, או אינו מומחה וקיבלו, או שלשה הדיוטות אפילו לא קיבלו. אבל חד הדיוט או שנים ולא קיבלו, אין דינן דין אפילו לא טעו ואפילו נטל רשות, (כמ"ש הרמב"ם והמחבר ס"ד).

טעה בדבר משנה ואי אפשר להחזיר

(ש"ך סק"א)

■ **משמע** – שבכל גוונא חייב (מדינא דגרמי) אף שטעה בדבר משנה (כיון שאסור לו לדון, דינו כמתכוון להזיק וחייב). כ"ד הרבה פוסקים. **וה"מ**

"לשלם כל מה שהפסידו"

הש"ך (א): אין מחלוקת בין רא"ש לבין הר"ח והרמב"ם, דאף הר"ח והרמב"ם מודים שמשלם משום דינא דגרמי, ומה שהם פוטרים (שהמודה בקנס פטור) מיירי בתשלומי הזמה דקנס (כשלא היה נזק גרמי, שעדיין לא הוציאו ממון) שלא משלמים ע"פ עצמם (שמודה בקנס פטור). אבל כשיש נזק גרמי לכו"ע חייבים לשלם.

"איכה נפקותא"

סמ"ע (ג): ויש עוד נפק"מ – אם תפס מהעדים אין מוציאים ממנו. כ"כ ב"י בסוף הסימן.
הש"ך (ב) – יש עוד נפק"מ, אם כבר שילמו ע"פ עדות זו ואי אפשר להחזיר. אם הזימום חייבים העדים לשלם כמ"ש (הרמ"א א/ד), **אבל** אם הכחישום אין צריך לשלם שמא צודקים הם, מה שאין כן בהזמה.

קצות החושן (ב): מ"ש הסמ"ע שאם תפס מהעדים: נ"ל שה"ה אם העידו שחייב מנה והוצרך לשלם, ואחר כך באו שני עדים והכחישום (שאינו חייב) – אם תפס הלוה מהעדים הראשונים שחייבוהו מהני תפיסתו (דהוי גרמי), כיון דלפי דברי העדים המכחישים הוא פטור א"כ הוי ליה ספיקא דתרי ותרי ומהני תפיסה.

מעמד עד מדינה בהלכה

ע"פ ההלכה עד מדינה פסול לעדות מכמה טעמים:
א. נוגע בעדות, שהרי מקבל פטור מהעמדה לדין בגין עדותו.
ב. הוי רשע, שהרי הוא היה שותף עם הרשע, אלא שהמדינה מעדיפה להרשיע הפושע הגדול יותר, לכן מוותרים לו ובלבד שירשיע את הפושע הגדול.
ג. לא פעם יש עליו לחץ שיעיד כמו שרוצים החוקרים.

שאלות ממבוזני הסמכה לדיינות

באדיבות ארץ חמדה מכון גבוה ללימודי היהדות ירושלים,
ולעקיבא כהנא על הקובץ. הזכויות על השאלות שמורות להם
(www.erezhemdah.org)

סימן א:

1. מהו היסוד ההלכתי שעל פיו ניתן לקבל גרים ולכוף על גיטין בזמננו? (גיטין פח ע"ב נתיבות סק"ג ר"ן חידושים ג ע"ב).
2. באותם תחומים שדנים בזמן הזה, האם התוקף הוא מהתורה או מדרבנן, ואם יש הבדל בסוגי הנושאים כגון דיני גזילות וחבלות, ושאר דיני ממונות? (ש"ך סק"ט, קצות סק"ג, נתיבות סק"ב).
3. בדין שליחותיהו קעבדינן באותם נושאים שניתן לדון בזמננו מה קשה אם נאמר שזה, מדאורייתא, ומה קשה אם נאמר שזה מדרבנן ענה מסברא. (נתיבות סק"ג, אם דרבנן - קשה מגמרא בסנהדרין שכתוב נעילת דלת).

הלכות עדות: חו"מ - סימן ל"ח

4. האם לכפות בעל לגרש את אשתו צריך ב"ד? (שאלה 1)
5. האם באש ובור דנים כיום? (ש"ך סק"ב קצות סק"ב)
6. האם בזמננו דנים תשלומים של שבת ורפוי, אש ובור, עדים זוממים, והאם מהני קבלה בדיני קנסות? (אש ובור - שאלה קודמת, שבת ורפוי - שו"ע ורמ"א סעיף ב, עדים זוממים - רמ"א סעיף ד, קיבלו עליהו בקנס - פת"ש סק"ג ערוה"ש סק"ג).
7. בקנסות דמהני תפיסה מן הדין אם המזיק תפס בחזרה, וכן בכל ספיקא דדינא לדעות דמהני תפיסה, מה הדין אם תפס בחזרה? (נתיבות סק"ה).
8. דברים שאין דנים בזמננו על פי המבואר בחו"מ סימן א' אם יש חיוב על הגברא עצמו לשלם, האם מהני תפיסה לכל דבר, ואם בעלי הדין קיבלו דיינים בזמננו אם יכולים לדון דיני קנסות? (חיוב לשלם - קצות סק"ז, תפיסה - סמ"ע סק"ח. לגבי תפס דבר אחר ועי' בקצות הנ"ל, קיבלו דיינים - פת"ש סק"ג ערוה"ש סק"ג).
9. מה ההבדל בין תפיסת קנס בזה"ז לבין תפיסה בספיקא דדינא? (נתיבות סק"ה).
10. האם בזמן הזה יש דין של מודה בקנס פטור, והאם הוא חייב לשלם הקנס אף אם לא באו עדים? (ש"ך סקט"ז קצות סק"ו ועי' נתיבות סק"ה).
11. האם במקרים שאין ב"ד דנים יש חיוב לצאת ידי שמים ומדוע? (קצות סק"ז ועיין קצות כח - ב).
12. השורף שטרו של חברו, האם ב"ד דנים? נמק! (רעק"א סק"א, ועי' סעיף ד).

סימן ב

1. מהו היסוד שלפיו מותר לב"ד להעניש גם ללא ראיה מספקת ועדים, והאם גם בזמננו מותר להם לדון דין מיתה, ומה הדין בגואל הדם בזמננו? האם מותר לפגוע ברוצח? (יסוד-מכין ועונשין וכו', דין מיתה - אורים ב, קצות סק"א)

סימן ג'

1. מתי לכו"ע ובאיזו צורה יכולים לדון לפני ג' הדיוטות דלית בהו חד דגמיר? (סעיף א ברמ"א ועי' מהרי"ט חו"מ ב, מו).
2. האם ב"ד צריך ג' מדאוריתא או לא? פרט את השיטות. (סעיף א).
3. יחיד מומחה שיכול לדון, האם הודאה בפניו נחשבת להודאה ואם הוחזק כפרן, והאם יכול לקבל עדות? (סעיף ב ונו"ב).
4. האם יש הבדל בין יחיד מומחה לרבים לבין יחיד שהמחוהו רבים עליהם? (סעיף ב ברמ"א וש"ך סק"ח).
5. הדין הוא ששנים שדנו אין דיניהם דין, מה הדין בכל מספר זוגי? האם דינו כמו שניים שדנו או לא? (סמ"ע סק"א, ועי' שער משפט יח סק"א וכאן סימן ד').
6. אדם ששילם לחנווני עבור סחורה מראש וכעת החנווני מתחמק מלספק לו, האם רשאי לתפוס חפצים אחרים, והאם יש הבדל בתפס בפני עדים, והאם יכול להכותו במתנגד? (הגהת הרמ"א, סמ"ע סק"ד ונתיבות סק"ב, להכות - נתיבות סק"א בפני עדים - קצות סק"א).

סימן ד'

1. האם יכול אדם לעשות דין לעצמו אם ראה חפץ שלו ביד חבירו, בדבר שאין בו הפסד, אם ימתין עד שיתבענו בדין?

הלכות עדות: חר"מ- סימן ל"ח

2. בעביד איניש האם יש חילוק בין יחיד ליחיד לבין יחיד כנגד רבים? (הרמ"א, לגבי עיר אחרת – סמ"ע סק"ה, וש"ך סק"ט).
3. מה הדין אם אינו יכול לברר ששלו הוא נוטל אבל יש לו מיגו שלא תפס, או מיגו שלא הכה, או מיגו שהחזיר את החפץ? (סמ"ע סק"ב).
4. מה הדין בת"ח נגד רבים שלא בענייני מסים? (סוף הרמ"א).
5. בדין - עביד איניש דינא לנפשיה האם יכול חבירו לעשות במקומו בתנאי מסוים, והאם תפיסה במקום שמועילה יכולה להתבצע על ידי שליח? (כנה"ג הגב"י סק"ד, עי' בהלכה פסוקה הערה 77 שרק בשעת מעשה ועי' בשדי חמד כללים מערכת א שמביא מחלוקת בזה).
6. בדין עביד איניש דינא לנפשיה מה הדין אם שולח גוי או חבירו, ומה הדין אם תפס ע"י גוי האם מהני תפיסתו, ומה הדין שבמקרה שהנתבע גברא אלימא האם מותר לשלוח בריון להציל? (גוי – רמ"א, גברא אלמא - אורים סק"ה ועי' רעק"א בסימן קה).
7. א. באילו מקרים עביד איניש דינא לנפשיה?
ב. אם יש חילוק בין דין יחיד או נגד רבים?
ג. אם יכול המלווה למשכנו בחובו ובאיזה מקרים?

סימן ה

1. באילו ימים ותקופות אין דנים ובאילו ימים ותקופות דנים, ומתי אפשר לדון גם בתקופות שלא דנים בהן? (סעיף ב עיין סמ"ע סק"ט).
2. קיבלו עליהם לדון בלילה האם יכולים לחזור בהם קודם גמר דין? (עי' בחידושי הפלאה סמ"ע סק"ז נתיבות סק"א, ועי' סימן כב נתיבת סק"א ופת" ש סק"ד ורמ"א סימן כח סעיף כד).
3. מהם מספר הימים שאין מזמנים לדין חתן ובעל ברית? (פתיש סק"ד).
4. בית דין שדן בלילה או קיבל עדות בלילה מה הדין? (סעיף ב בהגהת הרמ"א).
5. קבלת עדות או חליצה בלילה, מה הדין ומדוע? (סמ"ע סק"ח קצות סק"ב נתיבות סק"ב).
6. עברו ודנו בלילה, האם הדין דין ומה הסברה? האם תאורה מלאכותית מאפשרת לדון בלילה? (רמ"א סעיף ב, וכן קצות ונתיבות הנ"ל 4. סמ"ע סק"ז ש"ך סק"ד).
7. התחילו לדון ביום ג' האם רשאים לגמור הדין בליל ה'? (פת"ש סק"ז דרך בדיעבד גומרים בלילה).

סימן ו

1. אדם שלקח חפץ מחברו פחות משה פרוטה האם בית דין יושבים לדון בדבר. ומה הדין בשוה פרוטה והוזקקו לדון ואח"כ תבע הנתבע את התובע בענין אחר בפחות משה פרוטה האם דנים בזה? ומה הדין כשחזר ותבע התובע בענין אחר? האם גומרים לדין כשירד לפחות משה פרוטה? (סימן ז).

סימן ז

1. האם גר, ממזר, קטן, אשה, סומא יכולים לדון, ומה הדין בעברו ודנו או קבלום עליהם? (סעיפים א – ד).
2. האם בדבר שהוא מדרבנן עד נעשה דין? הוכח והבא מקור. (סעיף ה ברמ"א).
3. שתה יין האם כשר לדון? (סעיף ה).

הלכות עדות: חר"מ- סימן ל"ח

4. קי"ל דאזהב ושווא אינו יכול לדון, איך הדין אם בעל דין אומר שדיין פלוני שווא אותי והדיין מכחיש, האם מותר לו לדונו? (סעיף ז ברמ"א).
5. ב"ד שראו מעשה בשבת, האם אמרינן שלא תהא שמיעה גדולה מראיה והאם יכולים לדון ע"פ ראייה זו? (ש"ך סק"ה, קצות סק"ו).
5. מתי אזלינן בתר הכלל שאין עד נעשה דיין, ומתי אזלינן בתר הכלל שלא תהא שמיעה גדולה מראיה? א. בלילה ב. ביום טוב - שאלה קודמת, ג. דיין יחיד (קצות סק"ה).
6. מפני מה אין עד נעשה דיין, באילו אופנים בכ"ז נעשה דיין, ומה הדין אם הזמינו אותו להעיד האם יכול לדון בעדות אחרים? (טעם - קצות סק"ד, נעשה א. שאלה קודמת, ב. דבר דרבנן. ג. כשמעידים על פסק - נתיבות סק"ג. הוזמנו - סעיף ה סימן ח).

סימן זז

1. האם מותר להעמיד עם הארץ לדיין על סמך שישאל כל פעם לת"ח? (סעיף א ברמ"א).
2. האם יש נאמנות לשליח ב"ד לנדות את הנתבע שמעכב לבוא, או לחייבו ממון, ומה הדין אם הכאו והזיק לו, האם חייב? (סעיף ה).

סימן ט'

1. דיין שקיבל שוחד או מלווה שקיבל ריבית קצוצה, האם חייבים להחזיר בלי תביעה, ואת"ל שכן, האם ב"ד כופה אותם להחזיר? (סעיף א, סמ"ע סק"ג וט"ז, פת"ש סק"ב).
2. דיין שנתבע לדין להחזיר שכר כדי לדון מאחר ודיניו בטלים, האם מחייבים אותו להחזיר או לא? (פת"ש סק"ט ועי' בסימן לד סעיף יח ונו"ב).
3. האם מותר לדיין לקבל שוחד משני הצדדים, מה המקור לדין זה? (סמ"ע סק"ב, כתובות קה ע"א).
4. האם יש הבדל בין חיוב השבת שוחד לחיוב השבת ריבית? (שאלה 1).
5. מה גדר איסור שוחד דברים, ומה דין שוחד בדבר השווה פחות משווה פרוטה? (סמ"ע סק"ו וב"ח סק"ו פחות משווה פרוטה. מנחת חינוך פג-א).
6. כיצד יתכן לתת לדיין שכר גדול יותר ממה שהיה עושה בעצמו? (פת"ש סק"ח).
7. אדם שנתן מתנה לדיין, לפני שיגיש תביעה, האם מותר לדיין לדון בתביעה, כאשר הנתבע מתנגד? (סעיף ב).
8. אוהבו או שוואו שדנו, האם דיניהם דין ומה הדין בקבלום עליהם, ומה הדין במושב ב"ד של ג' ואחד מהם אוהב או שווא?

סימן י'

1. האם יכול הדיין לדמות דין שבא לפניו כעת לדין אחר שכבר פסקו, מבלי להתייעץ עם חכם שגדול ממנו? (סעיף ב).
2. מהם התנאים הנדרשים מהדיין קודם שפוסק את הדין ומניין לנו? (סימן י).

סימן יא

1. המסרב להופיע לדין לאחר קבלת ההזמנה הראשונה, האם נחשב כסרבן, ומהי ההגדרה של סרבן? (סעיף א).